

Közös sebek
és a gyógyításukra
tett kísérletek
a Kárpát-medencében

Történelmi Traumáink

Történelmi Traumáink

Közös sebek és a gyógyításukra tett kísérletek
a Kárpát-medencében

Történelmi Traumáink

Közös sebek és a gyógyításukra tett kísérletek
a Kárpát-medencében

2014

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

SZÉCHENYI 2020

A kiadvány az Európai Unió támogatásával,
az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.
Készült a *Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság*
– *Versenyképesség és társadalmi fejlődés*,
TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

A kötetet szerkesztette:

UJVÁRY GÁBOR

© Kodolányi János Főiskola, 2014

© A kötet szerzői, 2014

ISBN 978-615-5075-21-6

A kiadásért felel: Dr. h. c. Szabó Péter PhD., rektor

Felelős szerkesztő: Tóth Magdaléna

Borítóterv: Hodosi Mária

Tördelte: Láng András

Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

TARTALOM

<i>Csurgai Horváth József: A NEMZETISÉGEK SORSÁNAK ALAKULÁSA</i> Betelepítés, asszimiláció, kitelepítés Fejér megyében	7
<i>Lőrinczné Bencze Edit: A HORVÁTORSZÁGI MAGYAROK HELYZETE</i> TRIANONTÓL NAPJAINKIG. Esettanulmány	17
<i>Ujváry Gábor: AZ „OSZTATLANUL KAPOTT ÖRÖKSÉG”</i> A „Mi a magyar?”-vitákról	39
<i>Vizi László Tamás: A SÉRELMI POLITIKÁTÓL A NEMZETEGYESÍTÉSIG</i> A trianoni tehertétel kezelésének kormányzati törekvései a rendszerváltoztatás utáni Magyarországon	53
<i>Bordás Sándor–Kontó Gizella–Ujma Péter: TÖRTÉNELMI TRAUMÁINK;</i> ADATOK MAI VÉLEMÉNYEK TÜKRÉBEN	75

A NEMZETISÉGEK SORSÁNAK ALAKULÁSA

Betelepítés, asszimiláció, kitelepítés Fejér megyében¹

A törökellenes felszabadító hadjáratok Fejér vármegye népességét, falvainak egy részét elpusztították. A kisebb települések elhagyása, elnéptelenedése már a 16. században megfigyelhető folyamat volt. A katonai sanyargatások, a kettős adóztatás elől a népesség a védettebb, nagyobb lélekszámú településekre menekült. Fejér megyében már ekkor megfigyelhetjük, hogy az elhagyott falvakat, pusztákat telepítésekkel mentették meg a pusztulástól. A török időszak alatt többek között Alcsut, Csákberény, Csákvár, Etyek, Ercsi, Gánt, Lovasberény, Pákozd, Pátka, Sukoró, Tabajd, Vál, Vértesdoboz, Zámoly stb. községekbe irányultak telepítések. Ennek következtében a 16. század 60-as és 70-es évtizedeiben a népesség növekedéséről beszélhetünk. A legnagyobb pusztítás a 15 éves háború idején érte a megye lakosságát, de az 1680-as évek hadjáratai során is üresen állt a települések túlnyomó része.

Fejér megye betelepítése a közigazgatás újjászervezését követően indult meg. A megyei igazgatás 1692-es újjászervezésének egyik központi kérdése volt – az ekkor kialakított birtokviszonyok mellett – a betelepítés kérdésköre.

A megye újraterelítését a magyar lakosság belső migrációjával nem lehetett teljességgel megoldani. Bár a török kort követő kezdeti években az elmenekült lakosság visszatéréssel az üresen maradt, pusztán álló települések száma gyorsan csökkent, ennek ellenére az uradalmak, puszták betelepítése, a munkaerőhiány idegen etnikumok nagyobb számú telepítését tette szükségessé.

Megyén belüli népmozgásokat is megfigyelhetünk a 17. század utolsó évtizedében, amelynek okai között a katonai terhek, az adók és a rendkívüli munkák szerepelnek. A folyamat a Rákóczi-szabadságharc végéig tartott; a lakosság néhol elviselhetetlen terhei egyes települések néptelenné válását eredményezték.

A telepítések a Rákóczi-szabadságharcot követően indultak meg. Ennek során többek között Soponya, Csákvár, Velence települések népesültek be. Az 1710-es években a megye népesedési viszonyai ellentmondásosan alakultak. Az 1715. évi összeírás adataihoz képest az 1720. évi adatok szerint csökkent a megye lélekszáma, annak ellenére, hogy a telepítések során újabb községek (Cece, Ladány,² Pázmánd, Vajta, Velence) jöttek létre. Ekkor még nem beszélhetünk a jelenlegi településhálózat kialakulásáról sem, hiszen a megyében csupán 52 község volt.³ A lakosság számára vonatkozó becslések szerint a megye népessége – Székesfehérvárral együtt – meghaladta a 20 000 főt.⁴

*

¹ A tanulmány az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

² Nádasdladány.

³ VADÁSZ Géza: Fejér megye népesedési problémái 1692–1726 között. In: *VEAB értesítő* II. : *A Dunántúl településtörténete 1686–1768*. Veszprém, 1976. 96–114. [előző kötetben sem volt semmilyen oldaljelölés, itt sem kellene!][A továbbiakban: *VEAB Értesítő*, 1976. II.]

⁴ A megyeszékhely népességét Acsády Ignác 3126 főre becsülte. (*Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. 1715–1720.*)

A német telepések megjelenése a 17. század utolsó éveitől közel egy évszázadon át tartó folyamat volt. Az első telepítések Móra irányultak. Ezekben az évtizedekben elsősorban a lakott falvak üresen álló településrészein letek új otthonra. Fejér megye uradalmi közül a németek betelepítését elsősorban az Eszterházyak, a Zichyek és Hochburg János csókakői uradalma kezdte meg. Ezek az uradalmi telepítések nem szorítottak az egyes falvakra és majorságokra, összefüggő telepítések voltak, amelyek a birtok több községére kiterjedtek. Ezek mellett természetesen találkozhatunk néhány falura kiterjedő telepítéssel is, ilyenek voltak a Cziráky és a Batthyány családok telepítései.

A németek érkezése különböző intenzitású volt, a folyamat a Rákóczi-szabadságharc alatt teljesen megakadt. A telepítések az 1720-as, majd '40-es években indultak meg újra. Ekkor Adony, Balinka, Boglár,⁵ Gut,⁶ Isztimér, Kozma,⁷ Kuti,⁸ Lovasberény, Nadap, Ondód,⁹ Szár, Szentmiklós, Vértesacsa községekbe irányultak.

A német telepések mellett egy-két községbe, így Adonyba, Bicskére, Kutiba, Sóskutra szlovákok is érkeztek, de a szlovák etnikum betelepítése Veszprém, valamint Esztergom megyékkel szemben nem volt jelentős Fejér megyében.

Az 1730–40-es években a telepések már az elhagyott, a törökkort követően néptelen településekre érkeztek, szervezett módon, nagyobb csoportokban. Az 1750-es és 60-as években olyan betelepítéssel is találkozhatunk, hogy amikor a faluba teljes egészében német ajkúak költöztek (Balinka, Gut). Ekkor nem minden esetben német nyelvterületről érkeztek a telepések, hiszen különösen az Eszterházy-uradalom esetében megfigyelhetjük, hogy a falu birtokosa a birtokkomplexum más területeiről hozatott munkaerőt a megye északi részén álló településekre. Ebben az időszakban már az is látható, hogy egy-másfél évtizedes tartózkodás után a németek elhagyták falvaikat. A tömeges elvándorlást a rossz talajviszonyok, a nehezen művelhető írtványföldek okozták. Az elhagyott házak azonban nem maradtak hosszabb ideig üresen. Az 1760-as évek szervezett telepítései során újabb német csoportok érkeztek.¹⁰

A betelepülőket, annak ellenére, hogy számos kedvezményt biztosítottak számukra, nem fogadták az ország más területeihez hasonló, kedvező feltételekkel. Egyes uradalmak Fejér megyében is igaerőt, gazdasági felszereléseket biztosítottak számukra, de ezek mértéke nem hasonlítható a bánáti telepítések állami támogatásaihoz.

*

A Duna menti településekre a németiség megtelepedése a rácok távozását követően indult meg. A rác családok egy része a 18. század második és harmadik évtizedében költözött el. A katolikus délszláv telepések a 17. század 20-as éveiben érkeztek Fejér megyébe, s a tizenöt éves háború alatt elpusztult, illetőleg néptelenné vált Duna menti településeken (Ercsi, Aggszentpéter, Érd, Perkáta, Sósút) találtak otthonra. A katolikus horvátok mellett a török földesurak főként görögkeleti szerbeket telepítettek le. A délszláv nemzetiségű települések többsége az 1683. évi hadjáratokat követően elhagyottá vált. Nagyobb délszláv betelepülési hullám indult az 1690-es években, ekkor Csernovics Arzén ipeki pátriárka vezetésével érkeztek, és Fejér megye 9 településére mintegy 220 család telepedett le. (Ugyancsak ekkor növekedett a török korból itt maradt martalócok leszármazottainak száma Székesfehérváron.) 1715-ben Batta,¹¹ Ercsi, Érd, Pentele,¹² Rácalmás, Ráckeresztúr, Sósút és Tárnok népessége szinte teljes egészében rác volt. (Ráckeresztúrra a török időszakban történt a telepítés.)

A görögkeleti délszláv telepések részben a katonai sanyargatások, részben a katolikus és görög-

⁵ Vértesboglár.

⁶ Guttamási.

⁷ Vérteskozma.

⁸ Bakonykúti.

⁹ Pusztavám.

¹⁰ FARKAS Gábor: A német lakosság betelepítésének kérdései Fejér megyében. In: *VEAB értesítő*, 1976. II. 166–178.

¹¹ Százhalombatta.

¹² Dunapentele, ma Dunaújváros.

keleti délszlávok közötti ellentéteknek köszönhetően csökkent, jelentős részük egyébként is vándorolt, végül a Bánátba és a Bánságba vonultak, másrésztük Buda környékén telepedett le.¹³

*

A németek Ausztriából, Stájerországból, Sziléziából, Bajorországból és Württembergből érkeztek. Ez alól csak egy-két település képez kivételt: Isztimér községbe elsősorban tiroli és bajor területekről érkeztek a telepések.

A szlovák telepések főként Esztergom, Komárom, Hont, Nyitra, Pozsony megyékből, a délszlávok pedig Pozsega megyéből vándoroltak Fejér megye falvaiba.¹⁴

A telepítéseknek köszönhetően az 1773. évi helységösszeírás 74 települést említ, amelyek közül Adony, Érd, Lovasberény, Mór és Sárosd mezővárosok voltak. Magyar lakosságú volt az említett mezővárosok többségén kívül 49 falu; a németek 14, a szlovákok 6, a szerbek 5 településen laktak, Érd mezővárosban a szerbek alkották a lakosság többségét.¹⁵ A települések túlnyomó részében vegyesen éltek magyarok, németek, szerbek és szlovákok. Míg a magyar települések a megye területén egyenletesen helyezkedtek el, a német községek többségükben a megye északi és északkeleti részén, a rácok a megye keleti részén voltak. E területi elhelyezkedésben a következő évszázadban sem történtek lényeges változások.

A települések nemzetiségi jellege a 18–19. században megmaradt, az asszimiláció folyamata lassan indult meg. Elsősorban az iparosok és a kereskedő népesség körében beszélhetünk asszimilációról. A 19. század első felében mindenekelőtt Székesfehérváron zajlik le a németek asszimilációja. A nemzetiségek szám szerinti kimutatását megközelítőleg pontosan tükrözik a statisztikai munkák. A II. József kori népszámlálás nem rögzítette a nemzetiségek jelenlétét sem Fejér megyében, sem másutt. Fejér megyében Székesfehérvárral együtt a német nemzetiség lélekszáma a következő évszázadban az alábbiak szerint alakult: 1830-ban 17 497 főt,¹⁶ 1842-ben 14 556 főt, 1850-ben 25 631 főt,¹⁷ 1880-ban 23 592 főt,¹⁸ 1890-ben 25 370 főt¹⁹ írtak össze.

A megye népessége a tervszerű telepítéseknek köszönhetően az 1787. évi népszámlálásra, a megyeszékhely adatai nélkül megközelítette a 99 000 főt.²⁰ Népessége azonban messze elmaradt Veszprém megyétől (mintegy 143 000 fő), de Komárom megyét is alig haladta meg (92 000 fő). A 19. század első évtizedére a megye népessége mintegy 108 000 főre növekedett.

Ennek telepítésekkel történő pótlása, növelése a 19. században már esetinek számított. A zirci apátság előszállási uradalmának, valamint a Batthyány-uradalomnak a telepítéseiről tudunk.

Székesfehérváron, a megye egyetlen szabad királyi, majd törvényhatósági jogú városában a nemzetiségi szerkezet alakulására részben a török hódoltság következményei hatottak, részben a német nemzetiségűek török hódoltság megszűntét követően betelepődése alakította azt. A szerbek – ahogyan más fontosabb végvárakban – a török időkben a róluk rácnak nevezett városrészekben éltek. A 18. században hozott városi statútumok szerint csak ebben a városrészben (Rácváros, utóbb Palotai város) szerezhettek ingatlant. A szerbek jelenlétét említi Evlia Cselebi török utazó

¹³ JENEI Károly: A délszláv betelepülés előzményei és folyamata Fejér megyében. *VEAB értesítő*, 1976. II. 187–198.

¹⁴ MUZSNAI Lászlóné: A soknemzetiségű Dunántúl kialakulása 1686–1773. *VEAB értesítő*, 1976. II. 127–150.

¹⁵ Hasonló méretű telepítések történtek Veszprém megyében is, ezek a megye közel 70 települését érintették, elsősorban az elhagyott korábbi falvak (többek között Aka, Bakonybánk, Bakonygyepes, Bakonyság, Bakonyszentiván, Dég, Fenyőfő, Herend, Szápár, Zirc) újratelepítése volt nagymértékű, de jelentős a nagybirtokosok, így az Eszterházyak, Zichyek telepítése mellett az egyházi telepítés is. Ennek következtében az 1770-es évekre a megye településeiből 35 német, 7 szlovák, 7 magyar–német, 1 magyar–német–szlovák volt.

A települések jelentős része Esztergom megyében is vegyes nemzetiségű volt. A megye 45 falujából 28 magyar, 6 szlovák, 3 német, a többi vegyes nemzetiségű volt. A nemzetiségi és a vallásfelekezeti kapcsolatokról lásd: SZTANKOVÁCS Adrienn: Fejér megye 18. századi nemzetiségei és vallásfelekezetei az egyházi és világi források tükrében. In: Hermann István. (szerk.): *Padányi Biró Márton emlékezete*. Veszprém, 2014. 195–225.

¹⁶ Szlovák – 4326 fő, sokác – 2104 fő, rác – 1245 fő.

¹⁷ A népesség mintegy 16%-át. 1869-ben lényegében ugyanezen arányban voltak jelen a megyei népesség arányában.

¹⁸ A polgári népesség Székesfehérvár nélkül.

¹⁹ A polgári népesség Székesfehérvár nélkül.

²⁰ MOLNÁR Endre: Fejér vármegye és Székesfehérvár népességi statisztikája. In: *Fejér vármegye*. Budapest, 1937. 271–283.

is, aki a város lakóiról így ír: „A város népe bosnyák, de magyarul és németül szépen és jól tudnak, törökül azonban nem igen tudnak, csak imígy-amígy beszélnek.” A felekezeti képről az alábbiakat jegyzi meg: „Három szép temploma van, kettő a szerbeké, egy a magyaroké.”

A török kort követően a szerbek egy része azonban Pestre és más területekre költözött, de kétségtelen, hogy Fejér megye egyes településeiről beköltözés is történt.

Polgárjogot sem nyerhettek sokan, a tanács több alkalommal azzal utasította el a kérelmező kereskedőt, iparost, hogy a város kiváltságlevele szerint csak római katolikusok lehetnek polgárok. Ennek ellenére 67 görögkeleti ortodox vallású, többségében kereskedő szerzett polgárjogot; az iparosok esetében inkább akkor tekintettek el a kiváltságlevélben biztosítottaktól, ha az adott mesterséget nem gyakorolták a városban.²¹

Az 1712. évi, székesfehérvári kereskedőknek adott királyi kiváltságlevél is korlátozta tevékenységüket: „Semmi idegen kereskedőnek és a rácoknak sem engedtetik meg, hogy kereskedést nyissanak mindaddig, amíg a kereskedők és szatócsok kikért beleegyezésével a családjukkal együtt nem telepedtek le Székesfehérvárott.”²²

Nagyobb ellentétek az 1848. évi horvát támadás időszakában alakultak ki, amelyeket a város-történeti irodalom nemzetiségi, illetőleg részben felekezeti ellentétekre vezet vissza. A Borsod megyei nemzetőrök Simonovits Simon rác lakost letartóztatták, és átadták a városi hatóságnak a sáncolási munka elleni lázítás miatt.²³ Kétségtelen, hogy a város lakói körében élt az a gyanú, hogy a török korból itt maradt pravoszláv vallású rác lakosok összejártsanak a betörő horvátokkal, de az itt történtek ekkor még nem foghatók fel egyértelműen nemzetiségi ellentétnek. Az kétségtelen, hogy Simonovitsot letartóztatták, de nem állították az ekkor – szeptember 19-én – felsőbb utasításra alakult rögtönítélő bíróság elé. A rác lakosok végül, Jellasicsnál eszközölték ki a városi börtönben raboskodó Simonovits szabadon engedését. E körülmény tovább erősítette a városi polgárok lappangó gyanúját, ezért Jellasics távozását s a horvát helyőrség lefegyverzését követően Simonovitsot ismét letartóztatták, végül 1849. január 15-én bocsátották szabadon. A gyanú a későbbiek során másokra is kiterjedt, Odzich Tivadar lelkészt is érték vádak, de a vizsgálat nem hozott eredményt. A szerb egyházközség 1848. augusztus 10-én nyilatkozatban cáfolta az őket ért vádakot. Ebben hangsúlyozták: „az említett alvidéki lázítókkal sem tettleg összeköttetésben nem vagyunk, sem hazánk békéje ellen irányzott büntetteikre nézve a legtávolabb is egyet nem értünk.”²⁴

A görögkeleti ortodox vallást gyakorlók száma folyamatosan csökkent, a 19. század közepére már a negyedik felekezet lett, lélekszámban meghaladták a reformátusok és az izraeliták is.

Székesfehérváron a német nemzetiségűek betelepődése az osztrák örökös tartományokon kívül német területekről (Bajorország, Hessen-Nassau, Lotaringia és Szilézia) történt. A betelepülés 1688-tól folyamatos volt, a 18. század végére már kevésbé volt jelentős. A német polgárság asszimilációja a 19. század első felében felgyorsult, az 1840-es években megkezdődtek a névmagyarosítások, de a városi pecsét latin nyelvű köriratának magyar nyelvűre változtatását kérő városi polgárok többsége is német származású volt. Nemzetiségi ellentétek a városban egy-két esetben történtek. A Rákóczi-szabadságharc időszakában a kurucokat támogató magyar polgárok vagyónát kobozta el a többségében német polgárokból álló városvezetés. Ezt megelőzően még a 6 fős magisztrátus felét a németek, másik felét a magyarok adták. A feudális időszakban 4167 fő nyert polgárjogot, melyből 1625 polgár német nevű volt, közel annyian voltak, mint a magyar nevűek.²⁵

²¹ KÁLLAY István: *Fehérvár regimentuma 1688–1849. A város mindennapjai*. Székesfehérvár, 1988. 21.

²² B. SZABÓ István – JUHÁSZ Viktor – PALLAY István – VÉRTES József: *Székesfehérvár és Fejér megye ipara és kereskedelme Szent István évében*. Székesfehérvár, 1938. 135–136. [négy szerzőt nem szoktunk felsorolni, ilyenkor a cím a rendsző, és utána „Írták: B. Szabó István et al.” formát használunk.

²³ SZVL Tanácsülési jegyzőkönyv 1848. No. 3301.

²⁴ Simonovitsot szeptember 28-án bocsátották szabadon. LAUSCHMANN Gyula: *Székesfehérvár története*. 3. köt. Székesfehérvár, 1998. 151–153.

²⁵ Társadalmi befolyásukról Juhász Viktor városi levéltáros így ír: „Az 1784. április 26-án kiadott császári rendelettel a német nyelv hivatalos nyelvvé lett [...] városunkban alig okozhatott különös gondot a magisztrátusnak a császári parancsnak azon része, hogy a tisztviselőknek németül kell a városi törvényszéken tárgyalniok és az aktákat németül kell elintéznük, hiszen németül nem tudók a tekintélyesebb polgárok között alig akadtak, már pedig a város magisztrátusa

Fényes Elek a város összlakosságának valamivel több mint 6%-ára becsülte a német lakosság lélekszámát. Az asszimiláció folyamatát mutatja, hogy a város magisztrátusa 1814. június 3-án határozott arról, hogy a városi tanács üléseiről készült jegyzőkönyveket a latin, illetőleg a német helyett magyar nyelven vezetik. Egyes bizottságok (a gazdasági bizottság 1804-től) már korábban is magyar nyelvű jegyzőkönyveket készítettek.²⁶

Az asszimilációs folyamat a 19. század közepére befejeződött, ezt gyorsította az is, hogy a betelepülő németek római katolikusok voltak. Fényes 1851-ben a város lakosságáról a következőket írja: „nyelvökre nézve nagyobb részt magyarok, vannak azonban németek is, de ezek mind értenek magyarul, sőt gyermekeik ezen a nyelven már jobban beszélnek.”²⁷ Ennek ellenére társadalmi súlyuk – gazdasági erejük következtében – továbbra is jelentős maradt.

Székesfehérvár nemzetiségi viszonyai ezt követően nem változtak lényegesen. A német anyanyelvűek aránya 1880-ban 3,3%-ra, 1890-re 2,6%-ra, 1900-ra 1,7%-ra csökkent. Hasonló folyamat ment végbe a dunántúli törvényhatósági jogú városokban is, arányuk azonban ott lényegesen magasabb maradt. A kiegyezés korában a német nyelvű misék tartása is megszűnt a belvárosi Szent János-templomban és a felsővárosi Szent Sebestyén-templomban.²⁸ (A vegyes lakosságú településeken a magyar és német templom mellett magyar és német iskola is működött.) A németiség mellett a szerbség is asszimilálódott ezen időszakban, utóbbi az anyanyelvét már teljesen elhagyta.²⁹

Székesfehérvár népessége a természetes népszaporodásnál nagyobb ütemben növekedett, a városba történő bevándorlás miatt. Ennek következtében a helybeli születésűek száma csökkent. A városba költözők arányának többsége érdekes módon azonban nem a környező települések lakóiból és nem is a Fejér megyeiek közül került ki. Elsősorban a szomszédos megyékből, így Veszprém, Komárom, Tolna és Pest megyékből, valamint Budapestről. Az I. világháborút követő migráció Székesfehérvárt sem kerülte el, 1920-ban az elcsatolt területeken születettek száma elérte a 2600 főt.³⁰ A nemzetiségek asszimilációját követően a kisebbségi lét elsősorban a felekezeti hovatartozásban nyilvánult meg. A felekezeti arányok megváltoztak, a római katolikus többség ugyan megmaradt, de az izraelita, a református és az evangélikus felekezethez tartozók száma jelentősen növekedett.

Fejér megyében a nemzetiségi szerkezet hosszú ideig fennmaradt. Az 1920-as években is jelentős szerb népességű településnek számított Érden és Százhalombattán a népesség 30%-a volt a szerb nemzetiség tagja, de Ercsiben is jelentős számban (20%) éltek. Másutt nagymértékben csökkent a számuk. Dunapentelén a lakosság csupán 2%-a volt szerb nemzetiségű. Rácalmás és Ráckeresztúr községek már csak nevükben őrizték a szerbséget. Egyes településeken a nemzetiségi szerkezet átalakult. Sós-kút és Tárnok, amelyek lakosságának döntő részét egykor a szerbek adták, többségében szlovák nemzetiségű településekké váltak. Sós-kúton szinte kizárólag szlovákok éltek, de Tárnokon is a szlovákok adták az ott élők 60%-át, ezenkívül Kisapostag népességének fele is szlovák volt.

állandóan ezekből tevődött össze.” In: B. Szabó István (szerk.): Fejér vármegye és Székesfehérvár szab. kir. város törvényhatóságainak almanachja. Székesfehérvár, 1931. 189.

²⁶ Győrben 1828. november 7-től, Pécsen 1831. április 22-től vezették folyamatosan magyar nyelven a magisztrátus jegyzőkönyveit.

²⁷ FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik.* 2. köt. Pest, 1851. 9. Ezt erősíti meg Palugyai is. Az 1840. évi katonai összeírás a felnőtt lakosság lélekszámát közel 15 ezer főben adja, melyek közül 23 német nemzetiségű.

PALUGYAI Imre: *Magyarország történeti, földirati s állami legújabb leírása.* 2. kötet. Pest, 1853. 136.

²⁸ Székesfehérvár Város Levéltára IV. B. 1402. a./ Törvényhatósági bizottsági jegyzőkönyvek 1885. No. 328., 329.

²⁹ *A magyar városok statisztikai évkönyve.* I. évf. (Szerk.: Thirring Gusztáv). Budapest, 1912. 96–97.

1900-ban a polgári népesség vonatkozásában 508 német, 36 tót, 6 oláh, 22 horvát, 14 szerb és 182 egyéb anyanyelvűt említenek a statisztikai források. A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. I. rész. A népesség általános leírása községenként. *Magyar Statisztikai Közlemények.* Új sorozat. 1. köt. Budapest, 1902. 20. tábla.

³⁰ A helybeli születésűek aránya (1869-ben 87%) 1880-ban 61,8%, 1890-ben 62,9%, 1900-ban 58,7%, 1910-ben 58,4%, 1920-ban 58,3%. Ugyanezen adatsor a Fejér megyeiek arányában: 16,9, 16,9, 16,1, 16,8, 14,2%, az ország más részeiből 18,5, 19,1, 21,5, 22,0, 25,8% volt.

THIRRING Lajos: Székesfehérvár és Fejér megye népességének fejlődése és összetétele. *Magyar Statisztikai Szemle,* 1938. I. köt. 211.

A német nemzetiségű települések esetében kisebb változások történtek. Német település maradt Gánt, Vérteskozma, Isztimér, Bakonykúti, Balinka, Guttamási, német többségű volt Mány (50%), Mór (57%), Bakonysárkány (65%), Etyek (80%), Szár (88%), Pusztavám és Vértesacska (90%), Nadap és Vértesboglár (95%), de jelentős számban éltek Herczegfalván³¹ és Diósdon is.³²

Az 1930-as évek elejére a német nemzetiségű falvak közül 8 településen magyar kisebbség alakult ki, 2 településen a németség kisebbségbe jutott, 2 szlovák település teljesen elmagyarosodott, 1 szlovák faluban magyar kisebbség keletkezett, a szlovák kisebbség 6 községből teljesen eltűnt. A katolikus délszláv településeken is az asszimiláció érvényesült, a két „sokác” többségű faluból egy teljesen magyarrá lett, egy pedig magyar többségűvé vált. Kisapostagon ellenben a szlovákok jelenléte tovább növekedett, többségbe is került.

A német nemzetiség lélekszámát 1900-ban 25 034 főben, 1910-ben 23 727 főben, 1930-ban 23 058 főben rögzítették a statisztikai források. A szlovákok száma a következőképp alakult: 1900-ban 4123 fő, 1910-ben 4278 fő, 1920-ban 4965 fő; létszámuk 1930-ra jelentősen csökkent, ekkor 2403 főt³³ regisztráltak.³⁴

A népesség keveredése (házasság), valamint a gazdasági viszonyok változása miatt bekövetkezett migráció folyamatai tovább módosították a nemzetiségi viszonyokat.

Érdemes megemlíteni az anyanyelvben bekövetkezett változásokat is. Folyamatosan növekedett a magyarul tudók száma. 1880-ban a lakosság közel 90%-a, 1930-ban több mint 97%-a tudott magyarul. Ekkor 34 531 fő beszélt németül, szlovákul 6274 fő, horvátul és szerbül 2438 fő tudott.

Az 1941. évi népszámlálás nemzetiségi adatai szerint a megye lakosságának 9,8%-át adták a németek, a többi nemzetiség csupán töredéket jelentett. Székesfehérváron 396 fő vallotta magát német anyanyelvűnek.³⁵ Fejér megye környezetében – Veszprém megye, valamint Komárom és Esztergom megye – hasonló volt a német nemzetiségűek aránya, de lényegesen nagyobb számban éltek Tolna megyében.

Ebben az időszakban a német nemzetiségűek politikai jellegű egyesületekbe is tömörültek. Ezek közül érdemes megemlíteni a Magyarországi Német Népművelési Egyesület (Ungarländischer Deutscher Volksbildungsverein) szervezeteit, amelyek a budapesti központ 1924. évi alakulását követően jöttek létre, „a magyarországi német nép kulturális érdekeinek művelődési állapota folytonos szemmel tartása mellett való előmozdítása, népi sajátosságai, hagyományai, nyelve, szokásai és keresztény erkölcsének ápolása és nemesítése, a magyar hazához való ragaszkodás ápolása és erősítése” céljából.³⁶ A Német Népművelési Egyesületnek csak néhány községben – Bakonysárkány, Etyek, Érd, Isztimér, Mór, Pusztavám, Szár, Vértesboglár – működött szervezete, ezek 1940-ben szűntek meg.

A fenti szervezeten kívül – az Anschluss után – 1938 novemberében megalakult a Magyarországi Németek Szövetsége (Volksbund der Deutschen in Ungarn) is. Fejér megyében községi szervei 1940 és 1941 között épültek ki, Bakonykúti, Bakonysárkány, Balinka, Balatonbozsok, Diósd, Etyek, Gánt, Guttamási, Isztimér, Martonvásár, Mezőfalva, Mór, Nadap, Pusztavám, Szár, Vértesacska, Vértesboglár és Vérteskozma községekben.

A Volksbund népszerűbb volt a megye német nemzetiségű falvaiban, mint a német népművelési egyesület. A legnagyobb taglétszámmal a móri szervezet rendelkezett, a tagok száma 1942-ben több mint 300 fő volt, ugyancsak népszerű volt a szervezet, a móri hatás révén, Pusztavámon, és jelentős befolyással bírtak Etyeken is. A többi községben a szervezetek néhány fős tagsággal alakultak meg, több helyütt ifjúsági csoportot is létrehoztak. A megyei és helyi szintű közigazgatási szervek, különösen a levonteköteles fiatalok körében, igyekeztek gátolni propagandájuk kifejtését. A Volksbund által terjesztett nagynémet eszméket képviselő mozgalmat, azonban nem lehetett

³¹ Mezőfalva.

³² *A mai Magyarország vármegyéinek általános ismertetője. V. Fejér vármegye.* Szerk.: Radenich György. S. I., 1924.

³³ Horvát, bunyevác, sokác – 584 fő, szerb 275 fő.

³⁴ Az összes népesség vonatkozásában.

³⁵ Az 1941. évi népszámlálás. 4. Demográfiai és foglalkozási adatok törvényhatóságok szerint. Történeti Statisztikai Kötetek. Budapest, 1979. 33.

³⁶ *Magyar Minerva*, VI. kötet, 1930–1932. Budapest, 1932. 323.

a gyűlések engedélyezésének betiltásával háttérbe szorítani.³⁷ A Volksbund ellensúlyozására alkalmasabb volt a Magyarországi Katolikus Legényegyesületek Szövetsége. A megyében az 1910-es éveket követően alakultak községi szervezetei, de csak az 1930-as évek végén és 1940–41-ben váltak elterjedtté a KALOT fiókegyletek. Több német nemzetiségű községben (Szár, Vértesacsa) a Magyarországi Németek Szövetségének helyi csoportjainak szervezésével egy időben jöttek létre, mintegy azok ellensúlyozására, a magyar nemzeti érzület hangsúlyozására. A KALOT szervezetek egységes alapszabálya az alábbiakban határozta meg az egyesület célját: „a katolikus nőtlen földmíves és földmunkás egyének valláserkölcsei nevelése, nemzeti, szociális érzésük elmélyítése; földművelő élethivatás és a család gondolatának ápolása; szak- és általános műveltség szolgálata és a nemes szórakozásról való gondoskodás”.

A nemzetiségi szerkezetet a kitelepítés alapjaiban megváltoztatta. A Fejér megye településein lakó német nemzetiség kitelepítésére az országos viszonyoknak megfelelően két fázisban került sor. A szövetséges nagyhatalmak potsdami békekonferenciáján elhatározott áttelepítések, kitelepítések végrehajtására 1946 tavaszán és nyarán került sor. A kitelepítés második szakasza azonban már összekapcsolódott a szlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény végrehajtásával, amelyre 1948 tavaszán került sor. (A kitelepítettek első csoportja a nyugati szövetségesek megszállta zónákban telepedett le, a második azonban már a szovjetben.) Ez utóbbira már megváltozott belpolitikai viszonyok között került sor, amelyek között említhetjük a belső áttelepítést szorgalmazó parasztpárti elképzeléseket és törekvéseket. A kitelepítések 1948 szeptemberében szűntek meg. A szlovák–magyar lakosságcsere keretében érkezők számára, már nem a német nemzetiségűek kitelepítésével, hanem azok összeköltöztetésével teremtettek letelepedési lehetőséget.

A kitelepítés és az ahhoz elvezető folyamat kétségtelenül nagy megosztottságot eredményezett azokban a megyékben, amelyekben a német nemzetiség jelentős számban képviseltette magát. (Fejér megyében mintegy 25 000 német nemzetiségű lakost írtak össze 1941-ben.) A megye településein a Volksbund-szervezetek létrehozása, nemcsak a község magyar és német lakosságát, de magát a német lakosságot is megosztotta. A németek kitelepítését a volksbundisták perei és súlyos börtönbüntetések előzték meg, mintegy politikai hangulatot keltve a kitelepítés előtt. A kitelepítést megelőzően felfüggesztették a németajkú községek önkormányzatát, majd telepítési kormánybiztost neveztek ki. Ezt követően hamarosan megkezdődött az összeírásuk. A névjegyzékek elkészítését a mentesítettek összeírása, majd a vagyonleltározás követte. Az áttelepülésre kötelezett lakosságnak Fejér megyében is csak csekély százaléka kapott mentességet. „A magyarországi német lakosságnak Németországba történő áttelepüléséről” szóló kormányrendelet 1945. december 29-én jelent meg. Ennek alapján „áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki az utolsó népszámlálás összeírása alkalmával³⁸ német nemzetiségűnek vagy német anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres német alakulatnak³⁹ tagja volt.”⁴⁰

A kitelepítés eltérően sújtotta a német településeket, hiszen 1946-ban főként a Váli járás településein (Etyek, Mány, Szár, Újbarok, Vértesacsa, Vértesboglár, stb.) hajtották végre. A kitelepítés második fázisa – 1948. február–április – érintette a Móri járás német községeit is. Ez utóbbi során – amely Mór, Isztimér, Pusztavám, Bakonykúti, Guttamási, Balinka és Bakonysárkány településekre vonatkozott – mintegy 2500 személynek kellett elhagynia otthonát. Jelentős részük Németország szovjet megszállási övezetébe került. (A gánti németek kitelepítésére korábban sor került.) A Móri járási kitelepítéseknél már erőteljesebben megjelentek a politikai szempontok, másrészt mentességet szerezhettek azok is, akik a környék bányáiban kerestek munkát. Ezzel magyarázhatjuk, hogy a kitelepítettek száma lényegesen kevesebb volt, mint a lakóhelyükön hátramaradt

³⁷ *Mór története*. (Szerk. Farkas Gábor) Mór, 1977. (Tanulmányok és források Fejér megye történetéhez 13.) 400–401. A szervezetet belügyminiszeri rendelet – 250.766/1945. IV. 14. – oszlatta fel, vagyonukat zár alá vették és elkobozták, de hasonlóképpen jártak el a Volksbund-tagok vagyonával is.

³⁸ Az 1941. évi népszámlálás.

³⁹ SS.

⁴⁰ 12330/1945. ME számú rendelet.

német nemzetiségűeké. Fejér megyéből összesen 10 628 főt telepítettek ki.⁴¹ A kitelepítéssel és elkobzással 2711 házingatlan és 17 781 katasztrális hold mezőgazdasági ingatlan maradt hátra.⁴²

A közel két évig tartó folyamat eredményeként a német nemzetiségűek közel fele volt kénytelen elhagyni szülőföldjét, amelyre ősei mintegy két évszázaddal korábban érkeztek. (A hivatalos német statisztikák szerint Magyarországról mintegy 213 000 fő jutott az áttelepítettek sorsára, más adatok szerint mintegy 185 000 fő ment Németországba, többségük az amerikai zónába.)

A kitelepítés a szovjetek közvetlen utasítására 1946. január 19-én indult meg a Fejér megyéhez közeli Budaörsön. A kitelepítés a Szövetséges Ellenőrző Bizottság felügyelete mellett zajlott. A bizottság brit megfigyelője, Bloodworth százados a kitelepítésről az alábbiakban számolt be: „Megérkezvén azt tapasztaltuk, hogy 5-600 ember gyűlt össze a plébánia előtt. Beljanov tábornok előző napi utasítása óta 20-30 főből álló magyar rendőrségi csapat volt a faluban, összetartották a deportálásra váró családokat. Kb. 600-at értesítettek, és még kb. 400-at kellett megtalálniuk. Ezer ember kitelepítését tervezték ezzel a vonattal. Az összegyűlt embereknek ott volt a fejenként megengedett 100 kg súlyú csomagjuk, ami magában foglalta a kb. tíznapos útra való ennivalót is. A csomag tartalmát illetően nem voltak korlátozások, kivéve a bűtort és élőállatot. Valójában azt tanácsolták nekik, hogy kb. 20 kg élelmet vigyenek magukkal. Vihettek birtokukban lévő bármennyi pénzt, ékszert stb. A poggyászokat lovas, vagy leginkább kézikocsira rakták. A kitelepítetteknek el kellett tolni a kézikocsikat az állomásra, ami kb. 1,5 km-re volt. Az egész falut értesítették a közelgő kitelepítésről: Kiplakátolták, amikor a kormányrendelet megjelent, és kétszer nyilvánosan bejelentették a plébánián. Mindazonáltal Belyanov ezredes utasítása után a deportáltak összegyűjtése igen sietősen történt. A hivatalnokok ezt azzal magyarázták, hogy az emberek nem vették komolyan Belyanov utasítását, és csak kevesen tették meg a szükséges előkészületeket. [...]

Minden deportálásra kijelölt személy orvosi vizsgálaton ment keresztül a városházán, de védőoltást nem kaptak. Az első 600 megvizsgáltból 11 esetben találtak TBC-t. Őket elkülönítették, és külön vagonban tervezik az utazásukat, talán egy későbbi vonattal. Ezen túl, a közösség hat idősebb tagja nem volt hajlandó vállalni az utazást, azt mondták, inkább meghalnak. Engedélyt kaptak, hogy maradjanak. [...]

Megvizsgáltunk egy-két otthont, amit a kitelepítésre várók már elhagytak. Ezeket a házakat lezárták, és a kulcsok a plébánián voltak. Mivel csak 100 kg-ot vihetek magukkal, ezekben a házakban ott volt a családok összes tulajdona/vagyona. Habár észrevettük, hogy bizonyos esetekben olyan kisméretű és személyes tárgyak, mint pl. egy pipa, családi fényképek, rózsafüzér is ott maradtak, amelyeket normális esetben nyilvánvalóan elvittek volna. Nyilvánvaló volt, hogy a családok nagyon siettek. Mivel a vonat indulását 15.00 órára várták, nem kétséges, hogy a fennmaradó négyszáz személynek, akiket még össze kellett gyűjteni, még kevesebb ideje lesz a csomagolásra. A magyar hatóságok azt állították, hogy nem volt probléma rábírnival a családokat a távozásra és a csomagolásra. Megkérdeztem, hogy mi lesz a sorsa az itt maradt vagyontárgyaknak. Erre határozott választ nem kaptam, és azt mondták, hogy valószínűleg azok kapják, akik a harcok során anyagi veszteséget szenvedtek el, és a Csehszlovákiából érkező magyar menekültek. [...]

A vonat az állomáson volt, 1,5 km-re a falutól. 40 marhavagonból, és egy személyszállító kocsiból állt, ami a végén volt. 35 ebből a svábokra várt. Ebből a 35-ből, kb. nyolcat vizsgáltunk meg. Tágas/nagy vagonok voltak, belülről kitakarították őket, és két hálóléceket alakítottak ki, mindegyiket hat-hat személy számára. A vagonok és a hálólécek szalmával voltak befedve. A vagonok közepén volt egy fatüzelésű kályha, kéményét kivezették a vagon tetején. Ezekben a vagonokban 24–30 ember szállítását tervezték. A maradék öt vagon a következőképpen tervezték használni:

a) Orvosi szoba: Kitakarították, kályha volt benne, gyógyszerek és négy ágy. Ezek közül három a személyzetnek, egy pedig valódi betegágy. Úgy volt, hogy egy orvos és két nővér, akiket láttam, utaznak a vonaton.

⁴¹ CSURGAI HORVÁTH József – ERDŐS Ferenc: „Jelszavakkal nem lehet országot építeni!” Fejér megye alispánjának és Székesfehérvár város polgármesterének éves jelentései 1945–1950. Székesfehérvár, 2012. 172.

⁴² I. m. 139.

- b) Két vagonban 40 tonna fa volt a vagonok fűtésére.
c) Egy vagonban konyha volt. Öt nagy tűzhellyel, rajta edények, két láb átmérőjűek és három láb magasak voltak. Két szakács volt, és élelmiszerporciók, húst is beleértve, ami a személyzet és az örök számára volt.

Az ötödik vagon és a személyszállító kocsik az öröknek, 30 rendőrnek volt fenntartva, akiket százados vezettetett. A vagon volt a legelső, a személykocsi pedig a legutolsó, mindegyikben 15 őrral. Hyde ezredes megjegyezte a rendőrök parancsnokának, hogy az öröknek készségben kell lenni, ha a vonat lassít vagy megáll, hogy megbizonyosodjanak arról, hogy a deportáltak nem érintkeznek a külvilággal, és nem rabolják ki a vonatot. Látható volt, hogy a vagonok túlnyomó többsége német volt, és sok esetben az amerikaiak által megszállt német zónából érkeztek, »Szövetséges Erők, 9. Hadsereg« felirattal. [...] Az útvonal Komárom–Bécs–Passau keresztül Freising volt. Az utazás időtartama ideális esetben kb. 4-5 nap, de ez elhúzódhat akár hét napig is, mivel ezen a vonalon egyébként is nagy volt a forgalom.⁴³

A soknemzetiségű megyéről ezt követően nem beszélhetünk, az 1960. évi népszámlálás adatai alapján a megye 1%-a (3600 fő) vallotta magát nem magyar anyanyelvűnek, illetve más nemzetiségűnek. A legnagyobb számban (1200 fő) a németek voltak, majd a görögök (790 fő) és a macedónok (mintegy 500 fő) következtek. Ez utóbbiak Görögországból menekültek, és Beloiannisz közelében telepedtek le, itt a népesség háromnegyede vallotta magát nem magyar anyanyelvűnek.⁴⁴

*

Fejér megye és Székesfehérvár társadalmi szerkezetében a cigányság évszázadokon keresztül nem jutott számottevő szerephez. A város szabad királyi rangját visszaadó Diploma Leopoldinum (1703. október 23.) értelmében a város magisztrátusa a városi polgárok közé nem vett fel cigány származásúakat. A kiváltságlevél értelmében a városi magisztrátus joga volt „a polgárok és lakosok felvétele, a zsidók, cigányok be- vagy be nem fogadása...”⁴⁵

A városi hatóság elsődlegesen az idegenek felügyelete, nyilvántartása, illetőleg kitiltása és távoltartása során intézkedett cigányügyekben. A cigányok elsődlegesen a város déli részén, a csíkvári kapu környékén telepedtek meg már a török kor alatt, és azt követően is – pontosan nem tudjuk, hogy meddig – elsődlegesen e környéken éltek. A vár harmadik kapuját a csíkvári kaput, „cigánykapunak” említik a telekkönyvek a 17. század végén.⁴⁶ A cigányok jelenlétére utal, hogy 1728-ban már városi statútumot hoztak kitiltásukra.⁴⁷ 1771 augusztusában újabb tanácsi határozat tiltotta meg a cigányok itt-tartózkodását; a tiltás a kóbor cigányokra vonatkozott.⁴⁸

A vándor- és kóbor cigányok jelenlétére számos adat vonatkozik. Elsősorban a vásárok idején tartózkodtak a városban. A cigányok ügyét Fejér megyében is a koldusok és csavargók ügyével egy szinten, közbiztonsági kérdésként kezelték. A Helytartótanács cigányügyi osztályának megszüntetése után a megtelepedett cigányok ügye a vármegyei osztály hatáskörébe, a kóbor cigányoké

⁴³ Glavanovics Andrea kutatása és fordítása. The National Archives FO 404/32 Further Correspondence Central Europe Part 17 January to March C 1700/12/18 Mr. Gascoigne to Mr. Bevin Budapest, 25th January, 1946. Memorandum from Commissioner, British Military Mission, Hungary, to His Majesty's Minister-Designate. Subject: Deportation of Schwabians, Enclosure 2 in No. 72 Report on Visit to Budaörs on 19th January, 1946, to inspect Arrangements for Deportation of Schwabians by D. Bloodworth százados.

⁴⁴ 1960. évi népszámlálás. 3. b. Fejér megye Személyi és családi adatai. KSH. Budapest, 1961. 12. A német nyelven tudók száma azonban lényegesen magasabb, 13 ezer fő volt, Mór és Pusztavám mellett 7 településen a lakosság több mint 20%-a beszélt németül.

⁴⁵ KÁROLY János: Fejér vármegye története. Székesfehérvár, 1898. II. kötet. 624–630.

KÁLLAY István: Székesfehérvár kiváltságlevelei. *Fejér megyei történeti évkönyv* 8. kötet. Székesfehérvár, 1974. 189.

⁴⁶ SOMKUTI Éva: Székesfehérvár harmadik városkapujának történetéhez. *Fejér megyei történeti évkönyv* 5. kötet. Székesfehérvár, 1971. 169. Lásd még: SOMKUTI Éva: Székesfehérvár betelepítése a XVII. század fordulóján (1688–1703). (1688–1848) Székesfehérvár, 1979. (Székesfehérvár Évszázadai 4.)

⁴⁷ KÁLLAY István: Fehérvár Regimentuma 1688–1849. *Fejér megyei történeti évkönyv*, 18. kötet. Székesfehérvár, 1988. 263.

⁴⁸ LAUSCHMANN Gyula: Képek Székesfehérvár régi életéből. *Székesfehérvári Hírlap Naptára*, 1910. Székesfehérvár, 1909. 43.

a köz- és városrendőrségi osztály hatáskörébe került.⁴⁹ Rendeleteik főként a kóbor cigányokra vonatkoztak.⁵⁰

Fejér megyében az 1780-as években 63 községben éltek cigányok. Ezen községek között több Székesfehérvárhoz közeli települést találunk: Aba, Fehérvárcsurgó, Iszkaszentgyörgy, Magyaralmás, Lovasberény, Nádasdladány, Pákozd, Pátka, Sárkeresztúr, Sárkeresztes, Seregélyes, Szabadbattyán, Tác és Zámoly községeket. Fejér megyében ekkor mintegy 200 cigány család és 13 özvegyasszony lakott.

Ebben az időszakban székesfehérvári megtelepedésükről nem tudunk. Néhány évvel később azonban az összeírás szerint egy család lakott a városban.⁵¹ Ez azonban nem szólt a városban élt cigánycselédekről, akiket ugyancsak az említett összeírásból ismerünk, számuk azonban nem volt jelentős. A város zenei életében a cigányzenészek a 19. század közepén jelentek meg. Az ezt megelőző időszakban városi zenészek működtek közre az ünnepeken, a polgárok szórakoztatását jelentő bálokon és egyéb rendezvényeken. A következő évtizedekben a szórakoztató zenélést egyre inkább a cigányzenekarok látták el. A kiegyezést követően alakult egyletek táncos mulatságain is ők zenéltek.

A város zenei életében játszott szerepük és nyilvánvaló jelenlétük ellenére az 1893 januárjában végrehajtott cigányösszeírás is a reformkorhoz hasonló képet tár elénk.⁵² A városban azonban jelentősebb számú vándorcigány élt.⁵³

Székesfehérvárral ellentétben a megyében viszonylag jelentős a megtelepedett cigányok száma, különösen a váli, a székesfehérvári, az adonyi járásokban. Fejér megyében 1630 cigányt írtak össze. Székesfehérvár, de más városok esetében is hangzottak el kritikai észrevételek a cigányösszeírás adatait illetően.⁵⁴

A cigányügy, elhelyezésük miatt, az 1890-es években vált gyakori kérdéssé. A századfordulóra a kóbor cigányok felügyelete és a „kóbor cigányok elleni védekezés” általános érdeklődést keltő várospolitikai ügygé vált. A 20. század első felében ismételten az elhelyezésük vált kiemelten fontossá és nem utolsósorban komoly vita tárgyává. A cigányság Székesfehérvár társadalmi életében egy-két kivételtől eltekintve – elsősorban a zenei élet területén volt erre példa – sajátos magatartásformáik, és életformájuk miatt nem tudott eredményesen beilleszkedni, szocializációjuk jelentős törésekkel járó folyamat volt a tárgyalt korszakban.

⁴⁹ FELHŐ Ibolya – VÖRÖS Antal: *A helytartótanács levéltár*. Budapest, 1961. 144–151., 186–187.

⁵⁰ Székesfehérvár Város Levéltára. *Acta politica* 1842. No. 1629., 1843, No. 731.

⁵¹ HEICZINGER János: Fejezetek a cigánykérdés alakulásáról. *Fejér megyei történeti évkönyv* 12. kötet. Székesfehérvár, 1978. 250.

⁵² A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott Czigányösszeírás eredményei. *Magyar Statisztikai Közlemények* Új folyam IX. kötet, Budapest, 1895. Táblás kimutatások 4. p. Ez alkalommal Székesfehérváron a város 27 548 főnyi lakosából 2 cigányt regisztráltak.

⁵³ I. m. 16–17. E téren Székesfehérvár kiugróan magas értéket képviselt a dunántúli (szabad királyi, rendezett tanácsú) városok között. Székesfehérváron 35 vándorcigányt (18 férfi, 17 nő) írtak össze.

⁵⁴ I. m. 16. A statisztika eredményeit közzétevő kötetben olvashatjuk: „Az összeírás nem talált letelepedett cigányokat, (vagy a köztudomású állapottal szemben feltűnően csekély számban), a következő városokban: Esztergom, Pécs, Székesfehérvár, Győr, Kőszeg, Zala-Egerszeg, Szabadka, Karánsebes, s még néhány kisebb rendezett tanácsú városban. Pedig köztudomású, hogy e helyeken mindenütt vannak cigány zenekarok, melyek számos (részben családos) tagjainak cigány jellege kétségtelen.”

Lőrinczné Bencze Edit

A HORVÁTORSZÁGI MAGYAROK HELYZETE TRIANONTÓL NAPJAINKIG¹

Esettanulmány

Bevezetés

A 19. században, valamint a 20. század elején a Kárpát-medence egyik alapvető kérdésének számított, hogy a régióban a modernizáció soknemzetiségű birodalmak keretei között avagy kisebb, kevesebb nemzetiséggel rendelkező egységeken belül valósul-e meg.² Az első világháború végén ez a kérdés eldőlni látszott, s a birodalmi koncepciónak, az Osztrák–Magyar Monarchia fennmaradásának csak kevés esélye volt.³ Ez is megbukott egyrészt az ellentétes nagyhatalmi érdekeken, másrészt a térségben felerősödő nacionalizmusnak köszönhetően. Ennek függvényében a létrejövő új államhatárok meghúzásában két tényező játszott kiemelkedő szerepet.⁴ Egyik oldalon a nagyhatalmak, míg a másikon a háború következtében felerősödő, kialakulóban lévő régi-új kis-államok érdekei húzódtak meg, mely folyamatot kiválóan szemlélteti a hazánktól délre létrejövő délszláv állam és határainak kijelölése. A nagyhatalmi versengés mindig is jelen volt a térségben, de a 19. század végén felerősödve éppen ez volt az, ami kielezte a Balkánon végigsöprő nacionalizálódási hullámot, kijátszva annak gyakran egymással ellentétes megnyilvánulásait. A nagyhatalmak a Balkánon sem a 19. század végén, sem az első világháborút lezáró békekötések során nem a természetes etnikai határok figyelembevételével húzták meg az országhatárokat, sokkal inkább pillanatnyi szövetségeseikkel kötött alkuk és saját érdekeik alapján.⁵

A régióban a nemzetállamok megteremtésével együtt a tudatos politika színterére emelkedett az etnikai terek hozzáigazítása az általuk követelt területekhez,⁶ s az etnikai tisztogatás a nemzetépítés alapelemévé vált, mely napjainkban, Jugoszlávia felbomlása kapcsán újra erőre kapott.⁷

Jelen írás a horvátországi magyarok helyzetét, sorsának alakulását kíséri nyomon a trianoni békeszerződéstől napjainkig. A vizsgálat kiterjed a magyar népesség számbeli alakulására az 1910. évi és a legutolsó, 2011. évi népszámlálás közötti időszakban, s áttekinti a magyar népesség folyamatos csökkenésének okait. Bemutatja a magyarok térbeli elhelyezkedését és annak változásait, a horvátországi magyarok gazdasági helyzetét, a magyarok politikai képviseletének lehetőségeit az elmúlt közel száz évben, és részletesen foglalkozik a magyar kultúra, nyelv és oktatás szegmenseivel mint a magyar identitás megőrzésének legfőbb eszközeivel Horvátországban.

¹ A tanulmány az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

² A kérdéskörrel lásd GULYÁS László, 2012.

³ HAJDÚ Zoltán, 2008. 75–100.

⁴ Kiváló példa erre a dualista Magyarország egyik legígéretesebben fejlődő régiójának, a Bánságnak a sorsa, melyről lásd GULYÁS László, 2012. 88–99. A folyamatot és hatásait a teljes Kárpát-medencére vonatkozóan lásd GULYÁS László, 2005. 17–25.

⁵ VÍZI László Tamás, 2007. 24–35., LŐRINCZNÉ Bencze Edit, 2007. 36–47.

⁶ VÍZI László Tamás, 2013. 120–131.

⁷ HAJDÚ Zoltán, 2007. 135–144.

A horvátországi magyar népesség változásai és annak fő okai a trianoni békeszerződéstől napjainkig

A trianoni békeszerződéssel a létrejövő délszláv állam jelentős magyarlakta területekkel bővítette államterét,⁸ melyet sem történelmi, sem etnikai, sem vallási, sem földrajzi, sem gazdasági szempontok nem támasztottak alá.⁹ A szerződés egyrészt a délszláv államhoz rendelte Horvát-Szlavónországot, másrészt a Muravidéket, a Muraközt – melyet Horvátországhoz csatolt –, a Baranyai háromszöget (20 313 fő volt a magyar, s ez az ottani összlakosság 40%-át tette ki), mely a szerb területekhez került, valamint a Bácskát és a Bánságot.¹⁰ Az 1910. évi népszámlálási adatok szerint, tehát az Osztrák–Magyar Monarchia idején, Horvát-Szlavónországban 208 településen 119 874 magyar élt, ami a 2 621 954 fős össznépesség 5%-át jelentette.¹¹

Az 1921-es népszámláláskor azonban már csak 76 436 főt vettek számba, ami az első világháború után megteremtett délszláv államon belüli horvát területek összlakosságának mindössze a 2,3%-át jelentette.¹² Jól tükrözi a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (SHS Királyság) homogenizáló törekvéseit, hogy a kérdőíveken nem tüntették fel a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó személyi adatokat, csupán az anyanyelvet, illetve a vallást. Ugyanakkor ezekből, valamint abból, hogy az adatokat községsorosan is közzétették, pontos képet kapunk a horvátországi magyarok számáról. Megoszlásuk a következőképpen alakult: a Muraközben 1904, Baranyában 16 638, Kelet-Horvátországban 55 206, Nyugat-Horvátországban 2683, Dalmáciában pedig 70 magyart számláltak össze. Az identitás meghatározása Horvátország esetében még bonyolultabbá válik, ha figyelembe vesszük a Jugoszlávia fennállása idején erőltetett jugoszláv identitás meglétét. Az 1981-es népszámláláskor Horvátország lakosságának 8,2%-a vallotta magát jugoszlávnak; ugyanez az 1991-es censzuskor már csak 2,2%-ot tett ki. A magyarlakta területeken a jugoszláv identitásúak száma az országos átlagnál lényegesen nagyobb volt, pl. az 1991-es adatok szerint Pélmónostoron 9,3%, Hercegszőlősen 8,3, Újbezdánban, Vörösmarton és Csúzában 6,4%.¹³

Számuk tehát a háború előtt mért adatok 63%-ára esett vissza, s nagyobb arányú volt a fogyás a városokban, ahol egynegyedére, míg a falvakban egyharmadára csökkent a háború előtti magyar népesség.¹⁴ Közel száz év múlva, a legutolsó, 2011. évi censzus alapján 14 048 fő, vagyis az összlakosság 0,33 százaléka vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Ezzel a magyarság a szerbek, bosnyákok, isztriaiak, olaszok és romák után a hetedik legnépesebb nemzetiség, vagyis a kevésbé jelentős horvátországi kisebbségek közé tartozik. A háború előtti időszak adataihoz viszonyítva a 2011-es népszámlálás alapján a magyar népesség a töredéke, 12%-a a száz évvel korábban mért adatnak, de a Trianon utáni első censzus viszonylatában is igen nagy a magyarság fogyása, számuk a korábbi egyötödére (18%) esett vissza.¹⁵ Jelenleg megyék szerinti lebontásban a legtöbb magyar, 8249 fő Eszék-Baranya megyében él, ami a megye lakosságának 2,7 százalékat teszi ki, de már csak 6687 fő vallja magát magyar anyanyelvűnek. Vukovár-Szerém megyében – mely Kórogy magyar szigetfalut is magában foglalja – 1696 fő volt a magyarok száma (0,94 százaléka), s még negatívabb az az adat, amely szerint ebből csak 901 fő a magyar anyanyelvű. A többiek szétszórtan helyezkednek el, például Zágráb városában 825-en (ebből magyar anyanyelvű 641), Belovár-Bilogora megyében 881-en (210 magyar anyanyelvű), Isztria megyében pedig 474-en (367 magyar anyanyelvű) vallották magukat magyarnak. Ezenkívül a nagyobb városokban él még jelentősebb lét-

⁸ A Horvát-Szlavónországon kívüli területekkel 471 601 fő magyar került a délszláv államhoz, így a jugoszláv területeken az 1910. évi népszámlálás adatai alapján összesen 577 549 főre tehető a magyarok száma.

⁹ A trianoni békediktátum aláírására és az aláírók személyére vonatkozó polémiát és vitát lásd VÍZI László Tamás (2010a). 67–79.; VÍZI László Tamás, 2010b. 109–132.

¹⁰ BOTLIK József, 2009. 8–24.

¹¹ *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*. Magyar Statisztikai Közlemények, Budapest, 1912.; MÁK Ferenc, 1997. 258–278.

¹² KOCIS Károly–KOCISNÉ HODOSI Eszter, 1992. 66.; MÁK Ferenc, 1997. 258–278.; SEBŐK László, 1992. 118–134.; HORVÁTH László, 1995.

¹³ Stjepan SRŠAN, 1998.

¹⁴ KOUDELA Pál, 2010. 342–360.

¹⁵ SEBŐK László, 1992. 120.

számú magyar lakos, így Fiumében 217 fő (175 magyar anyanyelvű), Pulában 825 fő (641 magyar anyanyelvű), Splitben 108 (88) fő.

A fenti adatok is hűen tükrözik, hogy lényegesen kevesebb, összesen 10 231 (0,24%) fő jelölte meg a magyart anyanyelveként, s további meghatározó információ, hogy a magyarok közül a leg-többen római katolikusok (9396 fő), illetve protestánsok (3344 fő).¹⁶

A magyar népesség alakulása Horvátországban, 1910–2011

Év	1910	1921	1931	1941	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2001	2011
Száma	119874	76436	66040	64431	51399	47711	42347	35488	25439	22355	16595	14048
Aránya (%)	5	2,3			1,4	1,2	1,0	0,8	0,55	0,47	0,37	0,33
Visszaesés	114874	-43438	-10396	-1609	-13032	-3688	-5364	-6859	-10049	-3084	-4360	-2547

Forrás:

Klemenčič Matjaž (2002): The Rise and Fall of Yugoslavia: from king Aleksandar to Marshall Tito, 1918–1980. In: *Empires and Nation-States in European Perspective*. Ed. Ann Katherine Isaacs, Università di Pisa, Edizione Plus, 211–238.;

Državni Zavod Za Statistiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 2011. godine*;

Državni Zavod Za Statistiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 2001. godine*;

Državni Zavod Za Statistiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 1991. godine*.

Az 1910 és 2011 közötti 12 népszámlálás adatai egyértelművé teszik a magyarság arányának fokozatos csökkenését, mely a legnagyobb mértékű volt, összevetve a többi elcsatolt terület magyar közösségével. Ennek legfőbb oka abban keresendő, hogy a horvátországi magyarság jelentős része szórványokban élt/él, így asszimilációjuk már az első világháború előtt elkezdődött, s a háború utáni új helyzet, a békeszerződéssel létrehozott délszláv állam csak felgyorsította a negatív folyamatokat. Természetesen a magyar népesség csökkenésének okait vizsgálva nagy eltérések tapasztalhatóak az egyes korszakokban. A legerőteljesebb az 1920–30-as években volt, s ebben szerepet játszott az a tény, hogy az első világháború után létrejövő SHS Királyságban a legnagyobb feszítőerő mindig is az ország etnikai heterogenitása volt. Az állandóan napirenden lévő etnikai ellentétek fő oka abban keresendő, hogy olyan többnemzetiségű állam jött létre, ahol az államalkotó szerb-horvát, valamint szlovén nemzet többségét csak mesterségesen lehetett létrehozni, s az ország határai közé jelentős nemzeti kisebbség – így nagy létszámú magyarság – került.¹⁷

Ezt a magyarságot azonban az előző népszámlálási adatok tükrében a beolvadás veszélye fenyegeti, melynek a nemzetközi szakirodalom alapján négy dimenzióját különíthetjük el,¹⁸ így beszélhetünk identifikációs, strukturális, kulturális és amalgamációs asszimilációról. A censzusok alapján láthattuk a horvátországi magyarok számának fokozatos csökkenését, mely identifikációs asszimilációt eredményezve, a magyar nemzetiséghez való tartozás megvallásában nyilvánult meg, és a vizsgált korszakban folyamatosan csökkent, ugyanakkor mindezen folyamatosság mellett a különféle történelmi-politikai események következtében három nagy visszaesést produkált. A számadatok azt is tükrözik, hogy az identifikációs asszimilációnál nagyobb fokú volt a kulturális asszimiláció, hiszen lényegesen kevesebben vallották magukat magyar anyanyelvűnek, mint magyar nemzetiségűnek.

Az asszimilációban szerepet játszott, hogy a délszláv állam a nemzetiségi területek etnikai összetételének megváltoztatására különféle módszereket alkalmazott. A két világháború közötti időszakban nem a fizikai erőszak állt a nemzetiségek közötti rivalizálás megoldásának előterében, ezt csak a második világháború hozta meg.¹⁹ Ekkor leghatékonyabb módszereknek a magyar iskolák és közművelődési intézmények bezárása, a magyar nyelvű oktatás háttérbe szorítása, a be- és kitelepítések, a migráció, a földreform, valamint a közigazgatási határok folytonos meg-

¹⁶ Državni Zavod Za Statistiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 2011. godine*.

¹⁷ GULYÁS László, 2005. 81–82.; GULYÁS László, 2006. 55–68.

¹⁸ J. Milton YINGER, 2002. 24–44.; 26–33. GYURGYÍK László, 2002. 121–150., 122.

¹⁹ Paul SHOUP, 1972. 18–19.

változtatásai bizonyultak, s a kisebbségellenesség ezen megnyilvánulásai törvényi, illetve rendeleti úton történő szabályozásban követhetők nyomon. Mindemellett a magyarság fogyásában az etno-kulturális reprodukciót negatívan befolyásoló elemek is szerepet játszottak, melyek közül az anyanyelvi környezet, a család és az oktatás meghatározó szereppel bír.

Látható tehát, hogy a magyar ajkú lakosság fogyását több kedvezőtlen tényező együttes hatása okozta.

A negatív hatások részben a Trianon előtti időszakra vezethetők vissza. A Dél-Dunántúlról – Somogy (19794 fő), Zala (12223 fő), Baranya (12029 fő)²⁰ – az alacsony földárak miatt zömében megélhetést kereső paraszti népesség települt be a Dráván túli területekre, a korábban Magyarország részét képező Szerém, Belovár-Kőrös, Verőce és Pozsega megyékbe. Ezen népességmozgás már a reformkorban elkezdődött, de az áttelepülés ekkor még csak szórványos volt, majd az 1850–1880-as évektől kezdve erőteljesen dinamizálódott, aminek következtében az áttelepült magyarok száma gyorsan gyarapodott, s a századfordulón meghaladta a 100 ezer főt.²¹ A betelepültek egy része a már korábban ide érkező magyarok által lakott településekben telepedett le, ugyanakkor új, magyarlakta falvak is létrejöttek. A kivándorlás találkozott a magyar politikai érdekekkel is, hiszen gátat vetett a térségben tapasztalható társadalmi feszültségeknek, közelben tartotta a hazájukat elhagyókat (a migráció fő irányával, Amerikával szemben), s nem utolsósorban gátat vethetett a horvát trialista elképzeléseknek és a délszláv szeparatizmusnak.²² Ezen, zömében szétszórtan, a településeiken kisebbségben élő, gyökértelen, többnyire katolikus paraszti népesség a jugoszláv időszakban gyorsan asszimilálódott, s ez az egyik fő oka az 1921. évi népszámláláskor tapasztalt visszaesésnek.²³

Összlétszámát tekintve tehát jelentős volt a magyar jelenlét a délszláv régióban, valójában azonban a magyarság zöme már ekkor szórványban, Makkai Béla szavaival élve „megmaradásra csaknem esélytelenül” élt. Annál is inkább, mert a településstruktúra nyilvánvalóvá teszi, hogy a magyarság zömében a pusztákon és a frissen felparcellázott olyan területeken élt, melyek csak laza láncokat képeztek, az itt élők elszigetelődtek, s mindössze 10%-uk volt város lakó.²⁴

Mindez társadalmi problémákat is generált, hiszen a horvátországi magyarok túlnyomó része, 3/5-e mezőgazdasági munkát végzett, s 44,34%-uk cselédként vagy napszámosként dolgozott, vagyis a horvátországi magyarság agrárjellegű és funkcionális szempontból csonka társadalom volt.²⁵ Az ilyen szétszórt, uralkodórétég nélküli népesség identitása sokkal gyengébb, az asszimiláció pedig valós veszélyt jelent számára, melyet a Trianon után eltelt közel száz év igazolni látszik.

A horvátországi magyarok számának csökkenésében a migráció is jelentős szerepet játszott, s összességében 15-20 ezer főt érintett. A kivándorlás kétirányú volt. Kisebbrészt a tengerentúlra, nagyjából a Muraköz, Baranya, Rijeka (Fiume) és a Dráva-melléki területekről, valamint a városokból az anyaországba irányult. A repatriáltak – számuk Jugoszlávia viszonylatában 4493 fő – foglalkozásukat tekintve főként állami alkalmazottak, tisztviselők, értelmiségiek, illetve vasutasok voltak, s az új körülmények következtében egzisztenciájukban érezték fenyegetve magukat, ezért döntöttek lakóhelyük elhagyása és az anyaországba való visszaköltözés mellett.²⁶

A népesség mozgatásának sajátos eszköze volt a földreform, amely a délszláv állam kikiáltása (1918. december 1.) után szinte azonnal megindult. Sándor régens herceg 1919. január 6-án kelt kiáltványa szerint kívánatos, hogy *„Minden szerb, horvát, szlovén gazda lesz a földjén. Szabad államunkban csak szabad földbirtokosok lehetnek, és azok is lesznek.”*²⁷

A földreform végrehajtására 1919. július 21-én megjelent kormányrendelet sajátossága, hogy a délszláv állam különböző területeire vonatkozóan eltérően szabályozta a kisajátítandó nagybir-

²⁰ MAKKAI Béla, 2003. 19.

²¹ MAKKAI Béla–MAKKAI VÁRKONYI Ildikó, 1994. 85–108., 86.

²² SZILI Ferenc, 1995.

²³ SEBŐK László, 1992. 118–134.; Határon Túli Magyarok Hivatala: Horvátországi magyarság 2005. Jelentések a határon túli magyarság helyzetéről, 6–7.

²⁴ MAKKAI Béla, 2003. 24–25.

²⁵ MAKKAI Béla, 2003. 26–27.

²⁶ SEBŐK László, 1992. 119.

²⁷ BÍRÓ László, 2010. 208.

tok nagyságát, így Horvátország egy részén, Varasd és Lika megyékben a 75 hektár, Zágráb megyében a 100 hektár, Horvátország további részein, Bjelovar-Kőrös megyékben a 150 hektár feletti megművelt területeket sajátították ki.²⁸ A földreform a magyar (és német) nagybirtokosok ellen irányult, s a magyar ajkú, elsősorban szétszórta, településeiken is kisebbségben élő parasztok asszimilációját vonta maga után, akik közül sokan azért vallották magukat szerbnek vagy horvátnak, hogy a „szláv népelemet” erősítő föld- és telekosztásban részesedhessenek.

Negatív hatással bírt a magyar népességre a Magyarország részéről a 20. század elején megvalósuló erőteljes nyelvi asszimiláció is. Ennek ugyanis az lett a következménye, hogy a főként a magyarok által sűrűbben lakott említett régiókban a nem magyar nemzetiségűek célszerűbbnek látták magyar anyanyelvűeknek vallani magukat. A délszláv állam létrejöttékor a korábbi kényszerítő erő megszűnt, és ez a népesség – különösen a Muraközben, Baranyában és a Dráva mentén volt ez jellemző – anyanyelvet vagy nemzetiséget váltott.²⁹

Minden kisebbség fennmaradásában fontos szerepet játszik az etnokulturális reprodukció, amely a horvátországi magyarok esetében annak a képességét jelenti, hogy a nyelvi és kulturális készségek átöröklése megtörténik-e, s az milyen fokon valósul meg. Ha csak azon számadatokból indulunk ki, hogy milyen számszaki különbség van a 2011-ben magukat magyarnak vallók (14048 fő) és a magyar anyanyelvűek (10231 fő) között, akkor szemmel látható, hogy ezen reprodukció fogyatkozó tendenciákat mutat, ami a régióban élő magyarság jövőbeni létét nagymértékben veszélyezteti. A nyelvi-kulturális képességek megőrzésében két tényezőnek van kiemelt szerepe: egyrészt az oktatás biztosíthatja, másrészt a családok anyanyelvi közössége.

Ha az oktatás oldaláról közelítjük meg a kérdést, akkor jól látható, hogy a délszláv államban az asszimiláció egyik fontos eszköze volt, hogy a magyar nyelvű oktatást és kultúrát ellehetetlenítették, így az asszimiláció négyes dimenziójában a kulturális elem nagy és kedvezőtlen mértékkel esik latba. 1914-ben még 82 iskolában folytattak magyar nyelvű elemi iskolai oktatást mintegy 12000 tanulóval a MÁV és az – akkor még egészen fiatal, csak 1904-től működő – Julián Egyesület szervezésében. Utóbbi tevékenységi köre mindemellett kiterjedt gazdasági és olvasóköri, valamint színelőadások szervezésére, katolikus istentiszteletek tartására, gazdasági segélyezésre, hitelszövetkezetek kiépítésére. Az új államban mindezen lehetőségek megszűntek, s a magyar könyvtárak bezárásával, a pénzintézetek és a magyar iskolák államosításával a horvátországi magyaroknak nem maradt egyetlen magyar tannyelvű elemi iskolai tagozata sem.³⁰ Bár az 1921. június 28-án életbe lépett vidovdani alkotmány³¹ biztosította a más nyelvet beszélő állampolgárok, így a magyarok anyanyelvi oktatáshoz való jogát, valójában azonban az oktatás célja a nemzeti egység megteremtése volt. Ezért érvényben hagyták azt az 1920-as Svetozar Pribičević művelődési miniszter által kiadott névelemzési rendeletet, mely a nagyszülők neve alapján döntötte el, hogy ki iratkozhat be magyar nyelvű iskolába. Ezen névelemzés a magyar népesség statisztikai visszaesésének is további csökkenését eredményezte, ugyanis a számlálóbiztosok a szlávos családnevűeket szerb-horvát nemzetiségűeknek írták be.

Nem csak a vidovdani alkotmány biztosította elvben a nyelvhasználati jogokat, hanem az is, hogy a délszláv állam 1919. december 5-én kinyilvánította, elfogadja a nemzetközi kisebbségvédelmi szerződést, mely szintén garantálta az anyanyelvi oktatást. Ezen szerződés rendelkezett továbbá a magyarok optálási jogáról, melynek lejártáig, 1922. július 26-ig a horvátországi magyarok nem gyakorolhatták állampolgári jogait, nem szavazhattak, nem alakíthattak pártokat, egyesületeket.³²

A horvátországi kutatások egyértelműen azt tükrözik, hogy az asszimiláció negyedik dimenziója, az amalgamáció, vagyis a vegyes házasságok nagy súllyal esnek latba az etnokulturális reprodukció okai között.

²⁸ BÍRÓ László, 2010. 210.

²⁹ SEBŐK László, 1992. 2.

³⁰ ARDAY Lajos, 1994. 9–42., 15–16.

³¹ Az alkotmány megszavazására Szent Vid napján, vagyis június 28-án került sor, ezért nevezik vidovdani alkotmánynak.

³² A. SAJTI Enikő, 2008. 44–47.

Kiss Tamás vizsgálatainak eredménye igazolta³³, hogy a magyarlakta területeken nagyfokú az etnikai keveredés, ugyanis a házasságban élők 31,4%-a él vegyes házasságban, mely szám fokoza-
tos növekedést tükröz. A szülők generációjában a vegyes párok aránya 19,9%, míg a gyermekeknél
már 38,4%. S habár a lakosság egyéni preferenciái és a saját nemzetiséghez való tartozás a homo-
gén házasságok irányába mutatnak, egyéb külső tényezők negatívan befolyásolják azt. Ebben sze-
repet játszik a magyar népesség alacsony száma, amelynek következtében kicsi az esély arra, hogy
a saját etnikumból házasodjanak, különösen abban az esetben, ha magasabb végzettséggel bírnak,
hiszen ez tovább szűkíti a megfelelő magyar nemzetiségű pár választásának lehetőségét. Mindezt
további kedvezőtlen irányba befolyásolja, hogy a magyarok szórványban élnek. Általában megál-
lapítható, hogy a fiatalok, továbbá akik horvát tannyelvű iskolákban tanultak, nagyobb arányban
lépnek vegyes házasságra. A heterogén családszerkezet nehezíti a nemzetiségi hovatartozás, az
etnikai identitás átörökítését, s Kiss Tamás felmérései bizonyítják, hogy a horvát identitás térnye-
rése erősödik a vegyes házasságok esetében, s nagyobb fokú a gyermekek generációjában (felnőt-
tek: 44,8%, gyermekek 52,4%).³⁴

Korábban láthattuk, hogy a magyar anyanyelvűek aránya lényegesen kisebb, mint a magyar iden-
titásuk száma, s a vegyes házasságok ebben a dimenzióban is negatívan hatnak, a magyar anya-
nyelv átörökítése kisebb a heterogén családokban. Sajnos azonban a homogén magyar családok
5%-ában sem történik meg a nyelv átörökítése, s multiplikálják a kedvezőtlen tendenciát a generá-
ciós különbségek is (a szülőknél a horvát anyanyelvűek aránya 46,65, a gyermekek generációjában
pedig már 57,1%).³⁵

A magyar népesség számában bekövetkező nagyarányú csökkenés bár folyamatos volt a 20. szá-
zadban, mégis jól körvonalazhatóan három esemény tette visszafordíthatatlanná a folyamatokat.
Elsőként Trianont és annak következményeit kell megemlíteni, melynek negatív hatásait már be-
mutattuk. Ezt a 2. világháború történései követték, amit a háború utáni 1948-as népszámlálás
adatai tükröznek, ugyanis mintegy 13 ezerrel kevesebb fő vallotta magát magyarnak, s szakértők
szerint nagy részük – mintegy 10 ezer fő – elhagyta Jugoszláviát. A magyar népesség fogyásá-
ban szerepet játszott még a felszabadulás utáni magyarság elleni megtorlás, mely állami szinten
1944 végéig tartott, utána azonban már csak közvetett eszközökkel tették nehezebbé életüket.³⁶
A Szovjetunióval való szakítás is kedvezőtlen következményekkel járt, sokan váltak koncepció-
s perek áldozataivá. A megfélemlített magyarok magyarságtudata megingott, s a jugoszlávizmus
előtérbe kerülésével az asszimilációs tendenciák ismét felerősödtek.³⁷

A harmadik csapást a horvátországi magyarságra az 1991-ben kitört délszláv háború mérte,
amelynek eseményei értelemszerűen a magyarlakta területek, a Drávaszög, Kelet-Szlavónia, Nyu-
gat-Szerémség geopolitikai helyzetéből fakadóan, hadszíntérré változtatták a térséget, és ismé-
telenen megtizedelték a magyarságot. A horvátok és szerbek közötti összecsapások valójában már
1990 augusztusában, az ún. „rönkforradalommal” elkezdődtek, a Szerb Krajnai Köztársaság
létrehozásával folytatódtak, s a 44 hónapig tartó harcokban a szerb szabadcsapatok a Jugoszláv
Néphadsereg támogatásával elfoglalták Horvátország területének egyharmadát, megszerezték
a Drávaszöveget, majd Kelet-Szlavóniát. Az volt a céljuk, hogy a területet, ahol a magyarság négy-
ötöde is élt, Szerbiához csatolják.³⁸ A harcok három fő térséget érintettek, így a Szlavónia, Baranya
és Nyugat-Szerémség Szerb Autonóm Területet (mely magában foglalja a magyarlakta területek
közül Dél-Baranyát, Kelet-Szlavóniát és a Szerémséget), továbbá Nyugat-Szlavóniát (Daruvár és
Pakrác térsége), valamint a magyar lakosság szempontjából indifferens Knini Krajinát.³⁹

A szerb támadás 1991. július 3-án a drávaszögi Bezdán felől vette kezdetét, és szeptember
4-ig befejeződött a Drávaszög megszállása, elvágva az itt élőket mind Horvátországtól, mind az
anyaországtól, utóbbira utolsó csapást mérve akkor, amikor október 6-án az utolsó határátkelőt

³³ Kiss Tamás, 2010. 109–161., 136–146.

³⁴ Kiss Tamás, 2010. 146–149.; *Hagyaték*, 2011/ 3. sz. 36–44.

³⁵ Kiss Tamás, 2010. 149–152.

³⁶ *Hagyaték*, 2011/4. sz. 36.

³⁷ Határon Túli Magyarok Hivatala: Horvátországi magyarság 2005. Jelentések a határon túli magyarság helyzetéről. 7.

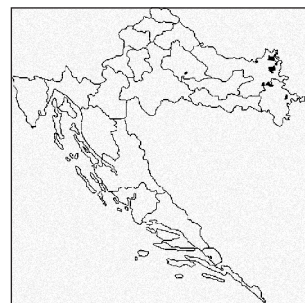
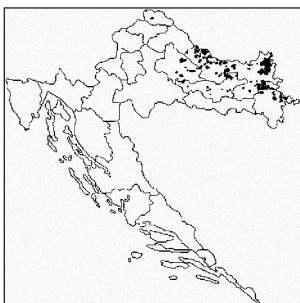
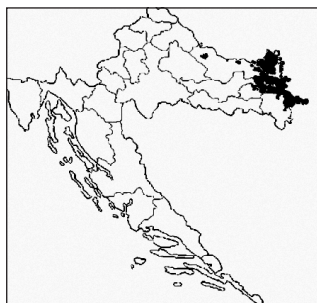
³⁸ *Hagyaték*, 2011/ 4. sz. 38–39.

³⁹ *Hagyaték*, 2011/ 6. sz. 20.

is lezárták Magyarország irányába. A harcok továbbterjedtek Szlavóniára, s amikor november 18-án elesett Vukovár, hamarosan a kelet-szlavóniai magyar települések is szerb kézre kerültek. A szerb megszállás elől elmenekült magyarok létszámát 6 ezer főre becsülik, de a *Magyar Képes Újság* még többre teszi a lakóhelyüket elhagyók számát. Számításaik szerint a Drávaszögből 4651, Kelet-Szlavóniából és Nyugat-Szerémségből 3252 magyar menekült el, többek között 130 magyar pedagógus. A magyar identitás utolsó védőbástyái is felszámolódtak, megszűnt a magyar nyelvű oktatás, a katolikus templomok jelentős része megsemmisült, s Baranyában egyetlen katolikus pap sem maradt. A régióban élők mindvégig atrocitásoknak voltak kitéve, házaikat kifosztották vagy megsemmisítették, életkörülményeiket ellehetetlenítették. A hadi helyzet végét jelentő első lépésként 1995 novemberében Horvátország és Szerbia aláírta a tizennégy pontot tartalmazó Erdődi Egyezményt Drávaszög, Kelet-Szlavónia és Nyugat-Szerémség Horvátországhoz történő békés visszacsatolásáról, bár a térség reintegrációja csak 1998. január 15-én fejeződött be, s Horvátország is csak ezzel nyerte vissza teljes szuverenitását.⁴⁰ A harcok lezárultával újabb népvándorlásnak lehettünk szemtanúi, hiszen Horvátország más területeiről, továbbá Magyarországról megindult a magyarok visszaköltözése, mellyel egyidejűleg a szerbek az anyaország felé vették az útirányt. A magyar menekültek visszatérése azonban csak 1997 nyarán kezdődött meg, de a lakóhelyüket korábban elhagyóknak csak 75%-a tért vissza.

Szakértők úgy értékelik az eseményeket, hogy a magyar lakosság fogyatkozása, mely a török hódoltság idején elkezdődött, de csak a 20. század elején öltött tragikus méreteket, az 1990-es évek háborújában teljesedett be.⁴¹ A magyar ajkúak számának radikális csökkenése azt eredményezte, hogy még azokon a területeken is kisebbségbe kerültek, ahol 1991-ben abszolút vagy relatív többséget alkottak.⁴²

A magyar lakta térséget a 20. században érintő katonai események és a délszláv állam korábbiakban bemutatott homogenizáló törekvései hatására az asszimiláció felgyorsult, s a negatív hatás multiplikálódott a kedvezőtlen demográfiai tényezők következtében. Napjaink népességfogyásának hátterében is a negatív demográfiai elemek – a születések számának csökkenése, a lakosság elöregedése – állnak, továbbá a más nemzetiségűek beköltözése a korábban homogénnek számító magyar lakta területekre. Utóbbiak – különösen Kelet-Szlavóniában – mindezek következtében szóróvanná váltak. A horvátországi magyarok fogyásának éppen ez a szóróványosodás lesz az egyik meghatározó eleme, amely erőteljesen hat a további asszimilációra is. A magyar kisebbség nagy része eredendően szóróványokban élt, de ez a folyamat az elmúlt száz évben hatványozottan jelentkezett, amelynek következtében a magyarság jelentős része a magyar nyelvi közösségtől elszigetelve található, nem használja anyanyelvét, nincs módja a magyar oktatásban való részvételre, sem az országos magyar szervezetek munkájába történő bekapcsolódásra. Sajnálatos igazság, hogy minél kevesebb egy-egy település magyar lélekszáma, annál könnyebben beolvad a többségi nemzetbe.⁴³

A magyar népesség száma és elhelyezkedése Horvátországban
1495-ben, 1910-ben és 2001-ben
(Forrás: *Hagyaték*, 2011/1–2. sz. 21.)

⁴⁰ LÁBADI Károly, 2004. 15–22.

⁴¹ MÁK Ferenc, 2013. 139.

⁴² *Hagyaték*, 2011/4. sz. 45.

⁴³ LÁBADI Károly, 2003. 176–189.

A magyarság megmaradásának nagyon kicsi az esélye. Ezt támasztják alá a Határon Túli Magyarok Hivatalának 2004-ben közzétett vizsgálati eredményei, melyek alapján megállapítható, hogy a kilencvenes évektől kezdődően a magyarság természetes fogyása és demográfiai előregedése egyre jelentősebb mértéket ölt, „az átlagos kor több mint 5 [!] évvel emelkedett, nőtt az öregedési index, az idősek aránya, és megnövekedtek a függőségi, eltartási terhek, ami még jobban megnehezíti a résznépesség önreprodukcióját... A horvátországi magyarság megtartási képessége... drámai mértékben csökkent.”⁴⁴

Társadalmi és gazdasági viszonyok

Nagy kérdés az, hogy a fogyó számú és szórványban élő horvátországi magyarság hogyan képes megőrizni létét, nemzeti identitásának maradékát. Képes-e erre egy olyan közösség, amelynek Szarka László szerint – ellentétben a romániai, szlovákiai, ukrainai és szerbiai magyarsággal – nemzeti közösségtudata meglehetősen korlátozott, s csupán a beszélt nyelv és származás alapján van kötődése, tekintettel arra, hogy a magyar nemzeti közösségtől tartósan elkülönülve élt és fejlődött.⁴⁵

Az előbbieken vázolt kedvezőtlen demográfiai tényezők mellett a magyar népesség csökkenésének gazdasági és szociális okai is vannak. Ezek egy része nem új keletű, hiszen a jugoszláv érában alakultak ki azok a jelentős regionális gazdasági különbségek, amelyek mind a mai napig terhelik az államot, s amelynek negatív pólusán találhatók a magyarlakta régiók. A horvát tagköztársaság ugyan Jugoszlávia második legfejlettebb tagállama volt, mégis 29 općina tartozott – az érintett magyar térségek mindegyike – az országosan fejletlennek nyilvánítottak közé, az intenzív urbanizáció következtében a vidéki lakosság és a mezőgazdaságban dolgozók száma nagymértékben csökkent, visszaesett az agrártermelés, s a horvát gazdaság ezen örökséggel lépett az önállóvá válás útjára.⁴⁶

Az 1991–95 közötti polgárháború hatalmas veszteségeket okozott emberéletben, az elvándorlás miatt a magyar népesség további drasztikus csökkenését eredményezve. Ugyanakkor a harcok következményei az épített környezet pusztulásában, a kulturális és szellemi értékek megsemmisülésében és a gazdaság szinte teljes leépülésében is tetten érhetők. Azon kívül, hogy a harcok mindvégig érintették a régiót, és ezzel ellehetetlenítették a termelést, Szlavónia, Baranya és a Nyugat-Szerémségi Szerb Autonóm Terület az ország többi részétől elkülönült, s ezzel megszakadtak évszázados gazdasági kapcsolatai. A horvát gazdaságra is súlyos csapást mért a dunai kapcsolatok megszűnése, elveszítette kiváló mezőgazdasági területeit és Vukovárt, a kikötővárost és ipari centrumot. A háború negatív hatásai következtében a magyarlakta térségben multiplikálódtak az ország általános problémái, a piacgazdaságra történő átállás nehézségei, az eladósodás, az infláció következtében. Az anyagi károkat illetően az infrastruktúra veszteségei 13 milliárd kunára tehető, kb. 136 ezer volt a megrongálódott épületek száma, s a veszteségekről ma is nagyon eltérő adatokkal találkozhatunk a 22 milliárdtól a 29 milliárd USD-ig, s akkor még nem beszéltünk a termelés kieséséről, amit lehetetlen számszerűsíteni.⁴⁷

Az újjáépítés és az élet újrászervezése csak lassan indult, s ugyan enyhített a veszteségeken, de a polgárháború idején lakóhelyüket elhagyóknak csak töredéke tért vissza a térségbe, hiszen meglévő gyökereiktől elszakadtak. A gazdaság leépülésével a térségben nem volt munka, a taposóaknak miatt még napjainkban is veszélyeztetett a terület, számos lakóház elpusztult, így sok esetben nem is volt hova visszatérni. Az újjáépítésben a hazai források mellett jelentős szerepet játszottak a nemzetközi segélyszervezetek, úgymint a Vöröskereszt, a WHO, az UNICEF, az UNHCR és az európai uniós támogatások. 1992-től az ECHO (European Community Humanitarian Office), azaz az Európai Unió Humanitárius Segély Irodája nyújtott 205 millió euró támogatást huma-

⁴⁴ HABLICSEK László–TÓTH Pál Péter–VERES Valér, 2004. 78., 48–50.

⁴⁵ SZARKA László, 1999.; SZARKA László, 2004. 113–128.

⁴⁶ LŐRINCZNÉ Bencze Edit, 2012. 65–74.

⁴⁷ *Hagyaték*, 2011/ 6. sz. 20.

nitárius műveletekre, a háború sújtotta térségek problémáinak megoldására és a menekültek visszatérésének támogatására. Meghatározó szerepet játszottak az elsősegély, az alapvető orvosi eszközök, berendezések, gyógyszerek rendelkezésre bocsátásában, az élelmiszersomagok szétosztásában, mozgó ételosztó egységek működtetésében, az alapvető tisztálkodási szerek, víz és tisztálkodási lehetőségek biztosításában, az aknamentesítésben, a menekültek nyilvántartásba vételében a határon, a menekültek szállításában és befogadó családoknál való elhelyezésében, télen meleg ruha-, takaró-, tűzifa-, fűtőolaj- és szénosztásban. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a rászoruló (főleg gyerekek, fiatalok és nők) pszichoszociális rehabilitációja is. Az 1996-ban útjára indított OBNOVA előrelépést jelentett, mert jóval konkrétabb és átgondoltabb politikát takart. Az 1996 és 2000 közötti időszakban a programból Horvátország 59,15 millió euró támogatásban részesült, melynek túlnyomó részét (53,2 millió) a menekültek visszatérésére fordították. A fennmaradó források a háború pusztította területek rekonstrukcióját és az újjáépítést szolgálták.⁴⁸

A polgárháború előtti időszakban Kelet-Horvátország az állam éléskamrája volt, hiszen a három folyó – a Duna, a Dráva és a Száva – által határolt terület termékeny síkságaival kiváló terepe az intenzív földművelésnek, a virágzó kertgazdálkodásnak, a tradicionálisan magas színvonalú gabona- és szőlőtermesztésnek, bortermelésnek és állattartásnak. A harcok azonban olyan károkat okoztak, amelyeket a térség gazdasága mind a mai napig nem hevert ki, ráadásul a kiváló mezőgazdasági területeken a termelés újraindítását továbbra is akadályozzák az itt maradt taposóaknak.

Mindez kihatott a gazdasági átalakulásra is, amely olyan problémákkal küszködik, mint a mezőgazdasági nagyüzemek tönkremenetele, életképtelen, nem versenyképes birtokstruktúra, a magángazdaságok tőkehiánya, az agrárium szinte teljes eszköztárának elpusztulása, a befejezetlen privatizáció és a tulajdonviszonyok rendezetlensége. Az itt élő magyar népesség csökkenésében jelentős szerepet játszik, hogy a gazdasági problémák következtében sokkal kevesebb a régióban a munkalehetőség, s ez rendkívül magas – 30% körüli – munkanélküliséggel párosul, ami országosan a legmagasabbak közötti.⁴⁹ A munkanélküliség és a csökkenő népesség háttérben a már korábban említett negatív tényezők mellett elsősorban a gazdaság rossz teljesítménye áll. Nem véletlen, hogy a két legutolsó horvát regionális versenyképességi index mutatói mind a két kelet-szlavóniai megyében kedvezőtlenek. Vukovár-Szerém megye 2007-ben a 21 területi önkormányzat közül az utolsó, 2010-ben pedig az utolsó előtti helyet szerezte meg, s az egy főre jutó GDP 5974 euró volt. Eszék-Baranya megye valamivel jobb pozíciót tudhat magáénak, 2007-ben a 14., míg a következő felmérésnél a 13. helyre került, 8112 euró GDP/fővel.⁵⁰

Mindaddig, amíg a régió versenyképessége nem javul, amíg működő tőke nem áramlik a térségbe és nem kerül sor vállalkozásösztönző intézkedésekre, addig a demográfiai, társadalmi problémák fennállnak. A mezőgazdaság minden kedvező adottsága ellenére sem tud kibontakozni, ami a kedvezőtlen birtokviszonyokból, az elaprózott, kis parcellák létéből és a tőkehiányból fakad. Problémát jelent az elavult növényi struktúra; a gabonafélék mellett szükség lenne új, a világpiacra is versenyképesebb növényfajták megjelenésére és az ehhez kapcsolódó feldolgozóágazatok fejlesztésére. A feldolgozóipar azonban alacsony szinten van, a kis- és középvállalatok száma kevés, kedvezőtlenek az infrastrukturális feltételek, és a térség mindezek miatt nem tudja kihasználni kiemelkedő környezeti és turisztikai adottságait. Félő azonban, hogy a kedvező gazdasági változások esetén nem lenne versenyképes munkaerő a térségben, hiszen az iskolázottság alacsony fokot mutat, Eszék-Baranya megyében a lakosság 36%-a, míg Vukovár-Szerém megyében 40,7%-a csak alapfokú végzettséggel rendelkezik.⁵¹

Ezt támasztják alá Kiss Tamás 2009-es drávaszögi felmérései is, amelyek alapján a felsőfokú végzettségűek száma mindössze 5,4%-ot tesz ki, sőt a megkérdezett magyar nemzetiségűek 10,5%-ának nincs általános iskolai végzettsége sem. Még alacsonyabb az iskolázottság foka, ha mindehhez azt is hozzátesszük, hogy a fiataloknak (18–34 év) is csak 8,8%-a végzett felsőfokú

⁴⁸ CODEF, 2009.

⁴⁹ *Hagyaték*, 2011/ 4. sz. 40., *Hagyaték*, 2011/ 6. sz. 25–29.

⁵⁰ National Competitiveness Council, 2011. 94–101.

⁵¹ Državni Zavod Za Statistiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 2011. godine*.

tanulmányokat.⁵² A képzettség alacsony foka a foglalkoztatottak megoszlásában is látható, ugyanis a magyarok között lényegesen nagyobb arányban találunk segédmunkásokat és irodai alkalmazottakat, míg a régióban élő horvátok inkább szakmunkásokként és vezető beosztásúakként dolgoznak.

A jól-lét-kutatások is társadalmi problémákat tükröznek, melyek többek között a szegénység növekedésében – különös tekintettel a nőkre és az idősekre – (a Drávaszögben élő magyarok 23,6%-a tartozik a szegények közé) –, továbbá a gazdagok és szegények közötti szakadék növekedésében érhetők tetten. Mindezek alapján az a helyzet állt elő, hogy a leszakadó magyar régióban a nagyobb polarizáció és a közösségen belüli nagyobb egyenlőtlenségek további társadalmi feszültségeket eredményeznek. Ennek ellenére az elégedettségmérési eredmények a magyaroknál pozitívabb eredményeket hoztak a Drávaszögben, ami feltehetően abból fakad, hogy az elmúlt száz évben kedvezőtlen társadalmi helyzetük miatt elvárásaiak is kisebbek, így a státuszfeszültségek nem nehezítik a helyzetet.⁵³

A magyar etnikai térszerkezet változásai

A magyar etnikai térszerkezet változásait erőteljesen befolyásoló tényező, hogy a vizsgált időszakban magának Horvátországnak is többször változott a területi kiterjedése, továbbá a homogenizáció egyik eszközeként a jugoszláv térség belső térlehatárolása, politikai-területi felosztása a mindenkorai politikai érdekeknek megfelelően folyamatos átalakításnak esett alá, mind az első, mind a második Jugoszláviában.

Az 1918–21 közötti provizórium időszakában az ország regionális tagozódása változatlanul megőrizte az évszázadok alatt kialakult hagyományokat, és amikor 1919. január 7-én rendeleti úton megszüntették a nemzeti kormányokat, az országot nyolc tartományra osztották, amelyek közül az egyik Horvátország lett. A délszláv állam ezen tartománya integrálta az Osztrák–Magyar Monarchia egykori alkotórészét, Horvát-Szlavónországot,⁵⁴ továbbá a Dráva és a Mura folyók közötti mintegy 775 négyzetkilométernyi területet, a Muraközt – horvátul Medjumurje – is. A térség sohasem volt Horvátország integráns része, Zala vármegye déli vidékeként – a csáktornyai, a perlaki és részben a nagykanizsai járás – a történelmi Magyarországhoz tartozott, habár lakossága zömében horvát, kisebb részben magyar (1910-ben 8,3%).⁵⁵

Az 1921. évi vidovdani alkotmány már egyetlen adminisztratív egységnek tekintette a délszláv államot, benne az egységes délszláv nemzettel, de ekkor még, tiszteletben tartva a történelmi hagyományokat, megmaradtak a történelmi államhatárok, így a horvát határok is. Ugyanakkor az országot 33 körzetre (oblasti), ezen belül 393 kisebb közigazgatási körzetre és 7085 opcinára osztották. Horvátországot azzal gyengítették, hogy határainak meghagyásával hat körzetet – Zággráb, Eszék, Vukovár, Karlovac, Split, és Dubrovnik – alakítottak ki, amelyek nem egymással álltak kapcsolatban, hanem a belgrádi kormányzatnak voltak alárendelve.⁵⁶ A hat oblast a magyar területeket is tovább tagolta, elszakítva egymástól a korábban összetartozó közösségeket.

A két világháború területi átrendeződésében a legnagyobb csapást Horvátországra, benne az amúgy is fokozatosan csökkenő létszámú magyar kisebbséggel, a vidovdani alkotmány 1929. évi megszüntetése, majd az 1931-es alkotmánnyal életbe lépő új területi beosztás jelentette. Ez megszüntette a korábbi történelmi határokat, s Jugoszláviát (1929. január 6.) kilenc bánságra osztotta, Horvátország területén négy bánság is osztozkodott. A Száva bánság (54 754 magyar lakossal) ugyan az egykori horvát területek központi részét – benne a Szerémség és Szlavónia magyarlakta

⁵² Kiss Tamás, 2010. 112–113.

⁵³ Kiss Tamás, 2010. 119–131.

⁵⁴ Szlavóniát a magyar királyok a X–XI. században foglalták el és bánságként Magyarországhoz csatolták. A terület az 1868-as horvát-magyar kiegyezéskor a Magyar Királyságon belül Horvátország része lett, majd 1918-tól a délszláv államban Horvátország integráns részeként, valamint történeti-földrajzi fogalomként létezik.

⁵⁵ GULYÁS József, 2011. 9–18.; BOTLIK József, 2009.

⁵⁶ Decree on dividing state into district. April 26, 1922. In: Branko Petranović – Momčilo Zečević (szerk.): *Jugoslavija 1918–1984. Collection of Documents*. Beograd, Zbirka dokumenata, 1985. 184–185.

területeivel – és a Muraközt is felölelte, de a történelmi Horvátország jelentős régióit más bán-ságokhoz csatolta, így Baranyát a Dunai (389 664 magyar lakossal), Dalmáciát a Tengeremelléki (223 magyar lakossal), míg jelentős keleti területeit a szerb dominanciájú Verbászi bán-sághoz (841 magyar lakossal).⁵⁷

1939. augusztus 20-án – nem kis mértékben az európai eseményeknek köszönhetően – a Cvetković–Maček-megegyezéssel, a Sporazummal létrejött autonóm Horvát Bán-ság felölelte a horvát-lakta területek túlnyomó részét, így a horvát-szlavón régió mellett Dalmáciát, valamint Nyugat-Hercegovinát, Jugoszlávia területének és lakosságának mintegy 30%-át, mellyel ismét egy állam fennhatósága alá kerültek a horvátországi magyarok megmaradt töredékei.⁵⁸

Az 1946. január 31-én elfogadott alkotmány értelmében a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság föderatív állam lett, mely hat népköztársaságból állt – az egyik Horvátország volt –.⁵⁹ Az államnak a második világháborúban megszerzett területeket vissza kellett szolgáltatnia, így a szerb többséggel bíró Szerémség Szerbiához, jelentős horvátlakta keleti területei Bosznia-Hercegovinához és Montenegróhoz kerültek.⁶⁰ Ugyanakkor az etnikai viszonyoknak alapjaiban megfelelően Horvátország megkapta a Muraközt és Dél-Baranyát, valamint kárpótlásul az elvesztett területekért hozzá csatolták Isztria nagy részét és Dalmácia olasz fennhatóság alatt lévő területeit.⁶¹

Ha Jugoszlávia belső tértagolásának változásaitól eltekintünk, és csak a külső határváltozásokat vesszük figyelembe, a horvátországi magyarok kétharmadát befogadó területek akkor is hat alkalommal cseréltek gazdát a 20. században. A Trianoni békeszerződésig a Magyar Királysághoz tartozó régió a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba tagolódott be. A 2. világháborúban rövid időre ismét Magyarország része lett, majd a 2. Jugoszlávia fennhatósága alá került. A délszláv állam felbomlása után kitört polgárháború szerb megszállást és véres harcokat hozott, és csak 1998-ban lett Horvátország integráns része. Lábadi Károly úgy fogalmaz, hogy a „horvátországi magyarság leszakadása etnikai tömbjéről történelemfüggő volt”.⁶²

A horvátországi magyarok aránya az elmúlt közel száz esztendő alatt nem kis mértékben a külső és belső térszerkezeti változások következtében egy-egy közigazgatási területen belül jelentősen megváltozott, s számos magyarlakta település szóróványá vált, mely tendencia legerőteljesebben Nyugat-Szlavóniában figyelhető meg.

A horvátországi magyarok többsége Baranyában és Szlavónia keleti részein, Eszék-Baranya és Vukovár-Szerém megyében él, ők teszik ki a teljes horvátországi magyar kisebbség 43, illetve a kelet-horvátországi magyarok 60%-át. Ezenkívül Eszék, illetve Eszéktől délre Rétfalu, Kórógy, Szentlászló, Haraszi települések, valamint ettől délkeletre Erdőd, Csák, Ójankovác, Apáti és Vukovár bír nagyobb létszámú magyar lakossággal, akik egyre szűkülő homogén nyelvi élettérben, fokozatosan fogyatkozva, csökkenő számú településen őrzik identitásukat.

A horvátországi magyarság egyharmada nem a sűrű határváltoztatások sújtotta területen él, hanem az ország kontinentális részén és a Tengeremelléken, elsősorban nagyvárosokban, teljesen szétszóródva, nem homogén környezetben, s ezért az asszimiláció sokkal erőteljesebb körökben, amit alátámasztanak a legutolsó két népszámlálás adatai.

⁵⁷ Constitution of the Kingdom of Yugoslavia September 3 1931. *Official Gazette of Yugoslavia* 207/1931.; John R. LAMPE, 2000. 164–167.

⁵⁸ Cvetković–Maček Agreement. In: Branko Petranović–Momčilo Zečević (szerk.): *Yugoslav Federalism, Ideas and Reality*. Volume 1. 1914–1943. 508–510.

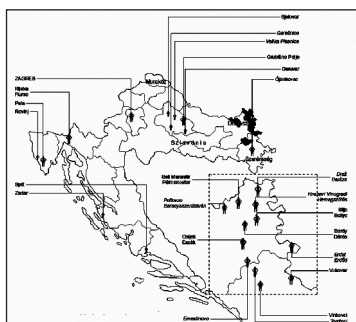
⁵⁹ Constitution of the Federative People's Republic of Yugoslavia. Belgrade, *Official Gazette of Yugoslavia* 1946.

⁶⁰ A titói jugoszláv állam területi tagolódásáról és a mögötte meghúzódó nemzeti konfliktusokról lásd GULYÁS László, 2009.; GULYÁS László, 2010. 108–116.

⁶¹ LŐRINCZNÉ Bencze Edit, 2011. 262–276.; SEBŐK László, 1992. 118–134.

⁶² LÁBADI Károly, 2009. 2.

*A magyar nemzetiségűek és a magyar anyanyelvűek
a 2001. és 2011. évi népszámlálás alapján*

A magyarok területi elhelyezkedése napjaink Horvátországában
(Forrás: *Hagyaték*, V. évf. 4. szám 47.)

Terület	2001		2011		2001		2011		2001		2011	
	Magyar nemzetiségű				Magyar anyanyelvű				Különbség			
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Eszék–Baranya	9784	59,0	8249	58,7	8307	65,6	6687	65,4	−1477	15,1	−1562	18,9
Kontinentális megyék	5251	31,6	4298	30,6	3015	23,8	2405	23,5	−2236	42,6	−1893	44,0
Dalmácia és Tengermellék	1560	9,4	1501	10,7	1328	10,4	1139	11,1	−232	14,9	−362	24,1
Összesen	16595	100	14048	100	12650	100	10231	100	−3945	−23,7		26,18

Forrás: Državni Zavod Za Statistiku Popis stanovništva 2001, Popis stanovništva 2011.

A két népszámlálás közötti időszakban a magyarok aránya országosan csökkent, akárcsak minden vizsgált régióban és mindkét viszonylatban (magyar és magyar anyanyelvű), de nagyobb a visszaesés a magukat magyar anyanyelvűeknek vallók között, és abban a két régióban, ahol nagy szórtsággal helyezkedik el a magyar népesség. Országos szinten a magyarok aránya 15,2%-os csökkenést mutat, ami az azt megelőző 10 év 25,77%-os visszaeséséhez (polgárháború) képest javulás, mégis jelzi a megállíthatatlannak tűnő folyamatot. Mind 2001-ben, mind 2011-ben ennél lényegesen nagyobb a visszaesés a magukat magyar anyanyelvűeknek vallók körében, vagyis a nyelvi asszimiláció előrehaladottabb állapotban van.

A horvátországi magyar kisebbség sorsát erőteljesen befolyásolják az ország regionális különbségei. Ennek orvoslására különböző törvények és programok születtek, egy részük az uniós csatlakozás előtérbe kerülése után már közösségi támogatással, ennek ellenére a regionális különbségek mérséklése nem sok eredményt hozott. A magyarlakta területek az ország legelmaradottabb régiói közé tartoznak. Kezdetben az 1996-ban napvilágot látott „Különleges bánásmódban részesülő területek”-ről szóló törvény alapján folytak a fejlesztések, amelyek a háború sújtotta és a háborús károkat szenvedett térségek, valamint a háború következtében fejletlen régiók felzárkóztatását tűzték napirendre.⁶³

⁶³ Zakon (1996) Zakon o područjima od posebne državne skrbi NN, 44/96, 57/96, 124/97, 78/99, 73/00, 87/00, 127/00, 94/01, 88/02, 26/03, 42/05, 90/05, 86/08 (Law on the Areas of Special State Concern)

Különleges bánásmódban részesülő területek⁶⁴

	<i>Helyi önkormányzatok</i>	<i>Lakosság</i>	<i>Terület (km²)</i>
Háború sújtotta területek	180	15,3% = 680000	48,5% = 27400

Forrás: REGIONAL (2007) Competitiveness Operational Programme 2007–2009. 2007HR16IPO001, Instrument for Pre-accession Assistance. Republic of Croatia. 2007 September, 128.

A magyarlakta háború sújtotta területek nehézségeit támasztja alá az 1998-ban felállított, a taposóaknak és az általuk okozott szennyeződések hatástalanításával foglalkozó központ. A központ adatai szerint a szennyezett erdőségek tekintetében Eszék-Baranya megye a második leginkább érintett (11 200 ha), míg a szántóföldek viszonylatában Eszék-Baranya az első (5740 ha), Vukovár-Szerém megye a második (4680 ha) leginkább érintett helyen áll.⁶⁵

Ha ehhez még hozzávesszük, hogy a Horvát Statisztikai Központ adatai szerint a legfejlettebb régiók a határ menti térségek, valamint a rurális terek, akkor jól érzékelhető, hogy a magyarlakta területek mindhárom csoportba beleesnek, s fejlesztésük az ország versenyképessége szempontjából is meghatározó lenne.⁶⁶

Kisebbségi jogok a függetlenné váló Horvátországban

A Horvát Köztársaság Alkotmánya kimondja, hogy „a Horvát Köztársaság mint a horvát nép nemzeti állama és az őshonos nemzeti kisebbségek, a szerbek, csehek, szlovákok, olaszok, magyarok, zsidók, németek, osztrákok, ukránok, ruszinok és mások, akiknek a horvát nemzetiségű állampolgárokkal együtt biztosított az egyenjogúság és nemzeti jogaik megvalósulása, az ENSZ és a szabad világ országainak demokratikus elveivel összhangban”.⁶⁷

Az alkotmány tehát autochton kisebbségnek, vagyis a horvát nemzet mellett államalkotó tényezőként ismeri el a magyarságot. Szavatolja, hogy minden nemzeti kisebbségnek az egyenjogúság és érdekei védelmében jogában áll képviselőt választani a Horvát Száborba. A szerb kisebbség alanyi jogon három parlamenti férőhelyet kapott, míg a többi, kisebb létszámú, de a népességen belül legalább 1,5%-os számarányt elérő nemzetiség – közöttük a magyarok – összesen öt képviselőt választhat. Az öt férőhely megoszlásáról is pontosan rendelkezik az alkotmány, így a magyar és az olasz kisebbség alanyi jogon egy-egy mandátumot kapott, a cseh és szlovák nemzeti kisebbséget pedig egy hely illeti meg a horvát törvényhozásban. Az osztrák, bolgár, német, lengyel, roma, román, ruszin, orosz, török, ukrán, oláh és zsidó kisebbségek közösen választanak egy képviselőt, továbbá az albán, bosnyák, montenegrói, macedón és a szlovén kisebbség is közösen osztoznak egy képviselői helyen.⁶⁸

A közhivatalokban a horvát nyelvet és a latin betűs írás használatát írja elő az alkotmány 12. §-a, ugyanakkor, ha egy településen egy nemzetiségi kisebbség többségben van, számára lehetővé teszi a saját anyanyelv használatát. A horvát alkotmány minden népcsoport és kisebbség számára biztosítja a nemzetiségi hovatartozás kifejezésének szabadságát, a kisebbségi nyelv és írás használatát, a kulturális autonómiát (15. §).

Az egyenjogúság és a nemzeti kisebbségek jogainak védelme érdekében további alkotmányerejű törvényeket alkottak, így 2000-ben elfogadták „Az emberi szabadságjogokról és a Horvát

⁶⁴ A különleges bánásmódban részesülő területek a háború sújtotta térségek, a hegyvidék és a szigetek. Itt értelemszerűen csak a magyarság szempontjából releváns első csoport kerül bemutatásra.

⁶⁵ SAPARD Programme – Agriculture and Rural Development Plan 2006. http://ec.europa.eu/agriculture/external/enlarge/countries/croatia/plan_en.pdf

⁶⁶ *Hrvatska u 21 stoljecu* (2001) (Croatia in the 21st Century. Development Guidelines of the Republic of Croatia) Office for the Development Strategy of the Government of Republic Croatia, Zagreb.

⁶⁷ *Ustav Republike Hrvatske*. A Horvát Köztársaság Alkotmánya. Zágráb, 1990.

⁶⁸ *Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor član 21*. Forrás: <http://www.zakon.hr/z/355/Zakon-o-izborima-zastupnika-u-Hrvatski-sabor> 16–17.

Köztársaság etnikai és nemzeti közösségeiről vagy kisebbségeiről” szóló alkotmányerejű törvényt, amely megerősítette a kisebbségek jogegyenlőségét és a kulturális autonómiára vonatkozó jogukat.⁶⁹ Majd 2002. december 13-án napvilágot látott a kisebbségekről szóló alkotmányerejű törvény, mely felváltotta az 1991-ben kiadott és időközben többször is módosított kisebbségi törvényt. A jogszabály definiálja a kisebbség fogalmát (5. cikk), mely szerint kisebbségek a Horvát Köztársaságban élő őshonos horvát állampolgárok csoportjai, akiknek etnikai, nyelvi kulturális és/vagy vallási hagyományai különböznek a többi polgárétól, s e hagyományok megőrzésére törekcszenek. A törvény 45. cikkelye részletesen rendezi a kisebbségek jogait, így többek között biztosítja a kisebbségek képviseletét a helyi és a regionális önkormányzatok választott testületeiben, valamint egyenrangú nyelvhasználatot azon közigazgatási egységekben, ahol a kisebbségek aránya eléri a lakosság egyharmadát vagy a közigazgatási egység statútuma azt lehetővé teszi. Ezt jelenleg csak két járásban éri el a magyarok aránya, a hercegszőlősiben és a bellyeiben, s mindkettőnek az alapszabályzata tartalmazza is a magyar nyelv- és íráshasználatot. A kisebbségi jogok érvényre juttatására és végrehajtására a kisebbségi választásokon járási, megyei és városi szinten kisebbségi tanácsokat hoznak létre.⁷⁰ A nemzetiségi törvény alapján 2003. május 18-án került sor az első kisebbségi önkormányzati választásra.

A horvátországi magyar (és a hazai horvát kisebbség) sorsát meghatározzák a két állam által megkötött bilaterális megállapodások. 1992. december 16-án írták alá a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló alapszerződést, mely Horvátország és hazánk kétoldalú kapcsolatait és a kisebbségek jogait máig meghatározó fő dokumentumnak számít. Ennek 17. cikkelye megerősíti az alkotmányban rögzített kisebbségi jogokat, így az etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitás megőrzésére és a diszkriminációmentességre vonatkozó jogszíványokat.⁷¹

A kisebbségi jogok szempontjából a két állam bilaterális szerződéseii közül kiemelkedik továbbá az 1995. április 4-én Eszéken aláírt keretegyezmény a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről. A megállapodással létrehozták a Magyar–Horvát Kormányközi Kisebbségi Vegyes Bizottságot, mely a törvényben foglaltak végrehajtását ellenőrzi, s mely évente ülésezik,⁷² helyzetelemzéseket végez és ajánlásokat tesz a kisebbségek érdekeinek védelmében.⁷³ A dokumentum rögzíti mindkét kisebbség számára mind a magán-, mind a közéletben – önkormányzatoknál, közigazgatásban, igazságszolgáltatásban – az anyanyelv használatának jogát, a névhasználatot, anyakönyvezést, a földrajzi nevek és nyilvános feliratok anyanyelvi megjelenítését, az anyanyelven történő vallásgyakorlást, rádió- és televízió-műsorok szolgáltatását.⁷⁴

Politikai képviselet

A jugoszláv érában Horvátországban engedélyezték a kisebbségek vertikális szerveződéseit,⁷⁵ így jött létre 1949. november 29-én a Horvátországi Magyarok Kultúr- és Közoktatási Szövetsége, mely 1967. június 4-én felvette a Horvátországi Magyarok Szövetsége (HMSZ) nevet, és azóta is ezen a néven működve szervezi a magyar művelődést, hagyományörző feladatokat lát el, gyűj-

⁶⁹ *Ustavni zakon a ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina a Republici Hrvatskoj* (Alkotmányerejű törvény az emberi szabadságjogokról és az etnikai és nemzeti közösségek vagy kisebbségek jogairól a Horvát Köztársaságban). Narodne novine, br. 65/91., 27/92., 34/92., 51/00.

⁷⁰ *Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina* (Alkotmányerejű törvény a nemzeti kisebbségek jogairól). Narodne novine, br. 155, 23. 12. 2002.

⁷¹ Szerződés a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a baráti kapcsolatokról és együttműködésről. Budapest, 1992. december 16. <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Horvatorszag/Magyar-horvat.htm>

⁷² A Vegyesbizottság éves ülései 2008-ban megszakadtak, és csak 2012. november 30-án folytatódtak ismét.

⁷³ BALI Lóránt, 2009. 261–267.

⁷⁴ *Egyezmény a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről*. Eszék, 1995. április 5. <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Horvatorszag/Magyar-horvat.htm>

⁷⁵ VÉKÁS János, 2008. 360–361.

ti és kiállítja a helytörténeti emlékeket, és a magyarlakta falvakban kultúregyesületekben ápolja a nemzeti kultúrát.

A polgárháború időszakában azonban a szervezet polarizálódott, egyrészt több vezetője Magyarországra távozott, másrészt a Horvátországi Magyarok Szövetségéből kivált vezetők egy része létrehozta a HMSZ Ideiglenes elnökségét, majd pedig 1993. április 6-án megalapította a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségét (HMDK). Az érdekképviselési szervezet elnökévé Pasza Árpádot, alelnökévé Jakab Sándort, Kell Józsefet és Horváth Lászlót választották, és május 17-én bejegyzésre is került a HMDK. A HMDK, a magyarok kulturális képviseletét ellátó országos ernyőszervezet Eszék központtal működik, s mára már 18 egyesület és 13 alapszervezet tartozik tagságába. A szervezet rendkívül aktív, és számos egyesületet hozott létre, ezáltal lehetővé vált, hogy nem csupán a tömb-, hanem a szóránymagyarság érdekeit is képviselje. 1996-ban létrehozta a HUNCRO Könyv- és Lapkiadó Vállalatot, megjelenteti az *Új Magyar Képes Újság* című hetilapot (1996. április 11-től), a *Horvátországi Magyarság* című szépirodalmi és tudományos havilapot (1994. január 24-től) és a *Barkóca* elnevezésű gyermekújságot. A HUNCRO gondozásában jelenik meg a HMDK évkönyve, a *Rovátkák*, és a *Gazdasági Kalendárium*. A magyarságot három ciklusban – 1995, 2000, 2003 – a HMDK által támogatott személy képviselte a horvát parlamentben.

1995-től kezdve azonban a HMDK országos elnöksége és zágrábi egyesülete között egyre élesebbé váltak az ellentétek, ami újabb szakadást eredményezett a magyarság képviseletében. 1998. február 21-én Zágrábban létrejött egy újabb országos hatáskörű érdekképviselési szervezet, a Magyar Egyesületek Szövetsége (MESZ), mely Pélmonostor központtal, a legnagyobb ernyőszervezetként, a horvátországi magyarság összes művelődési egyesületét, szám szerint 43-at tömörít. Kiemelkedő szerepet tölt be a magyar nyelvű írott és elektronikus tájékoztatásban, így kiadja a *Horvátországi Magyar Napló* című hetilapot, a *Szívárvány* című gyermeklapot, a *Hagyaték* című folyóiratot, valamint évente egyszer az *Évkönyvet*.⁷⁶

Magyar képviselet a horvát száborban (1992–2011)

<i>Dátum</i>	<i>Szavazók száma</i>	<i>Szavazott</i>	<i>Jelölt, szavazat</i>	<i>Jelölt, szavazat</i>	<i>Jelölt, szavazat</i>	<i>Jelölt, szavazat</i>	<i>Jelölt, szavazat</i>	<i>Párt</i>
2011. 12. 4.	9 731	4823 (49,56%)	Sója Dénes 2 441	Jankovics Róbert 2 296				MESZ
2007. 11. 25.	9 619	4332 (45,04%)	Sója Dénes 2 040	Jankovics Róbert 1 975	Szekeres Péter 137	Varga Tibor 90	Ruzksinski Stanislav 23	MESZ
2003. 11. 23.	10 366	4204 (40,56%)	Ádám Jenő 1 714	Sója Dénes 1 627	Kucsera Bandi 381	Raucher Emma 358		HMDK
2000. 1. 3.	9 354	4865 (52,01%)	Szántó Tibor 1 892	Sója Dénes 1 567	Szekeres Péter 539	Sörös József 414		HMDK
1995. 10. 29.	6 938	3292 (47,45%)	Jakab Sándor 1 084	Szántó Tibor 741	Tausz Imre 693	Kispál István 374	Döme Dezső Dániel 290	HMDK
1992. 8. 2.	6 319	2434 (38,52%)	Faragó Ferenc 1 105	Rác-Szabó Erzsébet 761	Kelemen Dávid 524			

Forrás: Magyar Egyesületek Szövetsége <http://www.smu-mesz.hr/archivum/parlament-valasztasok-1992-2011.html>

⁷⁶ *Hagyaték*, 2011/ 5. sz. 59–60.

Az önállóvá váló Horvátország megalakuló pártjai között ott található a magyarokat képviselő szerveződés, az 1990 márciusában Vörösmarton megalakult Horvátországi Magyar Néppárt, amely a Horvátországi Magyarok Szövetségével együttműködve a 10 éven keresztül kormányzó Horvát Demokrata Közösség politikai szövetségese volt, de önálló mandátumot nem szerzett. Ez a magyarázata annak, hogy szerepe fokozatosan csökkent, és politikai tevékenységét a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége, majd a Magyar Egyesületek Szövetsége vette át.

A kisebbségi törvény lehetővé teszi, hogy a választásokat követően a nemzeti kisebbségek nemzeti kisebbségi bizottságokat, illetve képviselőket válasszanak. Azokban a járásokban, ahol a kisebbség számaránya meghaladja az 1,5%-ot, továbbá a városokban a 200 főt, valamint a megyékben (régiónokban), illetve nagyvárosokban, ahol számuk meghaladja az 500 főt, az adott kisebbség Nemzeti Kisebbségi Bizottságot választhat. Amelyik településen valamely kisebbség legalább 100 tagja él, ott nemzeti kisebbségi képviselőt kell választani. A járási bizottság 10 fős, a városi 15, míg a megyei szintű 25 főt számlál.

A kisebbségek jogairól szóló alkotmányerejű törvény 33. cikkelyének negyedik bekezdése biztosítja a jogot arra, hogy a választott megyei kisebbségi tanácsok létrehozzák a Horvátországi Magyarok Kisebbségi Tanácsainak Országos Koordinációját (HMKTK), ami a magyar kisebbség legfőbb döntéshozó testületéként hivatott funkcionálni, ugyanakkor sajnálatos módon a magyarok politikai megosztottságának szimbólumává vált. A horvátországi magyarságnak négy megyében van választott regionális szintű kisebbségi tanácsa (ott lehet kisebbségi tanácsot választani, amely megyében a magyarok létszáma meghaladja az 500 főt, ahol kevesebben vannak, ott csak képviselő-választásra nyílik mód). A korábbi népszámlálási adatok alapján nyilvánvaló tehát, hogy a magyar kisebbségi tanácsok koordinációját Eszék-Baranya megye, Vukovár-Szerém megye, Bjelovár-Bilogora megye és Zágráb város kisebbségi magyar önkormányzatai alakíthatták meg. A HMKTK működésének egyik leglátványosabb pozitív megnyilvánulása, hogy 2009 szeptemberétől kéthavonta rendszeresen megjelenteti a *Horvátországi Magyar Gazdasági Hírlapot*.

Oktatás

A 2000-ben elfogadott a „Horvát Köztársaság nemzeti kisebbségeinek nyelv- és íráshasználatáról”⁷⁷, továbbá a „Nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásáról és neveléséről”⁷⁸ szóló törvények tovább bővítik a Horvátországban élő kisebbségi közösségek, így a magyarság jogosítványait.

A „Nemzeti kisebbségek nyelv- és íráshasználatáról szóló törvény” megteremti a kisebbségi nyelvhasználat pontos jogi feltételeit és végrehajtási szabályait, miközben megtartja a korábbi jogszabályegyháttal kialakított jogosítványokat. A törvény elsősorban az Eszék-Baranya Megyében a Bellyei és a Hercegszöllősi járásban alkalmazható a magyar nemzetiségre, a többi területen kevésbé, ugyanis a hivatalos nyelvhasználatához többségi feltételt ír elő. Fontos szerepe van azonban a kisebbségi civil szervezetekben és a kisebbségi önkormányzatokban történő alkalmazhatóságának, továbbá néhány olyan esetet is megemlíthetünk, amikor a törvénnyel összefüggésben a magyarok számára pozitív módon jártak el. Így a legutolsó két népszámláláskor a magyarok által lakott területeken kétnyelvű kérdőívek készültek, sőt magyar adatgyűjtőket is alkalmaztak, pedig törvényi előírás nem kötelezte erre a horvát hatóságokat. Szintén a pozitív diszkrimináció eseteként fogható fel az a 2003. évi BM-rendelet, mely szerint a horvátországi magyaroknak jogában áll kétnyelvű személyi igazolványt kérni, függetlenül attól, hogy hol tartózkodnak.⁷⁹

A „Nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásáról és neveléséről szóló törvény” kiemelkedő szereppel bír a horvátországi magyarok szempontjából is, és rendezi a kisebbségi és nemzeti iskolák

⁷⁷ *Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj* (Törvény a Horvát Köztársaság nemzeti kisebbségeinek nyelv- és íráshasználatáról. Narodne novine br. 51, 19. 5. 2000.

⁷⁸ *Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina* (Törvény a nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásáról és neveléséről). Narodne novine br. 51, 19. 5. 2000.

⁷⁹ *Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj* Narodne novine br. 51, 19. 5. 2000; SZEKERES Péter, 2006. 63–68.

státuszát. A jogszabály az óvodától a középiskoláig, továbbá a más formájú oktatásban (nyári iskola, tanfolyam) biztosította az anyanyelven történő képzést (1. cikk), sőt az anyanyelvi oktatást lehetővé tette a horvát tagozatnál kisebb létszámú tanulók esetében is (3. cikk). Magyar nyelvű osztályok és oktatási csoportok horvát iskolai intézményrendszeren belüli működését is engedélyezte (4. cikk), sőt a kisebbség nyelvét a horvátok is tanulhatják azokban a járásokban és városokban, ahol a létszámtól függően a hivatalos nyelv a kisebbség beszélt nyelve (3. cikk). A kötelező tananyagon kívül ezen intézményekben a kisebbség anyanyelvével, irodalmi munkásságával, történelmével, földrajzával, kultúrájával összefüggő ismeretek elsajátítására nyílik mód, melyet az Oktatási Minisztérium felügyel (6. cikk). Ugyanakkor a kisebbségi nyelven történő oktatásban résztvevőknek a saját anyanyelvük mellett latin írásmódot és horvát nyelvet is kötelező tanulniuk (8. cikk). A törvény előírja, hogy az oktatás dokumentációját két nyelven kell vezetni, a hivatalos iskolai okmányokat is két nyelven adják ki (11. cikk), az iskola pecsétje is kétnyelvű (5. cikk), és az oktatási intézmény működését az állami költségvetésből biztosítják (16. cikk).⁸⁰

Horvátországban az oktatás teljes vertikuma elérhető magyar nyelven, az óvodától a felsőoktatásig. A két tannyelvű óvodákat járási közigazgatási szinten szervezik az Oktatási Minisztérium külön támogatásával, továbbá a szülők 10-15%-os hozzájárulásával. 2011-ben Vörösmart (17 gyerek), Csúza (10), Laskó (15), Várdaróc (9), Kopács (18), Eszék (53) településeken, valamint Zágrábban (18) működött magyar nyelvű óvoda.⁸¹

Napjainkban a magyar anyanyelvi oktatás három formában valósul meg Horvátországban.

Az „A” modell szerint az oktatás teljes egészében a kisebbség nyelvén történik, de ebben az esetben kötelező a horvát nyelv és irodalom oktatása is, amelyet ugyanannyi órában (4-4) tanulnak a gyerekek, mint a magyar nyelvet. Ezen típus gyakran kiegészül horvát tagozati lehetőséggel. A „B” modell a két tannyelvűséget testesíti meg, s ennek alapján a természettudományos tárgyak, továbbá a horvát nyelv és irodalom horvátul, míg a társadalomtudományi diszciplínák kisebbségi – magyar – nyelven kerülnek oktatásra. A „C” modell szerint az oktatás teljes egészében horvát nyelven történik, ellenben heti 5 órában a tanulóknak kisebbségi nyelvi óráik is vannak, melyek a kisebbségi kultúra megismertetését és az anyanyelv ápolását hivatottak szolgálni. Ezen ismereteket a magyar nyelv- és irodalom-, történelem-, földrajz-, zene- és rajzórakon sajátítják el a tanulók.⁸² A nyelvápoló órák nem szerepelnek a hivatalos órarendben, a gyerekek részéről külön áldozattal jár ezek látogatása (előbb jön vagy tovább marad az iskolában, mint a többiek), tanulási előmenetelének értékelési szempontjai pedig kevésbé szigorúak.⁸³

Az, hogy éppen melyik modell alapján történik az oktatás, több tényezőtől is függ. A döntést leginkább befolyásoló tényező, hogy az adott településen milyen a magyarok aránya, illetve ehhez kapcsolódóan az iskola vonzáskörzetében élők száma és a szülők igényei is nagymértékben esnek latba. Olyan elemek is meghatározóak lehetnek, hogy van-e buszjárat a magyar iskolába a környező településekről.

A 2013 decemberében Antonio De Blasio, eszéki főkonzullal készült interjú alapján az „A” modell szerint tanulnak Vörösmart (124 tanuló), Laskó (82 tanuló), Kórogy (15 tanuló) iskoláiban, valamint Eszéken a Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központban (30 tanuló). Emellett jelentős szerepe van az 1–4. osztályig terjedő tagozati iskoláknak, ahol szintén az „A” modell alapján magyar nyelven folyik az oktatás, horvát nyelvi órákkal és horvát tagozattal. Idesorolhatóak Újbezdán (35 diák), Csúza (10), Sepse (11), Várdaróc (14) és Kopács (12) települések iskolái. A heti 2-3 magyar anyanyelvápoló órával működő „C” típusú horvát nyolcosztályos iskolák száma a legnagyobb, 18 ilyen iskola található az országban: Antunovac, Bellye, CsáktornyaDaj, Darázs, Dárda, Hercegszöllős, Marinci Ójankovác, Pélmonostor, Szentlászló települések iskolái, az eszéki Fran Krszto Frankopan Általános Iskola, a gradinai Franjo Krežma Általános Iskola,

⁸⁰ *Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina*. Narodne novine br. 51, 19. 5. 2000; SZÉKERES Péter (2006): Az anyanyelv használatához való jog Horvátországban. *Romániai Magyar Jogtudományi Közöny*, IV, 2, 63–68.; LÁBADI Károly 2009: 36.

⁸¹ *Hagyaték*, 2011/1. 5. sz. 22.

⁸² M. CSÁSZÁR Zsuzsa, 2011. 19–40.

⁸³ Érdemes megjegyezni, hogy ez szinte ugyanaz a modell, amelyet Magyarországon alkalmaztak a két világháború között egészen 1935-ig. MÁTÉ Anikó–KOSIC Julianna–GÖNCZ Lajos, 2009.

a lacházai Mate Lovrak Általános Iskola, a gyakovói Vladimir Nazor Általános iskola, és a zágrábi Ivan Gundulić Általános Iskola.⁸⁴

Több helyen megfigyelhető az a tendencia, hogy a magyar nyelvi környezet ellenére horvát iskolába, illetve horvát tagozatra íratják be a szülők gyermekeit, mondván, hogy ez mind a továbbtanulásban, mind a munkavállalásban előnyükre válik. Andócsi János a *Horvátországi Magyararság* főszerkesztője ellenkező véleményen van, s vallja, hogy az „A” modell szerint haladók jobban megállják helyüket a középfokú oktatásban.⁸⁵

Mind a magyar nyelvű oktatás, mind a kulturális rendezvények és hagyományápolás szempontjából fontos szerepe van az 1999-ben alapított Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központnak, ahol magyar tannyelvű óvoda, általános iskola és középiskola egyaránt működik. Jelenleg az óvodában 53, 3–6 éves gyermek, az általános iskolában 35 (1–8. osztályig), a középiskolában pedig 3 szakon (általános gimnázium, hotel- és idegenforgalmi technikus szakon és bolti eladói szakon) összesen 65 diák tanul. Nehezíti működését, hogy nem rendelkezik kollégiummal, továbbá hogy a Tudományügyi, Oktatási és Sportminisztérium hatáskörébe tartozik, vagyis csak az oktatásra rendelkezik központi forrásokkal, kulturális rendezvényekre nem fordítható a támogatás.

A magyar nyelvű középfokú oktatás lehetőségei meglehetősen szűkek. A tanulók három lehetőség közül választhatnak, a Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ esetében már megnevezett általános gimnázium vagy szakképzés keretében szálloda és turizmus, illetve bolti eladó szakon tanulhatnak tovább. Az első kettő magyar nyelvű érettségivel zárul. A magyar nyelvű felsőoktatás két intézményen keresztül érhető el. Egyrészt a Zágrábi Egyetem Bölcsészettudományi Kar Hungarológia szakán (1994 óta működik) – a magyar állam a Balassi Intézeten keresztül ide küldi ki a legtöbb vendégoktatót, jelenleg hármat: két vendégprofesszort és egy lektort –, másrészt az eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén (2007 óta) lehet magyar nyelven, kétszagos képzésben tanulni.⁸⁶

Összegzés

Nagy kérdés, hogy mi lesz a horvátországi magyar kisebbség sorsa, képes lesz-e megőrizni identitását, nyelvét, kultúráját és hagyományait akkor, amikor a határon túli magyarság legerőteljesebben megfogyatkozott népcsoportjaként tarthatjuk számon. Amíg az 1910. évi népszámláláskor még a horvát–szlavón területek lakosságának 5%-át tette ki a 119 000 főt számláló magyar kisebbség, addig a legutolsó, 2011. évi census alkalmával már csak 14 000 fő volt a lélekszáma. Bár az elmúlt száz év alapvető tendenciája számuk fokozatos csökkenése volt, az utolsó és sorsdöntő csapást a horvátországi magyar kisebbségre az 1991-ben kibontakozott polgárháború jelentette, amelynek során a szerb csapatok megszállták a dél-baranyai Drávaszög és Kelet-Szlavónia területeit, és lerombolták a nyolcszáz éves magyar településeket, ahol addig az egy tömbben élő magyar kisebbség képes volt megőrizni identitását.

A szórványosodás és ennek következtében az egyre erőteljesebb asszimiláció negatívan hat a magyarság további sorsára, amit egyéb gazdasági és szociális nehézségek multiplikálnak. Az ország leghátrányosabb térsége Szlavónia és a Drávaszög, ahol a horvátországi magyar kisebbség zöme él. A magyarok által tömbben lakott háború sújtotta szlavón területek fejlődését hosszú időre visszavetette a háború, majd az újjáépítés időszaka, s ma is a Horvát Köztársaság legfejletlenebb, legalacsonyabb GDP-vel rendelkező régiója, ahol a népesség zömében falvakban él, és mezőgazdasági tevékenységet folytat. A rendszerváltás és a polgárháború idején a térség mezőgazdasági és ipari nagyüzemei, valamint a korábban jól működő háztáji gazdaságok tönkrementek, és a helyükbe lépő kis- és középvállalkozások nem tudják betölteni a gazdaságélénkítő szerepet, hitelek hiányában a modernizáció elmaradt. Mindez égető társadalmi és szociális problémákat eredményezett, mun-

⁸⁴ Interjú Antonio De Blasióval, a Magyar Köztársaság Eszéki Főkonzulátusának főkonzuljával. 2013. december 16.

⁸⁵ ANDÓCSI JÁNOS, 2012. 5–21.

⁸⁶ Uo.

kahelyek hiányában nagy a munkanélküliségi ráta, és a fiatalok elvándorolnak a térségből. A dravasági és a szlavóniai magyarság szórványhelyzete miatt ezen tényezők hatványozottan jelentkeznek, és negatív irányban befolyásolják a magyar identitás megőrzésének lehetőségeit.

Irodalom

- A Magyar korona országainak, 1910. népszámlálása, Magyar Statisztikai Közlemények, Budapest, 1912.
- A. SAJTI Enikő, 2008. A Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került magyarok (1918–1921). In: Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László (szerk.): *Kisebbségi közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet, 44–47.
- ANDÓCSI János, 2012. Az anyanyelv használatának jogi lehetőségei Horvátországban. *Horvátországi Magyarság*, 2012/12. sz. 5–21.
- ARDAY Lajos, 1994. A horvátországi magyarok története. In: Arday Lajos (szerk.): *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*. Budapest, Közép-Európa Intézet–Teleki László Alapítvány, 9–42.
- BALI Lóránt, 2009. A horvát–magyar politikai kapcsolatok néhány fontosabb aspektusa 1991-től napjainkig. *Balkán Füzetek*, 2009/2. sz. 261–267.
- BÍRÓ László, 2010. *A jugoszláv állam 1918–1939*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet. (História Könyvtár. Monográfiák.)
- BOTLIK József, 2009. A Bánáttól a Muráig – A magyarság nemzeti önvédelmi kísérletei 1918–19 fordulóján. *ARACS*, 2009/1. sz. 8–24.
- CODEF (2009). European Funds for Croatian Projects (Europski fondovi za hrvatske projekte) Zagreb
- Constitution of the Federative People's Republic of Yugoslavia. Belgrade, Official Gazette of Yugoslavia 1946.
- Constitution of the Kingdom of Yugoslavia September 3 1931. Official Gazette of Yugoslavia 207/1931.
- Cvetković–Maček Agreement. In: *Yugoslav Federalism, Ideas and Reality*. Volume 1. 1914–1943. Petranović, Branko–Zečević, Momčilo (szerk.) 508–510.
- Decree on dividing state into district. April 26, 1922. In: *Yugoslavija 1918–1984. Collection of Documents*. Petranović, Branko–Zečević, Momčilo (szerk.) Beograd, Zbirka dokumenata, 1985. 184–185.
- Državni Zavod Za Statistiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 2011. godine*
- Državni Zavod Za Statistiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 2001. godine*
- Državni Zavod Za Statistiku: *Popis stanovništva kućanstava i stanova 1991. godine*
- Egyezmény a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről. Eszék, 1995. április 5. <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Horvatorszag/Magyar-horvat.htm>
- GULYÁS József, 2011. Adalék a dualizmus kori magyarosítás történetéhez a Muraközben. *Horvátországi Magyarság*, 2011. 9–18.
- GULYÁS László, 2005a. *A versaillesi békerendszer hatása a Kárpát-medence régióira*. In: Glück Róbert–Gyimesi Gergely (szerk.) Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs, 2005. 17–25.
- GULYÁS László, 2005b. *Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig*. Pécs, Hazai Térségfejlesztő Rt., 2005.
- GULYÁS László, 2006. A Délvidék fejlődésének főbb csomópontjai és tendenciái. In: Kókai Sándor (szerk.): *A Délvidék történeti földrajza*. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszéke. 55–68.
- GULYÁS László, 2009. Regionalizáció, regionalizmus és a nemzeti kérdés a titói Jugoszláviában. *Tér és Társadalom*, 2009/2. sz. 155–169.

- GULYÁS László, 2010. Regionalizáció, területi reformok és közigazgatási térfelosztás Közép-Európában. Második rész: Délszláv tanulságok. *Közép-Európai Közlemények*, 2010/1. sz. 108–116.
- GULYÁS László, 2012a. *Küzdelem a Kárpát-medencéért. Regionalizáció és etnoregionalizmus, avagy a nemzeti és nemzetiségi kérdés területi aspektusai Magyarországon 1690–1914*. Budapest, Kárpátia Stúdió.
- GULYÁS László, 2012b. Egy régió kettészakítása. A Bánság kérdése a versailles-i békekonferencián. *Közép-Európai Közlemények*, 2012/2. sz. 88–99.
- GYURGYÍK László, 2002. Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében. *Regio*, 2002/1. sz. 121–150.
- HABLICSEK László–TÓTH Pál Péter–VERES Valér, 2004. *A kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása 1991–2021*. (KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései 78.)
- Hagyaték*. (Kiad. a Magyar Egyesületek Szövetsége, Pélmonostor. Szerk. Sipos Zsivics Tünde) 2007–
- Hagyaték* 2011/1–2. sz. Az etnikum közti viszonyok: migráció. Az etnikum közti viszonyok: asszimiláció, vallás. 1. rész.
- Hagyaték* 2011/3. sz. Az etnikum közti viszonyok: asszimiláció, vallás. 2. rész.
- Hagyaték* 2011/4. sz. Fejlesztési stratégiák, demográfia, érdekvédelem.
- Hagyaték* 2011/5. sz. Oktatás, kultúra.
- Hagyaték* 2011/6. sz. Gazdaság.
- HAJDÚ Zoltán, 2008. A Kárpát-medence államossodási folyamatainak változásai és történeti földrajzi elemzésük. *Korall*. 2008/9. évf. 75–100.
- HAJDÚ Zoltán, 2007. The Formation of States and Division of Administrative Regions within the Balkans after 1990. In: Glatz Ferenc (szerk.): *The European Union, the Balkan Region and Hungary*. Budapest, Europa Institut, 135–144.
- Határon Túli Magyarok Hivatala: Horvátországi magyarság 2005. Jelentések a határon túli magyarság helyzetéről.
- HORVÁTH László, 1995. Érvek és adatok a horvátországi magyarok képviseléséhez. *Horvátországi Magyarság* 1995/10. sz.
- Hrvatska u 21 stoljecu* (2001). (Croatia in the 21st Century. Development Guidelines of the Republic of Croatia) Office for the Development Strategy of the Government of Republic Croatia, Zagreb.
- KISS Tamás, 2010. Drávaszögi mozaik. Nemzetiségi egyenlőtlenségek és kisebbségi stratégiák Horvátország magyarlakta településein. *Regio*, 2010/4. sz.
- KLEMENČIČ, Matjaž 2002. The Rise and Fall of Yugoslavia: from king Aleksandar to Marshall Tito, 1918–1980. In: Ann Katherine Isaacs (ed.): *Empires and Nation-States in European Perspective*. Università di Pisa. Edizione Plus, 211–238. Empires and Nation-States, 211–238.
- KOCSIS Károly–KOCSISNÉ HODOSI Eszter, 1992. *Magyarok a határainkon túl – A Kárpát-medencében*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- KOUDELA Pál, 2010. Trianon hatása a határ menti és határon túli városok népesedésére. In: Beszteri Béla (szerk.): *Magyarország határ menti térségeinek és városainak fejlődése a rendszerváltás és az Európai Unió tagságunk következtében*. Veszprém, MTA VEAB, 342–360.
- LÁBADI Károly, 2003. Nyelvtörvények, nyelvi jogok Horvátországban. In: Nádor Orsolya–Szarka László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Budapest, Akadémiai, 176–189.
- LÁBADI Károly, 2009. *Élet egy háború után. Etnikai, néprajzi és kulturális jelenségek a horvátországi magyarság körében az 1991-es déli szláv háború után*. Budapest, Mackensen.
- LÁBADI Károly, 2004. *Szétszóratásban. A drávaszögi magyarság sorsüldözöttsége a háborúban 1991–1998*. Budapest–Zágráb, Timp Kiadó.
- LAMPE, John, R., 2000. *Yugoslavia as History. Twice there was a country*. New York, Cambridge University Press.
- LŐRINCZNÉ Bencze Edit, 2007. A közép-európai térség történelmi, politikai változásai. In: *Közép-*

- és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe. Tanulmánykötet. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, 36–47.
- LŐRINCZNÉ Bencze Edit, 2011. Külső és belső határok a Nyugat-Balkán regionális térfelosztásában. *Közép-Európai Közlemények*. 2011/3–4. 262–276.
- LŐRINCZNÉ Bencze Edit, 2012. Gazdaság és regionalitás: Horvátország. *Közép-Európai Közlemények*. 2012/1. sz. 65–74.
- LŐRINCZNÉ Bencze Edit, 2013a. *Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében*. Budapest, Aposztróf Kiadó.
- LŐRINCZNÉ Bencze Edit, 2013b. Horvátország versenyképessége a területi egyenlőtlenségek tükrében. In: Rechnitzer János–Somlyódiné Pfeil Edit–Kovács Gábor (szerk.): *A hely szelleme – a területi fejlesztések lokális dimenziói*. Győr, Széchenyi István Egyetem, 379–389.
- Magyar Egyesületek Szövetsége <http://www.smu-mesz.hr/archivum/parlamenti-valasztasok-1992-2011.html>
- MAKKAI Béla, 2003. *Végvár vagy hídfő? „Az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában (1904–1920.)”* Budapest, Lucidus.
- MAKKAI Béla–MAKKAI Várkonyi Ildikó, 1994. A „Szlavóniai Magyar Újság” és a horvátországi magyarság (1908–1918). In: Arday Lajos (szerk.): *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 85–108.
- MÁK Ferenc, 1997. Magyarok Horvátországban. *Magyar Kisebbség*, 1997/3–4. sz. 258–278.
- MÁK Ferenc, 2013. *Vesztetgár. Jugoszlávia utódállamai – Szerbia, Horvátország és Szlovénia – magyarságának sors történetéből*. Pro Minoritate.
- MÁTÉ Anikó–KOSIĆ Júlianna–GÖNCZ Lajos, 2009. *Horvátországi magyarok tannyelv választása: Útmutató a szülőknek és a pedagógusoknak*. <http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/133840459.pdf>
- M. CSÁSZÁR Zsuzsa, 2011. *Kisebbség – oktatás – politika a Balkánon*. Szeged, KEK.
- National Competitiveness Council (2011). *Regional Competitiveness Index of Croatia 2010*. 94–101.
- Regional, 2007. *Competitiveness Operational Programme 2007–2009*. 2007HR16IPO001, Instrument for Pre-accession Assistance. Republic of Croatia. 2007 September.
- SAPARD Programme – Agriculture and Rural Development Plan 2006. http://ec.europa.eu/agriculture/external/enlarge/countries/croatia/plan_en.pdf
- SEBŐK László, 1992. A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében. *Regio*, 1992/3. sz. 118–134.
- SHOUP, Paul, 1972. *A kommunizmus és a nemzeti kérdés Jugoszláviában*. Budapest, Kossuth.
- SRSAN, Stjepan, 1998. Ethnic changes in Baranja, 1918–1995. In: *Southeastern Europe 1918–1995*. An International Symposium. Croatian Heritage Foundation. http://www.hercegbosna.org/STARO/download-eng/SE_Europe.pdf
- SZARKA László, 1999. A közép-európai kisebbségek tipológiai besorolhatósága. *Kisebbségkutatás*, 8. évf. 2. sz.
- SZARKA László, 2004. *Kisebbségi léhelyzetek – közösségi alternatívák*. Budapest, Lucidus.
- SZEKERES Péter, 2006. Az anyanyelv használatához való jog Horvátországban. *Romániai Magyar Jogtudományi Közöny*. IV, 2, 63–68.
- Szerződés a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a baráti kapcsolatokról és együttműködésről. Budapest, 1992. december 16. <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/Horvatorszag/Magyar-horvat.htm>
- SZILI Ferenc, 1995. *Kivándorlás a Délkelet-Dunántúlról Horvát-Szlavónországba és Amerikába 1860–1914*. Kaposvár, Somogy Megyei Levéltár.
- Ustav Republike Hrvatske*. A Horvát Köztársaság Alkotmánya. Zágráb, 1990.
- Ustavni zakon a ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina a Republici Hrvatskoj. Narodne novine, br. 65/91., 27/92., 34/92., 51/00.
- Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina. Narodne novine br.: 155, 23. 12. 2002.
- YINGER, J. Milton, 2002. Az asszimiláció és a disszimiláció elmélete felé. *Regio*, 2002/1. sz. 24–44.
- VÉKÁS János, 2008. Befejezetlen nemzetállam: Magyarok Horvátországban 1991 után. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet, 360–361.

- VÍZI László Tamás, 2007. Birodalmak és nagyhatalmak hatása a 19–20. századi közép-európai egyensúlypolitikára. In: *Közép- és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe*. Tanulmánykötet. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, 24–35.
- VÍZI László Tamás, 2010/a. A trianoni diktátum aláírója: a politikus Benárd Ágoston. *Közép-Európai Közlemények*, 2010/3. sz. 67–79.
- VÍZI László Tamás, 2010/b. Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak a személyéről. *Közép-Európai Közlemények*, 2010/4. sz. 109–132.
- VÍZI László Tamás, 2013. „Trianon teóriájánál... rosszabb Trianon praxisa” A békediktátum tizedik évfordulója – 1930. *Közép-Európai Közlemények*, 2013/3. sz. 120–131.
- Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj*. Narodne novine br. 51, 19. 5. 2000.
- Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina*. Narodne novine br. 51, 19. 5. 2000.
- Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj*. Narodne novine br. 51, 19. 5. 2000.
- Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor član 21*. <http://www.zakon.hr/z/355/Zakon-o-izborima-zastupnika-u-Hrvatski-sabor> 16–17.
- Zakon (1996) Zakon o područjima od posebne državne skrbi* NN, 44/96, 57/96, 124/97, 78/99, 73/00, 87/00, 127/00, 94/01, 88/02, 26/03, 42/05, 90/05, 86/08 (Törvény a Különleges bánásmódban részesülő területekről).

AZ „OSZTATLANUL KAPOTT ÖRÖKSÉG”¹

A „Mi a magyar?”-vitákról

Válaszolni a válaszolhatatlanra, megkísérelni a lehetetlent. Újra és újra, a feleletek sikertelenségén sohasem elkeseredve, mindig más szempontokat keresve. Nem a dolog hiábavalóságán búsulva, inkább felismerve: mégiscsak van a „Mi a magyar?” kérdésének értelme. Minden helyzetben, minden korban másként reagálunk ugyan rá, hiszen a tartalma is állandóan változik – de valahogyan reagálnunk kell, mert a kérdésben rejlő és sokakat érdeklő probléma nem söpörhető csak úgy egyszerűen a szőnyeg alá. Attól, hogy azt mondjuk: nem létezik, és egyébként is értelmetlen nemzetkarakterről beszélni, különösen annak mivoltát kutatni, a dilemma még nem szűnik meg, tovább hat és él. A többség elfogadja, hogy – még ha nagyon sokszínű megjelenésben is, de – van valamiféle magyar(os) jelleg, és nap mint nap – különösen, ha „idegen”, más nyelvű környezetbe kerülünk – ennek számos bizonyítékát véljük fölfedezni. És valószínűleg minden nemzet hasonlóképpen érez.

Talán fontosabb, hogy miként határozzuk meg a magyarságunkat. Vajon valami ellen vagy valami mellett? Ha az utóbbit teszem, kizárom-e a számomra kevésbé szimpatikus jelenségeket, történeti és jelenbéli személyeket belőle?

Nekem mindig is a határozott, a kötődéseit őszintén megvalló, ám a másik – sokszor az enyémtől különböző, ne adj’ Isten!, azzal homlokegyenest szemben álló – álláspontját is elfogadó felfogás volt rokonszenves. Mindig vallottam, hogy saját szakterületemen, a történettudományban is egyszerre többféle igazság létezhet: egy-egy esemény vagy egyéniség értékelésekor, számos eltérő szempont alapján, különböző – egymást néha szinte kizáró – vélemény megfogalmazása is lehetséges és érvényes. Úgy, hogy mindegyik korrektül igazolható, s a maga módján valós. Valahogy hasonlóképpen gondolkozom a nemzetkarakterről is.

Hiszen több mint évezredes Kárpát-medencei históriánkhoz ugyanúgy hozzátartozik Szent István és Koppány, I. Ferdinánd és Szapolyai János, Rákóczi és Károlyi Sándor, Széchenyi és Kossuth – vagy akár Görgey és Kossuth, Deák és Kossuth –, mint Tisza István és Károlyi Mihály vagy – ad absurdum – Kun Béla és Szálasi Ferenc. Mindnyájan a magyar jövődőt igyekeztek így-úgy alakítani, s jó szándékuk – az utóbbi kettő kivételével, de talán még tőlük sem tagadhatjuk meg teljesen – vitathatatlan.

S bár Kun Béla és Szálasi vállalhatatlan örökséget hagytak maguk után, a többiek közül is bajos lenne mindenki által elfogadott példaképet választani. Mint az utóbbi esztendő emlékmű-állításpolitikával és emlékezetpolitikával kapcsolatos vitái is bizonyítják, egyesek egyikük, mások a másikuk igaza mellett törnek lándzsát. És – ha nem is egyformán argumentálhatóan – valamennyien részben helyesen vélekednek. Hiszen kétségtelen, hogy a felsoroltak mindnyájan a magyar történelem megkerülhetetlen személyiségei voltak, s ebben vagy abban helytállóan cselekedtek.

De miért ne beszélhetnénk róluk így: Szent István és Koppány, Széchenyi és Kossuth? Miért mindig csak oppozíciókban, vagy-vagyokban tudjuk értelmezni a múltunkat és a jelenünket? Megengedő álláspontom persze nem jelenti azt, hogy ne lennének preferenciáim, hogy ne tartanám valamelyiküket nagyobb, fontosabb, meghatározóbb egyéniségnek, mint a másikat. Számomra

¹ A tanulmány az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

mindig is többet jelentett Szent István és Széchenyi, de ennek ellenére is igyekszem – és általában képes is vagyok – megérteni azokat, akik Koppányt vagy Kossuthot tartják jelentősebbnek. (Rögtön módosítok: Koppányt persze kevésbé értem, de – ha nem akarják dogmává emelni a nézeteit – mégis elfogadom lehetséges választásként.) A történettudományban és a részben ezen alapuló nemzetkarakterológiában soha sincs egyetlen objektív igazság, csak – jó esetben objektív vizsgálatokon alapuló – szubjektív értékelések és érzelmi azonosulások sorát fogalmazzuk meg más és más módon. Távol áll tőlem, hogy relativizáljam ezeket, hiszen a tények mindig tények maradnak (pl. a mohácsi csata 1526. augusztus 29-én, és nem 1932. november 3-án volt, Mátyás magyar királyként, és nem román fejedelemként uralkodott), ám a hozzájuk vezető megközelítési és vizsgálati módok, értelmezési próbálkozások, hála Istennek, sokfélék, és gyakran egymásnak is ellentmondóak.

És miről is vitatkozhatnánk időről időre, ha nem így lenne?

Vajon miért nem fér meg egymás mellett Wass Albert és Kassák Lajos, Tormay Cécile és Török Sophie? Nota bene: Tormay, még ha az életművében kizárólag a – minden ellenkező híresztelés dacára sem kulcsfontosságú – *Bujdosó könyvet* tekintjük is, valószínűleg sokkal magasabb esztétikai minőség létrehozója, mint Török. De mint oly sok mindenre és mindenre, rá is a politikai megítélés és torzítás elsődlegessége hatott, felülírva mindenféle irodalmi, esztétikai mérlegelést. Napjainkban a jobboldali elfogultsággal nehezen vádolható Grendel Lajos kellett ahhoz, hogy ismét *irodalmi* szempontból értékelhessük a munkásságát.²

Márpedig oly kevesen vagyunk, és oly kevés, mások által is elismerten, nemzetközi mércével mérhető értékünk van – mint Kosáry Domokos nagyon bölcsen többször is említette nekem Hóman Bálint kapcsán –, hogy bűn lenne a meglévőket bármilyen ideológiai felfogás alapján elvetnünk. Senkit sem szabad letagadni a nagyjaink közül, bármilyen álláspontot képviseltek is. Amúgy sem az elvetendő szélsőségek (voltak) jellemzőek a szellemi életünkre. Ugyanakkor az utóbbi két évszázadban – amióta a nemzetállamok létrejöttétől egyáltalán okkal beszélhetünk a nemzeti jellegzetességekről – mindig is hiányzott a *nemzeti minimum*. A két világháború között talán ezt jelentette az akkori – ma már elképzelhetetlen – legkisebb közös politikai többszörös, a revízió követelése, amelyet a szélsőjobbtól a szélsőbalig minden csoportosulás egyaránt magáénak vallott. (Még akkor is, ha a revízió követelésének mértékében nem mindig osztották egymás véleményét.)

Vajon mi lehetne ez a nemzeti minimum? Talán az, hogy elfogadjuk az 1849-es magyar kultuszminiszter, Horváth Mihály – aki 1867-ben, közvetlenül a koronázása előtt tartott előadást Erzsébet királynénak az 1849-es magyar függetlenségi harc történetéről – 1869-es meghatározását a hazáról. Eszerint a történelem „[...] ébreszti leghatékonyabban keblünket a haza hű s kitartó szeretetére, ez ismertet meg bennünket a hazával, ennek egész terjedelmében.

Mert – miként egy francia író mondja – a haza sem nem pusztá fogalom, sem nem csupán azon föld, melyet bizonyos határok közt a nemzet jelenleg a magáénak nevez. A haza összetett lény, melynek van teste is, lelke is. Testét képezi a talaj, melyen születünk, a faj, melyhez tartozunk, a nyelv, melyen első gondolatinkat s érzelmeinket kifejezni tanultuk, a hegyek, síkok és folyamok, melyek szülőföldünket ékesítik, a termények, melyek e földrésznek fő jellegét képezik. Lelkét pedig teszik az emlékezetek, szokások és erkölcsök, a mondák és regék, a viszontagságok, remények és bánatok, melyek fajunkat közösen illetik, azon szellemi s erkölcsi tőke, amely e hazában lakott nemzedékek munkálkodásainak, életének eredménye; más szóval: maga a haza történelme.

A hazának e fogalma szerint magától is értetik, hogy ahhoz nemcsak azok tartoznak, kik jelenleg határai közt élnek, hanem a már letűnt nemzedékek is egyaránt [...].³

Horváth Mihály itt minden bizonnyal Ernest Renan, a neves francia író, filozófus és orientalista megfontolandó szavaira utalt: „A nemzet lélek, szellemi alapelv. Ezt a lelket, ezt a szellemi

² GRENDL Lajos: *A modern magyar irodalom története. Magyar líra és epika a 20. században*, Pozsony, Kalligram, 2010. 162–164.

³ Horváth Mihály elnöki megnyitó beszéde a Magyar Történelmi Társulat Ipoly-Ságon 1869. sept. 20-dikán tartott vidéki gyűlésén. *Századok*, 1869. 8. füzet, október, 514.

princípiumot két dolog alkotja, mely azonban voltaképpen egy. Az első a múltban gyökeredzik, a másik a jelenben. Az egyik: emlékek gazdag örökségének közös birtoklása, a másik: a jelenlegi megegyezés, vágy arra, hogy közösen éljünk, annak szándéka, hogy a továbbiakban is kamatoztassuk az osztatlanul kapott örökséget.⁴

Az osztatlanul kapott örökség azonban – nem csak a magyarok, de más nemzetek esetében is – már régen fölbomlott. Vagy talán mégsem teljesen? Hiszen 19. és 20. századi történelmünk legfontosabb és legdicsőségesebb eseményei: az 1848/49-es forradalom és szabadságharc és annak 1956-os párja mintha – még ha csak rövid időre is – összeforrasztották volna a magyarságot. Trianon elutasítása pedig – politikai szimpátiától függetlenül – szintén általánosnak volt tekinthető. Ugyanakkor tisztában kell lennünk azzal a paradoxonnal, hogy a szinte kizárólag negatív következményekkel járó – a magyar nemzettudatot mindmáig bénító – trianoni békeszerződésnek „pozitív” hatásai is voltak. Először is: mivel a Habsburgok 1526-tól 1918-ig Magyarország uralkodói tisztét is viselték, a magyarok négyszáz esztendőn át éltek – egy civakodásokkal teli házassághoz hasonló – államközösségben az osztrák tartományokkal. Ennek volt „köszönhető” a magyarságot a 17. század végétől – de ha úgy tetszik, már a 16. század húszas éveitől – megosztó, részben napjainkig ható szembenállás, amely a magyar Szent Korona országainak teljes függetlenségéért harcoló „kurucok”, illetve a magyarok megmaradását a Habsburg Birodalmon belül, a belpolitikai önállóság fenntartásával megvalósítani kívánó „labancok” között feszült. Ahogyan azt Szekfű Gyula – német példa nyomán – megfogalmazta: a „kismagyar” (kuruc) és a „nagy magyar” (labanc) út ellentéte volt ez. Szekfű alapján továbbgondolva ez protestáns–katolikus, tiszántúli és dunántúli ellentétpárokat is jelentett. Nyilvánvalóan erősen egyszerűsített általánosításokról van szó, amelyek azonban mégis tetszetősek lehetnek, sőt alapvető vonásaikban talán meg is állják a helyüket.⁵

Mindennek háttérében az állt, hogy Magyarország 1526-tól sohasem volt teljesen önálló állam, még az 1867-es kiegyezés után sem. 1918-ban viszont visszanyerte hosszú évszázadok óta vágyott függetlenségét; már nem csak bel-, de külpolitikáját is szabadon intézhette, maga tervezhette, irányíthatta. A másik, Trianonból adódó „pozitívum” pedig az volt, hogy Magyarország egy soknemzetiségű, a 19. század második negyedétől nemzetiségei állandó belső nyomásával és önállósodási (a század végétől már elszakadási) törekvéseivel megbirkózni kénytelen államból 1918-ban egy csapásra a térség leghomogénebb nemzetállamává vált; nemzetiségi problémákkal nem vagy alig kellett tovább küszködnie. Ehhez társult még, hogy Magyarország városiasabb, iparosodottabb, sűrűbben lakott, nagyobb létszámú értelmiséggel és erősebb középosztállyal bíró állammá vált, mint amilyen az első világháború előtt volt. Az már más kérdés, hogy ebben szerepet játszott a mintegy 400000 főnyi, szülőföldjéről a csonkahazába repatriáltak – többnyire egykori állami alkalmazottakból álló – tömege. (Ami persze komoly konfliktusokkal és az amúgy is a gazdasági csőd szélén álló magyar államkassza rendkívüli megterhelésével járt, hiszen a menekültek négyszázazres serege az akkor nyolcmillió Magyarországi lakosságának 5%-át tette ki.) Az állam elvesztette legelmaradottabb régióit (Kárpátalja és Székelyföld) is, ugyanakkor azonban nagy múltú és kultúrájú városok – és azok többnyire szintén gazdag vonzáskörzetei – is a határokon túlra kerültek (Pozsony, Komárom, Kassa, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Kolozsvár, Szabadka, Újvidék stb.), ezzel is növelve Budapest már addig is tapasztalható vízfejűségét. Ráadásul a magyar nyelvű

⁴ RENAN, Ernest: Mi a nemzet? In: Bretter Zoltán–Deák Ágnes (szerk.): *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Pécs, Tanulmány, 1995. 185.

⁵ Bár magát a kismagyar–nagy magyar kifejezést alig használta, Szekfű erre vonatkozó koncepciója már a *Mit vétetem én?*-ben (1916) és a *Magyar állam életrajzában* (1917) is megjelent, lényegét azonban bővebben a *Három nemzedék* második kiadásának előszavában (1922) fejtette ki (hogy aztán a *Magyar történet* köteteiben a 16. századot követő magyar fejlődés egyik alaptételévé tegye): „Amint a porosz történetírás, Sybel és Treitschke és követőik a porosz államnak, a Hohenzollern-dinasztiának és az északi német, protestáns államoknak a nemzeti érdemeit hajlandók a déli és rajnai németiség rovására emelni ki és ezáltal az egész németiséget egybefogó nagynémet ideával szemben kisméretű körre foglalnak el, ennek hasonlóságára jelölhetnénk meg az utolsó félszázadnak tisztán a nemzeti függetlenség érdekei iránt érdeklődő erdélyi történetírását a minden magyart, kurucot és labancot átfogóval ellentétben – kismagyar történetírásnak [...]. [...] én már korábban felszabadultam az egyoldalú kismagyar ideológia alól és utána szinte egyedül – ezt nem büszkeséggel, sajnálattal mondom – próbáltam meg kuruc és labancnak történeti szintézisét adni [...]” (SZEKFI Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*². Budapest, Élet, 1922. 44.)

vidéki polgárság szellemi központjainak a többsége is Magyarországon kívülre helyeződött, súlya és szerepe a repatriálások miatt is jelentősen csökkent. Pedig ezek a közösségek – részben éppen a környezetükből adódó interkulturális képességeik révén – általában az „európai mintakövetés” és a „nemzeti öncélúság” egészséges egyensúlyát hordozták magukban.

Már a két világháború közötti időszak meghatározó vallás- és közoktatásügyi minisztere, Klebelsberg Kuno is felismerte, hogy a dualizmus idején a magyar politika két fő problémája az Ausztriához való viszony és a nemzetiségi kérdés volt, a világháborús összeomlás után azonban mindkettő belpolitikai természete megszűnt, külpolitikai jellegűvé vált. Hiszen a magyaroknak már nem a történeti államukban élő nemzetiségekkel és a velük közös birodalmat alkotó németekkel–osztrákokkal szemben kellett meghatározniuk magukat, hanem az új európai valósághoz kellett, kénytelen-kelletlen, de valahogyan illeszkedniük. Külpolitikai tekintetben pedig már nem a status quo fenntartása volt a fő céljuk, mint a dualizmus idején, hanem sokkal inkább az adott európai politikai helyzet megváltoztatása, a revízió révén. Addigi politikai töltetüket így mind az Ausztriával való kapcsolatok, mind a Magyarországon belüli nemzetiségi ellentétek elveszítették, ugyanakkor történeti szempontból fontosakká és érdekessékké váltak.⁶

Emiatt is kapott olyan kitüntetett szerepet a történettudomány a két világháború közötti Magyarországon. Hiszen szinte minden magyar értelmiségi arra kereste a választ: hogyan jutottunk el idáig, mi vezetett az ország felosztásához és területeink elvesztéséhez. S ebben milyen része volt saját hibáinknak, netán bűneinknek, illetve mennyiben volt ez külső körülményeknek köszönhető? Milyen „történeti jogokra” hivatkozva követelhetjük majd vissza az elveszített területeket? Hogyan vezetett a magyarországi nemzetiségek fejlődése az elszakadás kimondásához?⁷

Az utóbbi kérdés tárgyalása amiatt is nélkülözhetetlen volt, mivel a környező népek identitását már a 19. század negyvenes éveitől megszabta és mindmáig erősen befolyásolja a magyarokhoz való viszony. Szerintük igenis volt és létezik magyar nemzeti jelleg és jellem. Még akkor is, ha ez az ő elképzeléseikben csaknem kizárólag negatív tartalmakkal társul. A magyar feudalizmusról, döllyfösségről, gögről, szociális érzéketlenségről, agresszivitásról és fennhéjázásról, az ezeréves magyar elnyomásról napjainkban is szajkózott, elsősorban román, szlovák és szerb szólamok alapján sok hamis és rosszindulatú elemet hordoznak, mégis van valóságalapjuk. A Kárpát-medencei nemesség ugyanis magyar vagy döntő többségében elmagyarosodott, szociálisan – egyébként európai sorstársaihoz hasonlóan és az akkori gondolkodásmódnak megfelelően – általában érzéketlen társadalmi réteg volt. Ráadásul a dualizmus idején kétségtelenül erősödött a magyarosítási szándék, amelynek azonban vajmi kevés gyakorlati haszna volt a magyarságra nézve. Ugyanakkor a 19. század végétől, de főleg a 20. század elejétől már világszerte rossz hírünket keltette, így pocskolva el a szabadságharc alatt és után a magyarságról alkotott, rendkívül pozitív – és az 1860-as évek végéig, sőt részben még azután is fennálló – kép hozadékát.⁸ Másrészt pedig a nem magyar anyanyelvű közegben dolgozó magyar anyanyelvű állami tisztviselők is sokat tettek azért,

⁶ Ahogyan Klebelsberg írta: „Mert mi volt az elmúlt négy évszázadban a magyar nacionalizmus tartalma? Elsősorban *küzdelem* az osztrák centralizáló és germanizáló törekvésekkel szemben. Ez tárgytalanná vált, miután elszakadtunk Ausztriától. Másodsorban harc volt a magyar nacionalizmus a magyar állameszmének beleplántálásáért azoknak a népeknek lelkébe, amelyek hazánk területén éppen azon idő alatt szaporodtak el, midőn a török és a német egyaránt pusztította a magyart. Ez a törekvés is tárgytalanná vált annak következtében, hogy a trianoni béke elszakította tőlünk nemzetiségeinket. A magyar nacionalizmus ekként elvesztette legfőbb tartalmát és így a régi érzés elé új célokat kell állítani. Integritási kérdésekről aktív miniszter magasabb tekintetéből az ország kára nélkül alig beszélhet. Így a magyar neonacionalizmus csak két más céljáról szólhatok: *művelt és jómódú* nemzet akarunk lenni, szóval fajsúlyosabb, mint a bennünket környező népek.” KLEBELSBERG Kuno: *Neonacionalizmus*. Budapest, Athenaeum, 1928. 123–124.

⁷ Bővebben: UJVÁRY Gábor: Aranykor a szorongató történeti helyzetben. A két világháború közötti magyar történetírásról. In: Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Szeged, Belvedere, 2010. 144–153.

⁸ A magyarságkép romlásáról: JESZENSZKY Géza: *Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában, 1894–1918*. Budapest, Magyar Szemle Alapítvány, 1994. Lásd még: *Magyarságkép és történeti változásai*. Szerk. Pataki Ferenc, Ritoók Zsigmond. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1999.; *Magyarságkép a közép-európai tankönyvekben a 20. század második felében*. Szerk. Hornyák Árpád, Vitári Zsolt. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2009.; ANDRÁSFALVY Bertalan: *A magyarságkép torzulásai a világban és bennünk*. Keszthely, Balaton Akadémia, 2013.

hogyan az „oláhok, tótok, rácok” és mások lenézésével, durva lekezelésével rontsák a magyarság és a nemzetiségek közötti kapcsolatokat. Mindenesetre ez az állapot a dualizmus ötven esztendőjére érvényes, s emiatt – finoman szólva is – erősen csúsztatnak azok a román, szlovák és szerb historikusok és politikusok, akik ezeréves magyar zsarnokságról beszélnek.⁹

De megfordítva, azon honfitársaink is félrevezetik magukat és másokat, akik Észak-Szlovákiában vagy több száz éve román többségű egykori magyar megyékben keseregnek azon, miért nem beszélnek ott magyarul, vagy a mára már pejoratívra vált oláh, tót, rác elnevezéseket használják, és olyan autóstérképet jelentetnek meg a Kárpát-medencéről, amelyen kizárólag az 1910-es magyar helységnevek találhatók. Ezzel nemcsak a térkép egyik alapfeltételét, a könnyű tájékozódást nehezítik, sőt teszik néha lehetetlenné, hanem elfelejtkeznek arról is, hogy számos – századok óta szinte kizárólag nem magyarok által lakott – település a 20. század elején kapott először magyar elnevezést.¹⁰

Mindezzel nem a trianoni döntés igazságtalanságát kívánom enyhíteni és kisebbiteni. Kevés ennél kegyetlenebb – nekünk, magyaroknak, de szomszédjainknak csakúgy máig sok belső háborúságot és meghasonlottságot eredményező – „béke” született a világtörténelemben. Ráadásul a nyertesek sem jártak vele igazán jól. Állandó rettegésük az ottani magyarok autonómiakövetelésétől – szerintük: elszakadási törekvésétől –, vagy az, hogy nemzeti identitásuk részben a magyarokkal szemben álló önmeghatározáson alapul, mindenféle módon egészségtelen folyamatokról tanúskodik. Mikor a szemünkre vetik, hogy mi állandóan Trianont emlegetjük – igaz, jó néhányan tényleg ezt teszik –, jó lenne mérlegelniük, hogy az ezeréves magyar iga gyakori emlegetése is mennyire hamis és történelmietlen. Már csak azért is, mivel a 19. század elejéig a Kárpát-medencei népek azonosságtudatát nem az anyanyelv határozta meg.

Ha elfogadjuk, hogy a szerbeknek több mint 600 esztendő után is joggal fáj az 1389-es rigómezei csata, sőt nemzettudatuk egyik döntő eleme lehet, akkor miért is kárhozzatnak minket, hogy egy nemrégiben, 94 éve történt, számunkra rendkívül fájdalmas, a magyar anyanyelvű lakosság egyharmadának elvesztésével járó, a maradék országot lehetetlen helyzetbe hozó, tisztességtelen békét bírálunk.¹¹ S miért gond az, ha a Kárpát-medencei magyar nemzetrészekkel való együttérzés a magyar nemzettudat, a bel- és a külpolitika egyik legfontosabb alkotóelemévé vált? Hát nem természetes ez? És nem magától értetődő, hogy – miként jó száz évvel ezelőtt a román, illetve a szerb anyanemzet – felkaroljuk és a magyar kultúrnemzet tagjainak tekintjük a határon túli magyarokat? (Elgondolkodtató azonban, hogy számos, többnyire baloldali magyar politikus és gondolkodó is avított, lejárt szavatosságú kacatnak tekinti a kultúrnemzet fogalmát, ezzel mintegy kirekesztve a nemzetből a magukat magyarnak valló, határokon túl élő rokonainkat. Miközben napjainkban, -Kelet- Közép Európában mindenütt nyilvánvaló, hogy az emberek közötti összetartozást elsősorban mégiscsak a közös nyelv és kultúra és a közös történelmi emlékek – mégoly halvány – tudata határozza meg.¹²)

⁹ A kérdés mindmáig egyik legjobb feldolgozása: KEMÉNY G. Gábor: *A magyar nemzetiségi kérdés története*. 1. rész: *A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében, 1790–1918*. Budapest, Gergely R., 1946.; *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában* I–VII. köt. Szerk. Kemény G. Gábor, Budapest, Tankönyvkiadó, 1952–1999. A II. és a VII. kötet kivételével elérhetőek az Adatbank. Erdélyi Magyar Elektronikus Könyvtár oldalain is: <http://www.adatbank.ro/belso.php?k=34#alk63> (letöltve: 2014. január 7.)

¹⁰ Erre elrettentő példa: *Magyar élettér autóatlasz*. Budapest, Magyar Élettér Alapítvány, amelynek eddig négy kiadása jelent meg 2005-ben, 2006-ban, 2009-ben és 2014-ben.

¹¹ A rigómezei csatának „választott traumaként” a szerb nemzettudatban betöltött szerepéről: BORDÁS Sándor: *Az agresszív kód*. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, 2009. 38–41.

¹² Ahogy a Trianon „sorstragédiáját” tagadó Bauer Tamás – sok hozzá hasonlóan gondolkodó tételeit tolmácsolva – több alkalommal is kijelentette: „Egységes magyar nemzet [...] kilencven évvel a történelmi állam felbomlása után nincs. [...] a nyelv, a kultúra, a távolabbi történelemre vonatkozó tudat és érzésvilág közös, ugyanakkor a mindennapi élet élményvilága, szaktudás-anyaga, az elmúlt évtizedekre vonatkozó történelmi tudásanyag már más, mint ahogy más, mert más államhoz kapcsolódik a gazdasági és szociális érdekek szövevénye. [...] Aki politikusként 2011-ben »egységes magyar nemzetben« gondolkodik, az azzal a múltbeli politikával azonosul, amely hasonlóképpen gondolkodott, vagyis a revíziós politikával, amelynek jegyében Magyarország belépett a második világháborúba. [...] Hogy a magyar jobboldal semmit sem tanult az elmúlt száz évből, azt tudjuk, egyre világosabban látjuk. Baloldaliaknak és liberálisok-

Érthető, ha a nem magyar anyanyelvűeknek keserűséget és fájdalmat okoz, ha a magyarok többsége még mindig otthon érzi magát az elszakított területeken: nem csak a Székelyföldön – ahol magam se szeretnék román lenni – vagy a lakosság száz esztendeje még négy-, manapság már kevesebb, mint egyötödét adó, ám jórészt még magyar kultúrájú Kolozsvárott (inkább persze csak annak szépen felújított belvárosában). De ugyanígy, az egykori tiszta magyarságát mind jobban elvesztő szórványban, a zoboralji településeken vagy az 1910-ben még 85%-ban magyarok lakta Lendván, ahol a magyarság aránya mára 35% körülire esett vissza; és hosszan sorolhatnám tovább. A szlovén és a magyar zászlókkal fellobogózott Lendva pedig mintát nyújthat arra is, milyen könnyen lennének – ha nem is megoldhatóak, de – oldhatóak a türelmes és megértő nemzeti politikával a nemzetek közti ellentétek.

Ám nekünk is vigyáznunk kell, hogy ne csak a sérelmeinket emlegessük újra és újra. Ne tekintsük egyedinek a saját problémáinkat, és értsük meg mások történelmi vagy jelenbéli fájdalmát. A kettős vagy hármass (magyar, zsidó és cseh) identitású – Auschwitzot a szűkebb családjából egyedül túlélő – kiváló tudós, Rákos Péter, akit sokat foglalkoztatott a nemzeti jelleg és önismeret kérdése, a következőket írta Kertész Imre *Kaddis a meg nem született gyermekért* című kötetének cseh kiadásához írott utószavában: „Olyan témáról szól Kertész Imre legújabb könyve, amelyről napjainkban módfelett sokat olvashatni. Módfelett, ezt úgy értem: túlságosan sokat, vagyis fölöslegesen sokat, azaz ártalmasan sokat. [...] A választottság nimbuszától el kell búcsúzni. Aki bármely jószándékúan elkülöníti a zsidó mártíromságot az emberiség öröktől fogva létező egyéb mártíriumaitól, szándéka ellenére kártevő: árvaságra kárhoztatta a zsidó sorsot, megfosztja testvéreitől, fonákjára változtatja és kérdésessé teszi mindazt, amivel éppen a zsidóság az emberiség szellemi-lelki kincsestárát gyarapította.”¹³ Éppen így tesznek azok is, akik a „magyar (bal)sors” kivételességét hangsúlyozzák. Különösen visszás ez abban a sok névvel illetett, Közép-, Kelet-Közép-, Közép-Kelet- vagy Köztes- – a németek szerint Délkelet- – Európaként emlegetett térségben, ahol a maga módján minden nemzetnek különleges a története és a jelene. Magyarország egykor valóban a kereszténység védőbástyája volt, de ezt ugyanilyen joggal mondhatja el magáról Lengyel- vagy Horvátország is. Sokszor mondjuk: hazánk a legkeletibb Nyugat vagy a legnyugatibb Kelet, de a lengyelek és a horvátok is okkal határozzák meg így magukat. A keleti és a déli magyar történelmi határok tényleg a nyugati kereszténység és a nagy nyugat-európai stílusirányzatok utolsó bástyáit jelentették – de ez megint csak így volt lengyel és horvát vonatkozásban is; és hosszan sorolhatnám tovább a példákat. Ezekből is nyilvánvaló azonban: komoly mulasztásunk, sőt már-már bűnünk, hogy keveset, sokszor szinte semmit sem tudunk a minket körbevevő népekről. Róluk alkotott torz képünk visszája az a hamis ábrázolás, ahogy ők minket lefestenek – amit mi megrökönyödve, elborzadva veszünk tudomásul. Mind a kettő valótlan, de – mint minden sztereotípiában – mégis mindkettőben található némi igazság is.

Az se szerencsés, hogy többnyire csak a magas kultúrára gondolunk, amikor a nemzeti jellegről beszélünk. A 18. század végéig, a 19. század elejéig valamennyi Kárpát-medencei értelmiségit, bármilyen anyanyelvű volt is, összekötött a latin nyelvűség, illetve az anyanyelvtől szintén független hungarus-tudat.¹⁴ (Már csak emiatt is badarság ezeréves magyar rabigáról beszélni.) A 19. század azonban vízválasztó volt e szempontból. A saját nyelven történő publikálás egyre inkább elkülönítette, gyakran ellenséggé tette a nem egyazon nemzethez tartozó művészeket és tudósokat. Kölcsönhatások szinte már nem is léteztek. Nem így a népművészetben, ahol az évszázados együttélés eredményeként a magyar szellemi és tárgyi kincseket megtermékenyítette például a román, a románt a magyar és így tovább. Persze ennek ellenére is világosan elkülöníthető egymástól a románhoz legközelebb álló magyarok és a magyarhoz legközelebb álló románok szokásrendszere, ami ismét csak a nemzeti jelleg valamiféle létezését igazolja.

nak azonban nem kellene elfogadniuk ezt a történelemfelfogást, nem kellene trianoni tragédiáról beszélniük.” <http://www.galamuscsoport.hu/tartalom/cikk/72861> (letöltve: 2014. február 2.)

¹³ Idézi: GÁL Jenő: *Rákos Péter életművének statikája és dinamikája*. In: Monok István–Nyerges Judit–Sipos Gábor (szerk.): *Gondolatok a hungarológiáról*, Budapest, Nemzetközi Magyarisztantudományi Társaság, 2012. 37.

¹⁴ A kérdés és annak historiográfiája kiváló összefoglalása: MISKOLCZY Ambrus: A „hungarus-tudat” a polgári-nemzeti átalakulás sodrában. *Magyar Kisebbség*, 2012/3–4. sz. 163–204.

Még a 19. század második felében és a 20. század elején is jócskán találunk olyan tudósokat és művészeket, akik zsidóságukat, németiségüket vagy – jóval ritkább esetben – szlovákságukat feladva váltak a magyar nemzeti aspirációk leglelkesebb híveivé: a magyarországi zsidók és a magyarországi németek (a szászok kivételével) minden további nélkül a magyar nemzet teljesen egyenjogú, szerves részének számítottak. Ismert azon zsidó származású társadalomtudósok és újságírók esete, akik a magyar függetlenségi gondolat és a tisztán magyarrá váló Kárpát-medencei birodalom, a magyar nagyhatalmi törekvések szószólói lettek. A 1962-ben alapított (2009-ben Regensburgba költözött) Müncheni Magyar Intézet létrejöttében, kötetek kiadásában is komoly szerepet játszó Georg Stadtmüller érdekes megjegyzést tett emlékezéseiben 1935-ös nyári, lőcsei tanulmányútjáról. Eszerint az őshonos, jómódú polgárság még ekkor is német anyanyelvű volt, a hivatalnokok és az állami adminisztrációhoz kapcsolódó alkalmazottak jórészt még mindig magyarul, az egyszerű kisemberek viszont szlovákul beszéltek. A magyar nyelv és életforma sajátos erejét és vonzását bizonyította ugyanakkor, hogy Stadtmüller evangélikus német házigazdái – bár otthon németül társalogtak – az utcán már magyarul szóltak egymáshoz, hiszen ez „az előkelő, évszázadok óta magyar uralom és társadalmi befolyás alatt élő, tehetős német polgárság szemében magától értetődő volt”.¹⁵

Herczeg Ferenc vagy Tormay Cécile sváb–német asszimilációs regényei (*A hét sváb; A régi ház*) mellett a saját példámra is hivatkozhatnék. Anyai nagyszüleim svábok voltak, az Arad megyei Újszentannán, egy lassan magyarosodó, jó száz esztendeje 80 százalékaiban svábok lakta településen éltek. Nagypám állami alkalmazottként az impériumváltás után – sokakhoz hasonlóan – nem volt hajlandó letenni a hűségesküt a román uralkodóra, ezért repatriáltak Magyarországra, ahol egy akkor jórészt szintén sváb községbe, Nagymarosra költöztek. Bár nagymamámmal egymás között németül beszéltek, három gyermekük előtt már kizárólag magyarul. Így ők már egy szót sem tudtak németül; ezt – 1956-os menekülése után – nagybátyámnak idegen nyelvként kellett elsajátítania az akkori Nyugat-Németországban. Mi bizonyíthatná ily meggyőzően a magyarság békés asszimilációs erejét, még akár a két világháború között is.

Egy másik történetre is utalnék; minden idők egyik legkiválóbb magyar kultúrdiplomátája, Gragger Róbert sorsára. Gragger körmöcbányai német családból származott, de a hungarus-tudat egyik utolsó képviselőjeként magyarnak vallotta magát. Édesanyjával németül levelezett, és teljesen otthon érezte magát abban a berlini közegben is, ahol 1916-ban, az első világháború kellős közepén létrehozta azt a magyar tanszéket (a következő esztendőből már intézetet), amelyet a poroszok is a berlini tudományegyetem bölcsészkarra egyik legkiválóbb intézetének ítélték a két világháború között. Márpedig a berlini ekkoriban a világ legjobb univerzításai közé tartozott. Gragger 1926-ban fiatalon, mindössze 39 esztendősen elhunyt. Filológusi és irodalomtörténeti munkássága értékes, de nem kiemelkedő, mégis iskolát teremtett. Egyrészt megalkotta a hungarológia fogalmát, amelyről ma is rengeteget vitatkozunk, de a lényege mégiscsak az, amit ő megfogalmazott. Mondhatnám, hogy alkalmazott tudomány, amely mindig a befogadó külföldi város egyetemének elvárásaihoz igazodik, tehát a magyarságot úgy kívánja minél jobban megismertetni az ottani fiatalokkal, hogy az ő igényeikhez alkalmazkodik. Így a nyelvoktatás mellett az irodalom- és történettudományon át más bölcsészszakokig, de akár a közgazdaságig, a jogig vagy éppen a gasztronómiáig és a zenéig terjedhet a tartalma. Ha mindig ilyen praktikusán fogtuk volna fel a hungarológiát, sok helyen kedvezőbb kép élne rólunk, mint napjainkban tapasztaljuk.

Gragger alapítása más szempontból is kulcsfontosságú. Szinte mindenki előtt követendő példává vált, és ennek nyomán igyekezett a magyar állam is a berlinihez hasonló lektorátusok és tanszékek felállítását szorgalmazni. Ezt csak segíteni tudta, hiszen a külföldi, autonóm egyetem döntésére volt bízva, hogy létesít-e magyar – vagy magyar vonatkozású – tárgyakat oktató tanszéket. Nyilvánvaló azonban, hogy ezt sokkal szívesebben tette, ha magyar állami támogatást is kapott hozzá. Másrészt: mindez nagyban hozzájárult a történeti intézetekből és Collegium Hungaricumokból álló külföldi magyar intézményrendszer kialakulásához. Ebben Klebelsberg Kuno elsősorban Gragger tanácsaira és koncepciójára támaszkodott.¹⁶

¹⁵ Georg STADTMÜLLER: *Begegnung mit Ungarns Geschichte*. München, Rudolf Trofenik, 1984. 15.

¹⁶ A hungarológiáról, illetve Graggerről és a külföldi intézethálózatról újabban: K. LENGYEL Zsolt: *Emigráció*,

Miért fontos ez a magyar identitás szempontjából? Azért, mert nyilvánvaló, hogy a rólunk külföldön elterjedt képet nagyban befolyásolta az ottani egyetemeken dolgozó magyar professzorok és lektorok, illetve a magyar állami ösztöndíjjal kiutazó ösztöndíjasok viselkedése, tevékenysége. Történeti források tömegével bizonyítható, hogy a klebelsbergi és a hómani kultúrpolitika idején egyértelműen pozitív volt a tudós magyar értelmiség, ezáltal pedig – sajnos már csak jóval kisebb mértékben – az egész ország külföldi megítélése. (Nem az akkori magyar politikáé, hanem általában az országé, hiszen számos példát hozhatnánk arra, hogy a Horthy-korszak berendezkedésének megbélyegzése a magyarság megbecsülésével és őszinte szeretetével társult, mint a kiváló francia lektor, a későbbiekben is magyarbarát professzor, Aurélien Sauvageot esetében.¹⁷)

Emellett az sem elhanyagolható tényező, hogy a külföldön oktató tanárok, illetve ösztöndíjasok nem csak nemzetközi látókört és tájékozódást nyertek, de – legalábbis többnyire – megtanulták kicsit kívülről is szemlélni hazájukat. Közvetlenül érzékelték, hogy más nemzetbeliek mit, miért és hogyan gondolnak Magyarországról. Szembesültek az „idegen” kultúrákkal, alkalmuk nyílt tudományos és kulturális párbeszédet folytatni más nemzetbeliekkel. Ezáltal pedig olyan külföldi kapcsolatokra tettek szert, amelyeket életük végéig nem csak saját, de hazájuk érdekében is kamatoztathattak és használhattak.

Mindez pedig azért is lényeges, mivel napjaink tudósai – legyenek akár konzervatívok, akár posztmodernnek vagy posztmodern utániak – sem tagadják, hogy a kultúrák között (persze az egyes kultúrákon belül is) gyakran markáns különbségek figyelhetők meg. Ennek pedig nyilván van alapja. S ez talán mégis a nehezen definiálható nemzeti karakterben rejlik. Érdekes következtetésekre jutott ennek kapcsán Bordás Sándor, aki a Szabadka környéki magyarság kiemelkedő – a korabeli világszínvonalánál is magasabb – öngyilkossági rátáját vizsgálva jutott arra a következtetésre, hogy ennek több oka is van. Részben a kibeszél(het)etlen történelmi trauma – az 1944–1945-ös délvidéki magyarellenességek –, részben viszont a kultúrák közötti különbségekből adódó, egymástól eltérő család- és társadalomszervezési modell. (Immár magam teszem hozzá: ebben semmilyen szerepet sem játszott a marxi mintára sokszor manapság is minden folyamat kulcsaként tekintett gazdasági helyzet, hiszen Bordás vizsgálataira idején az ottani magyarok sokkal jobban éltek, mint magyarországi rokonaik.) A közösségi alapú szerbekkel szemben ugyanis a vajdasági magyarok sokkal individuálisabb társadalomban élnek, és szocializációjuk is teljesen más. Míg a szerbeknél napjainkban is szokásos, hogy egy keresztszülő pisztolyt ajándékozik a fiúcsécsémőnek, nálunk ez elképzelhetetlen.¹⁸ Az már persze más kérdés, hogy ez a fajta „vitézesség” és „harciaság”, amely sokáig, egészen az Oszmán Birodalom visszahúzódásáig érdemnek számított szerb, de egyébként magyar vonatkozásban is, miért élt jóval tovább, sőt él még ma is Szerbiában, miközben nálunk már nyoma sincs, és hogy ennek milyen, az egykori Jugoszlávia erőszakos felbomlásával járó következményei lettek az 1990-es évek elején.

Ugyanakkor pontosan nekünk, magyaroknak kellene megértenünk, mit is jelent a szerbek számára Koszovó elvesztése. A jelenlegi helyzet és az etnikai kép ugyan Koszovó Szerbiától történő teljes elválását indokolja, ám ha a történelmi háttérre is figyelünk, mégiscsak a magyarok Trianon-traumájával rokonítható a szerbek érzése. Hasonlóan élik át Koszovó elcsatolását, mint ahogy a Trianon utáni (sőt a mai) magyarok Erdély vagy a Felvidék hiányát, az emiatti fájdalmat és nosztalgiaát. Paradox helyzet, de talán van abban némi igazság, hogy azokkal a nemzetekkel állunk talán a legszorosabb kapcsolatban, amelyekkel a legfeszültebb a viszonyunk és immár két évszázada kölcsönös a bizalmatlanságunk. Mindnyájan Nyugat-Európát fürkesszük, az ottani életszínvonalra és életmódra vágyunk, miközben nem vagy alig vesszük észre, hogy majd egy évezrede mennyire egymásra vagyunk utalva, mi, Kárpát-medencei és kelet-közép-európai nemzetek.

szórvány, *hungarológia*. Válogatott írások, 1985–2012. Budapest, Ráció, 2013, elsősorban 141–248.; UJVÁRY GÁBOR: *Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében*, Budapest, Ráció, 2013, 65–291.

¹⁷ Erre az egyik legjellemzőbb és legszebb példa: Aurélien SAUVAGEOT: *Magyarországi életutam*. Budapest, ELTE Eötvös József Collegium–Budapesti Francia Intézet, 2013.

¹⁸ BORDÁS: i. m. 17., 39–40., 45.

Igaza volna tehát Arthur Koestlernek, amikor József Attila öngyilkossága kapcsán kijelentette: „Magyarnak lenni kollektív neurózis”?¹⁹ Igazuk volt-e azoknak az 1880-as évekbeli, majd az 1930-as évek végi, 1940-es évek eleji kiváló tudósoknak, akik a magyarság egyik legfontosabb jellemvonásának a pesszimizmust tekintették? Amennyiben így lett volna, a magyarság sorsa 1919 után egészen másként alakul: az életképtelennek ítélt ország akár önálló államként is megszűnhetett volna. És 1945 – sőt: 1956 – után sem következett volna viszonylag gyors konszolidáció. Ha pedig, mindezt figyelembe véve, legalább némileg optimistán tekintünk 20. századi történelmünkre, akkor bátran állíthatjuk, hogy az egyik legsikeresebb évszázadunk volt, hiszen a magyarság – minden csapás ellenére is – talpon tudott maradni. Pesszimista, beletörődő és neurotikus hozzáállással ez bizonyosan nem így történt volna. Talán nem véletlen, hogy 1920 után Bethlen István és kultuszminisztere, Klebelsberg Kuno állandóan optimista szemlélettel közeledett a legnyomasztóbb politikai problémákhoz is; Klebelsberg még egy fogalmi konstrukciót, a neonacionalizmus gondolatát is erre épített föl.²⁰ Két évtized után pedig nagyjából ugyanígy történt az 1945 utáni egy-két esztendőben.

Vannak-e ténylegesen ránk aggatott, ránk jellemző nemzeti karakterjegyek? Már a honfoglaló őseinkről szóló első leírások olyan tulajdonságokat említenek, amelyek hosszú századokon át kijelölték a magyarságról alkotott képet. A bizánci szerzők vitéz, szabadságszerető, bátor és jó harcosoknak, ugyanakkor megbízhatatlannak, körmönfontan politizálóknak tartották a magyarokat. Legalábbis Eckhardt Sándor nagyszerű esszéje, *A magyarság külföldi arcképe* (1939) óta tudjuk, hogy ezek a jellemzések a barbárokról szóló antik sablonokra vezethetők vissza – de bizonyosan kellett, hogy legyen némi valóságalapjuk. Annál is inkább, hiszen a „civilizált világ” szemében minden barbár hasonló vonásokkal bír. Márpedig a honfoglaló magyarok a bizánci és a nyugat-európai uralkodók és krónikások szemében mindenképpen barbárnak minősültek, és az ő szempontjukból azok is voltak.²¹ De vegyük csak fontolóra, hogy ezek a sajátosságok még hány-szor jönnek elő történelmünk során: a tatárok, az oszmánok elleni küzdelemben, 1848–49-ben, általánosabban: a kelet felől Nyugat-Európát fenyegető veszedelem elhárításában, de még a második világháborús propagandában is. Ugyanígy az 1956-os forradalom idején vagy akár 1989–1990-ben, sőt napjainkban is, amikor a politikai retorika szintjén sokszor hallunk arról, hogy politikai és gazdasági függetlenségéért küzd az ország, amelyben tízmillió szabadságharcos lakik.

Túlzott individualizmusunk, szalmaláng-lelkesedésünk avagy lobbanékonyságunk, a passzív rezisztenciára, illetve a létfenntartási ösztön miatti realitásra való hajlamunk (ami egyébként eleve ellentmond a szabadságharcos típusnak) és sok-sok más tényező is az állandó jellemzőink közé tartozott a különböző nemzetkarakterológiai tanulmányokban, amelyek legjelesebb szerzői Kemény Zsigmond, Asbóth János, Rónay Jácint, Herman Ottó, Rákosi Jenő, Beöthy Zsolt, Prohászka Lajos és – a vele vitatkozó – Szekfű Gyula, Keresztury Dezső, valamint Németh László, illetve az utóbbi kettővel feleselő, a „Mi a magyar?” kérdését eleve elutasító Bibó István, a fiatalon elhunyt, mára szinte elfeledett Joó Tibor vagy éppen a tartui egyetemen magyar tárgyakat is oktató, 1938-ban a magyar nemzetfogalomról értekező jogász, Csekey István és mások voltak. Nem szándékozom tudománytörténeti fejtegetésekbe bocsátkozni, hiszen olyan kiváló – egymással is gyakran vitatkozó – történészek, szociológusok, pszichológusok és pszichiáterek szóltak erről az utóbbi évtizedekben, mint Bordás Sándor, Csepeli György, Dénes Iván Zoltán, Gereben Ferenc, Gyurgyák János, Hódi Sándor, Hunyady György, Kopp Mária és Skrabski Árpád, Szűcs Jenő vagy Trencsényi Balázs.²²

¹⁹ Arthur KOESTLER: *Egy halott Budapesten* = <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/koestler.htm> (Letöltve: 2012. február 16.)

²⁰ UJVÁRY Gábor: Kultúrfölény és neonacionalizmus. Klebelsberg Kuno és Tormay Cécile kapcsolata. In: Kollarits Krisztina (szerk.): *Tormay Cécile-émlékkonferencia*, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia, 2013. 147–176.

²¹ ECKHARDT Sándor: A magyarság külföldi arcképe. In: Szekfű Gyula (szerk.): *Mi a magyar?* Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1939. 87–136.

²² Összefoglaló igénnyel újabban: GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmétörténet*. Budapest, Osiris, 2001.; Uő: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest, Osiris, 2007.; Uő., *Magyar fajvédők*. Budapest, Osiris, 2012.; TRENCSENYI Balázs: *A nép lelke. Nemzetkarakterológiai viták Kelet-Európában*. Budapest, Argumentum–Bibó István Szellemi Műhely, 2011.

De említhetném a sokat bírált, ám sok szempontból azóta sem meghaladott vállalkozást, a Szekfű Gyula szerkesztette *Mi a magyar?* című kötetet is (1939), amelynek szerzői a korszak legbefolyásosabb magyar értelmiségijeitől verbuválódtak (Babits Mihály, Bartucz Lajos, az imént írásának címével együtt szóba került Eckhardt Sándor, Farkas Gyula, Gerevich Tibor, Kerecsényi Dezső, Keresztury Dezső, Kodály Zoltán, Ravasz László, Szekfű Gyula, Viski Sándor, Zolnai Béla és Zsirai Miklós). Valamennyien saját szakterületük kiválóságai voltak. Mint Szekfű az előszóban meglehetősen nyíltan bevallotta, a kötet aktuálpolitikai célokat is szolgált. A magyarságot fenyegető német szellemi veszedelmre kívánt figyelmeztetni. Furcsa ellentmondásként egy olyan szerzővel – Farkas Gyulával – is, aki éppen a megjelenés esztendejében, magyar állampolgárságát kényszerűen feladva lett immár kizárólag német állampolgár, s Gragger utódaként a berlini egyetem Magyar Intézetének, illetve a Collegium Hungaricumnak az igazgatója volt.²³

A tanulmánygyűjtemény 1936 körüli tervezésekor – emlékezett Szekfű – „[...] még kevesen vették észre a láthatár szélén a felhőket, melyek még csak felvonulóban voltak, és amelyekről még kevesebben képzeltek el, hogy egyszer majd sötét árnyakat vethetnek erre a napsugaras országra. Bevallom, mi sem éreztük a veszedelmek igazi nagyságát, de szorongó érzésünk volt és arra gondoltunk, hogy ezzel a könyvvel útbaigazítjuk azokat a jóhiszemű magyarokat, akik a kíméletlenül ránk rohanó szellemi áramlatok, propagandák káoszában, amikor magyar magyarra mutat mint rossz, gyöngye, hamis, beteg magyarra, nem tudják többé, mi is az igazi magyarság.” A „normafélének” szánt kiadvány nehézségeiről és a kutatás korlátairól sem feledkezett meg a szerkesztő: „[...] egyetlen ember, legyen az kitűnő szakember vagy a modern világ szellemiségének mégoly kiemelkedő alakja is, képtelen a nemzeti jellem összetett jelenségét pontosan, a valósághoz ragaszkodva leírni. Igaz, majd minden nemzetnek van jellemrajza legnagyobb fiaitól, azoktól, akik őt leghevesebben, legszenvedélyesebben szerették, de ezek a jellemrajzok az elkerülhetetlen lírai vonásokon kívül a hic et nunc, az adott időbeli és társadalmi körülmények színfoltjait is hordozzák. [...] Tudományosanabban képzett olvasóinknak fel fog tűnni a nemzetfogalomra vonatkozó terminológia változatossága: népet, nemzetet egyes szerzők váltakozva emlegetnek, s nép, nemzet, nemzetiség, nacionalizmus, nemzet- és kultúrállam fogalmát egyáltalán nem definiálják. A hazai és külföldi erre vonatkozó irodalom áttanulmányozásából arra jutottunk, hogy mindezen fogalmak értelme rendkívül ingadozó és alig lehet két szerzőt találni, akinek nézetei azonosnak volnának.”²⁴

Hosszan idéztem, de talán nem hiábavalóan. Két okból sem. Egyrészt: bármennyi új és még újabb eredmény születik a különböző típusú, nemzeti jellemre vonatkozó kutatásokból, sokkal többet még ma sem tudunk róla, mint 75 évvel ezelőtt. Az ugyancsak a *Mi a magyar?* címmel 2005-ben Romsics Ignác és Szegedy-Maszácz Mihály szerkesztésében megjelent kötet is elsőrangú írásokat tartalmaz, de a dilemma megoldásához ennek szerzői (Andrásfalvy Bertalan, Bálint Csanád, Esterházy Péter, Grendel Lajos, Ormos Mária, Végl László) sem jutottak sokkal közelebb, mint 1939-ben elmélkedő elődeik. Akkor sem, ha egészen másként – nem a „régisztereotípiák” alapján, hanem sokkal inkább a dekonstrukció szándékával – közeledtek témájukhoz.²⁵

Ráadásul mintha a '30-as évek végi problémák részben ismétlődnének napjainkban is. Hiszen a fajelmélet, a turanizmus és az „egyedül vagyunk”-szemlélet még mostanában is sokak szemében népszerű, holott már a két világháború között is számosan cáfolták hitelességüket és érvényességüket. Az 1939-es kötet szerzői mellett a korszak két meghatározó kultúrpolitikusa, Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint is. Az utóbbi nemcsak a finnugor nyelvrokonság mellett állt ki – amely a török népekkel való, hosszú ideig tartó történelmi kapcsolatok mellett érvényesült, ezért már önmagában is komoly vérkeveredést jelentett –, hanem a fajelmélettel is élesen szemben állt annak dacára, hogy politikusként németbarát volt. Történeti munkáiból azonban ez sohasem derült ki, hiszen – sok utódjával ellentétben – világosan el tudta egymástól választani a tudományt

²³ Farkas állampolgárságáról: UJVÁRY GÁBOR: *Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében*. 1. köt. Budapest, Ráció, 2013. 250.

²⁴ *Mi a magyar...* i. m. 7., 10–12.

²⁵ *Mi a magyar?* Szerk. Romsics Ignác–Szegedy-Maszácz Mihály. Budapest, Habsburg Történeti Intézet–Rubicon, 2005.

a politikától. „A történetíró – jelentette ki 1943-ban –, ha igényt tart erre a nagy tisztességet jelentő címre, felül kell hogy emelkedjen a mindenkori napi politika látókörén, mert tudományos és nemzeti célját csak a múlt szellemébe való beleélés által érheti el. Ma jelentős, sőt sorsfordító eszmék és törekvések múltba vetítése – utalt Hóman a fajelméletre is –, bármily tiszteletreméltó, de a tudománytól idegen szempontok érvényesítése szép illúziókat teremthet, de semmiképpen sem vezet a múlt megismeréséhez és a jövő szolgálatához.

Tudjuk jól, hogy a legtárgyilagosabb történetíró sem tud teljesen elszakadni a maga egyéni és kortudatától, mégis törekednie kell e hatások kiküszöbölésére, mert ha tudományát a napi áramlatoktól független nemzeti és tudományos célok szolgálata helyett korszerű politikai irányzatok és törekvések igazolására használja fel, elveszti hitelét, és megingatja a történelem megbízhatóságába vetett bizalmat.

Gyakran halljuk, hogy a történet a múlt politikája és a politika a jelen története. Ha ez a megállapítás nem szabatos is, sok igazság van benne. Az államférfinak mindig hasznára van a történet ismerete, s a történetíró sem vallja kárát, ha betekinhet a gyakorlati politika műhelyébe. A múlt politikáját azonban éppoly kevésbé szabad a jelen szemszögéből vizsgálnunk és értékelnünk, amint hogy az államférfi sem folyamodhat a történet folyamán gyakorta bevált, de ma már a körülmények változása miatt idejüket múlt politikai eszközök alkalmazásához.”²⁶

Manapság mind többen vannak, akik vitatják vagy tagadják bármiféle nemzeti jellegzetesség létét. Magyarországon többnyire éppen azok utasítják el az erről folytatott vitákat, akik azután, kissé következetlenül – mert sokan nem fogadják el az ő egyedül üdvöztőnek hirdetett nézeteiket – mindenféle sztereotípiákat olvasnak a velük nem egyező véleményt hangoztatók fejére. 2005-ben például az egyik – magát liberálisként meghatározó – miniszter kijelentette, hogy nálunk gyanús gazdagnak lenni, hiszen az irigység nemzeti karakterünk része, de ha elfogadottá válik a kreativitás tisztelete, akkor az irigységet majd felválthatja a közös büszkeség.²⁷ Ezzel szemben mások, jellemzően a valamelyik szélsőjobboldali csoportosuláshoz tartozók, olyan identitásképző jegyeket ismernek fel a magyarokban, mint a bizonyíthatatlan közvetlen hun leszármazás. Azonközben, hogy Eckhardt Sándor már 1939-ben megfogalmazta: „Nyugati ember nem igen érti, mi dicsőséget lát a magyar ember abban, ha a nagy világpusztító Attila hunjaitól származtatja magát.”²⁸ Ugyanilyen a törökökkel, a mongolokkal, a koreaiakkal, az indiánokkal vagy a sumérokkel való rokonság számukra boldogító tana – az pedig nem zavarja az ezt vallókat, hogy ezek már eleve kizárják egymást. Máskor Jézus magyarságának hirdetése vagy éppen a 40000 éves magyar írás bizonyítékainak sorolása és más hasonló fantazmagóriák diadalmaskodnak, amelyek közül a legenyhébb a finnugor nyelvrokonság teljes tagadása. Ha pedig valaki szóvá teszi bántó dilettantizmusukat, akkor a Habsburg-párti, sőt a magyarság elveszejtésének aknamunkájában élen járó „akadémiai tudományosság” ellen kelnek ki.

A két szélsőség mellett azonban – szerencsére – számos pozitív példával is találkozhatunk. A magyar parlament által egyhangúlag megszavazott Hungarikum-törvény (2012:XXX. tc.) és az annak nyomán megszületett, állandóan bővülő Magyar Értéktár vagy akár a különböző néprajzi tájegységek zene-, tánc- és énekhagyományait nagy sikerrel népszerűsítő *Fölszállott a páva* című tévévetélkedő mind-mind idesorolandó. Ezek politikai pártállástól függetlenül élvezik a magyar lakosság döntő többségének támogatását. Félig-meddig az annyt – és teljes joggal – hiányolt nemzeti minimum egyik pótlékeként.

Ezzel szemben viszont a Nemzeti Összetartozás Napjáról szóló 2010-es kezdeményezést már az MSZP ellenkezésével és az LMP tartózkodásával fogadta el az országgyűlés (2010: XLV. tc.). Pedig annak első emléknapiján, 2010. június 4-én Sólyom László köztársasági elnök olyasmit fogalmazott meg, amiről – megint csak pártszimpátiáktól és ideológiáktól mentesen – az egészséges nemzettudat jegyében egyet kellene érteni. „A mai emléknapi akkor tölti be feladatát – hangsúlyozta Sólyom –, ha a trianoni békeszerződés után 90 évvel valóban új korszakot nyit a nemze-

²⁶ HÓMAN Bálint: Elnöki megnyitó beszéd. *Századok*, 1943/4–6. sz. 151–152.

²⁷ Kóka János ezt a Magyar Innovációs Szövetség 2005. évi közgyűlésén jelentette ki: <http://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/koka-szerint-nemzeti-karakter-az-irigység-79457> (letöltve: 2011. január 5.)

²⁸ ECKHARDT: i. m. 92.

tünk egészéről való gondolkodásnak és cselekvésnek. Új korszakot abban az európai környezetben, amelynek számos meghatározó elemét valóban az első világháborút lezáró békerendszer határozta meg, de amelyben az azóta eltelt közel egy évszázad történelme, uralkodó eszméinek és jogrendjének változásai immár teljesen más hozzáállást tesznek lehetővé, sőt kívánnak meg. [...] A megrázkódtatás után a nemzet önértelmezését kellett újrafogalmazni és felépíteni. És nem csak a magyar nemzet önképét kellett újraalkotni, hanem viszonyunkat is a Kárpát-medencében élő többi néppel – akik számára mindez nemzetépítő törekvéseik sikerét jelentette.

Ez a kettős feladat – önazonosságunk és a szomszéd népekhez való viszony – azonban nem új; a modern Magyarország egész történelme során előttünk állt. Sorsfordulóink csupán kiélezték a kérdést, illetve megmutatták, hogyan végeztük el a feladatot. Hiszen a magyarság és Magyarország határai sosem estek egybe. Ugyanaz volt Magyarország próbatétele akkor is, amikor egy soknemzetiségű királyság legnagyobb nemzete voltunk, s azután is, hogy a magyar nemzet egyharmada kisebbséggé vált a körülöttünk létrejött soknemzetiségű utódállamokban.” Sólyom egyben leszögezte: a kulturális nemzetek igenis léteznek, és függetlenek az államhatároktól és az állampolgárságtól. Mégis tiszteletben tartják azokat, hiszen a kulturális nemzet tagjai nem törekednek rá, hogy ugyanabban a politikai nemzetben egyesüljenek.²⁹

Bár a két világháború között a revízió általánosan elfogadott vágyként létezett még, az előbbieken azért is tartottam fontosnak Szekfű 1939-es sorait citálni, hogy lássuk: a különböző történelmi helyzetek, illetve az azokban elfoglalt pozíciók mennyire eltérő reakciókat válthatnak ki, akár ugyanabból a tudósból is. Szekfű *Száműzött Rákóczi* című munkájának 1913-as megjelenése – a korabeli magyar nemzettudat súlyos sérüléseiről árulkodóan – minden idők egyik legindulatosabb és leghosszabb ideig, 1916-ig tartó, páratlanul heves, köteteket megtöltő hozzászólásokra rúgó értelmiségi-publicisztikai vitáját eredményezte. Pusztán azért, mert Szekfű az 1711 utáni Rákóczi alakját botlásaival, esendőségeivel együtt, élvezetes stílusban mutatta be és tette igazán emberivé, amit sokan szentséggyalázásnak tartottak. Nem mellesleg az emigrációs politizálás hiábavalóságára is rámutatott. Ezáltal pedig Kossuth torinói száműzetésére is utalt, amiről végül élete alkonyán az utolsó nagy művét írta (*Az öreg Kossuth*, 1952), lényegében megismételve negyven esztendővel korábbi tételét. Szekfű tehát pályája kezdetén és csúcán – mint például Bethlen Gábor-életrajzában (1929) – és, bár jóval óvatosabban, de annak végén is tabukat döntögetett. Nem deheroizált, hiszen hőseit ő is a magyar történelem legkiválóbbjai között tartotta számon, de addig szentként tisztelt, érinthetetlen és kultikus történelmi személyiségek gyengéit is bemutatta. Így árnyalta – és törte végül szét – a róluk élő, megmerevedett képet, és ezt a magyar értelmiség többsége nehezen tudta feldolgozni és elviselni.

Ezért Rákóczi-könyvét sokan és szenvedélyesen támadták. Szülővárosából, Székesfehérvárról olyan levelet kapott, miszerint jobb, ha többé nem lépi át annak határát. „Több magyar polgár” névtelen levélben hozta a tudomására, „hogy a Rákóczit gyalázó könyve miatt szövetkeztünk arra nézve, hogy valamennyien és minden ismerősünkkel a kutyáinkat ezután Szekfűnek és Riedl-nek [Riedl Frigyes a kötet egyik lektora volt] fogjuk nevezni, a magok meggyalázása végett.”³⁰ S ha már kutya, volt, aki kijelentette: „Persze, a számár a kimúlt oroszánt rugdossa. Rákóczi minden becsületes magyarnak és az emberiség jobbainak tündöklő példaképe! Tanulja meg ön, hogy a kutya hiába ugatja a holdat, annak fényét le nem ugathatja: nagyon kicsi ön ahhoz – meg az akadémia is –, hogy Rákóczi fényét és dicső nagyságát leugassa.”³¹ Végül az elhúzódó disputából ugyan Szekfű került ki győztesen, az éveken át folytatott pengeváltások azonban nem maradtak hatástalanok további munkásságára. Hozzájárultak a 19. század végi és a 20. század eleji Magyarország kíméletlen kritikáját nyújtó, egyben az ellenforradalmi korszak ideológiáját részben megalapozó *Három nemzedék* megírásához, majd a ’30-as évek elejétől az akkori magyar politikából való kiábrándulásához is.

²⁹ http://mandiner.hu/cikk/20100604_a_koztarsasagi_elnok_beszede_a_nemzeti_osszetartozas_napjan (letöltve: 2013. augusztus 10.).

³⁰ ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára, G 628, Névtelen levél Szekfű Gyulának, 1915. június.

³¹ Uo. B. Nagy Gergely Szekfű Gyulának, 1915. december.

Aztán 1939-ben Szekfű bátran érvelt a német szellemi behatolás ellen. Nyolc évvel később, immár moszkvai követként – miközben tanítványainak arról beszélt, hogy az oszmán hódoltságnál is hosszabb és kegyetlenebb szovjet megszállásra kell berendezkedni – az adott világpolitikai helyzetet értékelve arra a következtetésre jutott, hogy Magyarországnak nincs más útja, mint a Szovjetunió melletti kiállás. Tekintetbe kell venni a realitásokat – bizonygatta –, amelyek arra intenek, hogy csak a nagy szovjet állam érdekszférájába tartozhat Magyarország.³² Ennek 1947-ben ugyan tényleg volt alapja – 1939-ben viszont annak is, ha valaki azt hirdette: a németekkel való konfrontálódás Magyarország vesztét okozhatja. Bibó István éppen 1947 körül írta azokat a – saját korában nem, az 1980-as évektől azonban rendkívüli hatású – műveit a magyar demokrácia válságáról, a kelet-európai kisállamok nyomorúságáról, az eltorzult magyar alkatról és zsákutcás történelmünkről, valamint a zsidókérdésről, amelyek Szekfű hamis realizmusát is bírálták, egyben pedig az etnokulturális közelítésmódot és a magyar alkatról folytatott vitákat is kárhoztatták.

Jómagam azonban – a korábbi perlekedéseket lebontani szándékozó – Bibó István híveként sem vagyok a fogalom és a jelenség dekonstrukciójának híve. Hiszen az eddig leírtakból is világos talán: hiszek valamiféle nemzeti jelleg, jellemző vagy nemzetkarakterológia létében. Például olyanban, amelyet Mikszáth a 19. század végén és a 20. század elején oly sokszor és mindig meszerűen megfogalmazott (és amelyet általában még a poszt-posztmodern képviselői is elfogadnak): „Mi a nemzet jogainak, alkotmányának, szabadságának megsértett haragjával jövünk össze a pozsonyi országgyűlésen, hogy elmondjuk sérelmeinket annak a királynőnek, aki bennünket még magyarságunkból is ki akart vetköztetni; és ez a királynő közénk hozza tehetetlen kisdédét, könynyekre fakad és mi elfelejtjük sérelmeinket, tiprott jogainkat és lelkesedve kiáltunk föl: moriamur pro rege nostro!

Mi gr. Széchenyi István nagy eszméit hidegen fogadjuk és a hazaszeretet odaadó lelkesedésével rohanunk Kossuth után a vészbe. És azt az embert, akinek eszméire alig ügyeltünk, egypár év múlva megtettük: legnagyobb magyarnak.

Arra a másikra pedig, akinek egy szava elég volt, hogy vagyont és életet áldozzunk érte, mert az ő személyében láttuk a hazát és a hazában csak az ő személyét: arra a másikra egypár év múlva ráfogtuk, hogy elvitte kincseinket, nyomorba taszította az országot, csak hogy önmagát megmentse, csak hogy ő gondtalan éljen idegen hazában.” (*A politika svindlerei. Prológ, 1878.*)³³ Vagy másutt: „A magyar nemzet a politikai pártoskodás nemzete. Azon terméktelen harcok elfoglalnak mindent, mint a láva hömpölygő tüze, mely alatt elhal ami él, ami szerves. A szemközt álló pártok szenvedélye nem kímél senkit és semmit; és míg minden párt saját pártbelijének hibáját is erénynek tünteti föl, ellenben az ellenpárt erénye is hiba lesz előtte.” (*Wenckheim Béla b., 1879.*)³⁴

Mikszáth és mások nyomán – néha homályosan ugyan, de – hiszek a nemzeti jelleg létében, még akkor is, ha a nemzeten belüli csoportérdekek meglehetősen eltérőek lehetnek egymástól. A nemzeti sajátosságok tartalmát azonban koronként változóknak, ezért nehezen megfoghatónak tartom.

Összegezve: Kárpát-medencei történelmünk során többé-kevésbé állandóan elütöttünk környezetünktől, a szomszédainkhoz és különösen a távolabbi nemzetekhez képest mindig némileg mások voltak a mindennapi szokásaink, cselekedeteink, reakcióink és jellemzői sajátosságaink. Nem is beszélve az Európa közepén rokontalan és szokatlan nyelvünkről, amely gondolkodásunkat, ezáltal tetteinket is igen erősen befolyásolja és alakítja, de ez már egy külön dolgozat témája lehetne.

A nemzeti jelleg tehát olyasvalami, amely a magukat magyarnak vallók többségére jellemző, de koronként folyamatosan változik. Megfoghatatlan, elemei sokszor mégis megragadhatóak. A „Mi a magyar?” kérdésre ezért sohasem lehet végleges, mindenki által elfogadott választ adni és kap-

³² Szekfűről legutóbb: *A negyedik nemzedék és ami utána következik. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében.* Szerk. Ujváry Gábor, a szerk. munkatársa Nagy József Zsigmond. Budapest, Ráció, 2011.

³³ <http://mek.oszk.hu/00900/00900/html/13.htm> (letöltve: 2013. december 20.)

³⁴ <http://mek.oszk.hu/00900/00900/> (letöltve: 2013. december 20.)

ni, de ettől még meg nem szűnően, folyton keresnünk kell azt. Kinek-kinek a tehetsége, a tudása, a hite, a vonzalmai szerint. Hogy időről időre, kicsi lépésenként mégiscsak közelebb juthassunk a válaszhoz: mi, hogyan, miért és miként is magyar. Hiszen, megint csak Mikszáthot idézve: „A magyar ember szereti keresni az igazságot. De nem szereti megtalálni. És ha mégis megtalálja, mindjárt beleun: ejnye, de kellemetlen pofája van!” (*Új Zrinyiász*, 1898.)³⁵

³⁵ <http://mek.oszk.hu/00900/00956/00956.htm> (letöltve: 2013. december 20.)

Vizi László Tamás

A SÉRELMI POLITIKÁTÓL A NEMZETEGYESÍTÉSIG¹

A trianoni tehertétel kezelésének kormányzati törekvései
a rendszerváltoztatás utáni Magyarországon

Bevezetés

A trianoni tragédia által okozott nemzeti trauma feldolgozása és a Trianonnal való őszinte szembenézés hosszú évtizedek óta adóssága volt a magyar politikai elitnek. Ezen a helyzeten kívánt változtatni a 2010. május 31-én a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvény, amelyet az Országgyűlés 302 igen, 55 nem és 12 tartózkodás mellett fogadott el.² Az Országgyűlés ezt követően az elfogadott törvény sürgős kihirdetését kérte a köztársasági elnöktől. Az államfő 2010. június 2-án írta³ alá a törvényt, amely a trianoni békediktátum aláírásának 90 évfordulóján, 2010. június 4-én a *Magyar Közlöny* 2010. évi 92. számában⁴ meg is jelent. Kihirdetésével megszületett a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010. évi XLV. törvény,⁵ amely – mint azt a törvény előterjesztője is kifejtette – nyíltan és őszintén szembe kívánt nézni Trianonnal és annak következményeivel, s ezáltal jelentős lépést tett egy pozitív nemzetstratégia megvalósításának irányába. Mielőtt azonban a trianoni tehertétel kezelésének rendszerváltoztatás utáni és napjainkban kínált megoldási törekvéseit bemutatnánk, röviden tekintsünk vissza a trianoni békediktátum aláírását⁶ követő évtizedekre. Miként is kezelte Trianont a magyar politikai elit egészen a rendszerváltoztatásig?

Trianon kezelésének két világháború közötti modellje

A két világháború közötti magyar politika Trianonnal kapcsolatos mozgásterét nagyban meghatározták az 1920–21 folyamán Prága, Belgrád és Bukarest között megkötött konstruktív együttműködésről szóló konvenciók, az úgynevezett kisantant-szerződések, amelyek Magyarországot teljes külpolitikai karanténba kényszerítették. A kisantant – melynek gondolata már az első világháború alatt megszületett⁷ – egyértelműen azzal a céllal szerveződött, hogy a szerződő felek főként a vesztes Magyarországgal szemben összehangolják politikai és katonai törekvéseiket, fenn-

¹ A tanulmány az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

² A végszavazás részletes eredményét lásd http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_szav.szav_lap_egy?p_szavdatum=2010.05.31.13:49:22&p_szavkepv=I&p_szavkpvcso=I&p_ckl=39 (A letöltés dátuma: 2014. február.)

³ A Magyar Köztársaság elnöki tisztét a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvény 2010. június 2-i aláírásakor dr. Sólyom László töltötte be. (Elnökségének időszaka: 2005. augusztus 5.–2010. augusztus 5.)

⁴ *Magyar Közlöny*, 2010. június 4. 92. szám, 21379–21380. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK10092.pdf> (A letöltés dátuma: 2014. február.)

⁵ A nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010. évi XLV. törvény. <http://www.vajma.info/docs/Nemzeti-osszetartozas-torveny.pdf> (A letöltés dátuma 2014. február. A továbbiakban A nemzeti összetartozás melletti törvény.)

⁶ A trianoni békediktátum aláírására és az aláírók személyére vonatkozó polémiát és vitát lásd VIZI László Tamás, 2010a; VIZI László Tamás, 2010b. 109–132.

⁷ Erről lásd GULYÁS László (szerk.), 1996.

tartsák a Trianonban kialakított status quót, megakadályozzák a magyar revíziós törekvéseket, valamint minden Habsburg restaurációs kísérletnek elejét vegyék.⁸

A kisantant szorításával szemben a magyar külpolitika meglehetősen csekély mozgástérrel⁹ rendelkezett. Ezért legfőbb céljaként egyrészt a nagyhatalmi támogatás elnyerését, másrészt pedig az ország körül feszülő kisantant-gyűrű gyengítését, illetve annak eseteleges szétfeszítését jelölte ki lehetséges külpolitikai alternatívaként.¹⁰ Ezek a célok világosaknak tűntek ugyan, de azok megvalósításának és elérésének mikéntjében már kevésbé volt konszenzus. A kérdés ugyanis úgy merült fel, hogy nagyhatalmi támogatás hiányában a kisantant szétfeszítését célzó próbálkozásoknak mennyiben van realitásuk, s érdemes-e nagyhatalmi támogatás nélkül a kisantant valamelyik államával szemben a siker minimális reményével külpolitikai akciót kezdeményezni. A feltett kérdésre markánsan három lehetséges válasz kínálkozott: a kivárás és az egyoldalú, a kockázatot magában hordozó magyar lépések kerülése mindaddig, amíg a nagyhatalmi helyzet Budapest számára kedvezőre nem fordul; az aktív, kezdeményező külpolitika akár nagyhatalmi háttér nélkül is; törekvés a nagyhatalmi támogatás elnyerésére, de közben a kínálkozó lehetőségeknek a nemzetközi körülmények függvényében történő kihasználása.

Az 1920-as évek közepén az elsőként említett külpolitikai koncepciót a magyar diplomácia politikai irányítói, a külügyminiszter állandó helyettesei – akik egyben a Külügyminisztérium vezértitkárai (secrétaire général)¹¹ is voltak – Kánya Kálmán¹² és Khuen-Héderváry Sándor¹³ képviselték. A Khuen-Héderváry–Kánya-féle magyar külpolitika a „türelmes várakozás” álláspontját vallotta, s nagyhatalmi támogatás hiányában ellenezett minden olyan külön akciót, amely egyoldalú magyar lépéssel kívánta volna a kisantant blokkját szétfeszíteni. Az ilyen jellegű kezdeményezéseket nem preferálták, s azokat a nagyhatalmi helyzet megváltozásának esetén tartották csak elképzelhetőnek. A második alternatívát egyrészt a húszas évek elején a külügyi szolgálatba lépett új diplomáciai elit egy része, másrészt az ellenzékben politizáló „fajvédők” képviselték. A két csoport elképzelései és mozgástere azonban jelentős különbségeket mutatott. Az előbbieket nagyban kötötték a külügyi kormányzat politikai instrukciói és a velük szemben elvárt lojalitás, míg a radikálisabb elveket képviselő ellenzéki politikusok törekvéseit ez nem korlátozta. Utóbbiak élesen kritizálták az általuk túlzottan is alkalmazkodónak és beilleszkedőnek titulált hivatalos magyar külpolitikát, és annál sokkal aktívabb fellépést sürgettek. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy külpolitikai nézeteiket belpolitikai helyzetük és pozícióik is nagyban befolyásolták.¹⁴ A harmadikként felvázolt külpolitikai törekvést az 1920-as években a magyar politika legmeghatározóbb személyisége, Bethlen István miniszterelnök képviselte. Bethlen tevékenysége ugyanis nem csupán a belpolitikai élet irányítására korlátozódott, hanem a külpolitikára is jelentős befolyással bírt.¹⁵ Bethlen számára már a húszas évek első harmadában egyértelművé vált, hogy Trianon részleges revízióját Magyarország csak nagyhatalmi támogatással érheti el. Ennek

⁸ ÁDÁM Magda, 1981; ÁDÁM Magda, 1989; GULYÁS László, 2011. 68–77.; A kisantant elnevezést a Budapesten megjelenő *Pesti Hírlap* című napilap 1920 áprilisában használta először, amikor a cikk szerzője a három állam együttműködése kapcsán „Apró Antantról” írt.

⁹ A külpolitikai mozgástérre vonatkozóan lásd RÁNKI György, 1984. In: Lackó Miklós (szerk.): *A két világháború közötti Magyarországról*. Budapest, Kossuth; ZEIDLER Miklós, 2002.

¹⁰ A különféle alternatívákról lásd GULYÁS László, 2012. 27–62.

¹¹ HORY András, 1987. A Külügyminisztérium vezértitkári (secrétaire général) beosztására vonatkozóan lásd Pritz Pálnak a Hory-émlékiratok I. fejezet 4. számú jelzetét a 424. oldalon, valamint Pritz Pálnak az emlékiratok II. fejezetének 2. számú jelzetében a 443. oldalon tett megjegyzéseit.

¹² Kánya Kálmán (1869–1945). Diplomáciai tevékenységét, még az Osztrák–Magyar Monarchiában kezdte, majd az önálló magyar Külügyminisztériumban folytatta. 1920 és 1925 között a külügyminiszter állandó helyettese volt. 1925-től 1933-ig berlini követ, ezt követően 1938 őszéig külügyminiszter. Kánya Kálmánról lásd TÓTH Imre, 2013; TÓTH Imre, 2009; TÓTH Imre, 2008.

¹³ Khuen-Héderváry Sándor (1881–1947). Az 1918 utáni önálló magyar külügyminisztérium és külügyi szolgálat egyik megszervezője. 1920-tól a Külügyminisztérium politikai osztályát vezette, majd 1925-től a külügyminiszter állandó helyettese volt. Ezt követően 1934-től 1940-ig a párizsi magyar követséget vezette. 1941-ben visszavonult a politikától.

¹⁴ PRITZ Pál, 1990.

¹⁵ PRITZ Pál, 2005., 80.; ROMSICS Ignác, 1990.

a feltételei azonban ekkor még nem voltak adottak. A magyar revíziós törekvéseket ugyanis a húszas évek közepén egyetlen győztes nagyhatalom sem támogatta. Ezért a bethleni külpolitika¹⁶ addig, amíg az európai viszonyok Budapest számára kedvezően nem alakultak, az óvatos kivárási álláspontjára helyezkedett. Bethlen ezt úgy fogalmazta meg, hogy „Magyarország számára az egyetlen lehetséges külpolitika a türelmes várakozás.”¹⁷ Ez azonban egyáltalán nem jelentett számára külpolitikai passzivitást. Miután a külpolitikai játékkeret felfogása szerint „a körülmények alakítják”,¹⁸ ezért Bethlen a külpolitikai mozgástér kis lépések, kis eredmények útján történő bővítését tekintette realitásnak. E három külpolitikai alternatíva természetesen nem egymástól függetlenül, hanem egymás mellett létezett, és a mindenkori nemzetközi helyzet függvényében alakult.

Az 1920-as évek közepén a szerencsétlen kimenetelű frankhamisítási ügy nehéz politikai terhének árnyékában azonban a magyar külpolitika számára egy új lehetőség kínálkozott: a Magyarország és Jugoszlávia közötti megegyezés, amely akár a kisantanton történő réstörés sikerével is kecsegtethetett. A Jugoszláviának a kisantant-ról történő leválasztását célzó 1926-os magyar külpolitikai akció azonban nem járt sikerrel.¹⁹ A magyar külpolitika számára áttételesen mégis jelentős eredménnyel járt, hiszen megnyitotta az utat a magyar–olasz együttműködés előtt, amelyet a felek – Bethlen István magyar és Benito Mussolini olasz miniszterelnök – 1927. április 4-e és 6-a közötti római találkozása során barátsági, békéltető eljárási és választott bírósági szerződés formájában realizáltak. Az Olaszországgal megkötött szerződés lehetővé tette Magyarország számára, hogy kilépjen a Trianon óta fennálló nemzetközi elszigeteltségből. Ráadásul a Rómával megkötött szerződés a magyar külpolitika számára meghozta a hön áhított nagyhatalmi támogatást, ami akár már rövid távon is kínálta a kisantant-gyűrű szorításának enyhítését, s egyúttal Trianon revíziójának a lehetőségét is magában rejtette.

A trianoni válságkezelés tiszavirág-életű revíziója

Az 1930-as évek közepére gyökeresen megváltozott nagyhatalmi és katonapolitikai helyzet reálisnak tűnő lehetőséget kínált Magyarország számára arra, hogy a Trianonban elcsatolt területek egy részének visszacsatolása révén részben ugyan, de orvosolni lehessen a trianoni sebeket. 1938 és 1941 között Magyarország javára négy alkalommal került sor határmódosításra.

Az első bécsi döntés

1938. november 2-án a Bécsben meghozott német–olasz döntőbírói határozat értelmében Csehszlovákiától Magyarországhoz csatolták a Felvidék és Kárpátalja déli részét, s ezzel 11 927 km²-nyi területet és 1 041 401 főt. Az 1938. decemberében végrehajtott összeírás szerint a visszacsatolt területek lakosságának 84,4%-a, azaz 879 007 fő vallotta magát magyar anyanyelvűnek.²⁰

Az első bécsi döntés az 1938. szeptember 29–30-i müncheni négyhatalmi (Németország, Olaszország, Franciaország, Nagy Britannia) konferencia kiegészítő nyilatkozatának²¹ következtében született meg, amelyben az egyezményt aláírók felszólították Magyarországot és Csehszlovákia kormányát, hogy kezdjenek tárgyalásokat a magyar területi igényekről.²² Miután azonban az október 9-én a Csehszlovákiához tartozó Komáromban megkezdett kétoldalú tárgyalások²³ nem vezettek eredményre, a felek Németországhoz és Olaszországhoz fordultak annak érdekében,

¹⁶ Bethlen külpolitikájáról a legújabb feldolgozás GULYÁS László, 2013.

¹⁷ Bethlent idézi ROMSICS, 1990. 588.

¹⁸ ROMSICS, 1990. 580.

¹⁹ Lásd erre vonatkozóan részletesebben VÍZI László Tamás, 2013a.

²⁰ ZEIDLER Miklós, 2009. 275. Az első bécsi döntés határozatait közli ZEIDLER Miklós, 2003. 315–316.

²¹ HALMOSY Dénes, 1966. 437.

²² GULYÁS László, 2006.

²³ POPÉLY Gyula, 2010.

hogy ők hozzanak a vitatott kérdések tekintetében döntőbírósi ítéletet.²⁴ Miközben a döntést a magyar társadalom kitörő lelkesedéssel fogadta, és abban Trianon igazságtalansága orvoslásának első lépését látta, meg kell jegyezni, hogy az nem a két érintett ország kompromisszumának eredményeként született meg, hanem Németország és Olaszország akaratát tükrözte, s nem párosult Párizs és London garanciájával.²⁵ Mindez pedig hosszú távon kétségesre tette annak eredményeit.²⁶

Kárpátalja visszaszerzése

Az 1939 tavaszán kibontakozó és Csehszlovákia teljes feldarabolásával végződő német akcióhoz hitleri jóváhagyással csatlakozó Magyarország 1939. március 15-e és 17-e között hajtotta végre második revíziós akcióját.²⁷ Ezt azonban nem előzték meg sem kétoldalú tárgyalások, sem pedig döntőbírósi határozat. A magyar királyi honvédség, kihasználva Szlovákia függetlenségének kikiáltását és Prága németek általi megszállását, birtokba vette a Kárpátalját, s ezzel 12 147 km²-nyi területet és annak 674 923 lakosát Magyarországhoz csatolta.²⁸ Bár a terület számos stratégiai szempontból fontos volt Magyarország számára, s 1920 előtt a történelmi Magyarország szerves részét képezte, annak visszacsatolását etnikai érvek csak kevésbé támasztották alá. A visszacsatolt kárpátaljai terület lakosságának ugyanis csak 9,25%-a (62 173 fő) volt magyar, szemben a több mint félmillió ruszin népességgel.²⁹ Igaz, ez utóbbi számadat a terület csehszlovákiai, illetve szlovákiai birtoklását sem támasztotta alá. Tegyük hozzá, hogy a kárpátaljai ruszin lakosságot soha, egyetlenegyszer sem kérdezték meg arról, hogy melyik állam keretein belül képzelné el jövőjét.

Az ismételt területgyarapításról jegyezzük meg, hogy az német egyetértéssel, de önálló magyar katonai akció során valósult meg, s bár sem Párizs, sem London nem tiltakozott ellene, ugyanakkor a két nagyhatalom nem adott garanciákat az új határokra.

Észak-Erdély és a Székelyföld visszacsatolása

Már közel egy esztendeje tartott a második világháború, amikor az egyre feszültebbé váló és fegyveres összecsapással fenyegető magyar–román viszony kezelésének és a hitleri Németország érdekeinek figyelembevételével, az 1938-as forgatókönyvhöz kísértetiesen hasonlóan ismét német–olasz döntőbírósi határozat kimondására került sor 1940. augusztus 30-án Bécsben.³⁰ Ezt a döntést is sikertelen kétoldalú tárgyalások előzték meg augusztus 16-a és 24-e között Turnu-Severinben.³¹ A második bécsi döntés³² értelmében visszacsatolták Magyarországhoz Észak-Erdélyt és a Székelyföldet, összesen 43 104 km²-nyi területet és annak 2 644 732 lakosát. Közülük az 1941-es népszámlálás alapján 1 370 053 fő vallotta magát magyar anyanyelvűnek, azaz a visszatért lakosság 51,8%-a.³³ Ezúttal sem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a területrendezés német–olasz formája ez alkalommal sem bírta Nagy Britannia garanciáját. Már csak azért sem, mert a döntőbírók és London között hadiállapot volt, ami eleve kizárta, hogy a bécsi

²⁴ SALLAI Gergely, 2002.

²⁵ PRITZ Pál, 2010. 11–20.

²⁶ Az emigrációba vonuló csehszlovák köztársasági elnök, Edvard Beneš egyik legfontosabb politikai törekvése arra irányult, hogy a nagyhatalmak tekintsék érvénytelennek a müncheni döntést, illetve az ehhez szorosan kapcsolódó első bécsi döntést. Erről bővebben lásd GULYÁS László, 2008. 306–310.

²⁷ MIHÁLYI Balázs, 2012.

²⁸ Mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy ez a terület nem azonos azzal, amelyet ma Kárpátaljaként ismerünk, hiszen annak szinte teljesen magyarok lakta déli részei már az 1938-as első bécsi döntéssel visszakérültek Magyarországhoz.

²⁹ ZEIDLER, 2009. 277.

³⁰ L. BALOGH Béni, 2002.

³¹ HORY, 1987. 310–343.

³² A második bécsi döntés határozatait közli ZEIDLER, 2003. 317–318.

³³ ZEIDLER, 2009. 283.

döntés brit megerősítést nyerjen. Itt kell megemlíteni azt is, hogy a németek közreműködésével megvalósult revíziós eredményekért – miközben azokat az ország lakossága egyöntetűen igazságos, bár nem minden esetben teljesen kielégítő, de Trianont mégiscsak kompenzáló döntéseknek tekintette – súlyos politikai árat fizetett a magyar fél. Hogy csak a legfontosabbakat említsük: Magyarország 1939 februárjában csatlakoznia kellett előbb az Antikomintern Paktumhoz, majd 1940. november 20-án a háromhatalmi egyezményhez, ismertebb nevén a Róma–Berlin–Tokió tengelyhez. Utóbbi értelmében Budapest végképp elkötelezte magát a tengelyhatalmak mellett.

A délvidéki területek visszaszerzése

Amíg az első három területi revízió – leszámítva a Kárpátalján lezajlott kisebb katonai összetűzéseket – alapvetően békés úton ment végbe, addig Magyarország 1941 áprilisában a német–jugoszláv háború részeként, abba Jugoszlávia felbomlását követően bekapcsolódva, komoly fegyveres összecsapások útján vette birtokába a történelmi Magyarország részét képező Bácskát, Murakózt, Mura-vidéket és a baranyai háromszöget. Összesen 11475 km²-nyi területet és annak 1030027 lakosát.³⁴ Az 1941 őszi lezajlott összeírás értelmében a fenti területek lakosságának 38,9%-a, azaz 401035 fő tekintette magát magyarnak.³⁵ A korábbiakban már említettük, hogy az előző három területszerzés sem bírta a nagyhatalmak, különösen Nagy-Britannia politikai garanciáit, e negyedik „országgyarapítás” következtében London, melynek egyedüli európai szövetségesét, Jugoszláviát támadta meg Magyarország, megszakította diplomáciai kapcsolatait Budapesttel.³⁶

Trianon két világháború közötti válságkezelésének mérlege és tanulságai

A két világháború közötti évtizedek meghatározó magyar külpolitikai célja, el nem ítéendő módon, Trianon revíziójának az elérése volt. Ez a cél a magyar belpolitikában is a legkisebb közös politikai többszörösnek számított. Nagyhatalmi megértés és támogatás hiányában, valamint az utódállamok merev elzárkózásának következtében azonban a magyar politika a harmincas évek közepétől egyre jobban az európai hatalmi viszonyokat átrendező Németország és Olaszország mellé sodródott, hiszen revíziós eredményeket csak tőlük remélhetett. Ezt 1938 és 1941 között látszólag el is érte, hiszen az „országgyarapítások” eredményeként Magyarország területe 1938 és 1941 között 78653 km²-rel növekedett, és a trianoni 92963 km²-hez képest 171616 km²-re nőtt. Lakossága a visszacsatolásokat követő összeírások alapján 5391083 fővel bővült, amelyből 50,3%, azaz 2712268 fő vallotta magát magyar anyanyelvűnek. A visszacsatolt területeken élő 2678815 fő, a lakosság 49,7%-a azonban nem magyar etnikumú volt. Ezzel Magyarország ismételten soknemzetiségű állammá vált, miközben kb. félmillió magyar még mindig az országhatárokon kívül rekedt. Ráadásul a területi revíziók nélkülözték az európai nagyhatalmak teljességén alapuló politikai konszenzusát, ami eleve bizonytalanná tette azok hosszú távon történő megőrzésének a lehetőségét. Nem jártak sikerrel tovább a kétoldalú magyar–csehszlovák és magyar–román tárgyalások sem, s ezáltal annak esélye is szertefoszlott, hogy az érintett államok a konfliktusokat és vitákat egymás között rendezzék. A népek önrendelkezésének jogát a gyakorlatban érvényesíteni tudó népszavazás gondolata pedig fel sem merült, így maradt a német–olasz döntőbíráskodás, melynek határozatait Pozsony és Bukarest ugyanúgy élte meg, mint a magyarság Trianont. A Jugoszláviával szembeni katonai fellépéssel visszaszerzett területek tartóssága pedig hosszú távon még kevesebb eséllyel bírt. A két világháború közötti időszak trianoni válságkezelése, a területi revíziók, amelyek Németország egyoldalú döntéseivel és támogatásával tudtak csak megvalósulni, így csupán rövid, tiszavirág-életűek lehettek. Mindez annak az egyébként nehezen vitatható

³⁴ LŐRINCZNÉ BENCZE Edit, 2011a.

³⁵ ZEIDLER, 2009. 291.

³⁶ A magyar–brit diplomácia kapcsolat megszakítására lásd BARCZA György, 1994. 488–507.; PRITZ Pál, 2010.

ténynek az ismeretében tekinthető leginkább sajnálatosnak, hogy a Magyarország javára 1938 és 1941 között végrehajtott területi változások vitathatatlanul egy igazságosabb, az etnikai elveket a lehetőségekhez képest jobban megközelítő határvonalat teremtettek. A területi változtatásoknak tehát nem a tartalma, hanem a módja és végrehajtásának a gyakorlata volt az, ami nem tette és nem tehetette stabilá és hosszú távon életképessé a válságkezelésnek ezt a módját.

A megismételt Trianon – Párizs, 1947

A második világháborút lezáró, és a magyar kormány képviselőjében Gyöngyösi János külügyminiszter által 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés³⁷ kísérletet sem tett arra, hogy a trianoni békediktátum által deklarált nyilvánvaló igazságtalanságokat kezelje, vagy azokat korrekció alá vegye, sőt tovább mélyítette a Trianon okozta válságot. A békeszerződés értelmében Magyarország „visszakapta” a trianoni határokat azzal a módosítással, hogy a pozsonyi hídfő öt településéből hármat – Horvátjárfalu, Oroszvár, Dunacsún – Csehszlovákiához csatoltak, s mellőzték a kisebbségvédelmi klauzulákat is. Ezzel a határon túl élő magyarságot valósággal kiszolgáltatottá az utódállamoknak, s a kisebbségi kérdést az adott országok belügyeibe utalták.

A szerződés 22. cikke még a trianoni békediktátumon is túltett azzal, hogy rögzítette: „A jelen szerződés életbelépését követően minden szövetséges fegyveres erőt 90 napon belül Magyarországból vissza kell vonni, mindazonáltal a Szovjetunióknak fennmarad a joga magyar területen oly fegyveres erők tartására, amelyre szüksége lehet ahhoz, hogy a szovjet hadseregnek az ausztriai szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalait fenntartsa.” Magyarország tehát hiába írta alá a békeszerződést, szuverenitását nem nyerte vissza, hiszen a szovjet Vörös Hadsereg fegyveres erői ellenőrizetlen módon és létszámban továbbra is az országban maradhattak. Ez pedig azt a belpolitikai küzdelmet is eldöntötte, amelynek tétje nem volt kisebb, mint az, hogy a háború utáni Magyarország a polgári demokratikus vagy a szovjet típusú berendezkedést követi, követheti-e. Az 1948–49-ben létrejött új, a magyar társadalomtól teljesen életidegen belpolitikai modell Trianont és annak teljes problematikáját csak és kizárólag úgy interpretálta, mint amelyért kizárólagosan a régi rendszer politikai elitjei a felelősek. „Így aztán Trianon lassacskán „igazságossá” vált a magyar propagandában, s ezt követően a hivatalos történetírásban, az újságok hasábjain, az iskolai tankönyvekben.”³⁸

A szőnyeg alá söpört probléma; amiről nem beszélünk, az nem is létezik

A szocializmus évtizedei alatt Trianon tabutémának minősült. Tilos volt a témával foglalkozni, az igazság után kutakodni vagy az igazságot nyilvánosságra hozni, s még csak utalni sem lehetett a történetekre. Generációk nőttek úgy fel, hogy az iskolában Trianonról csak alig hallottak. Trianont az agyonhallgatás csendje uralta, s ez kihatott az utódállamokhoz csatolt területeken élő magyarság helyzetére is. Még a nemzetiségi kérdésnek a felvetése is tiltott területnek számított. Aki megpróbálta megkerülni a tilalmakat, azt elhallgattatták, szilenciumra ítélték, nacionalistának, sovínisztának bélyegezték. Olyan rendszerellenes személynek, aki Trianon és a nemzetiségi kérdés felvetésével éket próbál verni a baráti szocialista országok közé, s bomlasztani akarja a békétábor.

A nemzetiségi kérdést csak internacionalista megközelítésben lehetett említeni, mely szerint a nemzetiségek egyfajta hidat jelentenek a szocializmust építő szomszédos országok között. A helyzetet jól példázza Kádár Jánosnak az MSZMP, és Nicolae Ceaușescunak, a Román Kom-

³⁷ A Párisban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződést az 1947. évi XVIII. törvény cikkelyezte be. Teljes szövegét lásd <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8265> (a letöltés dátuma 2014. augusztus); A témára vonatkozóan lásd legújabban ROMSICS Ignác, 2006.

³⁸ ORMOS Mária, 1990.

munista Párt főtitkárának 1977. június 15-én Debrecenben és 16-án, Nagyváradon megtartott találkozója, melyről a *Népszabadság* összefoglalót készített. Ebben a következők olvashatók: a találkozó „elősegíti a jobb megértést, hozzájárul ahhoz, hogy tovább fejlődjenek a két párt, két ország kapcsolatai, hogy a szorosabb együttműködés hatékonyabban segítse népeink javát, valamint a békét, a biztonságot, a függetlenséget, a társadalmi haladást és a szocializmust szerte a világon. [...] A nemzetiségek – az illető országok állampolgárai – problémáinak megoldása a két ország mindegyikének belső ügye és felelőssége. Ugyanakkor hangsúlyozzák annak jelentőségét, hogy a két szomszédos állam nemzetiségei mind nagyobb mértékben töltsék be a híd szerepét a magyar és román nép közötti közeledésben.”³⁹

Ez az álságosan szervilis, a trianoni problematikát és a megoldatlan nemzetiségi kérdést tudatosan szőnyeg alá seprő, a határon túli magyarságot magára hagyó, annak képviselétéről lemondó kommunista politika ráadásul 1988. augusztus 28-án Grósz Károly és Nicolae Ceaușescu aradi találkozásán látványos megaláztatásban is részesült. Szűts Pál, aki bukaresti magyar nagykövetségként vett részt az aradi tárgyalásokon, erről így számolt be naplójában: „[...] a pszichikai hadviselés már a határon elkezdődött: Grószékát román autókba ültették és kerülőúton vitték Aradba, nehogy találkozzanak az út mentén köszöntésre felsorakozott romániai magyarokkal. A magyar tévéseket is eltérítették, hogy lekéssék az aradi nyitóprogramot. A tárgyaláson Grósz 25 percen ismertette a magyar álláspontot, válaszul Ceaușescu két és fél órában oktatta ki a magyarokat. Grósz tudomásul vette, hogy a településrendezés nem falurombolás, elfogadta, hogy a falurombolás elleni budapesti tüntetésre válaszul bezárt kolozsvári főkonzulátus kiutasított diplomatáit le kellett volna tartóztatni, nem pedig csak kiutasítani. És amiatt sem akadékoskodott, hogy nem nyitják meg a Magyar Kultúra Házát Bukarestben.”⁴⁰

Ide vezetett tehát a trianoni traumának, ennek a huszadik századi magyar tragédiának az agyonhallgatása, kibeszéletlensége, elemző feldolgozásának a hiánya, kezelésének kidolgozatlansága.

Ugyanakkor jegyezzük meg, hogy a nyolcvanas évek elejétől értelmiségi körökben egyre nyíltabban és gyakrabban lehetett szólni elsősorban Erdélyről. Ilyen volt a híres Köteles Pál és Száraz György nevével fémjelzett és Lăncrănjan Erdélyről írt botrányos könyvét követő vita,⁴¹ vagy éppen a háromkötetes Erdély története című összefoglaló körüli polémia.

Trianon újra a középpontban

Grósz Károly aradi megaláztatásának évében – bár erről a hatalom még nem akart tudomást venni – már rendszerváltó hangulatban élt az ország. Sorra alakultak meg az ellenzéki mozgalmak, s 1956 óta először fordult elő, hogy nem a párt hivatalos felhívására vonultak többezres tömegek az utcákra. Így történt ez 1988. június 27-én is, amikor számos ellenzéki szervezet hívására hetven-nyolcvanezer ember tüntetett a Hősök terén a romániai falurombolás ellen. A nagygyűlésen Csurka István mondott beszédet. A román követség nem volt hajlandó átvenni a szervezők által megfogalmazott petíciót, ezért azt másnap postán juttatták el a címzetthez, továbbá négy nyelven valamennyi budapesti külképviselethez és a Bécsben ülő Nemzetközi Emberi Jogi Konferenciához, valamint az ENSZ-hez is.

Elfojtott indulatok, évtizedekig kimondhatatlan szavak törtek elemi erővel a felszínre. Nem lehetett tovább hallgatni Trianonról sem. Az évtizedekig agyonhallgatott szitokszó újra bekerült a közbeszédbe. Élményt jelentett ekkor már csupán annak a gondolata is, hogy végre beszélhetnek róla, kutathatnak utána, megismerhetik mi történt 1920. június 4-én a versailles-i Grand Trianon palota rózsaszín márványtermében. „Nem csoda így, ha manapság minden szó Trianonról, amely a köztéren, a nagy nyilvánosság előtt hangzik, megrázó élményt jelent.” – írta 1990-ben a korszak történetével foglalkozó történész.⁴²

³⁹ 1977: Ceaușescu Debrecenben, Kádár Nagyváradon.

⁴⁰ 1988: Ceaușescu megalázza Grósz Aradon.; Lásd továbbá Szűts Pál, 1998.; FÖLDES György, 2007.

⁴¹ VINCZE GÁBOR, 2006a.; VINCZE GÁBOR, 2006b.; SZÁRAZ György, 1983.; BÁRDI Nándor, 2013.

⁴² ORMOS, 1990.; Ormos Máriaának *Padovától Trianonig 1918–1920.* című munkája 1983-ban jelent meg.

A rendszerváltoztatás új fejezetet nyitott Trianon megismerésének vonatkozásában. Sorban jelentek meg a Trianonról szóló tanulmányok, könyvek, rövidebb-hosszabb írások, elemzések, s érzékelhetően nagy volt az igyekezet arra nézve, hogy a realitások felé terelődjön a közgondolkodás. A probléma kibeszélése tehát megkezdődött, de mindehhez nagyfokú illúzió is társult. Nem kellett azonban sok idő ahhoz, hogy kiderüljön: Dunának és Oltnak mégsem egy a hangja. A szocializmus feszítő bilincseitől megszabaduló utódállamokban nem az együttműködő, és a közös problémákat megoldani akaró politika nyert teret, hanem ezzel ellentétesen az újjáéledő nacionalizmus. Hiába fogalmazódott meg a konszenzuson alapuló új magyar külpolitika hármas stratégiaként az euroatlanti integráció, a szomszédsági kapcsolatok fejlesztése és a határon túli magyarok támogatása, az utóbbi kettőt az utódállamok bizalmatlanul fogadták. S nem kellett sok idő ahhoz sem, hogy a magyar belpolitikát is megossza a határon kívüli magyarság és az anyaország közötti viszony kérdésének az ügye.

A magyar külpolitika és a nemzeti érdekek képviselője a rendszerváltoztatás után

A rendszerváltoztatást megelőzően megalakuló politikai pártok és politikai formációk egyértelművé tették, hogy hatalomra kerülésüket követően síkra fognak szállni a nemzeti érdekek következetes képviselőiért.⁴³ Abban azonban már nem volt egyetértés a két nagy politikai erő (MDF, SZDSZ) között, hogy ezt miképpen kívánják megvalósítani. A Magyar Demokrata Fórum az 1989. októberében az Alkotmányt módosító 1989. évi XXXI. törvény 6. § 3. bekezdésére hivatkozott, amely kimondta, hogy „A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.”⁴⁴ Ebből adódóan határozott nemzetpolitikát és a határon kívül élő magyar kisebbségek érdekében hatékony fellépést ígért. Hangsúlyozta egyúttal azt is, hogy az anyaország felelőssége e témában megkerülhetetlen, s a magyar külpolitikai döntéseknek összhangban kell állniuk a határon túli magyarság érdekeivel. Ezzel megfogalmazódott a határon túl élő nemzeti kisebbségek iránti erkölcsi és politikai felelősség elve. Az SZDSZ ezzel szemben a nemzeti érdeket máshogy definiálta, amikor annak érvényesítését a nyugathoz való csatlakozásban jelölte meg. A határon túli magyarság kérdését periferikus kérdésnek tekintette, és annak megoldását az egyetemes emberi szabadságjogok megvalósításának kérdéseként kezelte.⁴⁵

Az Antall-kormány nemzetpolitikai törekvései

Az 1990. május 23-án megalakult Antall-kormány gyökeres fordulatot hozott a magyar külpolitikában. Azzal a kijelentéssel és annak a külpolitikai programba történő beemelésével, mely szerint politikájával 15 millió magyar érdekeit kívánja szolgálni, a nemzetpolitikát – hosszú évtizedek óta először – ismételten beemelte a magyar külpolitika szótárába.⁴⁶ A kormány vallotta, hogy felelősséggel tartozik a határon kívül élő magyar nemzeti kisebbségekért, s leszögezte, hogy a kultúr-nemzet elvét vallva őket az egységes magyar nemzet részének tekinti.⁴⁷ Vezetőik megkérdezése, a velük való konzultációk nélkül nem folytat kétoldalú tárgyalásokat és nem köt megállapodásokat a szomszédos országokkal. Ezzel az Antall-kormány új típusú magyarságpolitikát és egyúttal szomszédságpolitikát hirdetett meg.⁴⁸ Ennek lényegi elemeként emelendő ki, hogy

⁴³ Emellett szinte valamennyi ellenzéki párt a semleges Magyarország megteremtését tűzte ki külpolitikai céljául. Erre vonatkozóan lásd VIZI László Tamás, 2012.; VIZI László Tamás, 2013b.

⁴⁴ 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8629> (A letöltés dátuma 2014. február.)

⁴⁵ GYŐRI SZABÓ Róbert, 2009. 195–196.; GYŐRI SZABÓ Róbert, 2011. 37–43.

⁴⁶ Antall József külpolitikai felfogására vonatkozóan lásd JESZENSZKY Géza, 2003.

⁴⁷ BÁBA Iván, 1994. 6–7.

⁴⁸ Az Antall-kormány szomszédságpolitikájának vázlatos áttekintését adja PATAKI Gábor Zsolt, 2002. 143–144.

a magyar kisebbségeket a nemzetközi emberjogi és kisebbségjogi normákra alapozva diplomáciai védelemben kell részesíteni, s számukra egyúttal a kisebbségvédelem európai normáit kell kialakítani, továbbá az a tézis, mely szerint a szomszédos államokkal való jó viszony alapját félreérthetetlenül az képezi, hogy az adott országban milyen a magyar kisebbség helyzete, mennyire biztosítottak jogaik, illetve azoknak megvannak-e a törvényes garanciái.⁴⁹

E külpolitikai program érdemi megvalósítását szolgálta egyrészt a nemzetpolitikai intézményrendszer részeként létrehozott Határon Túli Magyarok Titkárságának,⁵⁰ később Hivatalának a felállítása, valamint a Duna Televízió műsorának elindítása,⁵¹ másrészt pedig a kormány által 1991. és 1992 folyamán aláírt alapszerződések, Ukrajnával, Szlovéniával és Horvátországgal.⁵²

Közülük az 1991. december 6-án Kijevben Ukrajnával⁵³ aláírt és a „jószomszédságról és az együttműködés alapjairól” szóló szerződés váltott ki komoly nemzetpolitikai vitát. Az alapszerződés ratifikálásának az ellenzői – akiknek egy része a későbbiekben el is hagyta eredeti pártját – álláspontja szerint a magyar–ukrán megállapodás megszavazása „hazafiatlan” magatartás, amely rontja a kárpátaljai magyar kisebbség helyzetét. Ők az alapszerződés 2. cikkelyére hivatkoztak, amely szerint „A Felek tiszteletben tartják egymás területi épségét, és kijelentik, hogy egymással szemben nincs, és nem is lesz területi követelésük.”⁵⁴ A 2. cikkelyt több kormánypárti, illetve független képviselő a kárpátaljai magyar kisebbség és általában a magyar nemzeti érdekek elárulásának minősítette, és ezért nem szavazta meg. Ugyanakkor jegyezzük meg, hogy az alapszerződés 17. cikkelye, túlmutatva a korabeli nemzetközi normákon, kiemelte: „A Szerződő Felek, teljes összhangban az új Európáról szóló Párizsi Chartával és az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet más, vonatkozó dokumentumaival, kifejezik azt a meggyőződésüket, hogy a népeik közötti baráti kapcsolatok, valamint a béke, az igazságosság, a stabilitás és a demokrácia megkövetelik, hogy kölcsönös védelemben részesüljön a nemzeti kisebbségek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitása és ennek biztosítására meg kell teremteni minden szükséges feltételt.

A Felek egyoldalú és közös lépéseket tesznek, hogy előmozdítsák e kötelezettségek végrehajtását az 1991. május 31-én aláírt »Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán SZSZK együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén« című dokumentumnak és az ahhoz csatolt »Jegyzőkönyv«-nek megfelelően. A Felek nemzetközi kapcsolataikban önállóan és közösen is fellépnek a nemzeti kisebbségekre vonatkozó nemzetközi dokumentumok megvalósítása érdekében.”⁵⁵

Az alapszerződés végszavazásán a 405 képviselőből 279 vett részt, s közülük, 223 szavazott igennel, 39 nemmel, míg 17 képviselő tartózkodott. A legtöbb nemmel szavazó (25) és tartózkodó (10) éppen a legnagyobb kormányzó párt, az MDF-frakció tagja volt, míg az ellenzéki MSZP-frakció tagjai igennel voksoltak.⁵⁶

A magyar–ukrán alapszerződés a magyar fél azon nemzetpolitikai törekvéseit rögzítette,

⁴⁹ Kiss J. László, 2004. 54–58.; BÁBA, 1994. 7–8., 10., 29–30.; BÁRDI Nándor, 2004. 139–141.; Ugyanakkor az Antall-kormány külpolitikájának kritikáját lásd MEISZTER Dávid–DUNAY Pál, 1994.; DUNAY Pál, 2004. 226–227.; Dunay állításait tételelesen cáfolja és egyben személyes okokkal is magyarázza az Antall-kormány egykori külügyminisztere. Lásd erre vonatkozóan JESZENSZKY Géza, 2005.; A Meiszer–Dunay-féle álláspont kritikáját adja BÁBA, 1994. 10–11., 25–28.

⁵⁰ A Határon Túli Magyarok Titkársága a Miniszterelnöki Hivatal keretében az Antall-kormány hivatalba lépésének napján alakult meg. Vezetője Entz Géza lett, aki címzetes államtitkári kinevezését május 22-én vette át. Lásd erről részletesen MÁK Ferenc, 2000; A Magyar Köztársaság és Románia között a megértésről, az együttműködésről és a jószomszédságról szóló egyezmény; GYÖRI SZABÓ 1998. 58.

⁵¹ Az összmagyarsághoz szóló műholdas televízió megteremtésének ötlete 1992 augusztusában, a Magyarok Világtalálkozójának III. kongresszusán fogalmazódott meg. A Duna Televízió 1992. december 24-én kezdte meg rendszeres adását.

⁵² Kiss J., 2004. 58.; BÁBA, 1994. 10.

⁵³ Szerződés a jószomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között; BÁBA (1994). 16.; A magyar–ukrán alapszerződés megkötését részletesen ismerteti JESZENSZKY Géza (2000). 454–456.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ A parlament elfogadja az ukrán–magyar alapszerződést. Magyar–Ukrán alapszerződés.

amely úgy foglalható össze, hogy azok az országok, amelyek a határon kívül élő magyar kisebbségek jogait elfogadják, azokat garantálják, velük a magyar fél olyan alapszerződést köt, amelybe a magyar fél a határok elismerésének megerősítéséről szóló cikkelyt is hajlandó belefoglalni.⁵⁷

A Ljubljában 1992. november 6-án aláírt és 17 cikkelyből álló „A Magyar Köztársaságban élő szlovén nemzeti kisebbség és a Szlovén Köztársaságban élő magyar nemzeti közösség különjogainak biztosításáról” szóló egyezmény értelemszerűen nem tartalmazott a magyar–ukrán alapszerződés 2. cikkelyéhez hasonló, a területi követelések elvetésére vonatkozó passzust. Helyette hosszan és részletesen elemezte azokat a kisebbségi jogokat és kisebbségvédelmi intézkedéseket, amelyekre a felek együttesen és külön-külön is kötelezettségeket vállaltak.⁵⁸ Ezzel mintegy példát adtak és mutattak arra, hogy miként kellene kezelni és lehetne megoldást találni a térségben élő nemzeti kisebbségek helyzetére.

1992. december 16-án Budapesten aláírásra került A Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló szerződés is.⁵⁹ A dokumentum 2. cikkelye a magyar–ukrán alapszerződésben foglaltakkal ellentétben itt árnyaltabban fogalmazott: „A Szerződő Felek megerősítik, hogy tartózkodni fognak a másik Szerződő Fél területi integritása vagy politikai függetlensége ellen irányuló erőszaktól vagy az azzal való fenyegetéstől [...]”⁶⁰ A kisebbségek jogaira vonatkozó garanciák azonban szűkebbek és kevésbé kimunkáltak voltak, mint a magyar–szlovén szerződésben, de a legfontosabb alapelveket tisztán és világosan rögzítették: „A Horvát Köztársaságban élő magyar nemzetiségnek és a Magyar Köztársaságban élő horvát nemzetiségnek joga van ahhoz, hogy egyénileg vagy közösségük más tagjaival szabadon kifejezésükre juttassák, megőrizték és továbbfejlesszék etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásukat anélkül, hogy őket bárki akarata ellenére asszimilációra kényszerítené. Joguk van ahhoz, hogy anyanyelvüket a magánéletben és a nyilvánosság előtt szabadon használják, anyanyelvükön információkat terjesszenek és cseréljenek, és azokhoz hozzáférjenek. Joguk van ahhoz, hogy emberi jogait és alapvető szabadságjogait teljes mértékben és hatékonyan mindenfajta diszkriminációtól mentesen és a törvény előtt teljes egyenlőségben gyakorolják.”⁶¹

Az Antall-kormány ugyanakkor mintaértékű gyakorlatot alakított ki a hazai kisebbségvédelem terén azzal, hogy a magyar Országgyűlés 1993. július 7-én elfogadta „A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól” szóló 1993. évi LXXVII. törvényt, amely egyaránt garantálta a magyarországi kisebbségek egyéni és közösségi jogait.⁶²

A nemzetpolitika átértelmezése a Horn-kormány időszakában

A nemzetpolitika átértelmezését és a külpolitikai hangsúlyoknak az áthelyeződését jól jellemzi, hogy egyrészt a Horn-kormány kormányprogramja tudatosan kerülte még a nemzetpolitika fogalmának használatát is, másrészt pedig, hogy Horn Gyula, Antall Józseffel ellentétben 1994. július 14-én a parlamenti bemutatkozó beszédében úgy fogalmazott, hogy „Közjogi értelemben tíz és fél millió magyar állampolgár miniszterelnöke kívánok lenni. Ugyanakkor mélységesen átérzem személyes felelősségemet és a kormánynak alkotmányban rögzített felelősségét is a határainkon túl élő magyarság sorsa iránt.”⁶³ Horn ezzel arra utalt, hogy a határon kívül élő magyar kisebbség ügye, ha nem tűnik is el a magyar külpolitika horizontjáról, de mindenképpen más dimenzióba kerül. Azaz a külhoni magyarság jogvédelme a magyar külpolitikának fontos, de ugyanakkor nem prioritás értékű tényezője. A szomszédokkal való kapcsolatot tehát nem elsősorban az határozza

⁵⁷ Kiss J., 2004. 58.

⁵⁸ Egyezmény a Magyar Köztársaságban élő szlovén nemzeti kisebbség és a Szlovén Köztársaságban élő magyar nemzeti közösség különjogainak biztosításáról.; BÁBA, 1994. 18.

⁵⁹ LŐRINCZNÉ BENCZE Edit, 2011.

⁶⁰ Szerződés a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a baráti kapcsolatokról és együttműködésről.; BÁBA, 1994. 18.

⁶¹ Uo.

⁶² A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény.

⁶³ GYŐRI SZABÓ, 2009. 207.; Horn Gyula beszédének részletét közli GYŐRI SZABÓ, 2011. 365–366.

meg, hogy azok miként viszonyulnak a magyar kisebbségekhez, hanem annak a nyugati normának történő megfelelés, ami elvárja, s szinte kötelezően előírja a jószomszédi kapcsolatok és viszony megteremtését, akár egyoldalú magyar gesztusok megtételének az árán is.⁶⁴

Ennek kézzelfogható jele volt, hogy a határon kívül élő magyarság politikai szervezetei fokozatosan kiszorultak az államközi egyeztetésekből, a kétoldalú megállapodások előkészítő tárgyalásaiból, a megkötendő szerződések szakmai vitáiból, így a két legfontosabb kétoldalú államközi dokumentumnak, az 1995-ben megkötött magyar–szlovák és az 1996-ban aláírt magyar–román alapszerződéseknek az érdemi munkálataiból is.

A Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság közötti jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről szóló szerződést 1995. március 19-én Párizsban⁶⁵ írta alá Horn Gyula magyar és Vladimír Mečiar szlovák miniszterelnök.⁶⁶ A dokumentum 3. cikkelyének első bekezdése leszögezi, s ezzel még a magyar–ukrán alapszerződés 2. cikkelyében rögzítettekénél is nagyobb garanciákat ad a szlovák félnek, hogy „A Szerződő Felek a nemzetközi jog alapelveivel és normáival összhangban megerősítik, hogy tiszteletben tartják közös államhatáruk sérthetetlenségét és egymás területi integritását. Megerősítik, hogy egymással szemben területi követelésük nincs, és ilyet a jövőben sem támasztanak.”⁶⁷ Majd a második bekezdés ehhez még hozzáfűzi, hogy „A Szerződő Felek kijelentik, hogy kölcsönös kapcsolataikban tartózkodnak a másik Fél területi integritása vagy politikai függetlensége ellen irányuló erőszak alkalmazásától vagy az azzal való fenyegetéstől [...]”⁶⁸ Az egyébként 22 cikkelyből álló és a két ország viszonyát részletesen szabályozó dokumentum 15. cikkelye rendelkezik a kisebbségek számára biztosítandó jogokról. Eszerint „a nemzeti kisebbségek védelme és az azokhoz tartozó személyek jogainak és szabadságjogainak védelme az emberi jogok nemzetközi védelmének szerves részét képezi, és mint ilyen a nemzetközi együttműködés keretébe tartozik, ebben az értelemben tehát nem az államok kizárólagos belügye, és a nemzetközi közösség legitim figyelmének tárgyát is képezi.”⁶⁹ Ezzel az alapszerződés deklarálta, hogy a nemzeti kisebbségek védelme a nemzetközi jog, és nem az egyes államok belső jogának körébe tartozik. Az alapszerződés „Megtiltotta a diszkriminációt, kimondta, hogy a kisebbségekhez tartozó egyes személyek a jogaikat egyéni szinten és csoportosan is gyakorolhatják, saját szervezeteket, egyesületeket, politikai pártokat alapíthatnak, és részt vehetnek akár országos szinten is azokban a döntésekben, amelyek a lakóhelyükkel kapcsolatos regionális ügyeket vagy kisebbségük helyzetét érintik. A szerződés rendelkezett továbbá a nyelvi jogokról, biztosította, hogy a kisebbségek lakóhelyükön a településneveket, az utcaneveket, közterületek neveit a saját nyelvükön tüntethessék fel, valamint hogy kereszt- és családnévüket is anyanyelvükön jegyeztethessék be. A szerződő felek továbbá azt is elismerték, hogy alkalmazzák az Európa Tanács kisebbségek védelméről szóló nyilatkozatát (1201-es ajánlás).”⁷⁰ A Szlovákiában élő magyar nemzeti kisebbség kollektív jogait és az autonómiára vonatkozó igényeit azonban az alapszerződés nem érintette, azok tárgyalása elől a szlovák fél már annak megkezdésekor kategorikusan elzárkózott. Így azok az alapszerződésbe még utalásszerűen sem kerültek, kerülhettek bele.⁷¹

⁶⁴ Kiss J., 2004. 63.; A Horn-kormány magyarságpolitikáját ismerteti BÁRDI, 2004. 141–143., DUNAY, 2004. 228–230.; Jeszenszky Géza álláspontja Dunay véleményével szemben az, hogy „[...] Dunaytól az MSZP-SZDSZ kormányok külpolitikája lényegében felhőtlen elismerést kapott szakszerűségéért és az örökölt károk eredményes mentéséért.” Idézi JESZENSZKY, 2005.

⁶⁵ Az akkori ellenzéki sajtó pikírt megjegyzéssel fűzte hozzá az aláírás helyszínével kapcsolatosan, hogy még szerencse, hogy nem a versailles-i Grand Trianon kastélyban rendezték az aláírási ceremóniát.

⁶⁶ Szerződés a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről. A hivatalos magyar és szlovák szöveget lásd <http://www.scribd.com/doc/78624494/Magyar-szlovak-alapszerz%C5%91des> (a letöltés dátuma 2014. február); A magyar–szlovák alapszerződést elemzi és bemutatja JESZENSZKY, 2000. 456–458.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ KELEMEN Csaba, 1995. *Magyar–szlovák alapszerződés 1995. 03. 19.*, lásd továbbá KATONA Flóra, 2011. *A magyar–szlovák alapszerződés másfél évtized távlatából*. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2011/ProMino11-1-08-Katona.pdf> (A letöltés dátuma 2014. február.)

⁷¹ Kiss J., 2004. 63.

A Magyar Köztársaság és Románia között a megértésről, az együttműködésről és a jószomszédságról szóló 1996. szeptember 16-án, Temesváron a két miniszterelnök (Horn Gyula és Nicolae Vacaroiu) által aláírt szerződés 25 cikkelyt tartalmazott.⁷² A szerződés 3. és 4. cikkelye itt is a határok sérthetetlenségét garantálja, és az egymással szembeni területi követelések kizárásáról rendelkezik: „A Szerződő Felek megerősítik, hogy kölcsönös kapcsolatukban tartózkodnak a másik Szerződő Fél területi integritása vagy politikai függetlensége ellen irányuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy annak alkalmazásától, valamint bármely más, az Egyesült Nemzetek céljaival és a helsinki záróokmány elveivel összeegyeztethetetlen cselekedetektől. Úgyszintén tartózkodnak az ilyen akciók támogatásától, és harmadik fél számára sem teszik lehetővé, hogy területüket a másik Szerződő Fél elleni hasonló cselekmények elkövetésére felhasználja [...] A Szerződő Felek a nemzetközi jog elveivel és normáival, valamint a helsinki záróokmány alapelveivel összhangban megerősítik, hogy tiszteletben tartják közös határuk sérthetetlenségét és a másik Fél területi integritását. Úgyszintén megerősítik, hogy egymással szemben területi követelésük nincsen, és ilyet a jövőben sem támasztanak.”⁷³ A szerződés 15. cikkelye rögzítette a kisebbségi kérdéssel kapcsolatos jogokat. Ezek azonban valójában azonosak voltak a magyar–szlovák alapszerződés szintén 15. cikkelyében megfogalmazottakkal. Azaz szó sem volt bennük a kisebbségek kollektív jogairól, illetve az autonómiáról, annak semmilyen lehetséges formájáról.⁷⁴

Nem kétséges, hogy az említett két alapszerződés, amely szövetszerűségében is kísértetiesen hasonlított egymáshoz, alapvetően nem a magyar kisebbségi jogok biztosítása érdekében kötött meg. Nem azt a célt szolgálták, hogy szembenézzenek a múlttal, s kiküszöböljék, és tompítsák a nézetkülönbségeket, hanem azok megkötését alapvetően a Nyugat előtti megfelelési kényszer indukálta. Ezzel kívánta igazolni a Horn-kormány, hogy megérett a NATO- és az Európai Unió tagságra. Hiszen „rendezte” viszonyát és „felszámolta” az évtizedes konfliktusokat a két legnagyobb magyar nemzeti kisebbséggel rendelkező szomszédal, Szlovákiával és Romániával. Ezek az álszent gesztusok azonban nemhogy érdemi eredményeket nem hoztak, hanem további önfeladásokhoz vezettek. A leglátványosabbaknak ezek közül az autonómia-törekvések feladása, az erdélyi magyar egyetem ügyének és az utódállamokban élő magyarság jogos kártérítési igényeinek fel nem karolása tekinthető.

Visszatérés a nemzetpolitikai alapelvekhez – az első Orbán-kormány nemzetpolitikai törekvései

Az Orbán Viktor miniszterelnök által 1998 júniusában meghirdetett kormányprogram visszakanyarodott az antalli nemzetpolitika elveihez, de egyúttal túl is mutatott azon.⁷⁵ A miniszterelnök az elődei által megkötött alapszerződésekről kijelentette: „A kormány a Magyarország és szomszédai között létrejött alapszerződéseket tiszteletben tartja, szomszédaitól ezek jóhiszemű értelmezését és betartását várja.”⁷⁶ Orbán ezzel kimondva-kimondatlanul utalt az alapszerződések közös hiányosságaira. Nevezetesen a kollektív jogoknak és az autonómia-törekvéseknek az alapszerződésekbe történt bele nem foglalására, s egyúttal arra is, hogy ha az alapszerződéseket a felek jóhiszeműen kívánják értelmezni, abba ezek a jogos magyar igények akár bele is érthetőek. De hogy senkinek ne legyen afelől kétsége, hogy Budapesten a nemzetpolitika tekintetében új szelek fújnak, a miniszterelnök leszögezte: „A kormány támogatja a határon túli magyar közösségek céljait. Nemzetpolitikájának alapja a határon túli legitim magyar szervezetek törekvéseinek

⁷² A Magyar Köztársaság és Románia között a megértésről, az együttműködésről és a jószomszédságról szóló egyezmény szövegét közli *Magyar Kisebbség*, 1996/4. (6.) sz. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=5&cikk=m960410.html> (a letöltés dátuma 2014. február); A magyar–román szerződésről és annak fogadtatásáról lásd JESZENSZKY, 2000. 458–466.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Uo. Lásd továbbá (n. n.): *A magyar–szlovák és magyar–román alapszerződés összehasonlító elemzése.*; A szlovák és a román szerződések összehasonlítására lásd JESZENSZKY, 2000. 466–468.

⁷⁵ Kiss J., 2004. 58–63.; Az Orbán-kormány új típusú magyarságpolitikáját ismerteti BÁRDI, 2004. 143–146.

⁷⁶ Orbán Viktor miniszterelnök beszédének részleteit közli GYŐRI SZABÓ, 2009. 212–213.; GYŐRI SZABÓ, 2011. 372.

elősegítése. Ha ezek a szervezetek a közösségi autonómia alapján kívánják kifejezni demokratikus akaratukat és megőrizni önazonosságukat, akkor a mindenkori magyar kormánynak kötelessége e törekvéseket támogatni.”⁷⁷ Mindez pedig egyenes beszéd volt, és határozott üzenet a határon túli magyar szervezeteknek és egyúttal az utódállamok kormányainak. Egyúttal arra is utalt a kormányfő, hogy a határon túli magyar szervezetek képviselőinek részvételére ismételten számít a kormány, s véleményük kikérése nélkül kétoldalú megállapodásokat nem köt a szomszédos országokkal. Ezen utóbbi együttműködés nemzetspolitikai intézményesülése lett az 1996. július 5–6-án, a Miniszterelnöki Hivatal és a Határon Túli Magyarok Hivatala szervezésében Budapesten megtartott „A Magyarország és a határon túli magyarság” című rendezvényből 1999-re kinövő Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT, amelyen a határon túli magyar közösségek érdekképviselői szervezetei, a magyar kormány, valamint a magyarországi parlamenti pártok képviselői vettek részt. A konferencián, majd a MÁÉRT ülésén a résztvevők megvitatták Magyarország és a határon túli magyar közösségek kapcsolatának politikai-stratégiai kérdéseit, és egyúttal megfogalmazták közös álláspontjukat.”⁷⁸

Az 1999-es „Magyarország és a határon túli magyarság – 1999” konferencia nyilatkozatának 5. pontja rögzítette a magyar nemzetspolitika célját: „A magyar nemzetspolitika célja, hogy a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyarok egyéni és közösségi jogait a nyugat-európai demokratikus országok eredményes gyakorlatának megfelelően biztosítsák. Ez a közép-európai térségben további hatékony törvényhozási és kormányzati intézkedéseket igényel, annak érdekében, hogy a kisebbségi közösségek a szubszidiaritás elve alapján maguk intézhessék ügyeiket.”⁷⁹

Az új magyar nemzetspolitika egyértelművé tette azt is, hogy „A kormány növelni fogja a határon túli magyarok nemzeti önazonosságának megőrzését célzó anyagi támogatást.”⁸⁰ Ennek eredményeként jött létre magyar kormányzati támogatással a kolozsvári székhelyű és ma már marosvásárhelyi és csíkszeredai kihelyezett tagozattal is működő Sapientia Erdélyi Magyar Egyetem azzal a céllal, hogy az erdélyi magyar értelmiség felsőoktatási képzési helyszínévé váljon.

Kormányzati törekvések Trianon sebeinek begyógyítására – a nemzetegyesítés első kísérlete

Az első olyan törvény, amelyet deklaráltan a szomszédos államokban élő magyarokért viselt kormányzati felelősség érvényesítése és az anyaországgal való kapcsolataik ápolásának és fejlesztésének az érdekében alkottak, az első Orbán-kormány idején ötpárti konszenzussal⁸¹ született meg 2001. június 19-én. A 2001. évi LXII. törvény⁸² célként fogalmazta meg a szomszédos államokban élő magyarság szülőföldjén való boldogulásának és Magyarországgal való kapcsolatai fenntartásának, magyar nemzeti azonosságtudata megerősítésének, valamint a magyar kulturális örökséghez való kötődésének mint a magyar nemzethez való tartozása kifejezésre juttatásának elősegítését. Egyúttal bevezette a magyar igazolványt és a magyar hozzátartozói igazolványt, ami formájában hasonlított a magyar útlevélre, s fedőlapján a magyar Szent Koronát ábrázolta. Ezzel tulajdonosát közjogilag ugyan nem, de szimbolikusan a magyar nemzet részévé fogadta. Kétségtelen tény tehát, hogy ez a magyar jogszabály az első igazán komoly lépést jelentette a Kárpát-medencei nemzetegyesítés irányában. Évtizedek – mondhatni Trianon – óta az első olyan lépés volt, amely egy új típusú nemzetegyesítési politika alapjait tette le. Jegyezzük meg, hogy a szomszéd országok nem is igazán tudtak vele mit kezdeni. Előbb a politikai hisztéria, majd a bizalmatlanság légköre

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ A Magyar Állandó Értekezlet dokumentumai.; A MÁÉRT ülésein készült közös nyilatkozatokat, illetve zárónyilatkozatokat közli KÁNTOR Zoltán (szerk.), 2002. 159–181.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Az ún. státustörvényt egyedül az SZDSZ nem szavazta meg.

⁸² A szomszédos államokban élő magyarokról szóló 2001. évi LXII. törvény hatályos szövegét lásd http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100062.TV (a letöltés dátuma 2014. február); A törvény létrejöttének kronológiáját közli KÁNTOR Zoltán (szerk.), 2002. 573–655.

vette körül, miközben érdemi választ a magyar törvényre nem tudtak adni.⁸³ A szomszédos országok kormányai egy ilyen magyar lépésre nem voltak felkészülve. A régi sztereotípiákban gondolkodva ez a magyar kezdeményezés bénítóan hatott rájuk. Mindezt tovább fokozta, hogy a Velencei Bizottság a státustörvényről megállapította, hogy az összhangban áll a nemzetközi joggal, és hogy a kedvezménytörvény a kulturális identitás erősítését szolgálva nem ütközik nemzetközi normákba.⁸⁴

A magyar külpolitikának ráadásul azt is sikerült elérnie, hogy a Szomszédos Államokban Élő Magyarokról szóló törvényről és a kétoldalú együttműködés egyéb kérdéseiről magyar-román egyetértési nyilatkozat⁸⁵ szülessen. A dokumentumot Orbán Viktor magyar és Adrian Nastase román miniszterelnök 2001. december 22-én Budapesten írta alá. Az Együttműködési Nyilatkozat munkavállalásra vonatkozó passzusai azonban hamarosan a magyar belpolitika kampánytémájává váltak, és az ellenzékben lévő MSZP-nek sikerült olyan politikai közhangulatot gerjesztenie, amelynek jelentős szerepe volt abban, hogy a 2002-es parlamenti választásokat a Fidesz elveszítette. A kibeszéletlen és a trianoni traumára gyógyírt kereső jó szándékú kormányzati törekvés a 2002-es kormányváltást követően így hamarosan kiüresedett. Az egész ügy azonban egy dologra élesen rámutatott: a határon túli magyarság a magyarországi közvélemény előtt a választások közeledtével ugyanúgy tematizálható és a belpolitikai viták középpontjába helyezhető, mint az utódállamokban.

A defenzívába szoruló nemzetpolitika 2002–2010

A 2002-ben hivatalba lépő Medgyessy-kormány külpolitikai programjának nemzetpolitikára vonatkozó részei alaposan felülírták és egyúttal lényegesen át is értelmezték az anyaország és a kisebbségek viszonyát rögzítő korábbi kormányzati törekvéseket.⁸⁶ A kormányprogram ezzel kapcsolatosan leszögezi: „A kormány felelősséget érez a határon túli magyarságért, annak szülőföldjén való boldogulását, helyzetének javítását, nemzeti, nyelvi és kulturális önazonosságának megőrzését kiemelt fontosságú nemzeti ügynek tekinti. A szomszédsági és a kisebbségi politikát szoros kölcsönhatásban kívánja megvalósítani.”⁸⁷

A kormány a nemzetpolitikát azonban ismételten alárendelte az integrációs és szomszédságpolitikának. A nyugati elvárásokhoz és a szomszédos országok igényeihez igazította a státusz-törvényt, ami gyakorlatilag annak teljes kiüresítéséhez és a törvény eredeti rendelkezéseinek megszüntetéséhez vezetett. Mindez szavakban úgy hangzott, hogy a kormány „támogatja a kedvezménytörvény további végrehajtását, ugyanakkor szükségesnek tartja az Orbán–Nastase-megállapodás felülvizsgálatát. Olyan új, a szomszédos államok számára is elfogadható megállapodások megkötésére törekszik, amelyek összhangban vannak a kedvezménytörvény eredeti céljaival, Magyarország és a határon túli magyarság érdekeivel, valamint az európai normákkal.”⁸⁸ A valóság azonban más volt. A kormányzat lényegében csak az európai normákra összpontosított, és a kedvezménytörvény módosított változata leszűkült az oktatás és a kultúra területére. A magyar

⁸³ A státustörvénnyel kapcsolatos viták és polémikák a magyar szakmapolitikában és publicisztikában is erőteljesen megjelentek. Ebből részletes válogatást közöl KÁNTOR Zoltán (szerk.), 2002. 185–569.; A státustörvényről lásd továbbá GYŐRI SZABÓ, 2006. 393–394.; Lásd erre vonatkozóan továbbá BÁRDI, 2004. 147–208.

⁸⁴ A Velencei Bizottság jelentése a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról (2001. október 22.) című dokumentumot közli KÁNTOR Zoltán (szerk.), 2002. 130–152.; KÁNTOR Zoltán, 2001, 11. http://www.provincia.ro/pdf_magyar/m000334.pdf (a letöltés dátuma 2014. február); Dunay Pálnak a státustörvénnyel kapcsolatos kritikáját lásd DUNAY, 2004. 232.

⁸⁵ A Magyar Köztársaság kormánya és Románia Kormánya egyetértési nyilatkozatának szövegét lásd <http://itthon.transindex.ro/?cikk=937> (a letöltés dátuma 2014. február); Lásd, továbbá KÁNTOR Zoltán (szerk.), 2002. 153–156.; A kormány tevékenységével kapcsolatos szocialista-liberális kritikát lásd DUNAY, 2004. 2.

⁸⁶ Kiss J. László, 2004. 64–66.

⁸⁷ Alkalmazkodó külpolitika. A kormány több lépésével kikezdte a rendszerváltozás alapértékeit. http://mno.hu/migr_1834/alkalmazkodó-kulpolitika-715979 (a letöltés dátuma 2014. február); A második szocialista-liberális kormány külpolitikájának sikerként történő beállítására lásd DUNAY, 2004. 233–236.

⁸⁸ Uo.

igazolvány elveszítette kedvezményekre jogosító jellegét, s „kikerült a jogszabályból a határon túli magyarok vízumelbírálásának kedvezményes elve is”.⁸⁹

A lelki Trianon – a 2004-es sikertelen népszavazás

A 2001-es státustörvény az első intézményesített lépés volt annak érdekében, hogy a trianoni határokon kívül és az anyaországban élő magyarság között olyan jogilag is deklarált kapcsolat jöjjön létre, amely az összmagyarság összetartozását rögzíti, s ezáltal enyhíti a trianoni sebeket. A Magyarok Világszövetsége azonban ennél szorosabb kapcsolatot tartott szükségesnek, s a határon kívül élő magyarságnak a magyar állampolgárság megadását szorgalmazta. Miután 2003 nyarán az MDF-nek nem sikerült a kedvezményes honosítási törvényt az akkori kormánypártokkal (MSZP–SZDSZ koalíció) elfogadtatnia, a Magyarok Világszövetségének a vezetése 2003. augusztus 13-án úgy döntött, hogy népszavazást kezdeményez a nem magyar állampolgárságú magyarok kedvezményes honosításáról. A következő év nyarára összegyűlt több mint háromszázezer aláírás ellenőrzése után az Országgyűlés elrendelte, Mádl Ferenc köztársasági elnök pedig 2004. december 5-re kiírta az országos népszavazást.⁹⁰

A népszavazás kérdése a következő volt: „Akarja-e, hogy az Országgyűlés törvényt alkosson arról, hogy kedvezményes honosítással – kérelmére – magyar állampolgárságot kapjon az a magát magyar nemzetiségűnek valló, nem Magyarországon lakó, nem magyar állampolgár, aki magyar nemzetiségét a 2001. évi LXII. törvény 19. paragrafusa szerinti magyar igazolvánnyal vagy a megalkotandó törvényben meghatározott egyéb módon igazolja?” A kérdés tehát csupán arra irányult, hogy az Országgyűlés alkosson-e a kedvezményes honosításra vonatkozó törvényt vagy sem. Az, hogy ezt mikor és milyen tartalommal tegye, a törvényalkotó hatásköre maradt volna. A népszavazási kérdés azonban – még ebben a formájában is – a magyar belpolitikában olyan indulatokat hozott a felszínre, amely alkalmas volt a társadalom megosztására, az anyaországi és a határon túli magyarok közötti feszültségek szítására.

Miközben az ellenzéki pártok a szavazáson való minél nagyobb részvételre és az „Igen” szavazásra buzdítottak, s ezzel együtt azt hangsúlyozták, hogy az állampolgárság megadása a trianoni békeszerződés által szétszakított magyar nemzet újraegyesítésének egyik hatékony módja, addig a kormánypártok nyíltan elutasították a népszavazáson az „Igen” válaszok támogatását. Fő érvként azt hozták fel, hogy a magyar állampolgárság megadása súlyos gazdasági terheket róna Magyarországra. Azt hangsúlyozták, hogy a magyar állampolgárság helyett az európai uniós tagság jelenti a külföldi magyarok többsége számára a megoldást, s azt prognosztizálták, hogy egy egyoldalú magyar lépés nem segítené, hanem csak rontaná a viszonyt Magyarország és szomszédjai között.⁹¹

A rendkívül feszült légkörben lezajlott 2004. december 5-i népszavazás végül eredménytelenül zárult. A szavazásra jogosult állampolgárok mindössze 37,49%-a (3017739 fő) járult az urnák elé, s bár az igen szavazatok száma 51,57%-os többséget kapott – 1521271 fő szavazott igennel –, a referendum érvényességéhez ez kevésnek bizonyult.⁹²

A sikertelen népszavazás és az azt kísérő belpolitikai küzdelem súlyos traumát okozott a határon túl élő magyaroknak, s egyben rámutatott arra, hogy mindaddig, amíg az anyaország magyarsága ilyen mértékben megosztható a kérdésben, a nemzetegyesítésnek a lehetősége s ezáltal Trianon kezelése még várat magára.

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ A kettős állampolgárság kronológiája. Összeállította Bakk Miklós. A kettős állampolgárság kérdését elemzi GyÖRI SZABÓ, 2006. 394–395.

⁹¹ In Memoriam 2004. december 5.

⁹² A 2004. december 5-i népszavazás végleges eredményét lásd http://www.valasztas.hu/nepszav04/main_hu.html (A letöltés dátuma: 2014. február.)

A nemzetegyesítés újabb kísérlete – a második Orbán-kormány nemzetegyesítési politikája

A 2010-es parlamenti választásokat követően megalakuló második Orbán-kormány egyik azonnali intézkedése volt, hogy a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosítását kezdeményezze. A 2010. május 14-én benyújtott törvénymódosítás indoklásában az előterjesztők – Orbán Viktor, Semjén Zsolt, Kövér László, Németh Zsolt és Kósa Lajos – az Alkotmány 6. § (3) bekezdésére hivatkoztak, amely kimondja, hogy „a Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását”. Rögzítették továbbá, hogy „A világban és a Kárpát-medencében élő magyarság körében az elmúlt 20 évben időről időre felbukkant igényként, hogy az anyaországgal való kapcsolattartásban és magyarságuk megtartásában komoly segítséget jelentene – külföldi példák nyomán – egy egyszerűsített honosítási eljárás bevezetése.”⁹³ A javaslatban rögzítették, hogy az előterjesztéssel a céljuk „a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításán keresztül az ún. »kettős állampolgárság«, azaz a határon túli magyarok számára egyszerűsített, kedvezményes állampolgárság-szerzés biztosítása.”⁹⁴

A magyar állampolgárságról szóló törvény módosítását a képviselők az Országgyűlés 2010. május 26-i ülésnapján 344 igen, 3 nem szavazat és 5 tartózkodás mellett fogadták el.⁹⁵ A jogszabály 2010. augusztus 20-án lépett hatályba, de rendelkezéseit csak a 2011. január 1. napját követően induló eljárásokban kellett alkalmazni. Eddig az időpontig készültek el ugyanis a törvény végrehajtási rendeletei.

A törvény elfogadásával a magyar Országgyűlés megnyitotta az utat a határon túli magyarok egyszerűsített állampolgárságának megszerzése előtt, s ezzel orvosolta a 2004-es népszavazáson őket ért lelki sérelmeket. Egyben megteremtette a trianoni békeszerződés által szétszakított magyar nemzet újraegyesítésének a lehetőségét.

A nemzeti összetartozás megteremtése

A magyar állampolgárságról szóló törvény módosítását követően, és a trianoni békediktátum aláírásának 90. évfordulóját megelőzően néhány nappal, 2010. május 31-én a magyar Országgyűlés a nemzeti összetartozás emléknapjává nyilvánította június 4-ét, és törvénybe iktatta a „Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről” címet viselő 2010. évi XLV. törvényt.⁹⁶

A törvény bevezetője felidézi a trianoni döntés magyarságot sújtó intézkedéseit, a békerendszer által teremtett konfliktusokat, amelyek egyenesen vezettek el oda, hogy a térség előbb a náci Németország, majd 1945 után a kommunista Szovjetunió függőségébe kerüljön. A bevezető rögzíti, hogy az évtizedekig elfojtott problémák kibeszéletlenül maradtak, és a kisebbségek érdekei ilyen légkörben nem nyertek megoldást. Zárógondolatai a mának, illetve a jövőnek szólnak. A problémák megoldására nem lehet gyógyír sem az idegen hatalmak által támogatott területi revízió, sem pedig a totalitárius utópia. A sérelmi politika és a kérdéshez való tragikus hozzáállás sem járható út. Ezek helyett a magyar nemzet egységét emeli ki, a határokon átívelő nemzeti önépítés programját, amely nem irányul egyetlen szomszédos nép ellen sem. Éppen ellenkezőleg. A velük való kölcsönös együttműködésben kívánja megteremteni a 20. században a tragédiák által szétdarabolt Európa egységét.

Az öt paragrafusból álló és a magyarokon kívül még kilenc nyelven kihirdetett törvény első szakasza megemlékezik és tiszteleg mindazok előtt, akik Trianon után „áldozatvállalásukkal és teljesítményükkel lehetővé tették, hogy e tragédiát követően a magyarság mind szellemi, mind gazda-

⁹³ Törvényjavaslat a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. (2010. május 14.)

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról szóló 2010. évi XLIV. törvény a *Magyar Közlöny* 2010. június 1-jei, 89. számában került kihirdetésre.

⁹⁶ A Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010. évi XLV. törvény.

sági értelemben képes volt újra megerősödni, s képes volt túlélni az ezt követő újabb történelmi tragédiákat is”. Fejet hajt mindazok előtt, akik magyarságuk miatt bármilyen sérelmet szenvedtek, különös tekintettel azokra, akik emiatt életüket áldozták. Egyben elismeréssel adózik azok előtt, akik a magyarsággal szolidaritást vállaltak.

A második paragrafus rögzíti, hogy „a trianoni békediktátum által felvetett kérdések történelemből ismert eddigi megoldási kísérletei – mind az idegen hatalmak segítségével végrehajtott újabb határmódosítások, mind a nemzeti önazonosságnak a nemzetköziség ideológiája jegyében történt felszámolására irányuló törekvések – kudarcot vallottak”. Ebből következően nyomatékosítja, hogy a trianoni problémák megoldására csak nemzetközi jogi keretek között, a demokratikus, szuverén, jogegyenlőséget biztosító egyenrangú országok „kölcsonös tiszteleten alapuló együttműködése” vezethet. Ennek alapja pedig „csak az egyének – a nemzeti önazonosság megválasztását is magában foglaló – szabadsága s a nemzeti közösségek belső önrendelkezéshez való joga lehet”. Egyben „elítél minden olyan törekvést, amely az adott állam területén kisebbségben élő nemzetrészek asszimilációjának előidézésére irányul.”

A törvény harmadik szakasza deklarálja, hogy „a több állam fennhatósága alá vetett magyarság minden tagja és közössége része az egységes magyar nemzetnek, melynek államhatárok feletti összetartozása valóság, s egyúttal a magyarok személyes és közösségi önazonosságának meghatározó eleme”. Megerősíti, hogy Magyarország elkötelezett abban, hogy a nemzet tagjai és közösségei az egymással való kapcsolatot fenntartsák és ápolják, s támogatja az Európában elfogadott gyakorlaton alapuló közösségi autonómiaformákat.

A negyedik paragrafus arról rendelkezik, hogy Trianonra mint nemzeti tragédiára a jelenben és a jövőben is emlékezni kell, azt elfeledni nem szabad, s a jövő nemzedékeit is emlékeztetni kell rá. De a hibákból okulva, azokat számon tartva és belőlük tanulva, az elmúlt évtizedek összefogásának példáiból merítve, a nemzeti összetartozás erősítésén kell munkálkodni. Ennek érdekében nyilvánítja az Országgyűlés június 4-ét, az 1920. évi trianoni békediktátum napját a Nemzeti Összetartozás napjává.

A törvény utolsó, ötödik paragrafusa szimbolikus tartalommal bír, hiszen az a jogszabályt 2010. június 4-ével helyezi hatályba.

A nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvény megalkotása egy hosszú, kilencvenéves küzdelmes folyamat mérföldköyszerű állomása és egyben a magyar politikai elit évtizedes adóssága. Szembe mert és szembe tudott nézni Trianon tragédiájával, a belőle fakadó évtizedes nemzeti válsággal. Összegezte a zsákutcs megoldási alternatívákat, és gyökeresen új nemzetpolitikai stratégiát hirdetve megoldást kínált a magyar nemzet egésze számára: a nemzeti összetartozást és a határokon átvélő nemzeti önépítés programját.

Az új magyar nemzetpolitika alapelveit az Országgyűlés által 2011. április 18-án elfogadott Magyarország Alaptörvénye is rögzíti. A „Nemzeti hitvallás”-ban szerepel többek között, hogy „[...] megőrizzük az elmúlt évszázad viharaiban részekre szakadt nemzetünk szellemi és lelki egységét.”⁹⁷ Az „Alapvetés D) cikke pedig így rendelkezik: „Magyarország az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért, elősegíti közösségeik fennmaradását és fejlődését, támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket, egyéni és közösségi jogaik érvényesítését, közösségi önkormányzataik létrehozását, a szülőföldön való boldogulásukat, valamint előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal.”⁹⁸

Az Alaptörvény e cikkelye tartalmilag megismétli az 1989 októberében az Alkotmányt módosító 1989. évi XXXI. törvény 6.§ 3. bekezdését, mely kimondta, hogy „A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.” Ugyanakkor egyértelművé teszi, hogy támogatja mindazon törekvéseket, amelyek a szülőföldön való boldogulásukat szolgálja akár egyénként, akár közösségként kívánják is azt érvényesíteni. Ezzel a magyar nemzetpolitikának az a törekvése épült be az Alaptörvény-

⁹⁷ Magyarország Alaptörvénye. <http://www.complex.hu/kzldat/a1100425.htm/a1100425.htm#kagy3> (a letöltés dátuma 2014. február). Az Alaptörvény a *Magyar Közlöny* 2011. évi 43. számában, 2011. április 25-én jelent meg.

⁹⁸ Uo.

be, amely a magyar nemzeti kisebbségek közösségi jogainak és önkormányzatiságának – értsd autonómiájának – a tételét a mindenkori magyar kormányok kötelességeként és felelősségeként alkotmányértékűen előírja és deklarálja.

Irodalom

Nyomtatott források

- ÁDÁM Magda, 1981. *A kisantant 1920–1938*. Budapest, [s. n.].
- ÁDÁM Magda, 1989. *A kisantant és Európa 1920–1929*. Budapest, [s. n.].
- BÁBA Iván, 1994. *Irányváltás a magyar külpolitikában 1990–1994*. Windsor Klub Füzetek 2. december
- BALOGH Béni, L., 2002. *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. Csíkszereda, Pro-Print.
- BALOGH András, 2004. Nemzeti érdek és külpolitika. In: Gazdag Ferenc–Kiss J. László (szerk.): *Magyar külpolitika a 20. században*. Tanulmányok. Budapest, Zrínyi, 37–43.
- BARCZA György, 1994. *Diplomata-emlékeim 1911–1945*. I. Budapest, Európa–História.
- BÁRDI Nándor, 2004. *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Kalligram, Pozsony.
- BÁRDI Nándor, 2013. *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Yvaskylä–Pécs. (Spectrum Hungarologicum. Vol. 6.)
- DUNAY Pál, 2004. Az átmenet magyar külpolitikája. In: Gazdag Ferenc–Kiss J. László (szerk.): *Magyar külpolitika a 20. században*. Tanulmányok. Budapest, Zrínyi, 221–240.
- FÖLDES György, 2007. *Magyarország, Románia és a nemzetiségi kérdés 1956–1989*. Budapest, Napvilág.
- GAZDAG Ferenc–KISS J. László (szerk.), 2004. *Magyar külpolitika a 20. században*. Tanulmányok. Budapest, Zrínyi.
- GULYÁS László (szerk.), 1996. „Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot!” Szeged, JATE Történész Diákkör. (Documenta Historica 5.)
- GULYÁS László, 2006. *Some details of Hungarian-Slovakian border negotiations at October 1938*. Kutatások az Eötvös József Főiskolán. Baja. 315–321.
- GULYÁS László, 2008. *Edvard Beneš. Közép-Európa-koncepciók és a valóság*. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor.
- GULYÁS László, 2011. A kisantant története. *Rubicon*, 2. sz. 68–77.
- GULYÁS László, 2012. *A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924*. Máriabesnyő, Attraktor.
- GULYÁS László, 2013. *A Horthy-korszak külpolitikája 2. A húszas évek második fele 1924–1931*. Máriabesnyő, Attraktor.
- GYŐRI SZABÓ Róbert, 1998. *Kisebbség-politikai rendszerváltás Magyarországon*. Budapest, Osiris.
- GYŐRI SZABÓ Róbert, 2006. *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Budapest, Osiris.
- GYŐRI SZABÓ Róbert, 2009. *Magyarország 20. századi külpolitikája*. Budapest, Mirabal Oktatási és Szolgáltató Bt.
- GYŐRI SZABÓ Róbert, 2011. *A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig*. Budapest, Helikon.
- HALMOSY Dénes, 1966. *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. Budapest, Közgazdasági és Jogi.
- HORY András, 1987. *Bukaresttől Varsóig*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Pritz Pál. Budapest, Gondolat.
- JESZENSZKY Géza, 2000. Magyarország kétoldalú szerződései a szomszédos országokkal és a kisebbségi kérdés. In: Rostoványi Zsolt (szerk.): *Ars boni et aequi*. Tanulmányok az ezredvég nemzetközi rendszeréről Bokorné Szegő Hanna 75. születésnapjára. Budapest, BKÁE Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, 450–469.
- JESZENSZKY Géza, 2003. Antall József, a külpolitikus. *Valóság*, 2003/12. sz. 57–75.

- JESZENSZKY Géza, 2005. Tanulmányok a szuverén Magyarország külpolitikájáról. *Külügyi Szemle*, 1–2. sz.
- KÁNTOR Zoltán, 2001. A státustörvény és a Velencei Bizottság: reflexiók a kisebbségvédelemre. *Provincia*, 12. sz.
- KÁNTOR Zoltán (szerk.), 2002. *A státustörvény*. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- KISS J. László (2004) A kádárizmustól az EU-tagságig: a magyar külpolitika metamorfózisa. In: Gazdag Ferenc–Kiss J. László (szerk.): *Magyar külpolitika a 20. században*. Tanulmányok. Budapest, Zrínyi. 45–78.
- L. BALOGH Béni lásd BALOGH Béni, L.
- LŐRINCZNÉ Bencze Edit, 2011a. Külső és belső határok a Nyugat-Balkán regionális térfelosztásában. *Közép-Európai Közlemények*, 2011/3–4. sz. 262–276.
- LŐRINCZNÉ BENCZE Edit, 2011b. The new dimensions in Croatian-Hungarian interregional relationship. In: Gábor Kozma (ed.): *New Results of Cross-border Co-operation*. Debrecen, Didakt Kft., 65–76.
- MÁK Ferenc, 2000. Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989–1999) *Magyar kisebbség*, 3. (21.) sz.
- MEISZTER Dávid–DUNAY Pál, 1994. Sikerek és kudarckok között. Magyar külpolitika 1990–1994. *Társadalmi Szemle*, 8–9. sz. 35–52.
- MIHÁLYI Balázs, 2012. Egy elfelejtett „kis háború” 1939-ben. *Magyar Hírlap*, április 27.
- ORMOS Mária, 1983. *Padovától Trianonig 1918–1920*. Budapest, Kossuth.
- ORMOS Mária, 1990. Elhallgatások nélkül. *Magyar Nemzet*, június 4.
- PATAKI Gábor Zsolt, 2002. A magyar külpolitika a rendszerváltozás után. In: Gazdag Ferenc (szerk.): *Ki őrzi az őrzőket? Joó Rudolf emlékére*. Budapest, 133–152.
- PRITZ Pál, 1990. A fajvédők külpolitikai nézetei (1918–1936) *Századok*, 5–6. sz. 654–657.
- PRITZ Pál, 2005. A magyar külügyi szolgálat története az első polgári korszakban (1867–1948) In: *Az a „rövid” 20. század*. Történetpolitikai tanulmányok. Budapest, [s. l.]
- PRITZ Pál, 2010a. Búcsú Londontól. Barcza György magyar királyi követ utolsó hetei Angliában. *Kommentár*, 3. sz. http://kommentar.info.hu/iras/2010_4/bucusu_londontol (A letöltés dátuma 2014. február.)
- PRITZ Pál, 2010b. Magyarország és a nagyhatalmak 1938-ban. In: Simon Attila (szerk.): *Visszacsatolás vagy megszállás? Szempontok az első bécsi döntés értelmezéséhez*. Balassagyarmat, Nógrád megyei Levéltár–Selye János Egyetem. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád megyei Levéltárból 58.)
- RÁNKI György, 1984. Mozgástér és kényszerpálya. A Duna-völgyi kis országok a nemzetközi gazdaság és politika rendszerében (1919–1945) In: Lackó Miklós (szerk.): *A két világháború közötti Magyarországról*. Budapest, Kossuth, 11–46.
- ROMSICS Ignác, 1990. Bethlen István külpolitikája 1921–1931. *Századok*, 5–6. sz. 577–615.
- ROMSICS Ignác, 2006. *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest, Osiris.
- SALLAI Gergely, 2002. *Az első bécsi döntés*. Budapest, Osiris.
- SZÁRAZ György, 1983. *Egy furcsa könyvről*. Budapest, Magvető. (Gyorsuló idő)
- SZÜTS Pál, 1998. *Bukaresti napló 1985–1990*. Budapest, Osiris.
- TÓTH Imre, 2008. Egy németbarát viszontagságai Berlinben: Kánya Kálmán követi évei (1925–1933). *Soproni Szemle*, 3. sz. 325–338.
- TÓTH Imre, 2009. A polgári arisztokrata: Kánya Kálmán jellemrajza a kezdetektől a miniszteri posztig. *Aetas*, 2. sz. 23–43.
- TÓTH Imre, 2013. Kánya Kálmán útja a külügyminiszteri szélig. *Történelmi Szemle*, 2. sz. 225–260.
- VINCZE Gábor, 2006a. A Lăncrănján-ügy. Egy magyarellenes pamflet, és fogadtatása Romániában, valamint Magyarországon, 1982-ben. *Tiszatáj*, 3. sz. 62–81.
- VINCZE Gábor, 2006b. Lăncrănjantól Lăncrănjánig. Fejezet a magyar–román kapcsolatok nyolcvanas évekbeli történetéből. *Magyar Kisebbség*, 3–4. sz. 262–352.
- VÍZI László Tamás, 2010a. A trianoni diktátum aláírója: a politikus Benárd Ágoston. *Közép-Európai Közlemények*, 3. sz. 67–79. old.

- VÍZI László Tamás, 2010/b. Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak a személyéről. *Közép-Európai Közlemények*, 4. sz. No. 11. 109–132.
- VÍZI László Tamás, 2012. Kihívások és alternatívák a rendszerváltás magyar külpolitikája előtt. In: *Változó világ: társadalmi és gazdasági útkeresés*. MTA VEAB, Budapesti Gazdasági Főiskola, Széchenyi István Egyetem, Pannon Egyetem, Veszprém, 103–113.
- VÍZI László Tamás, 2013a. „Hiszem és remélem, hogy... hamarosan visszatérhet a régi barátság és megértés” Horthy Miklós beszéde és a szerb orientáció alternatívája a magyar külpolitikában. *Közép-Európai Közlemények*, 4. sz. 7–38.
- VÍZI László Tamás, 2013b. Narratives of the Hungarian Neutrality in the 20th Century. In: János Simon (ed.): *Central European Political Science Review. CEPoliti Review*, 53. sz. 117–134.
- ZEIDLER Miklós, 2002. Mozgástér a kényszerpályán. A magyar külpolitika „választásai” a két háború között. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Budapest, Osiris, 162–205.
- ZEIDLER Miklós, 2003. *Trianon*. Budapest, Osiris.
- ZEIDLER Miklós, 2009. *A revíziós gondolat*. Pozsony, Kalligram.

Internetes források

- 1977: Ceaușescu Debrecenben, Kádár Nagyváradon. In:
http://index.hu/belfold/tegnapiujsag/2009/06/16/1977_magyar-roman_targyalasok_debrecenben_majd_nagyvaradon/
- 1988: Ceaușescu megalázza Grósz Aradon. In:
http://index.hu/belfold/tegnapiujsag/2008/08/28/1988_ceausescu_megalazza_groszt_aradon/
- A 2004. december 5-i népszavazás végleges eredménye
http://www.valasztas.hu/nepszav04/main_hu.html
- A kettős állampolgárság kronológiája. Összeállította Bakk Miklós.
<http://www.kettosallampolgarsag.mtaki.hu/kronologia.html>
- A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról szóló 2010. évi XLIV. törvény
<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk10089.pdf>
- A Magyar Állandó Értekezlet dokumentumai.
http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf1088.pdf
- A Magyar Köztársaság és Románia között a megértésről, az együttműködésről és a jószomszédságról szóló egyezmény
<http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapiid=5&cikk=m960410.html>
- A Magyar Köztársaság kormányának és Románia Kormányának egyetértési nyilatkozata
<http://itthon.transindex.ro/?cikk=937>
- A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény.
<http://www.complex.hu/kzldat/t9300077.htm/t9300077.htm>
- A nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010. évi XLV. törvény.
<http://www.vajma.info/docs/Nemzeti-osszetartozas-torveny.pdf>
- A magyar–szlovák alapszerződés másfél évtized távlatából.
<http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2011/ProMino11-1-08-Katona.pdf>
- A magyar–szlovák és magyar–román alapszerződés összehasonlító elemzése.
http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf512.pdf
- A Párisban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában hozott 1947. évi XVIII. törvény.
<http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8265>
- A parlament elfogadja az ukrán–magyar alapszerződést.
<http://mult-kor.hu/cikk.php?id=9665>

A szomszédos államokban élő magyarokról szóló 2001. évi LXII. törvény.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100062.TV

Alkalmazkodó külpolitika. A kormány több lépésével kikezdte a rendszerváltozás alapértékeit.
http://mno.hu/migr_1834/alkalmazkodo-kulpolitika-715979

Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény.
<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8629>

Egyezmény a Magyar Köztársaságban élő szlovén nemzeti kisebbség és a Szlovén Köztársaságban élő magyar nemzeti közösség különjogainak biztosításáról.
http://www.regione.taa.it/biblioteca/normativa/bilaterali/Ungheria%20Slovenia_ung.pdf

In Memoriam 2004. december 5. In: Kitekintő, 2008. december 5.
http://kitekinto.hu/karpat-medence/2008/12/05/in_memoriam_2004._december_5.

KATONA Flóra (2011). *A magyar–szlovák alapszerződés másfél évtized távlatából*.
<http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2011/ProMino11-1-08-Katona.pdf> (A letöltés dátuma 2014. február.)

KELEMEN Csaba, 1995. Magyar–szlovák alapszerződés 1995. 03. 19.
<http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=FSGUIC>

Magyar–Ukrán alapszerződés
http://archivum.hvg.hu/article/19935253MAGYARUKRAN_ALAPSZERZODES.aspx

Magyarország Alaptörvénye.
<http://www.complex.hu/kzldat/a1100425.htm/a1100425.htm#kagy3> (a letöltés dátuma 2014. február.)

POPÉLY Gyula (2010): A komáromi tárgyalások (1938. október 9–13.)
<http://www.nogradhistoria.eu/data/files/186782808.pdf>

Szerződés a jószomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között.
<http://www.regione.taa.it/biblioteca/normativa/bilaterali/Ungheria%20Ucraina2.pdf>

Szerződés a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a baráti kapcsolatokról és együttműködésről.
<http://adattar.adatbank.transindex.ro/Horvatorszag/d921216ahu.htm>

Szerződés a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről. A hivatalos magyar és szlovák szöveget lásd
<http://www.scribd.com/doc/78624494/Magyar-szlovak-alapszerz%C5%91des>

Törvényjavaslat a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. (2013. május 14.)
<http://www.parlament.hu/irom39/00029/00029.pdf>

TÖRTÉNELMI TRAUMÁINK; ADATOK MAI VÉLEMÉNYEK TÜKRÉBEN¹

Bevezető

Korábbi kutatások (BORDÁS 2009., 2011., 2013.), indokoltá tették, hogy a magyar kultúra történelmi traumáit tegyük vizsgálat tárgyává, hiszen a kultúrák történelemben átélt traumái, úgy tűnik, lélektani szempontból egyáltalán nem kerültek feldolgozásra.

Az ember veszteségei, legyenek azok kisebb vagy nagyobb súlyúak, negatív érzelmeket, bánatot, gyászt stb. indítanak el a személyiség rétegeiben. Az egyéni veszteségek feldolgozására különböző kultúrák, különböző módon rendezkedtek be, ahol kiemelkedő szerepet kaptak a vallások, különösen a súlyosabb veszteségek esetén. Napjainkban is hasonló a helyzet, azzal a különbséggel, hogy a lélektan fejlődésével, különböző pszichoterápiás módszerek is létrejöttek, melyek alkalmazásával a gyászmunka elősegíthető, megakadályozva az elhúzódó vagy kóros gyász kialakulását.

De mi a helyzet egy kultúra történelmében elszenvedett traumáival, melyek már nem egyéni, hanem kollektív szinten vannak jelen? Hogyan lehet azt feldolgozni, amikor a kultúra tagjai folyamatosan, a történelem alakulásával, óriási veszteségeket élnek át. A gyászmunka lehet-e befejezett egy Mohács, egy trianoni döntés, egy 1956 (sorolhatnám a történelmi traumáinkat) után, vagy a gyász nem kellő feldolgozása következtében, bűvópatak módjára jönnek felszínre a kultúra tagjainak deviáns és egyéb, nem adekvát viselkedési formáiban?

Vamik VOLKAN (2002) amerikai pszichológus úgy látja, hogy a jugoszláv polgárháború kitörése mögött a szerbek 600 évvel korábban, a rigómezei csatában elszenvedett veresége húzódik meg, mivel a szerbek úgy tartják, hogy a ma Koszovóban élő albánok a törökök leszármazottai, és 2001-ben elérkezett a revans ideje. Ma már bizonyított tény, hogy a jugoszláv polgárháború kitörését a szerbek kezdeményezték, a Szerb Tudományos Akadémia által meghirdetett Nagy-Szerbia kialakításának elképzelésével. Hasonló revansigénnyel Szlovákiában is találkozunk a magyarok ellen, amelyet egyelőre az adminisztratív rendszerekben vélünk felfedezni. A revans egy deviáns viselkedési forma lenne a fentiek értelmében?

A magyar kultúra világszínre való feljutása az öngyilkosság elkövetésében az 1960–70–80-as években (BORDÁS, 1994). Felfoghatjuk ezt a deviáns viselkedést az 1945-öt követő időszakok kommunista hatalomátvételére adott reakciójának? Hiszen a magyar kultúrát addig az erős individualizmuson alapuló fejlődés jellemezte, ahol a magántulajdon, az önmegvalósítás folyamatai voltak értékek, melyeket az 1945 utáni törvények ellehetetlenítettek, 1600 civil szervezetet is felszámoltak, s a kollektívizmus került előtérbe. A XX. század második felében bontakozik ki a humanisztikus pszichológia irányzata (Carl Rogers, Abraham Maslow, Gordon W. Allport), ahol megfogalmazódik az ember egyik legfontosabb szükséglete: az önmegvalósítás, amire 1945 után nagyon sok magyar embernek nem volt lehetősége. 1956 egy kitörési kísérlet volt a kollektivisták szemlélet markából, de mivel nem sikerült, sötét korszak következett Magyarországon, lélektani szempontból is. Ma Magyarország a 9. helyen áll az öngyilkosságok elkövetésében világviszonylatban. Vagy a vajdasági magyarság (főleg Szabadka és környéke) 1960-as években történő magas öngyilkossága mögött mi húzódhatott meg (akkor

¹ A tanulmány az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében.

66,6 százalékkal megelőzte Magyarországot – BORDÁS, 1994.)? Véleményünk szerint az 1945-ös magyarok ellen elkövetett vérengzés állt a lélektani háttérben, amikor Tito partizánjai 40–50000 magyart mészároltak le, alárendelt szerepekbe kényszerítve az ottani magyarságot.

A mai magyar kultúra markáns megosztottsága, különösen a nemzeti értékek területén, valószínűleg egyedülálló jelenség Európában, aminek gyökereit szintén a szocializációs folyamatokban kereshetjük. Ahogy az öngyilkosság bizonyos értelemben a szocializációs folyamatok következménye, amelynek motivációs háttere nyelvünkbe is beépült (KÉZDI, 1995), hasonló módon szocializálódtak kultúránkban a megosztottság folyamatai is, már-már szkizoid szinten. Egy vélemény megjelenését a médiában hamarosan követi a vélemény 180 fokos fordulata, amely teljes káoszt okozhat a kultúra tagjainak gondolkodásában, vonatkozzon az nemzeti értékekre, oktatásra, gazdaságra, egészségügyre stb. Nincs a kultúrán belül a politikai elitek között megegyezés, közös narratíva, amely a magyar kultúra alapértékeire vonatkozna, sőt harc van, nem másként gondolkodó ellenfeleket látnak egymásban, hanem ellenségeket, és ellenségképeket kreálnak. Carl Rogers gondolatvilága távol áll a mai magyar politikai elit gondolkodásától, amelyben az egyik sarkalatos kérdés valahogy így hangzik: megengedhetem-e magamnak azt, hogy a másik ember másként gondolkodjon, mint én? Eddig eljutni nehéz, és úgy tűnik, nem engedhetik meg, mert azt vallják, hogy mindenkinek úgy kell gondolkodnia, ahogyan ők gondolkodnak (BORDÁS, 2013).

Sőt a történelmi múltunkra vonatkozóan és a történelmi nagyjaink megítélését illetően is a „ki vagyok én vagy kik vagyunk mi” kérdése nagyon súlyos kérdés a magyar kultúrában. A szocializációs folyamatokból tudjuk, hogy a modellek, a követhető példaképek építőkövekként szolgálnak egy személyiség, egy kultúra felépítő folyamataiban. Ha ezeket a modelleket most megkérdőjelezzük, nyitva hagyva a személyiség, a magyar kultúra fejlődésének érési lehetőségeit több száz, akár ezer év távlatában, akkor feltehetjük a kérdést, hogy mikor fejeződik be ez a folyamat, mikor fogadjuk el önmagunkat, mikor kezdünk el felnőtt személyiséggé válni. Létezhet-e a magyar kultúrának a történelmi múltjára vonatkozóan egységes narratívája, amelyet most Alföldi Róbert az *István, a király* című darabjában István király személyét, kultuszát érintően megkérdőjelezett, de egyes politikai erők ugyanezt teszik, vagy erre ezer év távlatában sincs lehetőség? Viszont figyelniünk kellene arra, hogy a körülöttünk lévő kultúrák a ki vagyok én, kik vagyunk mi kérdésre már megadták a választ önmaguknak, és látványos fejlődésnek indultak.

Véleményünk szerint a fent felsorolt, a magyar társadalomra vonatkozó deviáns, nem adekvát viselkedési formák (és sok egyéb, amiről eddig nem volt szó) a történelmi traumáink, nem kellő feldolgozásából erednek, és a Zeigarnik-effektus értelmében a feszültség mindaddig fennmarad, amíg a „feladat” be nem fejeződik, helyére nem kerül (BORDÁS, 2009).

Az alábbi kutatás, a teljesség igénye nélkül, arra tesz kísérletet, hogy választ kapjon a kérdésre, hogy a magyar kultúra által elszenvedett történelmi traumák mennyire élnek a mai emberben, mennyire befolyásolják a mindennapokat, és mely traumát dolgoztuk fel legkevésbé.

A kutatás módszertana és célcsoportjai:

1. Kérdőíves eljárás (a kérdőív, sajnos, kognitív, nem projektív, ami jobban mért volna ebben az esetben, de az anyagi keretek nem tették lehetővé). Célcsoport: véleményformálók (polgármester, pap, tanár, orvos, vállalkozó stb.). 1000-es minta Magyarországon. A kérdőívet kicsit átdolgozva lekérdeztük Erdélyben, Szlovákiában, Vajdaságban és Ausztriában 400-as mintán, szintén véleményformálókkal. A kérdőív lefordításra került románra, szlovákra, szerbre és németre. A minta így alakult: 85 romániai magyar, 85 romániai román, 50 vajdasági magyar, 50 vajdasági szerb, 50 szlovákiai magyar, 50 szlovákiai szlovák, 15 ausztriai magyar, 15 ausztriai német.
2. Interjú véleményformálókkal, ahol a cél főleg a történelmi traumákra fókuszált, de egyéb kérdések is fontosak voltak. A minta Magyarországon: 36, a többi négy országban 6, ahol 3 magyar és 3 nem magyar volt az interjú alanya.

A kérdőív 4 tartalmi körből került összeállításra: általános adatok és világnézet, Geert Hofstede dimenzióira való rákérdezés, 6 történelmi traumánk megítélése, valamint a Bogardus-skála (lásd a mellékleteket).

A kapott eredményeket szeretnénk beépíteni egy konfliktusmegoldó programba, melyeket kiscsoportos beszélgetéseken képzelünk el véleményformálókkal (14–16 fő). A konfliktusmegoldó program és a program eredményei egy következő tanulmányban kerülnek bemutatásra.

Társadalmi konfliktusok – Magyarországi minta

Módszertan

1000 fős mintát céloztunk meg, ami a magyar lakosság régiók szerinti megoszlását reprezentálja. Valamint törekedtünk arra, hogy a véleményformálók meghatározott köre arányaiban megfeleljen az országos adatoknak. Alapvetően polgármester, lelkész, tanár, orvos, vállalkozó foglalkozásokban gondolkodtunk, amit egy „egyéb” kategóriával egészítettünk ki a konkrét megvalósítás során.

A minta elemszámának előzetes elvárások szerinti és megvalósult értékeit a melléklet tartalmazza az említett kétféle bontásban.

Amennyiben a kérdezőbiztosok az adott településen nem tudtak megfelelő számú adott foglalkozású válaszadót találni, önkényesen eltérhettek ettől az „egyéb” kategória javára. Itt a következő foglalkozású véleményformálókat emeltük ki az előzetes egyeztetések során: megyei hírlap főszerkesztője/szerkesztője, könyvtárigazgató, színházigazgató, színész, író, újságíró, politikus, (helyi) meghatározó értelmiségi, levéltárosok (főleg igazgatók).

A kérdezőbiztosok elsősorban a személyes megkeresés módszerét alkalmazták. Számítógéppel támogatva, ők rögzítették az online módon hozzáférhető kérdőívek megválaszolt adatait. Lehetőség volt offline számítógépes adatrögzítésre is, amennyiben nem volt elérhető az internet. A túlságosan elfoglalt vezetőket e-mailben keresték meg, ebben az esetben a kérdőív kitöltését a válaszadó elektronikusan végezte.

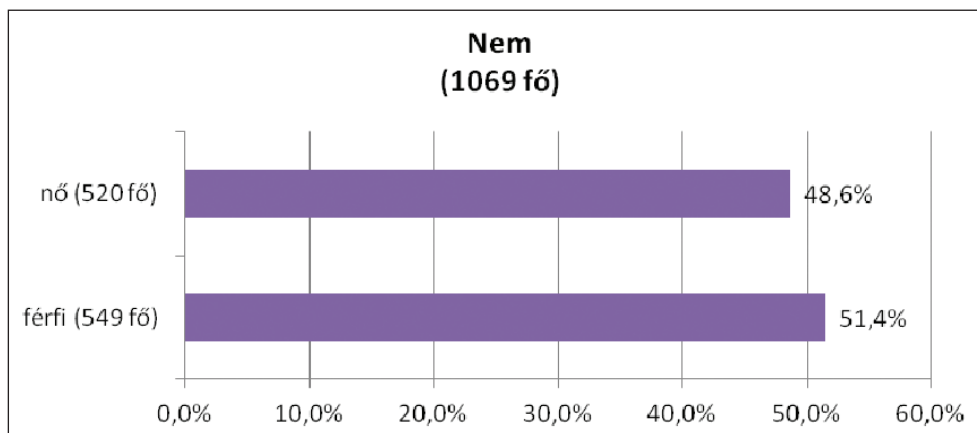
Az adatok elemzése SPSS és Excel programok segítségével történt. A statisztikai kiértékelések széles tárházát alkalmaztuk: megoszlások, leíró statisztikák, táblázatok, grafikonok (köztük boxplot, poligon, sáv- és oszlopdiagramok), szignifikancia- vizsgálatok (kétmintás – átlagokra vonatkozó – próbák, varianciaanalízis, függetlenségvizsgálat, khi-négyzet próba, alcsoportelemzések). A statisztikai próbák 5%-os szignifikancia-szinten értendők.

A magyarországi minta jellemzői

Demográfiai jellemzők

Az 1069 főnyi válaszadónak kicsivel több mint a fele férfi (549 fő, 51,4%), a nők kisebbségben vannak (520 fő, azaz 48,6%). Ez a megoszlás az országos adatokkal éppen ellentétes, ami valószínűleg a véleményformálók közti férfi túlsúlynak tudható be.

Azonos arányban vallják magukat hívőknek mind a férfiak, mind a nők (63–62%).

1. ábra: A magyarországi minta nemek szerinti megoszlása

1. táblázat: A magyarországi minta vallásosság szerinti megoszlása

		Vallásos			Összesen
		Nem kívánok válaszolni	Igen	Nem	
Nem	Nő	111	323	86	520
	Férfi	115	345	89	549
Együtt		226	668	175	1069

(Khi-négyzet teszt $p = 0,970$)

Szignifikánsan nagyobb arányban vallják magukat jobboldali politikai beállítottságúnak a férfiak (ffi 48% > nő 31%).

2. táblázat: A magyarországi minta politikai beállítottság szerinti megoszlása

		Politikai beállítottság				Összesen
		Nem kívánok válaszolni	Jobboldali	Baloldali	Nem tudom eldönteni	
Nem	Nő	192	162	83	83	520
	Férfi	154	263	70	62	549
Együtt		346	425	153	145	1069

(Khi-négyzet teszt $p < 0,05$)

Gazdaságpolitikai szempontból lényegesen több a konzervatív férfi, mint a nő (ffi 47% > nő 38%), bár a hölgyek, valamivel nagyobb része nem tudta eldönteni, hova sorolja magát (ffi 10% < nő 16%).

3. táblázat: A magyarországi minta gazdaságpolitikai beállítottsága

		Gazdaságpolitikai beállítottság				Összesen
		Nem kívánok válaszolni	Konzervatív	Liberális	Nem tudom eldönteni	
Nem	Nő	76	200	160	84	520
	Férfi	81	260	154	54	549
Együtt		157	460	314	138	1069

(Khi-négyzet teszt $p = 0,003$)

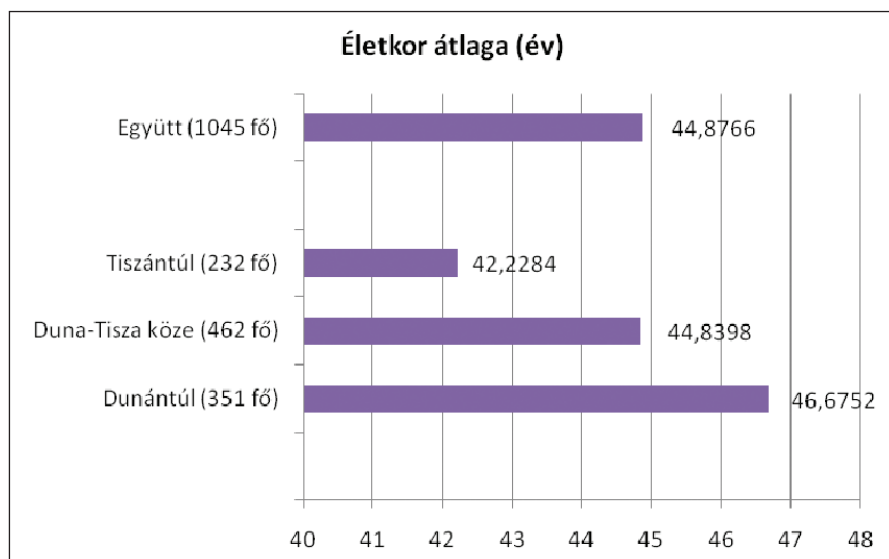
A nemek régiók szerinti eloszlása nem tér el jelentősen egymástól.

4. táblázat: A magyarországi minta nemek és régiók szerinti eloszlása

		Régió			Összesen
		Dunántúl	Duna–Tisza köze	Tiszaántúl	
Nem	Nő	156	246	110	512
	Férfi	195	218	122	535
Együtt		351	464	232	1047

A megkérdezettek átlagéletkora 45 év, az életkor szórása 12 év.

Szignifikánsan magasabb a dunántúli átlagéletkor (47 év) a tiszántúlinál (42 év).

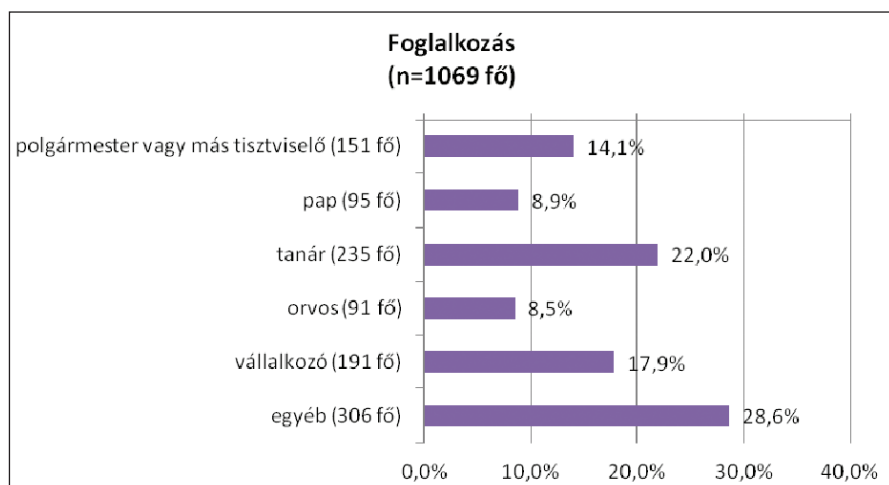

2. ábra: A magyarországi minta átlagéletkor szerinti megoszlása

5. táblázat: A magyarországi minta átlagéletkor szerinti megoszlása régióként

Életkor (év)	N	Átlag	Szórás	Standard hiba	Átlag 95% konfidencia intervalluma	
					alsó határ	felső határ
Dunántúl	351	46,6752	11,60431	0,61939	45,4570	47,8934
Duna–Tisza köze	462	44,8398	12,08575	0,56228	43,7349	45,9448
Tiszántúl	232	42,2284	12,70765	0,83430	40,5846	43,8723
Együtt	1045	44,8766	12,16635	0,37636	44,1380	45,6151

A véleményformálók foglalkozását tekintve legnagyobb arányban tanárokat és vállalkozókat sikerült elérni (22 és 18%). Magas még a polgármesterek vagy más tisztviselők megoszlása (14%), míg a lelkészek és orvosok hasonlóan képviseltetik magukat a mintában (csaknem 10-10%). Az egyéb kategóriába olyan foglalkozású véleményformálók tartoznak, mint megyei hírlap főszerkesztője/szerkesztője, könyvtárigazgató, színházigazgató, színész, író, újságíró, politikus, (helyi) meghatározó értelmiségi, levéltárosok (főleg igazgatók). Ők adják a minta majd 30%-át.

3. ábra: A magyarországi minta foglalkozás szerinti megoszlása

A legtöbb hívó a lelkészek közül kerül ki (98%, szignifikánsan az átlag fölött), rajtuk kívül az átlagtól jelentősen eltér még a vallásos vállalkozók aránya, mégpedig a másik irányban: 49%, lényegesen az átlag alatt (az átlag 62%).

A megkérdezettek 21%-a nem kívánt válaszolni a vallásosságot taglaló kérdésekre.

6. táblázat: *A magyarországi minta foglalkozás és vallásosság szerinti megoszlása*

		Nem kívánok válaszolni	Vallásos-e?			Összesen
			Igen		Nem	
Foglalkozás	Polgármester	42	83	55%	26	151 = 100%
	Pap	0	93	98%	2	95 = 100%
	Tanár	62	139	59%	34	235 = 100%
	Orvos	18	60	66%	13	91 = 100%
	Vállalkozó	53	94	49%	44	191 = 100%
	Egyéb	51	199	65%	56	306 = 100%
Együtt		226	668	62%	175	1069 = 100%

(Khi-négyzet teszt $p < 0,05$)

A válaszadók csaknem fele a katolikus felekezethez sorolja magát (45%), lényegesen kevesebb ennél a lelkészekben belül a katolikusok aránya (31%). A lelkészek felekezeti hovatartozása más megoszlást mutat, mint az együttes átlag: katolikus 31%, református 35%, evangélikus 20%. Ez jelzi, hogy a három legnagyobb felekezet nagyjából hasonló arányban került a mintába, az egyes településeken 1-1 különböző felekezetű papot, lelkészt lekérdezve.

7. táblázat: *A magyarországi minta foglalkozás és felekezeti hovatartozás szerinti megoszlása*

		Nem kívánok válaszolni	Vallás						Összesen
			Katolikus	Református	Evangélikus	Egyéb keresztény	Izraelita	Egyéb	
Foglalkozás	Polgármester	49	62	26	2	1	1	5	151
	Pap	0	29	33	19	0	0	1	95
	Tanár	56	112	40	4	0	0	14	235
	Orvos	13	53	10	4	1	1	7	91
	Vállalkozó	50	85	27	3	2	2	22	191
	Egyéb	50	145	57	17	0	0	27	306
Együtt		218	486	193	43	49	4	76	1069
		20%	45%	18%	4%	5%	0%	7%	100%

(Khi-négyzet teszt $p < 0,05$)

A politikai nézeteit minden harmadik megkérdezett nem fedte fel (32%). A válaszadók többsége jobboldalinak vallja (40%) magát, emellett azonos az aránya a baloldali beállítottságúaknak és a bizonytalanoknak (14-14%).

Lényegesen az átlag fölötti jobboldali arány a lelkészek között tapasztalható (74% > 40%), jóval átlag alatti pedig a vállalkozóknál (30% < 40%).

8. táblázat: A magyarországi minta foglalkozás és politikai beállítódás szerinti megoszlása

		Nem kívánok válaszolni	Politikai oldal				Összesen
			Jobboldali		Baloldali	Nem tudom eldönteni	
Foglalkozás	Polgármester	52	61	40%	19	19	151 = 100%
	Pap	20	70	74%	2	3	95 = 100%
	Tanár	101	83	35%	27	24	235 = 100%
	Orvos	22	43	47%	16	10	91 = 100%
	Vállalkozó	62	57	30%	30	42	191 = 100%
	Egyéb	89	111	36%	59	47	306 = 100%
Együtt		346	425	40%	153	145	1069 = 100%
		32%	40%		14%	14%	100%

(Khi-négyzet teszt $p < 0,05$)

A véleményformálók gazdaságpolitikai beállítottsága inkább konzervatív (43%), mint liberális (29%). Jelentősen átlag felett vallják magukat konzervatívnak a lelkészek (76%), jelentősen átlag alatt a vállalkozók (30%). A liberális gazdasági nézeteket valló véleményformálók sorrendje: vállalkozók = 37%, egyéb = 33%, polgármesterek = 32%. A válaszmegtagadás ebben a kérdésben 15%-os.

9. táblázat: A magyarországi minta foglalkozás és gazdaságpolitikai beállítottság szerinti megoszlása

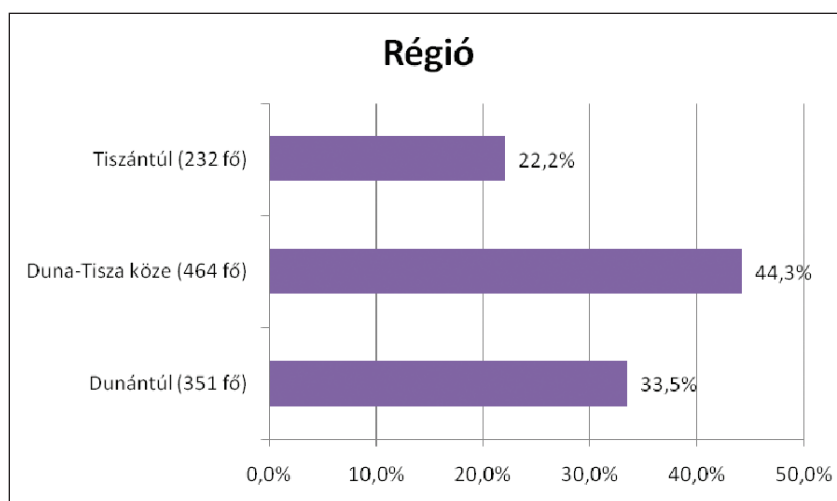
		Nem kívánok válaszolni	Gazdaságpolitikai beállítottság				Összesen
			Konzervatív		Liberális	Nem tudom eldönteni	
Foglalkozás	Polgármester	19	70	46%	49	13	151 = 100%
	Pap	8	72	76%	9	6	95 = 100%
	Tanár	56	90	38%	62	27	235 = 100%
	Orvos	14	45	49%	22	10	91 = 100%
	Vállalkozó	30	58	30%	70	33	191 = 100%
	Egyéb	30	125	41%	102	49	306 = 100%
Együtt		157	460	43%	43%	138	1069 = 100%
		15%	43%		29%	13%	100%

(Khi-négyzet teszt $p < 0,05$)

A megkérdezett véleményformálók erkölcsi nézeteit tekintve megállapítható, hogy közel kétharmaduk konzervatív irányultságúnak tartja magát (61%), negyedük liberálisnak (24%). Az átlagnál lényegesen több a konzervatív erkölcsi nézeteket valló lelkész (92%) és orvos (70%). A liberális erkölcsök az egyéb foglalkozási kategóriánál (32%), a vállalkozóknál (27%) és a polgármestereknél (25%) vannak az átlagos érték fölött (átlag: 24%).

10. táblázat: A magyarországi minta erkölcsi nézetek szerinti megoszlása

		Nem kívánok válaszolni	Erkölcsi				Összesen
			Konzervatív		Liberális	Nem tudom eldönteni	
Foglalkozás	Polgármester	15	87	58%	37	12	151 = 100%
	Pap	2	87	92%	4	2	95 = 100%
	Tanár	41	141	60%	44	9	235 = 100%
	Orvos	9	64	70%	16	2	91 = 100%
	Vállalkozó	24	98	51%	52	17	191 = 100%
	Egyéb	17	172	56%	99	18	306 = 100%
Együtt		108	649	61%	252	60	1069 = 100%
		10%	61%		24%	6%	100%

(Khi-négyzet teszt $p < 0,05$)

4. ábra: A magyarországi minta megoszlása régióként

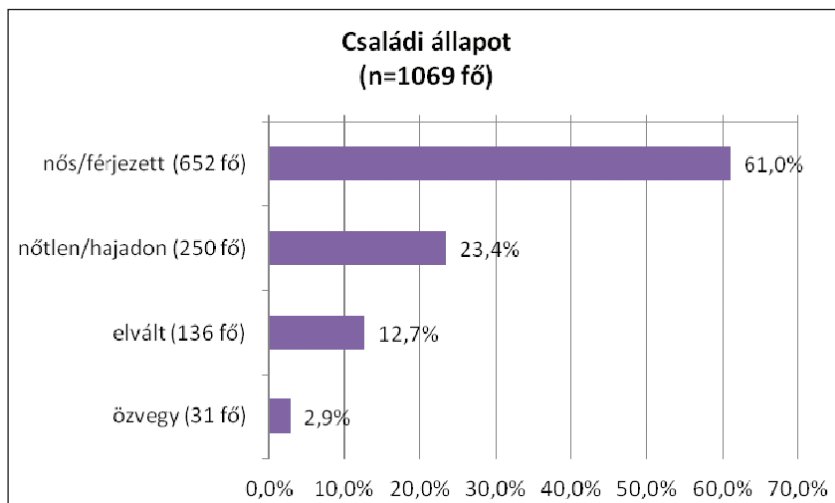
A minta 44%-a a Duna–Tisza köze, 34%-a a Dunántúl és 22%-a a Tiszántúl körzetből kerül ki. Ettől az aránytól lényegesen eltér a lelkészeké (D = 37%, DT = 36%, T = 27%), az orvosoké (D = 46%, DT = 36%, T = 18%), és a polgármestereké (D = 28%, DT = 52%, T = 20%).

11. táblázat: A magyarországi minta megoszlása foglalkozás és régió szerint

		Régió				Összesen
		Dunántúl	Duna–Tisza köze		Tiszántúl	
Foglalkozás	Polgármester	42	77	52%	29	148 = 100%
	Pap	34	33	36%	25	92 = 100%
	Tanár	77	98	43%	54	229 = 100%
	Orvos	41	32	36%	16	89 = 100%
	Vállalkozó	60	89	47%	40	189 = 100%
	Egyéb	97	135	45%	68	300 = 100%
Együtt		351	464	44%	232	1047 = 100%
		34%	44%		22%	100%

(Khi-négyzet teszt $p < 0,05$)

A válaszadók túlnyomó többsége családos ember – nő, illetve férjezett (61%). Az elváltak aránya 13%, míg a nőtleneké/hajadonké 23%.

5. ábra: A magyarországi minta megoszlása családi állapot szerint

A magukat vallásosnak tartó válaszadók (62%) családi állapot szerint a következő módon oszlanak meg: lényegesen átlag fölötti a hívők aránya az özvegyek körében (74%), és jóval átlag alatti az elváltaknál (51%). Szignifikáns kapcsolat van a családi állapot és a vallásosság között.

12. táblázat: A magyarországi minta családi állapot és vallásosság szerinti megoszlása

		Vallásos-e?				Összesen
		Nem kívánok válaszolni	Igen		Nem	
Családi állapot	Házas	136	420	64%	96	652 = 100%
	Egyedülálló	50	156	62%	44	250 = 100%
	Elvált	38	69	51%	29	136 = 100%
	Özvegy	2	23	74%	6	31 = 100%
Együtt		226	668	62%	175	1069 = 100%
		21%	62%		16%	100%

(Khi-négyzet teszt $p = 0,031$)

A válaszadók 54%-a tudta egyértelműen kijelenteni, hogy melyik politikai oldallal szimpatizál, harmaduk megtagadta a választ. Az együttes átlagos értékektől az özvegyek válaszai lényegesen eltérnek, köztük a legmagasabb a színt vallók aránya (77%), és a jobboldali beállítottságú is (45%). Az elváltak csaknem 40%-a megtagadta a választ, és náluk a legalacsonyabb a jobboldali irányultság aránya (29%). A házasok és egyedülállók válaszai nem térnek el lényegesen egymástól, a házasságnál több a jobboldali szavazat (43% > 36%).

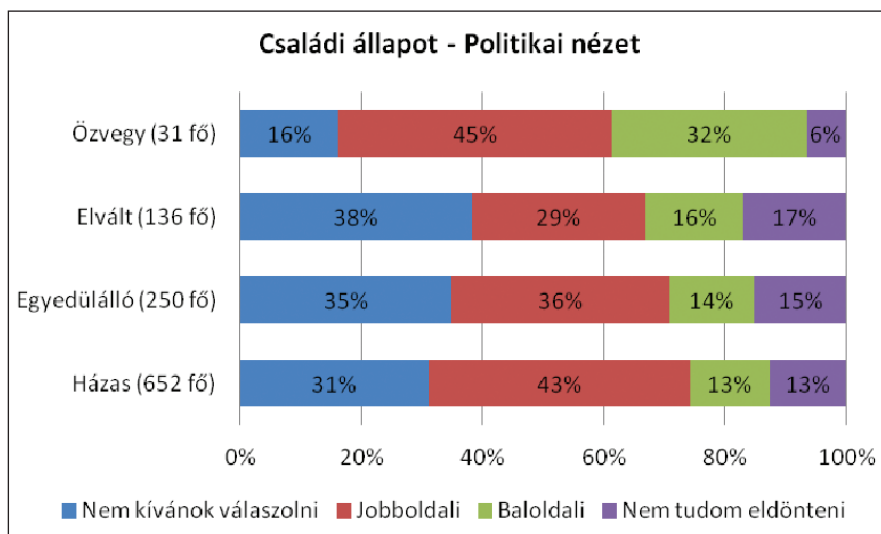
13. táblázat: A magyarországi minta családi állapot és politikai beállítottság szerinti megoszlása

		Politikai oldal				Összesen
		Nem kívánok válaszolni	Jobboldali	Baloldali	Nem tudom eldönteni	
Családi állapot	Házas	202	282	86	82	652
	Egyedülálló	87	90	35	38	250
	Elvált	52	39	22	23	136
	Özvegy	5	14	10	2	31
Együtt		346	425	153	145	1069

(Khi-négyzet teszt $p < 0,05$)

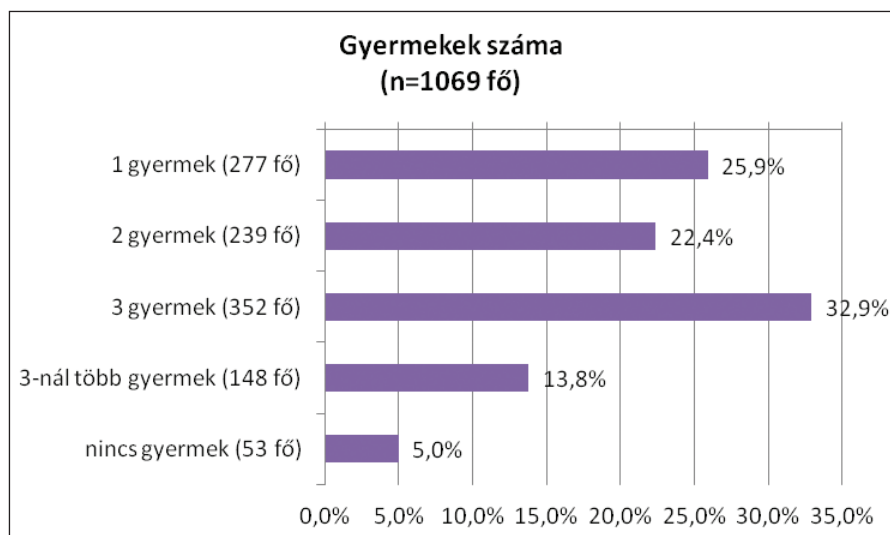
14. táblázat: A magyarországi minta családi állapot és politikai beállítódás szerinti megoszlása

	Nem kívánok válaszolni	Jobboldali	Baloldali	Nem tudom eldönteni	Együtt
Házas	31%	43%	13%	13%	100%
Egyedülálló	35%	36%	14%	15%	100%
Elvált	38%	29%	16%	17%	100%
Özvegy	16%	45%	32%	6%	100%
Együtt	32%	40%	14%	14%	100%

6. ábra: A magyarországi minta családi állapot és politikai beállítódás szerinti megoszlása

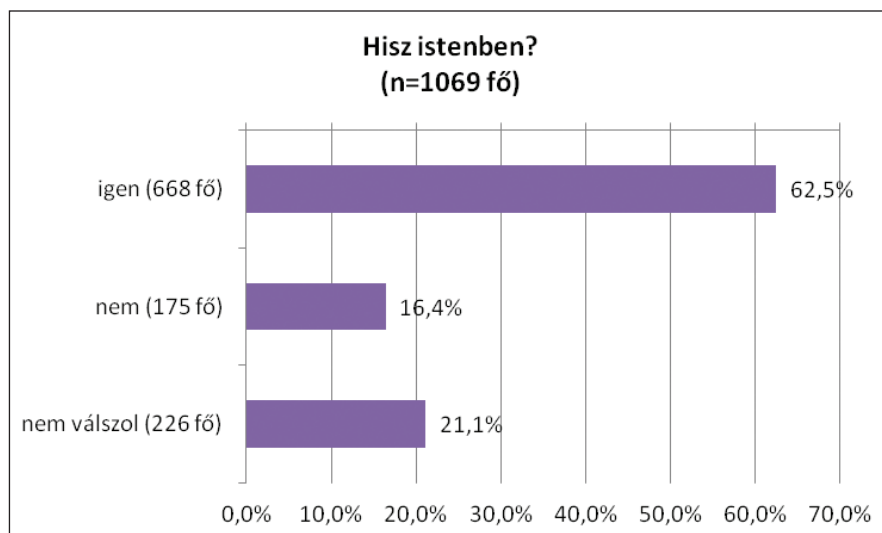
A legtöbb családban 3 gyermek él – minden harmadikban (33%), a második leggyakoribb előfordulás az egyke – minden negyedikben (26%). A véleményformálók 46,7 százalékának van 3, vagy attól több gyermeke a mintánk alapján, ahogy az alábbi ábra szemlélteti.

7. ábra: A magyarországi minta megoszlása a gyermekek száma szerint

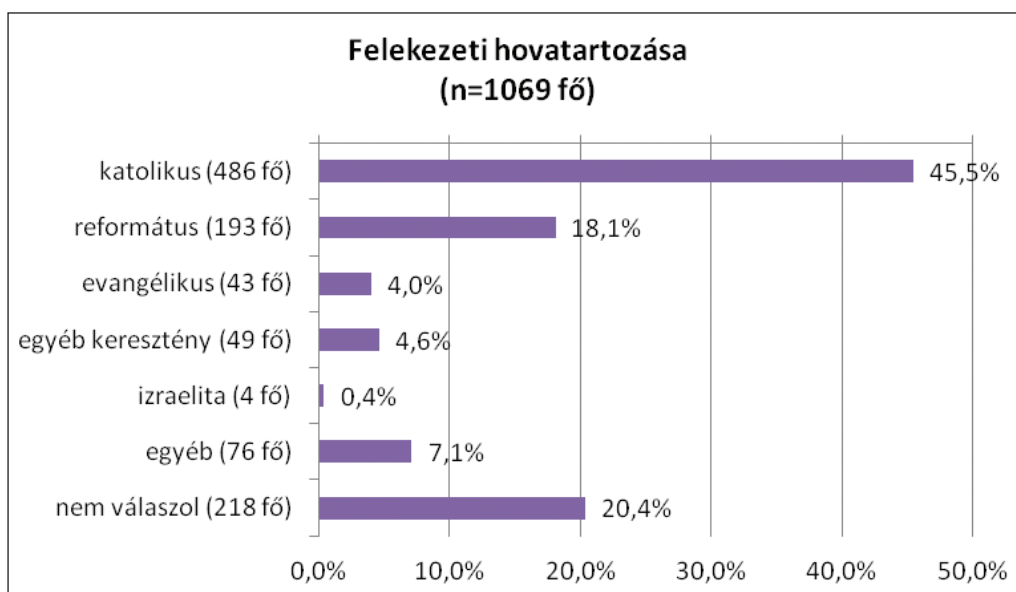
Világnézet

Az 1069 megkérdezett világnézetét, felekezeti hovatartozását, politikai, gazdasági és erkölcsi beállítottságát a következő jellemzők írják le:

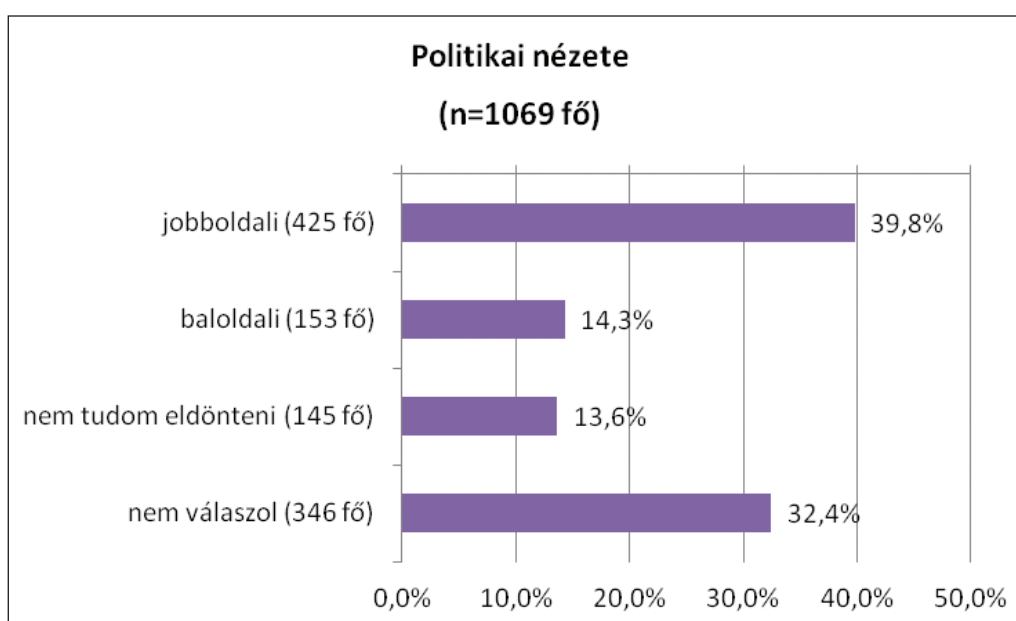

8. ábra: A magyarországi minta megoszlása Istenben való hit szerint

A jelentős többség istenhívőnek vallja magát (63%), 16% ateista. De minden ötödik megkérdezett megtagadta a választ erre a kérdésre (21%).

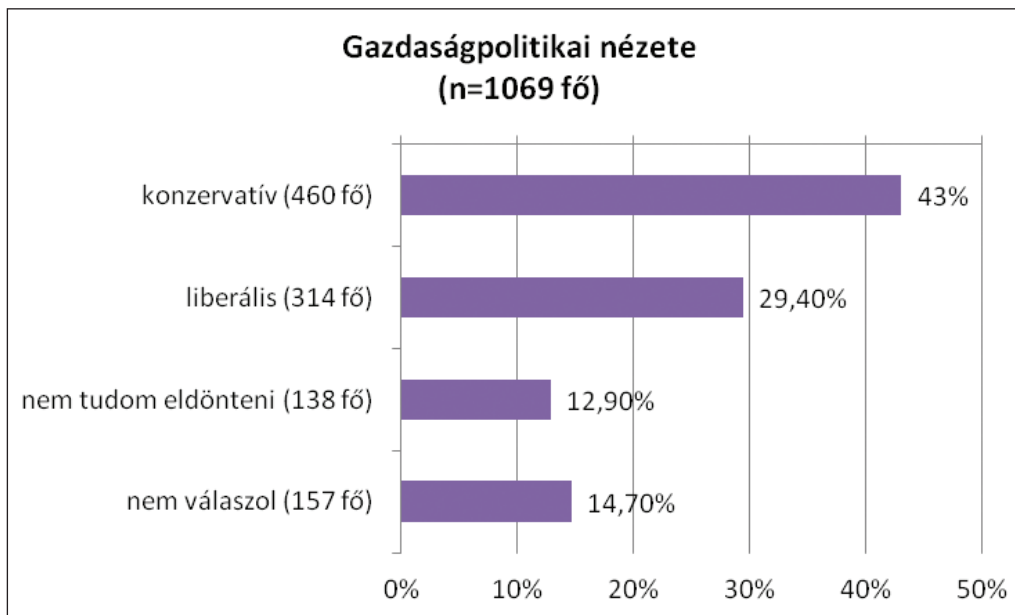
9. ábra: A magyarországi minta megoszlása
felekezeti hovatartozás szerint

10. ábra: A magyarországi minta megoszlása
politikai beállítottság szerint

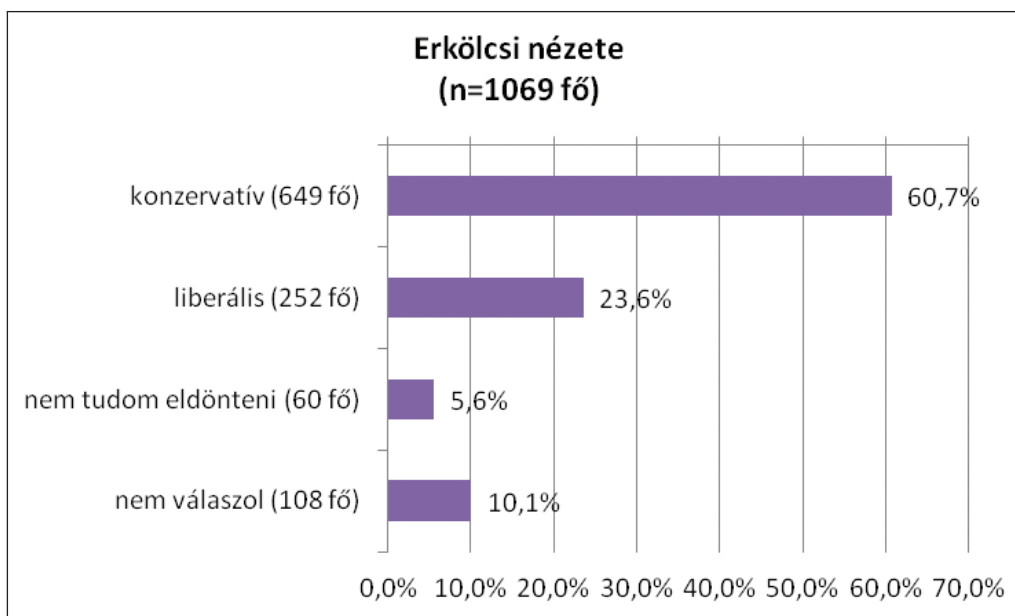
A hívők tipikusan katolikus vallásúak (46%), itt is 20% megtagadta a választ.

A politikai nézeteiről még több ember nem akart színt vallani – a megkérdezettek harmada megtagadta a választ. Nem tudta eldönteni jobbra vagy balra húz-e, 14%. A többség jobboldali beállítottságú (40%), és kevesebb, mint ennek a fele vallotta magát baloldalinak (14%).

11. ábra: A magyarországi minta megoszlása gazdaságpolitikai nézetek szerint

Gazdaságpolitikai nézeteiket tekintve, a többség konzervatív (43%). Liberálisnak kevesebb, mint a harmaduk vallja magát (29%), a bizonytalanok és a válaszmegtagadók aránya csaknem azonos (13 és 15%).

12. ábra: A magyarországi minta megoszlása a kérdezettek erkölcsi nézete szerint

Konzervatív erkölcsi nézeteket vall a válaszadók majd kétharmada (61%), liberális etikai normákat vall minden negyedik közülük (24%). A válaszmegtagadás 10%-os, a határozatlanok aránya 6%.

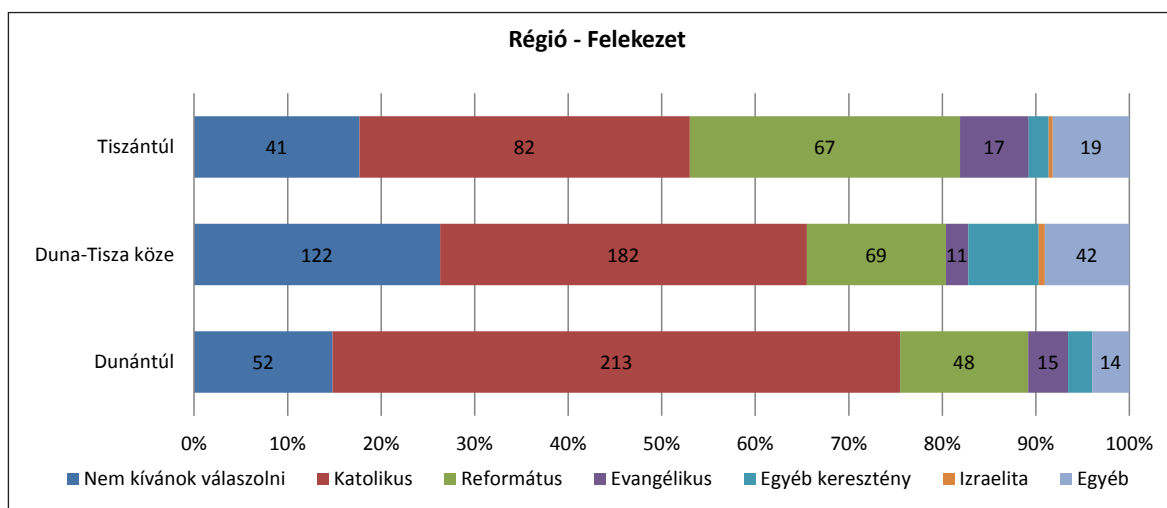
Szignifikáns kapcsolat van a régió és a felekezeti hovatartozás között.

15. táblázat: *A magyarországi minta kapcsolatainak megoszlása régiók és felekezeti hovatartozás szerint*

		Régió			Összesen
		Dunántúl	Duna–Tisza köze	Tiszántúl	
Vallás	Nem kívánok válaszolni	52	122	41	215
	Katolikus	213	182	82	477
	Református	48	69	67	184
	Evangélikus	15	11	17	43
	Egyéb keresztény	9	35	5	49
	Izraelita	0	3	1	4
	Egyéb	14	42	19	75
Együtt		351	464	232	1047

(Khi-négyzet teszt $p < 0,05$)

A Tiszántúlon a legnépesebb felekezet a katolikus (35%), mellette csaknem ennyi a reformátusok aránya (29%). Míg ezek az arányok a Dunántúlon 61–15%, a Duna–Tisza közén 39–15%, azaz ebben a két régióban lényegesen több a katolikus. A válaszmegtagadás a Duna–Tisza közén 26%, a másik két területen 18% (Tiszántúl), illetve 15% (Dunántúl).

13. ábra: *A magyarországi minta kapcsolatainak megoszlása régiók és felekezeti hovatartozás szerint*

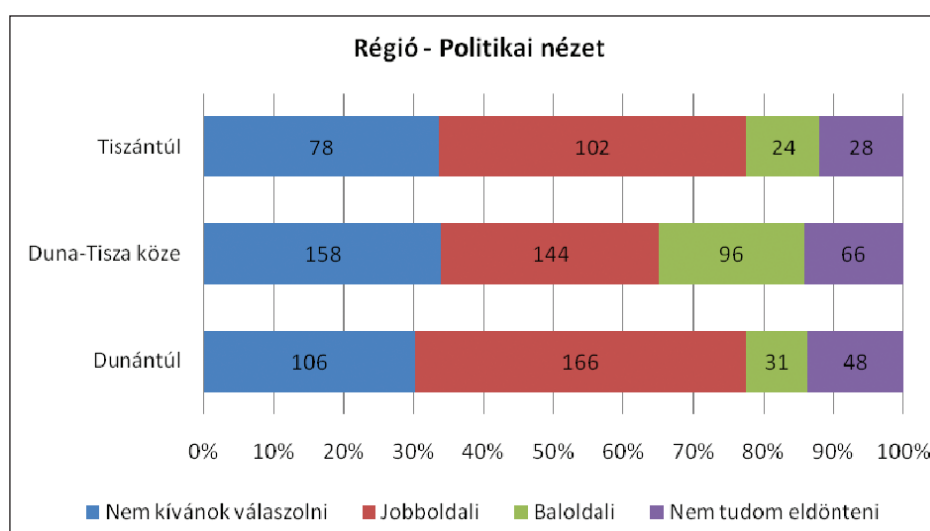
Szignifikáns kapcsolat van a régió és a politikai nézet között is. A teljes mintára érvényes 33%-os válaszmegtagadás nagyjából minden körzetre fennáll (30–34–34%). A jobboldali szimpátia az összes válaszadó esetében 39%-os, ennél jóval magasabb a Dunántúlon 47%, kissé magasabb a Tiszántúlon (44%), és lényegesen alacsonyabb a Duna–Tisza közén (31%).

16. táblázat: A magyarországi minta politikai nézetek szerinti megoszlása régióként

		Régió			Összesen
		Dunántúl	Duna–Tisza köze	Tiszántúl	
Politikai oldal	Nem kívánok válaszolni	106	158	78	342
	Jobboldali	166	144	102	412
	Baloldali	31	96	24	151
	Nem tudom eldönteni	48	66	28	142
Együtt		351	464	232	1047

(Khi-négyzet teszt $p < 0,05$)

A baloldali szimpátia a teljes mintára 14%, ennél jóval magasabb a Duna–Tisza közén (21%), a másik két régióban hasonló egymáshoz az érték (9% és 10%). A bizonytalanok aránya körzetektől függetlenül 12–14% körüli.

14. ábra: A magyarországi minta megoszlása politikai nézetek szerint régióként

A régió és a gazdaságpolitikai nézetek is lényeges összefüggést mutatnak. A teljes mintára a konzervatív gazdasági nézeteket vallók aránya 43%, ennél jóval magasabb a Dunántúlon (51%) és jóval alacsonyabb a Duna–Tisza közén (35%). A liberális gazdasági szemlélet a mintára 29%, ez a Dunántúlon csak 24%, a Duna–Tisza közén viszont 33% (a Tiszántúlon az átlaghoz igazodik, 30%).

17. táblázat: *A magyarországi minta megoszlása gazdaságpolitikai nézetek szerint régióként*

		Régió			Összesen
		Dunántúl	Duna–Tisza köze	Tiszántúl	
Gazdaságpolitikai	Nem kívánok válaszolni	43	84	29	156 = 15%
	Konzervatív	180	163	104	447 = 43%
	Liberális	85	151	72	308 = 29%
	Nem tudom eldönteni	43	66	27	136 = 13%
Együtt		351	464	232	1047 = 100%

(Khi-négyzet teszt $p < 0,05$)

Az erkölcsi szemlélet sem független a régiótól. Erkölcsi értelemben konzervatívnak tartja magát a válaszadók 60%-a, mely értéktől az egyes régiók a következő eltéréseket mutatják: magasabb a Dunántúlon (69%) és a Tiszántúlon (66%), míg alacsonyabb a Duna–Tisza közén (51%). Erkölcsileg legliberálisabbak az emberek a Duna–Tisza közén (27%), legkevésbé a Dunántúlon (20%), az átlag a kettő között (24%) adódik.

18. táblázat: *A magyarországi minta erkölcsi szemlélet szerinti megoszlása régióként*

		Régió			Összesen
		Dunántúl	Duna–Tisza köze	Tiszántúl	
Erkölcsi	Nem kívánok válaszolni	24	66	17	107
	Konzervatív	242	237	152	631
	Liberális	71	124	54	249
	Nem tudom eldönteni	14	37	9	60
Együtt		351	464	232	1047

(Khi-négyzet teszt $p < 0,05$)

Meglepően magas azon válaszadók aránya (van, ahol több mint egyharmad), akik nem voltak hajlandók az általuk „kényesnek” vélt kérdésekre válaszolni. Pedig a kérdőíves felmérés anonim jellegű volt, és önkéntes alapon került kitöltésre. Ez a bizalmatlanság a kommunista diktatúra szocializációs hatásainak tudható be, ahol a megfélemlítés, az információkkal történő visszaélés dominált. A magyar társadalmat nagyfokú bizalmatlanság jellemzi, Fukuyama (FUKUYAMA, 2007) szavaival élve a társadalmi tőke hiánya. Ez a megállapítás megegyezik Kopp Mária (KOPP, 2006) kutatási eredményeivel is.

Hofstede-féle dimenziók

Geert Hofstede (HOFSTEDE, 2006) a kultúrák tudományos megközelíthetősége és értékelhetősége szempontjából, dimenziókat dolgozott ki, melyeket vállalati szférákban, de a kultúra más területein is alkalmazni lehet. Öt dimenziót tartott fontosnak, melyek a következők:

1. Hatalmi távolság (PDI)

A dimenzió az egyenlőtlenségek jelenlétével a kultúrában, valamint az egyirányú függőség kontra kölcsönös függőség kérdéseivel foglalkozik. Értéke arra utal, hogy miként alkalmazkodnak az egyes kultúrák a tagjaik között megnyilvánuló egyenlőtlenségekhez, mennyire elfogadott – és elvárt – az alá-fölé rendeltségi viszony a hatékony működéshez, vagy ellenpólusként az egyenrangú kollégák önkéntes együttműködése biztosítja-e a sikerességet. Néhány kultúrában a természetes, fizikai és szellemi különbségek óriási gazdasági, politikai és szociális különbségek forrásaivá válnak, amelyek akár örökletes különbségekké is alakulhatnak. Más társadalmakban mindent megtesznek az ilyen különbségek csökkentésére és a nagyszámú egyenrangú egyénekből álló társadalom megteremtésére.

2. Bizonytalanság kerülése (UAI)

Az egyes kultúrák különböző mértékben tolerálják a bizonytalanságot, és különböző módszereket fejlesztettek ki annak csökkentésére. A bizonytalanságkerülés szubjektív érzés, és nem azonos a kockázatvállalási hajlandósággal, hiszen az egy konkrét dologra, eseményre vonatkozik, amelyben a kockázati tényező mérhető, de legalábbis megbecsülhető, bekalkulálható. A különböző technológiák a természet okozta bizonytalanság csökkentésére szolgálnak, a törvények az emberek okozta bizonytalanság, míg a vallás és különböző hiedelmek az ember számára megmagyarázhatatlan történések bizonytalanságát hivatottak csökkenteni.

3. Individualizmus – kollektivizmus (IDV)

Az individualizmus index (IDV) alapján elsősorban arra következtethetünk, hogy milyen a viszony egy csoport és egy hozzá tartozó egyén, valamint egy másik csoport között. Az individualista kultúrák az egyéni jogokat és eredményeket hangsúlyozzák, az egyének közötti verseny teljesen elfogadott és elvárt. A társadalom tagjai természetesnek veszik, hogy az egyén először a saját igényeit igyekszik kielégíteni, valamint, hogy az egyéni döntések „feljebb valók”, mint a csoportosak. Vezetési szempontból külön figyelmet érdemel, hogy kollektivista társadalmakban a „saját” csoport összetartása nagyon erős, és itt a lojalitás a hatékonyságnál is fontosabb, azonban ezek a kis csoportok egymástól élesen elkülönülnek, és keveredésük komoly konfliktusok forrásává válhat. Az individualista társadalmakban a gondolkodók elsősorban a társadalom egészével kapcsolatos kérdésekkel foglalkoznak, a mindenkivel szembeni igazságosság elve terjedt el általánosan. Éppen ezért nagyon fontos, hogy az individualizmus nem egyenlő a kapzsisággal. Az individualizmus és kollektivizmus közötti különbség inkább abban nyilvánul meg, hogy milyen az egyén és a csoport viszonya egymáshoz képest, melyik az alá- és melyik a fölérendelt, illetve ki hozza a döntéseket.

4. Férfiasság kontra nőiesség (MAS)

A férfias kultúrákban a nemek szerepe nagyon élesen elkülönül: a férfiktól erős cél- és eredményorientáltságot, hatalomgyakorlást és a versenyben keménységet várnak el. Mindezek külső megjelenési formája a társadalmi elismerés, a vállalati hierarchia és az összegyűjtött vagyon. Ilyen társadalmakban a férfiak egész életükben a karrierre koncentrálnak, céljuk a mindennapi megélhetés és anyagi jólét megteremtése családjuk számára. A nőies kultúrákban a nemek szerepe kevésbé élesen határolódik el, és megközelítőleg ugyanazon munka- és karrierlehetőségek nyitottak mindkét nem képviselői számára. A társadalom domináns értékrendszere sokkal inkább a nőies, gyengédebb, érzelmesebb értékekhez kötődik, így a sikeresség mértéke is inkább az emberi kapcsolatok száma és minősége, nem pedig a hatalom és vagyon nagysága. Ilyen kultúrákban a verseny kevésbé jellemző.

5. Hosszú távú orientáció (LTO)

A hosszú távú orientáció, más néven konfuciánus gondolkodás indexe arra ad útmutatót, hogy egy kultúra tagjainak jellemzően milyen képe van a világról, saját életéről és sorsáról. Az index alacsony értéke arra utal, hogy az adott kultúra időorientációja jellemzően rövid távú, a jelenre – vagy maximum a közeli jövőre – koncentráló. Fontos jellemző, hogy a problémákat általában a hagyományos, megszokott módon közelítik meg, sokat adva a múlt tapasztalatai alapján kialakult módszerekre, eljárásokra tartózkodnak a hirtelen törésektől, változásoktól. Egy ilyen társadalomban egyébként is nagyon fontos az általános stabilitás megléte, és zavarok esetén komoly erőfeszítéseket tesznek annak helyreállítása érdekében. Mindezzel szemben, az index másik végén, egy gyakorlatias, a távoli jövőre koncentráló, a napi élvezetek helyett, hosszú távra befektető kultúrát találunk, amely kevésbé ragaszkodik a múlt hagyományaihoz és a stabilitáshoz, viszont vállalkozó szellemű, könnyen és gyorsan átveszi az újításokat.

Az alábbiakban a kapott eredményeinket értelmezzük, és összehasonlítjuk a Hofstede Központ Magyarországról kapott eredményeivel, melyek megtalálhatók a tanulmányban feltüntetett weboldalakon.

19. táblázat: A magyarországi minta összesített táblázata a Hofstede-dimenziók eredményei alapján

N	Hofstede_ hatalmi	Hofstede_ bizonytalanság	Hofstede_ hosszú távú	Hofstede_ férfiasság	Hofstede_ indiv. /_koll.
Összesen	1069	1069	1069	1069	1069
átlag	14,0019	16,9046	13,8157	15,1618	15,9832
szórás	2,86853	2,53039	2,65576	2,98420	2,72554
minimum	5,00	7,00	5,00	5,00	7,00
maximum	25,00	25,00	23,00	25,00	25,00
Nő	520	520	520	520	520
átlag	13,6692	16,7654	13,4692	14,9000	15,7077
szórás	2,78002	2,46961	2,62180	2,85312	2,50301
minimum	5,00	7,00	5,00	5,00	7,00
maximum	23,00	24,00	21,00	23,00	23,00
Férfi	549	549	549	549	549
átlag	14,3169	17,0364	14,1439	15,4098	16,2441
szórás	2,91762	2,58197	2,64838	3,08540	2,89893
minimum	7,00	9,00	6,00	7,00	8,00
maximum	25,00	25,00	23,00	25,00	25,00
Szignifikáns-e?	igen	nem	igen	igen	igen

1. Legmagasabb érték az összesített eredményeknél a bizonytalanság kerülése (UAI). A bizonytalanságkerülés azt mutatja, hogy a kultúra tagjai milyen mértékben érznek fenyegetettséget bizonytalan, ismeretlen helyzetekben. Ez az érzés kifejezésre jut pl. a stressz állapotában, vagy az írott/íratlan szabályok, vagyis a kiszámíthatóság iránt felmerülő igényben. Az erős bizonytalanságkerülő társadalmakban az életben elkerülhetetlenül jelen lévő bizonytalanság állandó fenyegetést jelent. Úgy kell kidolgozni a megküzdési stratégiákat, hogy a legfőbb motivációs tényezők, a biztonság, a tisztelet és a valahová tartozás érzése ne sérüljön. A gyenge bizonytalanságkerülő kultúrákban a bizonytalanság az élet elfogadott, természetes velejárója, és a váratlan események, helyzetek nem jelentenek problémát. A Hofstede Központ Magyarországot, a folyamatos mérések esetében a második vagy a harmadik helyre teszi ennél az indexnél (http://www.geert-hofstede.com/hofstede_hungary.shtml, 2014. február 24-i adatok alapján). Tehát eredményeink alapján a magyar kultúra tagjai kerülnek az ismeretlen helyzeteket, mert fenyegetve érzik magukat, és stresszként élik meg, ha megküzdési stratégiákat kell kidolgozniuk.

2. A második legmagasabb érték az individualizmus-kollektivizmus index (IDV). Az individualizmus olyan társadalmakra jellemző, ahol az egyéni kapcsolatok lazák, felszínesek, mindenki elsősorban saját magát, illetve legszűkebb családját helyezi előtérbe. Az ilyen típusú kultúra az én-kultúra. Ezzel szemben a kollektivizmus az olyan társadalmakat jellemzi, amelyekben az egyén születésétől kezdve szorosan összetartozó csoportokba illeszkedik, amelyek a csoport iránti lojalitásért cserébe életre szóló védelmet nyújtanak számára. Ezt a típusú kultúrát mikultúrának nevezhetjük. Mindegyik dimenziót fontosnak tartjuk, de külön figyelmet fordítunk az individualista-kollektivista dimenzióra. Elképzelésünk szerint a magyar kultúra legnagyobb traumája, a trianoni döntés mellett, 1945, a kommunista diktatúra térhódítása volt, ugyanis a történelem fejlődési folyamataiban, de különösen a dualizmus korában, az individualizmus erősödött meg Magyarországon, és a Horthy-korszak alatt is ez folytatódott (BORDÁS, 2014). Az individualizmus fejlődése alatt, az iparosodással, a magánszféra megerősödésével, a civil szférák jelentős előretörésével óriási szerep jutott az önmegvalósításnak, amely az emberi szükségletek csúcán elhelyezkedő egyik legfontosabb törekvése az embernek (MASLOW, 1970). 1945 lélektanilag tette tönkre a magyar kultúrát, önmegvalósítási folyamatait, hiszen az 1945-ös törvények, pillanatok alatt megszüntették a magántulajdonhoz, a földekhez való jogot, valamint közel 1600 civil szervezetet számoltak fel, megszüntetve ezzel együtt az emberek önmegvalósítási folyamatait. E kollektivista kényszer ellen az 1956-os forradalom, egy kitörési lehetőségnek látszott, melynek leverésével mentálhigiénés szempontból elkezdődött Magyarország legsúlyosabb időszaka. Az individualizmusában megtört magyar kultúrára ráerőszakolt kollektivista szemlélet és gondolkodás tünetei törtek felszínre a kilátástalanságban, az önmegvalósítás elvesztésében. Valószínűleg ennek a folyamatnak egyik következménye az öngyilkosságok magas száma, hiszen az 1960-as, 70-es, 80-as évekre Magyarország világelső lett az öngyilkosságok elkövetésében (BORDÁS, 1994). A Hofstede Központ Magyarországot érintő folyamatos eredményeivel a mi kutatásunk eredményei is többnyire megegyeznek, hiszen az IDV-index esetében, ők is magas individualizmusra jellemző értékeket kaptak (http://www.geert-hofstede.com/hofstede_hungary.shtml, 2014. február 24-i adatok alapján). Úgy tűnik, hogy folyamatosan kezd helyreállni az a történelemből hozott individualista értékrend a magyar kultúrában, melyet az 1945 után létrejött kommunista hatalomátvétel mentálhigiénésen is teljesen tönkretett, és az önmegvalósítási folyamatok, ha lassan is, de újra kezdenek kibontakozni. Ezt támasztja alá az a statisztikai tény is, hogy 2013-ra Magyarország már a 9. helyen szerepelt világviszonylatban az öngyilkossági statisztikában (1989-ig első volt).
3. A harmadik legmagasabb érték a mi kutatásunk esetében a férfiasság kontra nőiesség (MAS) értéke, ami azt jelenti, hogy erősen maszkulin társadalom vagyunk. A maszkulin kultúrákban a társadalmi nemi szerepek élesen elkülönülnek: a férfiak magabiztosak, kemények, az anyagi sikerre összpontosítanak, a nők legyenek szerények, szelídek, és az életviszonyokra koncentrálnak. A feminin kultúrákban a társadalmi nemi szerepekben átfedések találhatók, a szerepek bizonyos mértékig összemosódnak; mind a nők, mind a férfiak legyenek szerények, szelídek, és az élet minőségére koncentrálnak. A maszkulin társadalmakban a domináns érték az anyagi siker és az előrehaladás. A konfliktusok megoldása küzdelem árán történik. A feminin kultúrákban a domináns értékek a másokról való gondoskodás, a szolidaritás a környezet, a természet védelme. A konfliktusok megoldása kompromisszumok és tárgyalások útján történik. A Hofstede Központ Magyarországot folyamatosan nagyon maszkulin társadalomnak méri, szinte minden esetben ez az érték az első helyen van (http://www.geert-hofstede.com/hofstede_hungary.shtml, 2014. február 24-i adatok alapján). Az eltérés valószínűleg a mintában keresendő, hiszen mi véleményformálókkal dolgoztunk, ők pedig rétegezett mintavétellel. A magyar társadalomra jellemző magas MAS-értékek miatt is nagyon fontos lenne már középiskolai szinten konfliktuselméleteket és konfliktuskezelési technikákat oktatni.
4. A negyedik helyre a hatalmi távolság (PDI) értéke került a mi kutatásunk esetében. A hatalmi távolság dimenziója annak mértéke, hogy az adott közösség alacsonyabb beosztású, kisebb hatalommal rendelkező tagjai mennyiben fogadják el a hatalom egyenlőtlen eloszlásának tényét. A kis hatalmi távolságú társadalmak az emberek közötti egyenlőtlenségek minimálisra való csökkentésére törekednek. A nagy hatalmi távolságú társadalmakban az emberek közötti

egyenlőtlenségek természetesesek, sőt ezeket kívánatosnak tartják. Mi viszonylag elég alacsony értékeket kaptunk ennél az indexnél, ami azt jelenti, hogy a magyar kultúra tagjai egymás között az egyenlőtlenségek minimálisra való csökkentésére törekednek. Viszont magasabbak a Hofstede Központ által mért adatoknál (http://www.geert-hofstede.com/hofstede_hungary.shtml, 2014. február 24-i adatok alapján), ami adódhat a célcsoportok különbségéből is. Náluk ez az érték a legalacsonyabb a magyar kultúrára vonatkozóan.

5. Legalacsonyabb értékeket a hosszú távú orientáció (LTO) esetében kaptunk. Ez az index azt fejezi ki, ahogy fentebb megfogalmaztuk, hogy az adott kultúra időorientációja jellemzően rövid távú, a jelenre – vagy maximum a közeli jövőre – koncentráló. Fontos megállapítás, hogy a problémákat jellemzően a hagyományos, megszokott módon közelítik meg, sokat adva a múlt tapasztalatai alapján kialakult módszerekre, eljárásokra, tartózkodnak a hirtelen törésektől, változásoktól. Sajnos ez az index azt is mutatja, hogy a magyar kultúra a történelmi múlttal, a történelmi traumákkal nem békelt meg, nincs feldolgozva a veszteségek által okozott gyász (lásd lentebb), ezért inkább a múltban, kicsit a jelenben és legkevésbé jövőorientáltan él. A Hofstede Központ kicsit nagyobb értékeket kapott ennél az indexnél, mint mi, bár a két legkisebb eredmény, a hosszú távú orientációt és a hatalmi távolságot illetően, megegyezik mindkét kutatás esetében (http://www.geert-hofstede.com/hofstede_hungary.shtml, 2014. február 24-i adatok alapján).

A 19. táblázatból jól látható, hogy a női és férfi átlagok eltérése szignifikáns a legelső sor „igen” megjegyzése esetén. A férfiak szignifikánsan magasabb hatalmi orientációval, hosszú távú orientációval, férfiasság-preferenciával és kollektívizmussal jellemezhetőek.

A következő táblázatok a Hofstede-alskálák eredményeinek világnézet szerinti eloszlását és különbségeit mutatják be:

20. táblázat: *A magyarországi minta; Hofstede dimenziói és a vallásosság összefüggése*

Vallásos-e?	ÁTLAG				Szignifikáns-e?
	Nincs válasz	Igen	Nem	Együtt	
N (fő)	226	668	175	1069	
Hatalmi távolság	13,9425	14,1063	13,6800	14,0019	nem
Bizonytalanságkerülés	16,3938	17,1497	16,6286	16,9046	igen
Hosszú távú orientáció	13,6372	14,0644	13,0971	13,8157	igen
Férfiasság	15,1593	15,2335	14,8914	15,1618	nem
Individualizmus-kollektívizmus	15,6858	16,253	15,3371	15,9832	igen

A magukat vallásosnak vallók magasabb bizonytalanságkerüléssel, erősebb hosszú távú orientációval, magasabb férfiasság-preferenciával és magasabb kollektívizmussal jellemezhetőek a Hofstede-skála alapján. A hatalmi távolság és a férfiasság-preferencia esetében a különbségek statisztikailag nem szignifikánsak.

21. táblázat: *A magyarországi minta; Hofstede dimenziói és a politikai nézet összefüggése*

Politikai nézete	ÁTLAG					Szignifikáns-e?
	Nincs válasz	Jobboldali	Baloldali	Nem tudja	Együtt	
N (fő)	346	425	153	145	1069	
Hatalmi távolság	13,8555	14,4612	13,1961	13,8552	14,0019	igen
Bizonytalanságkerülés	16,7543	17,2212	16,4575	16,8069	16,9046	igen
Hosszú távú orientáció	13,763	14,4659	12,8235	13,0828	13,8157	igen
Férfiasság	15,211	15,3153	14,7255	15,0552	15,1618	nem
Individualizmus-kollektívizmus	15,8237	16,4588	15,4183	15,5655	15,9832	igen

A magukat jobboldalinak vallók magasabb hatalmi távolsággal, magasabb bizonytalanság-kerüléssel, erősebb hosszú távú orientációval és magasabb kollektívizmussal jellemezhetőek a Hofstede-skála alapján. A férfiasság-preferencia esetében a különbségek statisztikailag nem szignifikánsak.

22. táblázat: *A magyarországi minta;
Hofstede dimenziói és a gazdasági nézet összefüggése*

Gazdasági nézete	ÁTLAG					Szignifikáns-e?
	Nincs válasz	Konzervatív	Liberális	Nem tudja	Együtt	
N (fő)	157	460	314	138	1069	
Hatalmi távolság	13,8662	14,5217	13,2898	14,0435	14,0019	igen
Bizonytalanság-kerülés	16,0127	17,2739	16,7803	16,9710	16,9046	igen
Hosszú távú orientáció	14,1019	14,4435	12,8344	13,6304	13,8157	igen
Férfiasság	14,8471	15,4065	15,0732	14,9058	15,1618	nem
Individualizmus-kollektívizmus	15,3057	16,487	15,8248	15,4348	15,9832	igen

A konzervatív gazdasági nézeteket vallók magasabb hatalmi távolsággal, magasabb bizonytalanság-kerüléssel, erősebb hosszú távú orientációval és magasabb kollektívizmussal jellemezhetőek a Hofstede-skála alapján. A férfiasság-preferencia esetében a különbségek statisztikailag nem szignifikánsak.

23. táblázat: *A magyarországi minta;
Hofstede dimenziói és az erkölcsi nézet összefüggése*

Erkölcsi nézete	ÁTLAG					Szignifikáns-e?
	Nincs válasz	Konzervatív	Liberális	Nem tudja	Együtt	
N (fő)	108	649	252	60	1069	
Hatalmi távolság	14,0648	14,2573	13,3254	13,9667	14,0019	igen
Bizonytalanságkerülés	15,7870	17,2512	16,5913	16,4833	16,9046	igen
Hosszú távú orientáció	13,9537	14,2265	12,6111	14,1833	13,8157	igen
Férfiasság	15,1111	15,2404	14,8095	15,8833	15,1618	nem
Individualizmus-kollektívizmus	15,2963	16,3282	15,5238	15,4167	15,9832	igen

A konzervatív erkölcsi nézeteket vallók magasabb hatalmi távolsággal, magasabb bizonytalanság-kerüléssel, erősebb hosszú távú orientációval és magasabb kollektívizmussal jellemezhetőek a Hofstede-skála alapján. A férfiasság-preferencia esetében a különbségek statisztikailag nem szignifikánsak.

24. táblázat: *A magyarországi minta;
Hofstede dimenziói és a foglalkozás összefüggése*

Foglalkozás	ÁTLAG							Sznifnifkánse?
	Polgármester	Pap	Tanár	Orvos	Vállalkozó	Egyéb	Együtt	
N (fő)	151	95	235	91	191	306	1069	
Hatalmi távolság	14,2980	14,6632	13,4468	14,0000	14,7277	13,6242	14,0019	igen
Bizonytalanságkerülés	16,8808	17,1579	16,4681	17,2637	17,2932	16,8235	16,9046	igen
Hosszú távú orientáció	14,1457	14,9474	13,6638	14,4945	13,7016	13,2876	13,8157	igen
Férfiasság	15,3907	15,7474	14,7319	14,8791	15,5969	15,0098	15,1618	igen
Individualizmuskollektívizmus	16,3841	16,5789	15,6383	16,5055	15,7382	15,8627	15,9832	igen

A legmagasabb hatalmi távolsággal és bizonytalanságkerüléssel a vállalkozók, a legmagasabb hosszú távú orientációval, férfiasság-preferenciával és kollektívizmussal a papok jellemezhetőek.

Régiók szerinti bontás

A következő táblázatok a magyarországi földrajzi régiókban mért leíró statisztikákat tartalmazzák a Hofstede-alskálákra vonatkozóan.

25. táblázat: *A magyarországi minta;
Hofstede dimenzióinak alakulása a dunántúli régióban*

Dunántúl	N	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
Hatalmi távolság	315	6,00	25,00	13,9619	2,74937
Bizonytalanságkerülés	315	9,00	23,00	17,0762	2,44830
Hosszú távú orientáció	315	7,00	23,00	13,8222	2,49971
Férfiasság	315	5,00	23,00	14,9079	3,21438
Individualizmuskollektívizmus	315	8,00	24,00	16,2222	2,79584

26. táblázat: *A magyarországi minta;
Hofstede dimenzióinak alakulása a Duna–Tisza köze régióban*

Duna–Tisza köze	N	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
Hatalmi távolság	245	6,00	25,00	13,6531	3,30022
Bizonytalanságkerülés	245	7,00	25,00	16,4571	2,79988
Hosszú távú orientáció	245	5,00	21,00	13,0735	2,80564
Férfiasság	245	7,00	23,00	15,0776	2,80480
Individualizmuskollektívizmus	245	7,00	24,00	15,3510	2,58607

27. táblázat: A magyarországi minta;
Hofstede dimenzióinak alakulása a tiszántúli régióban

<i>Tiszántúl</i>	<i>N</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>
Hatalmi távolság	85	7,00	18,00	13,5765	2,21132
Bizonytalanságkerülés	85	12,00	24,00	17,0353	2,11259
Hosszú távú orientáció	85	7,00	19,00	13,4000	2,61952
Férfiasság	85	6,00	25,00	15,8118	3,56068
Individualizmus-kollektívizmus	85	10,00	25,00	16,5059	3,19085

28. táblázat: A magyarországi minta;
Hofstede dimenzióinak régiók szerinti összesített táblázata

	ÁTLAGOK			Szignifikáns-e?
	<i>Dunántúl</i> (<i>n</i> = 315)	<i>Duna–Tisza köze</i> (<i>n</i> = 245)	<i>Tiszántúl</i> (<i>n</i> = 85)	
Hatalmi távolság	13,9619	13,6531	13,5765	nem
Bizonytalanságkerülés	17,0762	16,4571	17,0353	igen
Hosszú távú orientáció	13,8222	13,0735	13,4000	igen
Férfiasság	14,9079	15,0776	15,8118	nem
Individualizmus-kollektívizmus	16,2222	15,3510	16,5059	igen

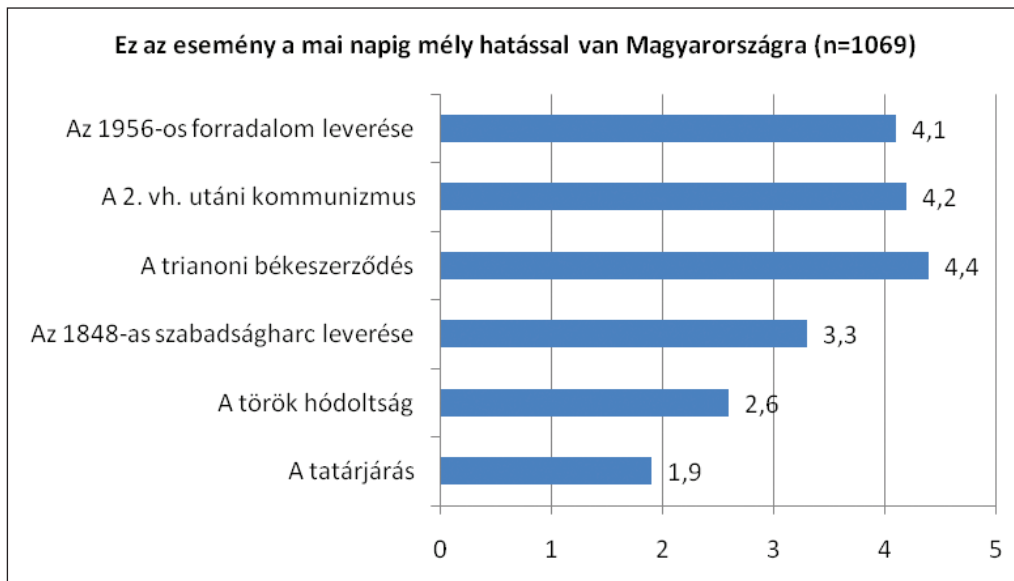
A régiók összehasonlításánál kitűnik, hogy a dunántúli válaszadók magasabb hatalmi távolsággal, magasabb bizonytalanságkerüléssel, magasabb hosszú távú orientációval, míg a tiszántúli válaszadók erősebb kollektívizmussal jellemezhetőek. A hatalmi távolság és a férfiasság-preferencia esetén a különbségek statisztikailag nem minden esetben szignifikánsak.

A magyar történelem megítélése

A válaszadók 1-től 5-ig terjedő skálán határozták meg, mennyire értenek egyet a kijelentésekkel a magyar történelem, különböző – többnyire negatív – eseményeivel kapcsolatban (1 = egyáltalán nem ért egyet az adott kijelentéssel az adott történelmi eseményre vonatkoztatva, 5 = teljes mértékben egyetért).

A szalagdiagramok az átlagok értékeit jelzik 1 és 5 között.

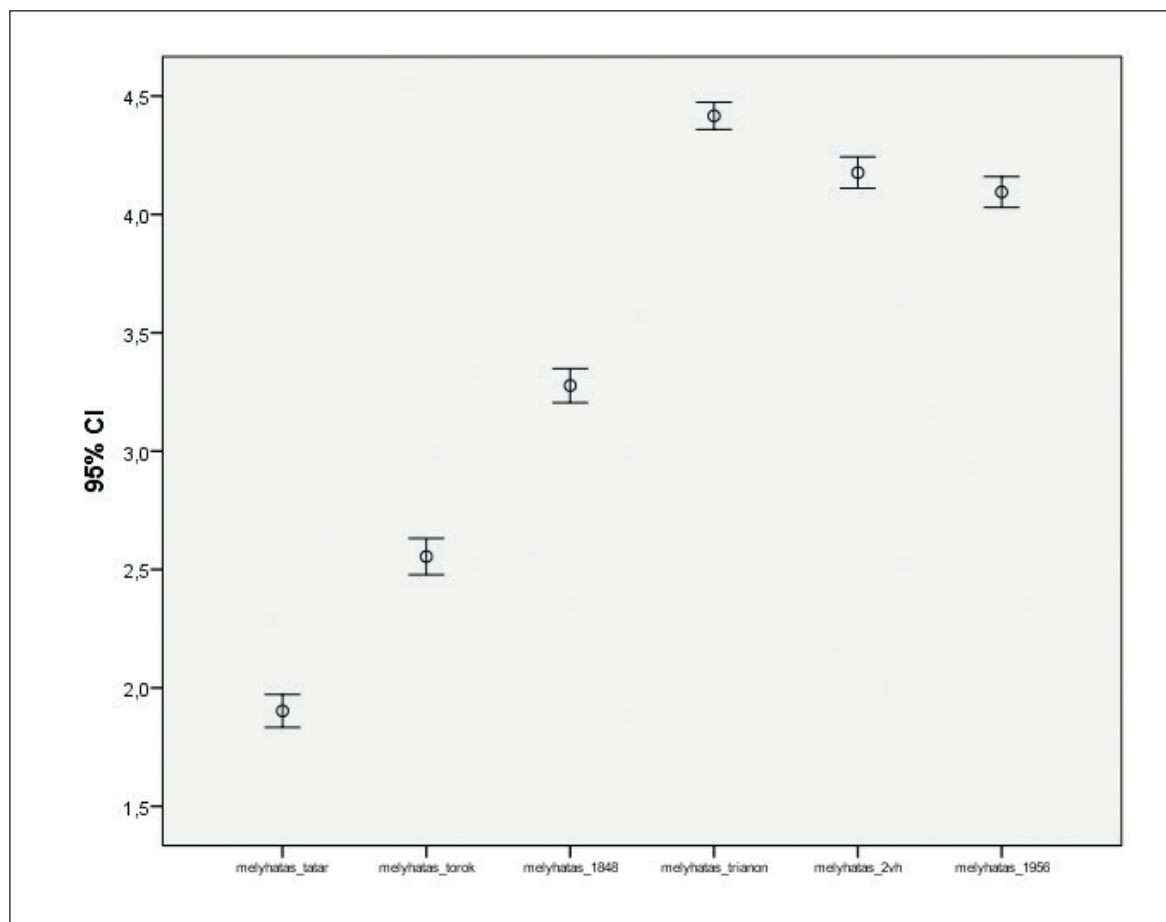
*Ez az esemény a mai napig mély hatással van Magyarországra
(Mély hatás)*

15. ábra: A magyarországi minta
a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján,
a mély hatásra vonatkozóan

A magyar válaszadók a felsorolt történelmi események közül napjainkra is mély hatást gyakorlóknak tartják az időben hozzánk közelebb állókat. Az 1–5-ös skálán 4-es érték fölötti átlag adódott a 20. század eseményeire, és ahogy visszafelé megyünk az időben, egyre alacsonyabb a hatást mutató átlag.

Csaknem lineáris regressziós kapcsolat mutatható ki a történelmi trauma bekövetkezésének ideje és a mai napig tartó hatás mértéke között: minél régebbi az esemény, annál kisebb negatív befolyása van ránk. Kiugrik azonban az iménti tendencia szabályosságából Trianon megítélése. Ez az esemény okozza a legsúlyosabb hatást a mai magyarokra – a válaszadók szerint. Az átlagok csökkenő sorrendben a következők: Trianon = 4,4; kommunizmus = 4,2; 1956 = 4,1; 1848 = 3,3; török = 2,6; tatár = 1,9.

1. Boxplot-ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a mély hatásra vonatkozóan

A boxplot ábra – az átlagokat kis körrel, az alatta-fölötte elhelyezkedő 95%-os megbízhatósági intervallumot vonalkával jelölve – jól mutatja a traumaként megélt történelmi esemény időbeli lineáris függését a monoton növekvő tendenciából kiugró Trianon magasabb értékével. A rövid szakaszok az alacsony szórásértékeket jelzik, ami azt mutatja, hogy az emberek nagyon hasonlóan ítélik meg ezeket az eseményeket.

29. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a mély hatásra vonatkozóan, nemek szerinti bontásban

Nem	Mély hatás						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nő	520	1,9731	2,5500	3,3077	4,3865	4,1212	4,1077
Férfi	549	1,8361	2,5592	3,2477	4,4444	4,2295	4,0820
Együtt	1069	1,9027	2,5547	3,2769	4,4163	4,1768	4,0945
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

Az egymás alatti piros értékek között szignifikáns az eltérés.

A vizsgált történelmi traumák mélyen érintő hatásának megítélésében a nemek között szignifikáns eltérés áll fent. A nőkre lényegesen mélyebb hatást gyakorol a tatárjárás, 1848 (3,31 > 3,25), és 1956, míg a férfiakra a török hódoltság, Trianon (4,44 > 4,39) és a kommunista uralom.

30. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a mély hatásra vonatkozóan, korcsoportok szerinti bontásban

Korcsoportok	Mély hatás						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Fiatall (30 év alatt)	130	1,8538	2,4923	3,3154	4,3308	4,0615	3,9154
Középkorú (30–50 év)	576	1,8333	2,5104	3,1719	4,3663	4,1493	4,0625
Idős (50 év felett)	361	2,0249	2,6454	3,4321	4,5235	4,2576	4,2050
Együtt	1067	1,9007	2,5539	3,2774	4,4152	4,1753	4,0928
Szignifikáns-e?		igen	nem	igen	igen	nem	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlttel jelölt alcsoporttól.

A török hódoltság és a kommunizmus megítélésében nincs lényeges különbség a három korcsoport között, ugyanakkor a többi esemény az idős korosztályra szignifikánsan mélyebb hatást gyakorol, mint a középkorúakra. Trianon és 1956 az 50 év felettiekre nemcsak a középkorú, de a fiatal korcsoportnál is jelentősen mélyebben hat (pl. Trianon az időseknél 4,52 >, a középkorúaknál 4,36 és a fiataloknál 4,33).

31. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a mély hatásra vonatkozóan, foglalkozás szerinti bontásban

Foglalkozás	Mély hatás						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Polgármester	151	2,0000	2,6556	3,3444	4,4106	4,0728	4,0596
Pap	95	2,0737	2,8105	3,5053	4,7368	4,6842	4,4737
Tanár	235	1,8511	2,5277	3,2511	4,4043	4,1574	4,1149
Orvos	91	1,9780	2,7033	3,4066	4,5824	4,4286	4,4286
Vállalkozó	191	1,7487	2,2618	3,0785	4,2565	3,8901	3,8377
Egyéb	306	1,9150	2,5850	3,2778	4,3791	4,1895	4,0392
Együtt	1069	1,9027	2,5547	3,2769	4,4163	4,1768	4,0945
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Dőlttel azokat a számokat jelöli, mely alcsoportoktól lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak.

A véleményalkotók foglalkozás szerint is másként ítélik meg a történelmi traumák mély hatását. Legérzékenyebben a lelkészeket, legkevésbé a vállalkozókat érinti a történelmi traumák hatása.

A tatárok, a törökök és 1848 hatását a vállalkozók lényegesen kisebb problémaként élik meg, mint a polgármesterek és a lelkészek. A második világháborút követő kommunista uralom ma is élő hatása, szintén a vállalkozókat viseli meg legkevésbé minden más foglalkozáshoz képest (kivéve a polgármestereket).

Trianon és 1956 megítélése a lelkészek számára lényegesen mélyebb hatású, mint a vállalkozók, a tanárok, a polgármesterek és az egyéb foglalkozásúak számára (pl. Trianon a papoknál 4,7-es átlag, míg a vállalkozóknál 4,3).

32. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a mély hatásra vonatkozóan, vallásosság szerinti bontásban*

Vallásos-e?	Mély hatás						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	226	1,8938	2,3540	3,1239	4,0929	3,7434	3,7965
Igen	668	1,9641	2,6617	3,3638	4,5539	4,3578	4,2530
Nem	175	1,6800	2,4057	3,1429	4,3086	4,0457	3,8743
Együtt	1069	1,9027	2,5547	3,2769	4,4163	4,1768	4,0945
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlttel jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A vallás szerepe szintén dominánsan befolyásolja a történelmi trauma megítélését. A vallásos emberek minden felsorolt eseményt lényegesen mélyebben élnek meg, mint a nem vallásosak (pl. 1956 esetében az átlagok $4,2 > 3,9$). Trianon és a kommunizmus megítélésében az egyik szélső pólust a hívők adják, akik jobban átérzik az események súlyát – 4,6 és 4,4-es átlagokkal –, a másik véglet azoké, akik a vallásosságukról nem kívántak nyilatkozni – 4,0-es és 3,7-es átlagokkal. A középértékek közötti eltérések ezekben az esetekben egymástól és a nem vallásos csoporttól is szignifikánsak.

33. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a mély hatásra vonatkozóan, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban*

Felekezet	Mély hatás						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	218	1,8349	2,2339	3,1514	4,0872	3,6743	3,7523
Katolikus	486	1,8909	2,6173	3,3251	4,5144	4,2984	4,1770
Református	193	2,0777	2,7876	3,3990	4,5596	4,3782	4,3005
Evangelikus	43	1,6744	2,6512	3,3256	4,5116	4,4186	4,4186
Egyéb keresztény	49	1,7959	2,3061	3,3673	4,4694	4,3469	4,1020
Izraelita	4	2,7500	2,7500	1,7500	3,2500	3,2500	3,5000
Egyéb	76	1,8816	2,5789	3,0132	4,3421	4,1316	3,8684
Együtt	1069	1,9027	2,5547	3,2769	4,4163	4,1768	4,0945
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Dőlttel azokat a számokat jelöli, mely alcsoportoktól lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak.

Szignifikánsan mélyebben hat a tatárjárás a reformátusokra, mint az evangélikusokra ($2,1 > 1,7$), a török hódoltság szintén a reformátusokra, mint az egyéb keresztényekre és azokra, akik nem válaszoltak a vallási hovatartozás kérdésére ($2,8 > 2,31$ és $2,23$). 1848, Trianon, a kommunizmus és 1956 eseményei az izraelitákat sokkal kevésbé viselik meg, mint a három nagy keresztény vallás követőit (pl. Trianon: izraelita $3,3 <$ református $4,6$ és katolikus, evangélikus $4,5$).

34. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a mély hatásra vonatkozóan, politikai beállítottság szerinti bontásban*

Politikai beállítottság	Mély hatás						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	346	1,8497	2,3439	3,1936	4,3179	3,9104	3,8671
Jobboldali	425	2,0259	2,8212	3,5106	4,6965	4,5741	4,4753
Baloldali	153	1,7908	2,5163	3,1569	4,1634	3,9216	3,8366
Nem tudom eldönteni	145	1,7862	2,3172	2,9172	4,0966	3,9172	3,7931
Együtt	1069	1,9027	2,5547	3,2769	4,4163	4,1768	4,0945
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól.

A politikai beállítottság minden vizsgált történelmi esemény máig tartó mély hatását eltérően befolyásolja. A jobboldali nézeteket valló válaszadókat lényegesen mélyebben érinti mindegyik vesztes kimenetelű „csata” (pl. Trianon: jobboldali 4,7 > baloldali 4,2; kommunizmus: jobboldali 4,6 > baloldali 3,9). Az eltérések szignifikánsak a jobboldaliaknál mind a baloldalhoz, mind a politikai beállítottságukat el nem áruló emberek véleményéhez hasonlítva.

35. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a mély hatásra vonatkozóan, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban*

Gazdaságpolitikai beállítottság	Mély hatás						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	157	1,5987	2,0828	2,9172	4,0764	3,5924	3,6178
Konzervatív	460	2,0413	2,7587	3,4587	4,6696	4,4783	4,3804
Liberális	314	1,8503	2,5287	3,2611	4,2675	4,0732	3,9650
Nem tudom eldönteni	138	1,9058	2,4710	3,1159	4,2971	4,0725	3,9783
Együtt	1069	1,9027	2,5547	3,2769	4,4163	4,1768	4,0945
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A gazdaságpolitikai beállítottság szintén szignifikáns kapcsolatban áll a történelmi traumákkal. A konzervatív beállítottság minden eseménynél magasabb átlagot, azaz nagyobb hatást mutat (pl. Trianon konzervatív 6,7 > liberális 4,0). A konzervatív gazdasági nézet lényegesen mélyebb benyomással jellemezhető, mint a liberálisoké vagy azoké, akik nem akarták vagy nem tudták eldönteni, milyen oldalhoz állnak közelebb. A legkevésbé a gazdasági nézeteiket nem közlőkre hatnak a vizsgált történelmi események, az eltérések itt is szignifikánsak az összes többi alcsoporthoz képest.

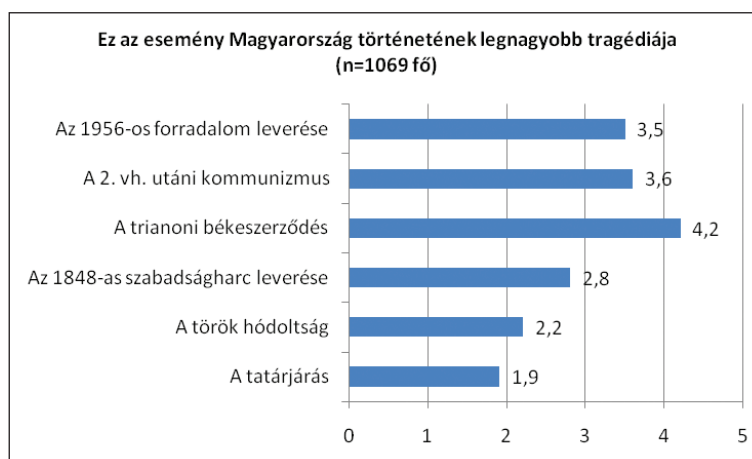
36. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a mély hatásra vonatkozóan, régiók szerinti bontásban*

Régió	Mély hatás						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. VH.	1956
Dunántúl	531	1,9316	2,6581	3,3561	4,6068	4,5014	4,2906
Duna–Tisza köze	464	1,8685	2,4353	3,1940	4,2284	3,9052	3,9203
Tiszántúl	232	1,9224	2,5991	3,3405	4,5043	4,2155	4,1250
Együtt	1047	1,9016	2,5463	3,2808	4,4164	4,1738	4,0898
Szignifikáns-e?		nem	igen	nem	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat, a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A vizsgált történelmi eseményekre legkevésbé érzékenyek a Duna–Tisza közén lakó emberek, a legmélyebb benyomást a dunántúliakra gyakorolják. Az eltérés szignifikáns a török, Trianon, 2. vh. és 1956 esetében, az utolsó három eseménynél nemcsak a Dunántúl, de a Tiszántúl átlagait is lényegesen meghaladják a Duna–Tisza közti értékek. A kommunizmus esetében a két szélső pólus egymástól és a tiszántúli régiótól is jelentős eltérést mutat: Dunántúl 4,5 > Tiszántúl 4,2 > Duna–Tisza köze 3,9.

Ez az esemény Magyarország történetének legnagyobb tragédiája
(Tragédia)

16. ábra: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a legnagyobb tragédiára vonatkozóan*

A felsorolt történelmi események közül a magyar történelem legnagyobb tragédiájának szintén az időben hozzánk közelebb állókat tartják, súlyosabbnak Trianont. Az 1–5-ös skálán 4-es érték fölötti átlag csak erre adódott. Az átlagok csökkenő sorrendben a következők: Trianon = 4,2; kommunizmus = 3,6; 1956 = 3,5; 1848 = 2,8; török = 2,2; tatár = 1,9. Összehasonlítva a napjainkra gyakorolt mély hatással, a legnagyobb tragédiaként való beállítás alacsonyabb értéket kapott mindhárom 20. századi eseményre, míg a korábbiakra szinte azonosat.

Itt is lineáris regressziós kapcsolat mutatható ki a történelmi trauma bekövetkezésének ideje és a legnagyobb történelmi tragédiaként megélt átlagok között: minél régebbi az esemény, annál kevésbé tekintik a legnagyobb tragédiának.

37. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, nemek szerinti bontásban*

Nemek	Tragédia						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nő	520	1,9115	2,1962	2,8173	4,1538	3,5846	3,5635
Férfi	549	1,8998	2,2222	2,7450	4,2240	3,6812	3,5355
Együtt	1069	1,9055	2,2095	2,7802	4,1899	3,6342	3,5491
Szignifikáns-e?		nem	nem	nem	nem	nem	nem

A férfiak és a nők hasonlóan ítélik meg a vizsgált történelmi események tragikus voltát. Nincs lényeges eltérés sem az együttes átlagoktól, sem egymástól.

38. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, korcsoportok szerinti bontásban*

Korcsoportok	Tragédia						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Fiatal (30 év alatt)	130	1,8385	2,1308	2,7385	4,1385	3,4769	3,3615
Középkorú (30–50 év)	576	1,8698	2,1736	2,7205	4,1493	3,5816	3,4670
Idős (50 év felett)	361	1,9861	2,2964	2,8809	4,2687	3,7729	3,7452
Együtt	1067	1,9053	2,2099	2,7769	4,1884	3,6336	3,5483
Szignifikáns-e?		nem	nem	igen	nem	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól.

A korosztályok a tatárjárás, a török hódoltság és Trianon tragédiáját hasonlóan látják, nincs lényeges eltérés az átlagaik között. Trianont 4,2 körüli átlaggal jellemezte minden csoport (legmagasabb átlagok ennél az eseménynél vannak). Az 1848-as szabadságharc, a kommunizmus és 1956 eseményeit azonban az idősek (50 év felettiek) sokkal súlyosabb csapásként élik meg, mint a középkorú és a fiatal népesség (1956: idős 3,7 > középkorú 3,5 > fiatal 3,4).

39. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, foglalkozás szerinti bontásban*

Foglalkozás	Tragédia						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Polgármester	151	2,1589	2,5563	3,0728	4,2848	3,6755	3,6225
Pap	95	2,1684	2,6526	2,9053	4,5053	4,3474	3,9684
Tanár	235	1,7745	2,1702	2,7574	4,0681	3,6043	3,6553
Orvos	91	2,0110	2,3297	2,8242	4,5385	3,8242	3,6593
Vállalkozó	191	1,7330	1,8482	2,5916	3,9895	3,2618	3,2042
Egyéb	306	1,8758	2,1209	2,7190	4,1601	3,5915	3,4837
Együtt	1069	1,9055	2,2095	2,7802	4,1899	3,6342	3,5491
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Dőlttel azokat a számokat jelöltük, amely alcsoportoktól lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A véleményformálók foglalkozása szignifikánsan befolyásolja a történelmi traumák tragédiaként való felfogását. Csaknem minden vizsgált eseményt a lelkészek és polgármesterek fogják fel leginkább tragédiaként. Egyetlen kivétel Trianon, ahol az orvosok ítélik meg legsúlyosabbnak a helyzetet.

A másik végletet a vállalkozók jelentik itt is, számukra okozza a legkisebb megrázkódtatást a történelmi trauma. Szignifikánsan alacsonyabbak a vállalkozók átlagértékei szinte minden más foglalkozás átlagainál. A két kiemelt pólus (lelkész–polgármester, illetve vállalkozó) az összes eseménynél jelentősen eltérő értékeket mutat (pl. a második világháborút követő kommunizmus: vállalkozó 3,3 < pap 4,3).

40. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, vallásosság szerinti bontásban*

Vallásos-e?	Tragédia						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	226	1,8628	2,0177	2,6858	3,8850	3,2345	3,3319
Igen	668	1,9850	2,3533	2,8593	4,3728	3,8967	3,7246
Nem	175	1,6571	1,9086	2,6000	3,8857	3,1486	3,1600
Együtt	1069	1,9055	2,2095	2,7802	4,1899	3,6342	3,5491
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól.

A vallásosság ténye szignifikánsan magasabb átlagokat eredményez a vallásos embereknél. A vizsgált történelmi eseményeket a hívők nagyobb tragédiaként élik meg, mint a nem vallásosak és azok, akik nem válaszoltak a vallásosság kérdésére (pl. legmagasabb átlagok Trianonnál: vallásos 4,4 > nem vallásos vagy vallását nem vállaló 3,9).

41. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban*

Felekezet	Tragédia						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	218	1,8486	1,9817	2,6697	3,8532	3,1560	3,2798
Katolikus	486	1,9033	2,2840	2,8025	4,3107	3,7346	3,6646
Református	193	2,0415	2,3990	2,9326	4,3938	3,9793	3,7617
Evangelikus	43	2,0930	2,3721	3,0233	4,3953	3,8605	3,7907
Egyéb keresztény	49	1,8367	2,1020	2,5102	4,2653	3,8367	3,4490
Izraelita	4	2,2500	1,5000	2,2500	2,7500	2,7500	3,0000
Egyéb	76	1,6579	1,9211	2,6316	3,7763	3,2763	3,0000
Együtt	1069	1,9055	2,2095	2,7802	4,1899	3,6342	3,5491
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Dőlttel azokat a számokat jelöltük, amely alcsoportoktól lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak.

A felekezeti hovatartozás alapján is lényegi eltérések mutathatók ki. Szignifikánsan alacsonyabb átlag adódott az „egyéb” vallású válaszadók esetében a tatárjárás, a török hódoltság és 1956 kapcsán, mégpedig a a katolikus, a református és az evangélikus vallásúakkal szemben (pl. 1956 „egyéb” 3,0 < evangélikus 3,8).

1848 esetében az egyéb keresztények sokkal kevésbé tekintik tragédiának a történelmi eseményt, mint az evangélikusok. Trianon hatását „leértékeli” az izraeliták minden más valláshoz képest (kivéve az egyéb kategóriát), pl. zsidó 2,8 < református 4,4.

A második világháborút követő kommunista rendszert legkevésbé azok tartják tragikusnak, akik nem voltak hajlandók megválaszolni, milyen vallást gyakorolnak, ill. hívők-e egyáltalán. Szignifikánsan alacsonyabb a 3,16-os átlaguk, mint a nagyobb felekezeteknek, pl. református 3,98 vagy evangélikus 3,86, illetve katolikus 3,73.

42. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, politikai beállítottság szerinti bontásban*

Politikai beállítottság	Tragédia						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	346	1,8439	2,0665	2,7283	4,0058	3,3873	3,3960
Jobboldali	425	2,0565	2,4847	2,9765	4,6141	4,1553	3,9788
Baloldali	153	1,7712	1,9346	2,5686	3,6601	3,0588	3,0261
Nem tudom eldönteni	145	1,7517	2,0345	2,5517	3,9448	3,3034	3,2069
Együtt	1069	1,9055	2,2095	2,7802	4,1899	3,6342	3,5491
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A jobboldali politikai nézeteket valló véleményformálók minden történelmi eseményt lényegesen nagyobb tragédiaként élnek meg, mint a baloldaliak és azok, akik nem válaszoltak a vallásosságot firtató kérdésre, vagy nem tudták eldönteni (pl. legmagasabb átlagok Trianonnál: jobboldali 4,6 > vallását eltitkolók 4,0 > baloldali 3,7).

43. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban*

Gazdaságpolitikai beállítottság	Tragédia						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	157	1,6688	1,8344	2,4968	3,8344	3,1019	3,2866
Konzervatív	460	2,0717	2,4696	2,9717	4,5370	4,0261	3,8522
Liberális	314	1,8185	2,1051	2,7420	3,9076	3,3726	3,3025
Nem tudom eldönteni	138	1,8188	2,0072	2,5507	4,0797	3,5290	3,3986
Együtt	1069	1,9055	2,2095	2,7802	4,1899	3,6342	3,5491
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől, szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A konzervatív gazdaság nézeteket valló válaszadók szignifikánsan magasabb átlagot mutatnak a történelmi tragédiáink megítélésében, mint a liberálisok és azok, akik nem válaszoltak a gazdasági nézeteiket taglaló kérdésre vagy nem tudták eldönteni (pl. 2. vh. és kommunizmus: konzervatív 4,0 > nem tudja a gazdasági nézetét 3,5 > liberális 3,4 > nem közli a gazdasági beállítottságát 3,1). A 2. vh. esetében a két szélső pólus (legtragikusabb nézet a konzervatív, legkevésbé a gaz-

dasági nézetüket nyilvánosan nem vállalók) egymással és a többi alcsoporttal összehasonlítva is szignifikáns eltérést mutat.

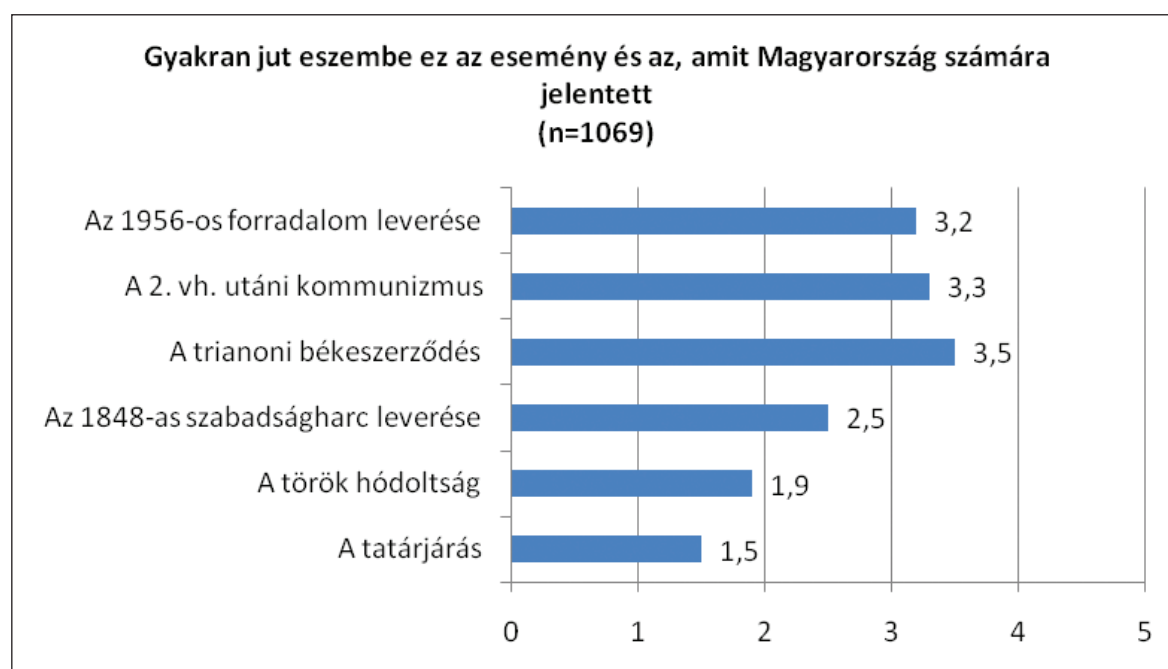
44. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, régiók szerinti bontásban*

Régió	Tragédia						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. VH.	1956
Dunántúl	351	1,9231	2,2849	2,8575	4,3704	3,9202	3,7208
Duna–Tisza köze	464	1,8211	2,0819	2,6034	3,9203	3,3836	3,3966
Tiszántúl	232	2,0388	2,3147	3,0129	4,4612	3,6897	3,5776
Együtt	1047	1,9035	2,2015	2,7794	4,1910	3,6313	3,5454
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

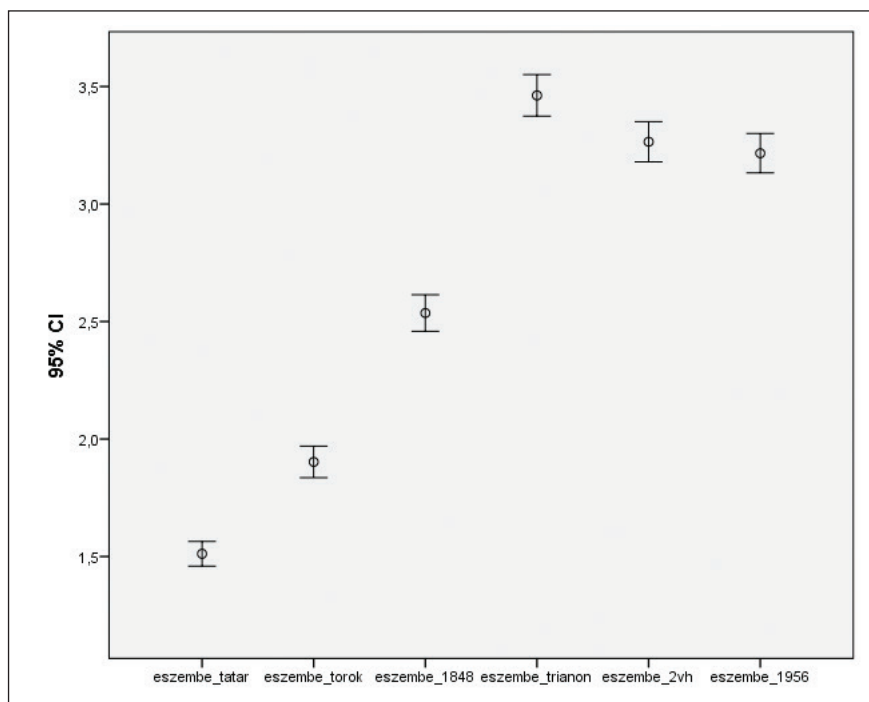
A Duna–Tisza közén lakók tartják legkevésbé tragikusnak a vizsgált események hatását (legalacsonyabb átlagok), szignifikánsan alacsonyabbak a középértékeik a Dunántúl és a Tiszántúl lakosaihoz képest (pl. legmagasabb átlagok Trianonnál: Duna–Tisza köze 3,9 < Dunántúl 4,4 < Tiszántúl 4,5). A 2. vh. hatására legérzékenyebben a dunántúliak reagálnak, legkevésbé a Duna–Tisza közén lakók, itt minden érték jelentősen eltér a másiktól: Dunántúl 3,9 > Tiszántúl 3,7 > Duna–Tisza köze 3,4.

Gyakran jut eszembe ez az esemény és az, amit Magyarország számára jelentett (Eszembe)

17. ábra: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a gyakori emlékezésre vonatkozóan*

Történelmi traumáink negatív hatása annál gyakrabban jut a válaszadók eszébe, időben minél közelebbi eseményről van szó. Leggyakrabban Trianon máig érezhető szerepe gondolkodtatja el a magyarokat. Az 1–5-ös skálán 4-es érték fölötti átlag egyik eseménynél sem szerepel, míg a súlyosságánál, tragédiájánál, a korábbi kérdéseknél igen. Az átlagok csökkenő sorrendben a következők: Trianon = 3,5; kommunizmus = 3,3; 1956 = 3,2; 1848 = 2,5; török = 1,9; tatár = 1,5. A lineáris kapcsolat ebben az esetben is érvényes a történelmi trauma bekövetkezésének ideje és az átlagok között.

2. Boxplot-ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a gyakori emlékezésre vonatkozóan

A boxplot ábra itt is jól mutatja a traumaként megélt történelmi esemény felidőzésének időbeli lineáris függését, a monoton növekvő tendenciából kiugró Trianon magasabb értékével.

45. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, nemek szerinti bontásban

Nemek	Eszembe						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nő	520	1,5288	1,8942	2,5327	3,3192	3,1385	3,1615
Férfi	549	1,4954	1,9107	2,5392	3,5974	3,3843	3,2678
Együtt	1069	1,5117	1,9027	2,5360	3,4621	3,2647	3,2161
Szignifikáns-e?		nem	nem	nem	igen	igen	nem

A piros jelölés esetén az egymás alatti értékek között szignifikáns az eltérés.

A nemek a vizsgált történelmi eseményekből csak Trianont és a második világháborút követő kommunista érárt ítélik meg lényegesen másként abból a szempontból, hogy milyen gyakran jut eszükbe a tragédia. A férfiak matematikailag kimutathatóan nagyobb értékkel élik meg napi szinten Trianon és a kommunizmus hatását (pl. Trianon esetében a legmagasabb átlagok: férfi 3,6 > nő 3,3). A többi esemény megítélésében nincs jelentős eltérés egymástól, illetve az együttes átlagoktól.

46. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, nemek szerinti bontásban*

Korcsoportok	Eszembe						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Fiatal (30 év alatt)	130	1,5154	1,9615	2,5154	3,2692	3,0615	2,8308
Középkorú (30–50 év)	576	1,4896	1,8715	2,4618	3,3802	3,1840	3,1632
Idős (50 év felett)	361	1,5485	1,9363	2,6676	3,6648	3,4765	3,4488
Együtt	1067	1,5127	1,9044	2,5380	3,4630	3,2680	3,2193
Szignifikáns-e?		nem	nem	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dönt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dönt számok alcsoportjai mutatják.

Az időben hozzánk legközelebb álló négy történelmi esemény mindegyike lényegesen gyakrabban jut eszébe az idős korosztálynak, mint a középkorúnak vagy a fiatalnak (pl. Trianon a legmagasabb átlagokkal: idős 3,7 > középkorú 3,2 és fiatal 3,1). 1956 esetében a két szélső vélemény, az időseké és fiataloké, egymástól is és a középkorúakétól is szignifikánsan eltér: legsűrűbben idézik fel az '56-os eseményeket az idősek (3,4), lényegesen ritkábban a középkorúak (3,2) és ennél is jóval kevesebbszer a fiatalok (2,8).

47. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, foglalkozás szerinti bontásban*

Foglalkozás	Eszembe						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Polgármester	151	1,9404	2,4371	3,0795	3,8146	3,5166	3,5099
Pap	95	1,6000	2,1895	2,8000	4,0842	4,1053	3,8105
Tanár	235	1,4553	1,8255	2,5149	3,3787	3,1447	3,1660
Orvos	91	1,4066	1,9011	2,5275	3,6484	3,4945	3,4505
Vállalkozó	191	1,4136	1,7173	2,3665	3,0838	2,7644	2,8063
Egyéb	306	1,4085	1,7255	2,3105	3,3399	3,2157	3,1111
Együtt	1069	1,5117	1,9027	2,5360	3,4621	3,2647	3,2161
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Dönttel azokat a számokat jelöltük, amely alcsoportoktól lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak. Narancssárgával, a „piros pólus” második helyen álló alcsoportját jelöltük, akik kevesebb dönt számjegyes csoporteltérést mutatnak, mint a piros csoport. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dönt számok alcsoportjai mutatják.

A véleményformálók foglalkozása alapján az egyik pólust a polgármesterek és a lelkészek adják, akiknek talán munkájuk folytán gyakrabban is kell foglalkozniuk a történelmi emlékeinkkel, az ő átlagaik a legmagasabbak. A másik pólust a vállalkozók jelentik, akik a három, időben hozzánk közelebbi történelmi traumára szignifikánsan kevesebbet gondolnak. Például a második világháború utáni kommunista diktatúra esetében: pap 4,1 > orvos 3,5, illetve minden további foglalkozás is szignifikánsan alacsonyabb átlagot mutat a lelkészekénél. Vagy például tanár 3,1 > vállalkozó 2,8 – és minden további foglalkozás átlaga szignifikánsan magasabb, mint a vállalkozóké.

48. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, vallásosság szerinti bontásban*

Vallásos-e?	Eszembe						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	226	1,5354	1,8319	2,3982	2,9735	2,7832	2,8805
Igen	668	1,5299	1,9746	2,6647	3,7784	3,5674	3,4895
Nem	175	1,4114	1,7200	2,2229	2,8857	2,7314	2,6057
Együtt	1069	1,5117	1,9027	2,5360	3,4621	3,2647	3,2161
Szignifikáns-e?		nem	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A vallásos véleményformálónak lényegesen többet jutnak eszükbe a történelmi traumáink, mint a nem vallásosoknak és azoknak, akik nem válaszoltak a vallásosság kérdésére (kivétel a tatárjárás, amire hasonlóan emlékeznek). Például 1956 az 1–5-ös skálán a hívőknek 3,5-ös átlaggal „jut eszükbe”, míg a hitetleneknek 2,6-os átlaggal. Ez utóbbi a másik szélsőség. ’56 kapcsán a három átlag mindegyike lényegesen eltér a többitől: hívő 3,5 > titkolózó 2,9 > nem vallásos 2,6.

49. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban*

Felekezet	Eszembe						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	218	1,4771	1,7202	2,3945	2,9220	2,7294	2,8394
Katolikus	486	1,5288	1,9650	2,5494	3,5741	3,3539	3,3354
Református	193	1,5855	2,0466	2,7927	3,9482	3,7306	3,5751
Evangelikus	43	1,5814	2,0000	2,7209	3,6744	3,4651	3,5581
Egyéb keresztény	49	1,2245	1,5510	2,4286	3,5510	3,3265	3,1429
Izraelita	4	2,5000	2,2500	2,0000	2,0000	2,2500	1,7500
Egyéb	76	1,4079	1,8158	2,1974	2,9605	2,9474	2,5526
Együtt	1069	1,5117	1,9027	2,5360	3,4621	3,2647	3,2161
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Dőlttel azokat a számokat emeli ki, amely alcsoportoktól lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak.

1848, Trianon és a második világháborút követő kommunista diktatúra hatását lényegesen kevesebbszer idézik emlékeztükbe az „egyéb” felekezetekhez tartozó véleményformálók, mint a nagyobb egyházak válaszadói. Például Trianon esetében, ahol a legmagasabb átlagok adódtak, az „egyéb” felekezet átlaga 3,0 < református, 3,9 vagy katolikus 3,6. 1956 eseményei és következményei leggyakrabban a reformátusoknak jutnak eszébe, lényegesen többször, mint a katolikusoknak (3,6 > 3,3).

50. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, politikai beállítottság szerinti bontásban*

Politikai beállítottság	Eszembe						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	346	1,5289	1,8324	2,5000	3,2023	2,8844	2,9769
Jobboldali	425	1,5906	2,0682	2,7882	4,1153	3,9765	3,8235
Baloldali	153	1,3922	1,8105	2,2680	2,7255	2,6209	2,5033
Nem tudom eldönteni	145	1,3655	1,6828	2,1655	2,9448	2,7655	2,7586
Együtt	1069	1,5117	1,9027	2,5360	3,4621	3,2647	3,2161
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporthoz.

A jobboldali politikai beállítottság jelentősen emeli minden vizsgált történelmi esemény kapcsán a felidézés gyakoriságát. A jobboldali beállítottságú átlagok szignifikánsan magasabbak, mint a baloldaliaké és azoké, akik nem nyilatkoztak a politikai nézeteikről, vagy nem tudták azt eldönteni. Pl. legmagasabb átlagok Trianonnál: jobboldali 4,1-es átlag > nem mondta meg, hova húz 3,2-es átlag. Továbbá jobboldali 4,1-es átlag > nem tudja, hova húz 2,9-es átlag. És jobboldali 4,1-es átlag > baloldali 2,7.

51. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban*

Gazdaságpolitikai beállítottság	Eszembe						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	157	1,5096	1,7580	2,3822	2,9299	2,7261	2,7898
Konzervatív	460	1,5478	2,0804	2,7217	3,9739	3,7848	3,6891
Liberális	314	1,4586	1,7484	2,4045	3,0987	2,8885	2,8248
Nem tudom eldönteni	138	1,5145	1,8261	2,3913	3,1884	3,0000	3,0145
Együtt	1069	1,5117	1,9027	2,5360	3,4621	3,2647	3,2161
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporthoz.

A konzervatív gazdaságpolitikai beállítottsággal lényegesen gyakrabban idéződnék fel a vizsgált történelmi traumáink, mint liberális szemlélet mellett, illetve mint azoknál, akik nem mondták meg, vagy nem tudták eldönteni nézetük gazdasági hovatartozását. 1956 eseményei kapcsán az átlag az 1–5-ös skálán konzervatív nézőponttal (3,7) szignifikánsan magasabb, mint akik nem tudták eldönteni a hovatartozásukat (3,0), vagy liberálisok (2,8), vagy nem akarták megmondani, milyen gazdaságpolitikai elveket vallanak (2,8).

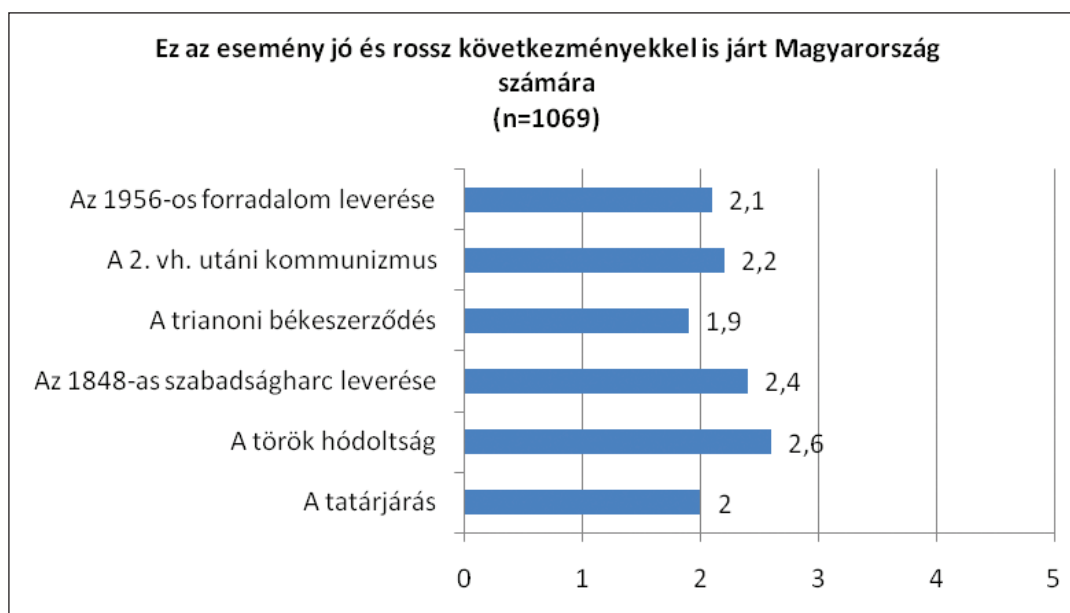
52. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, régiók szerinti bontásban

Régió	Eszembe						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Dunántúl	351	1,4872	1,9573	2,6496	3,6809	3,6011	3,4672
Duna–Tisza köze	464	1,4828	1,8297	2,3750	3,1466	2,9677	2,9784
Tiszántúl	232	1,6034	1,9397	2,6810	3,7371	3,3233	3,2888
Együtt	1047	1,5110	1,8968	2,5349	3,4565	3,2588	3,2111
Szignifikáns-e?		nem	nem	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporthoz.

A Duna–Tisza közén lakóknak lényegesen ritkábban jutnak eszébe a vizsgált történelmi események (kivéve a két legrégebbit), mint a másik két régióban lakóknak. Pl. a legmagasabb átlagok Trianon kapcsán szignifikánsan eltérnek a Duna–Tisza közén (3,1) és a dunántúli és tiszántúli átlagoktól (3,7).

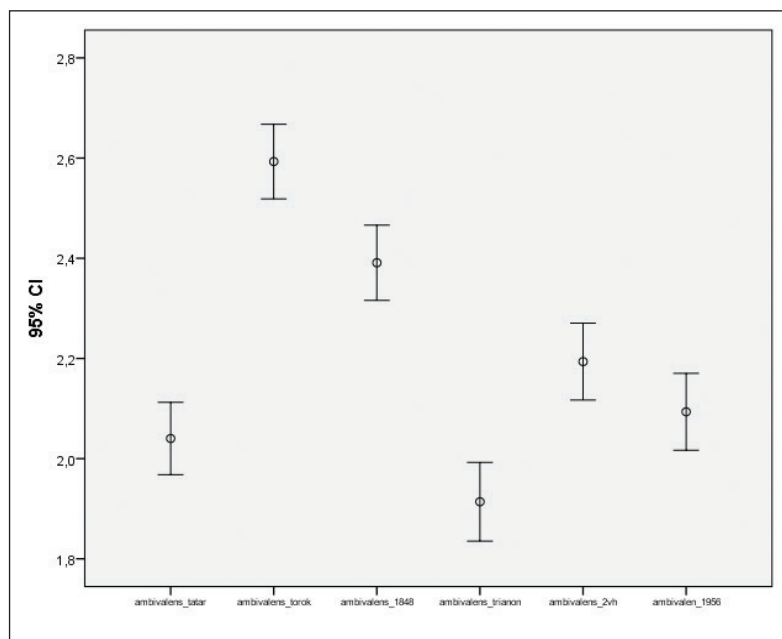
Ez az esemény jó és rossz következményekkel járt Magyarországra nézve (Ambivalens)

18. ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a jó és rossz következményekre vonatkozóan

Történelmi traumáink ambivalens megítélése a legalacsonyabb Trianon esetében (1,9-es átlag az 1–5-ös skálán), ami azt jelzi, hogy ennek az eseménynek látják legkevésbé a pozitív hatását a válaszadók, valószínűsíthetően csak a negatívát érzékelik. A legmagasabb érték a török hódoltságnál adódott (2,6-os átlag), ennek az eseménynek van a leginkább kettős hatása, rossz és jó következménye is.

A többi vizsgált történelmi trauma megítélése a pozitív és negatív következmények szempontjából 2 és 2,4 közötti átlaggal jellemezhető.

3. Boxplot-ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a jó és rossz következményekre vonatkozóan

A boxplot ábrából láthatók a széles konfidencia-intervallumok, ami magas szórásértékeket jelez. A válaszadók megítélésében lényeges különbségek vannak a történelmi traumák negatív és pozitív hatásának megítélésében. Minden felsorolt eseményre a vélemények különbözősége érvényes.

53. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, nemek szerinti bontásban

Nemek	Ambivalens						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nő	520	2,1712	2,7231	2,4865	2,0596	2,3462	2,2154
Férfi	549	1,9162	2,4699	2,3005	1,7760	2,0492	1,9781
Együtt	1069	2,0402	2,5931	2,3910	1,9139	2,1936	2,0935
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A pirossal jelölt, egymás alatti értékek között szignifikáns az eltérés.

A történelmi traumák megítélésében a nők ambivalensebb nézőpontot képviselnek, mint a férfiak. Trianon esetén például a nőknél az átlag 2,1, a férfiaknál 1,8.

54. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, korcsoportok szerinti bontásban

Korcsoportok	Ambivalens						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Fiatl (30 év alatt)	130	2,1769	2,6231	2,4077	1,8462	2,3154	2,0846
Középkorú (30–50 év)	576	1,9757	2,6319	2,3837	1,9080	2,1319	2,0625
Idős (50 év felett)	361	2,0886	2,5180	2,3823	1,9307	2,2410	2,1385
Együtt	1067	2,0384	2,5923	2,3861	1,9082	2,1912	2,0909
Szignifikáns-e?		nem	nem	nem	nem	nem	nem

Az életkor egyik vizsgált történelmi esemény kapcsán sem jelent lényeges különbséget annak megítélésében, hogy az jó és rossz következményekkel is járt. Hasonlóan ítélik meg ezt a kérdést a fiatalok, a középkorúak és az idősek. Az átlagok eltérése nem szignifikáns. Legkevésbé Trianon esetében látnak pozitív és negatív hatást is, minden korosztály 1,9-es átlaggal jellemezhető.

55. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, foglalkozás szerinti bontásban*

Foglalkozás	Ambivalens						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Polgármester	151	2,2318	2,9404	2,7616	2,3377	2,6026	2,6026
Pap	95	2,0947	2,5158	2,1789	1,7684	1,7368	1,8105
Tanár	235	2,1574	2,5957	2,3447	1,8596	2,1106	1,9404
Orvos	91	1,8242	2,7363	2,6374	1,8022	2,0330	2,1099
Vállalkozó	191	1,8168	2,4084	2,3194	1,9267	2,2670	2,0995
Egyéb	306	2,0425	2,5163	2,2810	1,8170	2,1993	2,0392
Együtt	1069	2,0402	2,5931	2,3910	1,9139	2,1936	2,0935
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Dőlttel azokat a számokat jelöli, amely alcsoportoktól lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak.

Leginkább a polgármesterek látják a történelmi események pozitív és negatív összetevőit. Minden más foglalkozástípusnál lényegesen magasabb átlagot mutatnak a török hódoltság, 1848, Trianon, a második világháború utáni kommunista hatalomátvétel és 1956 megítélésében.

56. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, vallásosság szerinti bontásban*

Vallásos-e?	Ambivalens						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	226	2,0708	2,5000	2,3850	1,9867	2,3009	2,2389
Igen	668	2,0599	2,5883	2,3787	1,8383	2,0614	1,9955
Nem	175	1,9257	2,7314	2,4457	2,1086	2,5600	2,2800
Együtt	1069	2,0402	2,5931	2,3910	1,9139	2,1936	2,0935
Szignifikáns-e?		nem	nem	nem	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A hívők, a tatárjárás, a török hódoltság és 1848 kivételével, egyértelműbbnek fogják fel a történelmi traumák hatását. Trianon és 1956 esetében szignifikánsan alacsonyabb a hívők átlaga, mint a nem vallásosaké ($1,8 < 2,1$ és $2,0 < 2,3$). A második világháborút követő kommunista diktatúra kapcsán, a vallásos válaszadóknál (2,1) jóval több ellentétes hatás fedezhető fel az eseményben, mint azoknál, akik nem válaszoltak a vallásosság kérdésre (2,3).

57. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban*

Felekezet	Ambivalens						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	218	1,9954	2,4817	2,4633	2,0688	2,4541	2,3165
Katolikus	486	2,0556	2,5617	2,3786	1,8519	2,0967	2,0432
Református	193	2,1192	2,7098	2,3938	1,8601	2,0881	2,0000
Evangelikus	43	2,1860	2,7209	2,6047	2,0930	2,3023	2,1395
Egyéb keresztény	49	1,8776	2,4082	2,0612	1,5102	1,7143	1,6327
Izraelita	4	3,0000	3,2500	3,5000	4,0000	4,2500	4,0000
Egyéb	76	1,8421	2,8289	2,2895	2,0526	2,4737	2,1842
Együtt	1069	2,0402	2,5931	2,3910	1,9139	2,1936	2,0935
Szignifikáns-e?		nem	nem	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Dőlttel azokat a számokat emeltük ki, amely alcsoportoktól lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak.

1848 és Trianon megítélése az egyéb keresztény vallásúaknál a legkevésbé ambivalens, lényegesen kevésbé, mint az evangélikusok és az izraeliták esetében. A kommunista diktatúra és 1956 rossz és jó hatásait az izraelita felekezet látja leginkább, minden más felekezetnél szignifikánsan magasabb átlagokkal találkozunk pl. 1956: izraelita 4,0 > református 2,0.

58. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, politikai beállítottság szerinti bontásban*

Politikai beállítottság	Ambivalens						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	346	2,1012	2,5029	2,3671	2,0173	2,3902	2,2514
Jobboldali	425	1,9882	2,5412	2,3294	1,6824	1,7859	1,8212
Baloldali	153	2,1242	2,9150	2,6405	2,2680	2,7059	2,4771
Nem tudom eldönteni	145	1,9586	2,6207	2,3655	1,9724	2,3793	2,1103
Együtt	1069	2,0402	2,5931	2,3910	1,9139	2,1936	2,0935
Szignifikáns-e?		nem	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

Trianon és a kommunista diktatúra kapcsán a jobboldali nézeteket vallók lényegesen kevésbé látják az események ellentétes hatásait, mint a baloldaliak, vagy azok, akik nem mondták meg, vagy nem tudták eldönteni, melyik oldallal szimpatizálnak. Pl. Trianon: jobboldali átlag 1,7 < nem mondja meg, vagy nem tudja, melyik oldalon áll átlag 2,0 és baloldali átlag 2,3. Ebben a két eseményben a baloldal adata lényegesen magasabb a többi alcsoport adatánál. Az összes eseményt tekintve, a baloldal látja ellentmondásosabbnak a helyzetek megítélését, a jobboldal pedig egyértelműbbnek – valószínűleg csak a negatív következményeket látják.

59. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban*

Gazdaságpolitikai beállítottság	Ambivalens						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	157	1,8662	2,2548	2,1720	1,8981	2,2038	2,0191
Konzervatív	460	2,0783	2,5696	2,4043	1,8217	2,0326	2,0087
Liberális	314	2,0764	2,7229	2,4682	1,9968	2,4268	2,2516
Nem tudom eldönteni	138	2,0290	2,7609	2,4203	2,0507	2,1884	2,1014
Együtt	1069	2,0402	2,5931	2,3910	1,9139	2,1936	2,0935
Szignifikáns-e?		nem	igen	igen	nem	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporthoz.

A liberális gazdaságpolitikai beállítottságú véleményformálók a történelmi traumák hatását árnyaltabban érzékelik, mint a konzervatívok a kommunista diktatúra és 1956 kapcsán. A török hódoltság és 1848 megítélését legkevésbé látja ellentmondásosnak a gazdasági nézeteit nem vállalók alcsoporthoz, szignifikánsan alacsonyabbak az átlagaik. A tatárjárás és Trianon ambivalens hatásának megítélése nem tér el jelentősen a különböző gazdaságpolitikai nézetek szerint.

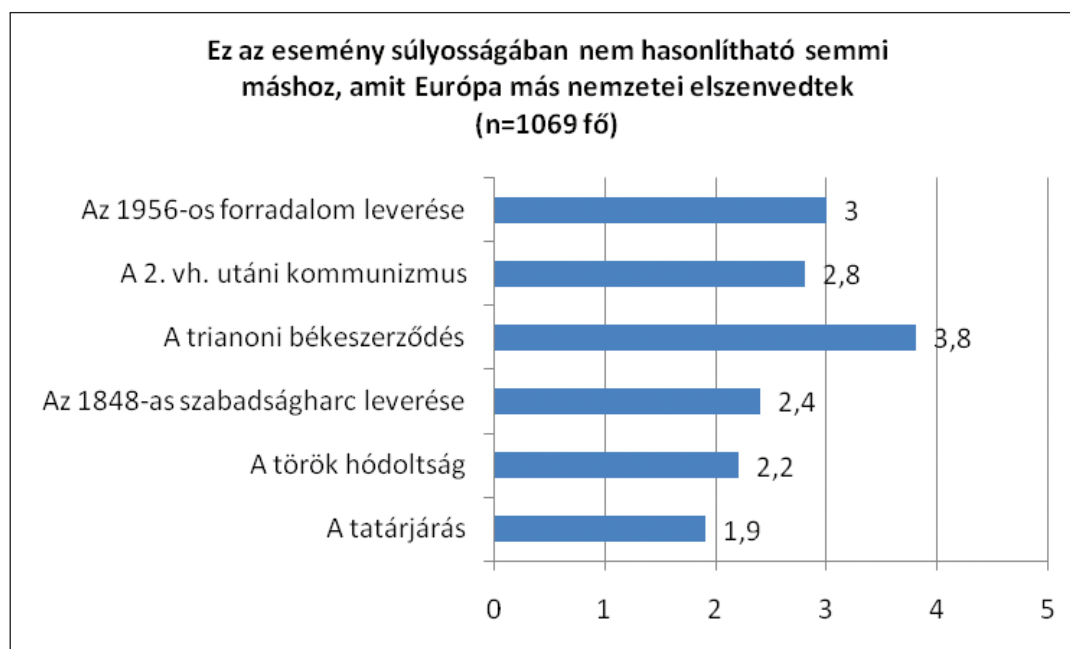
60. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, régiók szerinti bontásban*

Régió	Ambivalens						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Dunántúl	351	1,9858	2,4957	2,2507	1,6952	1,9088	1,8575
Duna–Tisza köze	464	2,1121	2,6724	2,4009	2,0151	2,3125	2,1810
Tiszántúl	232	1,9871	3,5948	2,5560	2,0517	2,4181	2,3060
Együtt	1047	2,0420	2,5960	2,3849	1,9160	2,2006	2,1003
Szignifikáns-e?		nem	nem	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporthoz.

Az időben hozzánk közelebb álló négy történelmi esemény ellentétes hatásait legkevésbé a Dunántúlon lakók érzékelik, lényegesen kevésbé, mint a másik két régió lakói, kivéve 1848-at, ahol csak a Tiszántúl átlagához képest szignifikáns az eltérés.

*Ez az esemény súlyosságában nem hasonlítható semmi máshoz,
amit Európa más nemzetei elszenvedtek
(Egyedi)*

19. ábra: A magyarországi minta
a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján,
a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva

Történelmi traumáink negatív hatását Európa más nemzeteinek elszenvedett eseményeihez hasonlítva, Trianon szerepe a legszámottevőbb (3,8-as átlag az 1–5-ös skálán). Három átlag adódott 2,5 fölött, ami azt jelzi, hogy ezeknél súlyosabb történelmi eseményt nem igazán kellett más európai ország lakosságának elviselnie. Ezek: Trianon, 1956 és a kommunizmus hatása.

Az 1–5-ös skálán 4-es érték fölötti átlag egyik eseménynél sem szerepel. Az átlagok csökkenő sorrendben a következők: Trianon = 3,8-as; 1956 = 3-as; kommunizmus = 2,8-as; 1848 = 2,4-es; török = 2,2-es; tatár = 1,9-es átlag.

61. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok
eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva,
nemek szerinti bontásban

Nemek	Egyedi						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nő	520	2,0019	2,2442	2,4654	3,7173	2,8538	3,0788
Férfi	549	1,8894	2,2295	2,3406	3,7851	2,7413	2,9599
Együtt	1069	1,9439	2,2367	2,4013	3,7521	2,7961	3,0178
Szignifikáns-e?		nem	nem	nem	nem	nem	nem

A vizsgált történelmi események súlyosságát hasonlóan ítélik meg a nők és a férfiak, nincs szignifikáns különbség az átlagaik között.

62. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, korcsoportok szerinti bontásban*

Korcsoportok	Egyedi						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Fiatal (30 év alatt)	130	1,7308	1,9923	2,2308	3,5000	2,6385	2,6692
Középkorú (30–50 év)	576	1,8854	2,1615	2,3003	3,6719	2,6858	2,9323
Idős (50 év felett)	361	2,1163	2,4404	2,6905	3,9695	3,0277	3,2798
Együtt	1067	1,9447	2,2352	2,4002	3,7516	2,7957	3,0178
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat, a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel, a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

Az idősök lényegesen súlyosabb, európai szinten egyedibb tragédiának tartanak minden vizsgált eseményt, mint a középkorúak és a fiatalok. 1956 esetében legmarkánsabb az eltérés a három korcsoport között, itt minden átlag szignifikánsan eltér a másiktól: idős 3,3 > középkorú 2,9 > fiatal 2,7. A többi eseménynél az idősök véleményétől tér el jelentősen a másik két korcsoporté, pl. a legmagasabb átlagok Trianon esetében: idős 4,0 > középkorú 3,7 és fiatal 3,5.

63. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, foglalkozás szerinti bontásban*

Foglalkozás	Egyedi						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. VH.	1956
Polgármester	151	2,2781	2,6689	2,8609	4,0000	3,1656	3,2318
Pap	95	1,9474	2,5474	2,5895	3,9895	2,9368	3,2105
Tanár	235	1,8851	2,1021	2,2851	3,5745	2,6468	2,9787
Orvos	91	2,1758	2,4945	2,4835	4,1429	2,9121	3,0220
Vállalkozó	191	1,7644	1,9581	2,2565	3,6440	2,6649	2,9005
Egyéb	306	1,8660	2,1275	2,2712	3,6438	2,7320	2,9542
Együtt	1069	1,9439	2,2367	2,4013	3,7521	2,7961	3,0178
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Dőlttel azokat a számokat jelöltük, amely alcsoportoktól lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak. Narancssárgával a „piros pólus” második helyen álló alcsoportját jelöltük, akik kevesebb dőlt számjegyes csoporteltérést mutatnak, mint a piros csoport.

A vizsgált történelmi események súlyosságát a polgármesterek látják Európa színterén összehasonlíthatatlannak más nemzetek tragédiájához képest. Pl. 1956: polgármester 3,2-es átlag > vállalkozó 2,9-es átlag, szignifikáns az eltérés. Trianon esetén az orvosok a polgármestereknél is egyedibbnek ítélik meg az eseményt, mindkét foglalkozás szignifikánsan felülértékel a tanárokhoz, vállalkozókhoz és egyéb munkakörben dolgozó véleményformálókhoz képest. A polgármesterek mellett a lelkészek vélik súlyos, kontinens szintű traumának a török hódoltságot és az 1848-as szabadságharcot.

64. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, vallásosság szerinti bontásban*

Vallásos-e?	Egyedi						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	226	1,7832	2,0221	2,2655	3,5354	2,5531	2,8230
Igen	668	2,0389	2,3563	2,5045	3,9596	2,9251	3,1617
Nem	175	1,7886	2,0571	2,1829	3,2400	2,6171	2,7200
Együtt	1069	1,9439	2,2367	2,4013	3,7521	2,7961	3,0178
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat, a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A magukat vallásosnak tartó véleményformálók minden vizsgált történelmi eseményt egyedibbnek tartanak, mint Európa más népeinek tragédiáit, összehasonlítva a nem vallásosak és a vallásosságukat el nem áruló válaszadókkal. Például, a legmagasabb átlagok Trianonnál: vallásosaknál 4,0 > nem vallásosaknál 3,2, az eltérés lényeges. Itt szignifikáns eltéréssel a két szélső pólus közé beékelődik a vallásukat titkoló véleményformálók átlaga. A többi eseménynél a hívők átlagai mutatnak jelentős eltérést a másik két csoporttól.

65. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban*

Felekezet	Egyedi						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	218	1,8211	1,9954	2,3165	3,4954	2,5275	2,8578
Katolikus	486	1,9753	2,3292	2,4074	3,8724	2,8724	3,1214
Református	193	2,1917	2,5181	2,6736	3,9948	3,0933	3,2383
Evangélikus	43	2,0233	2,3023	2,4419	3,7907	2,7907	3,0233
Egyéb keresztény	49	1,6327	1,7959	2,1224	3,5306	2,5918	2,7143
Izraelita	4	1,5000	1,7500	1,5000	2,7500	2,7500	2,5000
Egyéb	76	1,6447	1,8947	2,1184	3,2763	2,4605	2,4737
Együtt	1069	1,9439	2,2367	2,4013	3,7521	2,7961	3,0178
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Dőlttel azokat a számokat emeltük ki, amely alcsoportoktól lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak.

A református felekezet ítél meg különösen egyedinek három eseményt, lényegesen az egyéb keresztények és egyéb vallásúak fölött: a második világháborút követő kommunista diktatúrát, az 1848-as eseményeket, illetve a tatárjárást. Utóbbi kettő eseménynél a katolikusok átlagánál is lényegesen magasabb az átlaguk. A legmagasabb átlagokkal jellemzett Trianon egyediségét az egyéb vallásúak ismerik el legkevésbé (leszámítva a 4 fős zsidó felekezetet), lényegesen kevésbé, mint a katolikusok és reformátusok. Az eltérések jelentősek. 1956-ot nem ismeri el egyedi, kontinens szintű traumának az „egyéb” vallású közösség (2,5-ös átlag), szignifikánsan alacsonyabb az átlag, mint a nagy lélekszámú vallásoknál (3–3,2 közötti átlagok a katolikus, református és evangélikus vallásnál).

66. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, politikai beállítottság szerinti bontásban

Politikai beállítottság	Egyedi						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	346	1,8324	2,1243	2,3960	3,6936	2,7746	2,9422
Jobboldali	425	2,1318	2,4612	2,5788	4,1694	3,1318	3,3953
Baloldali	153	1,7778	2,0065	2,1765	2,9216	2,2745	2,4052
Nem tudom eldönteni	145	1,8345	2,0897	2,1310	3,5448	2,4138	2,7379
Együtt	1069	1,9439	2,2367	2,4013	3,7521	2,7961	3,0178
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a kurzívval I jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A jobboldali véleményformálók minden vizsgált történelmi eseményt súlyosabbnak tartanak, Európa más eseményeihez nem hasonlíthatónak. Az eltérések szignifikánsak a baloldaliak és a politikai nézeteiket titkoló vagy döntésképtelen válaszadók adataival összehasonlítva. Trianon és 1956 esetében a két szélsőség, a jobboldali és baloldali vélemény egymástól is és a többi alcsoport véleményétől is szignifikánsan eltér. Például a legmagasabb átlagok Trianonnál: jobboldali 4,2 > nem mondja meg, hova húz 3,7 > nem tudja, hova húz 3,5 > baloldali 2,9.

67. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban

Gazdaságpolitikai beállítottság	Egyedi						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	157	1,7389	1,9936	2,2102	3,3185	2,5159	2,7707
Konzervatív	460	2,0761	2,4217	2,5804	4,1196	3,0609	3,3217
Liberális	314	1,8599	2,1306	2,3025	3,4331	2,5987	2,7452
Nem tudom eldönteni	138	1,9275	2,1377	2,2464	3,7464	2,6812	2,9058
Együtt	1069	1,9439	2,2367	2,4013	3,7521	2,7961	3,0178
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól.

A konzervatív gazdaságpolitikai nézet az események egyediségét magasabbra értékeli, mint a liberális. Minden esetben szignifikáns az eltérés, és azoknak az átlagaitól is, akik nem árulták el, vagy nem tudták eldönteni a gazdasági beállítottságukat. Pl. 1956: konzervatív 3,3 > nem tudja eldönteni 2,9, és nem akarja megmondani 2,8, és liberális 2,7.

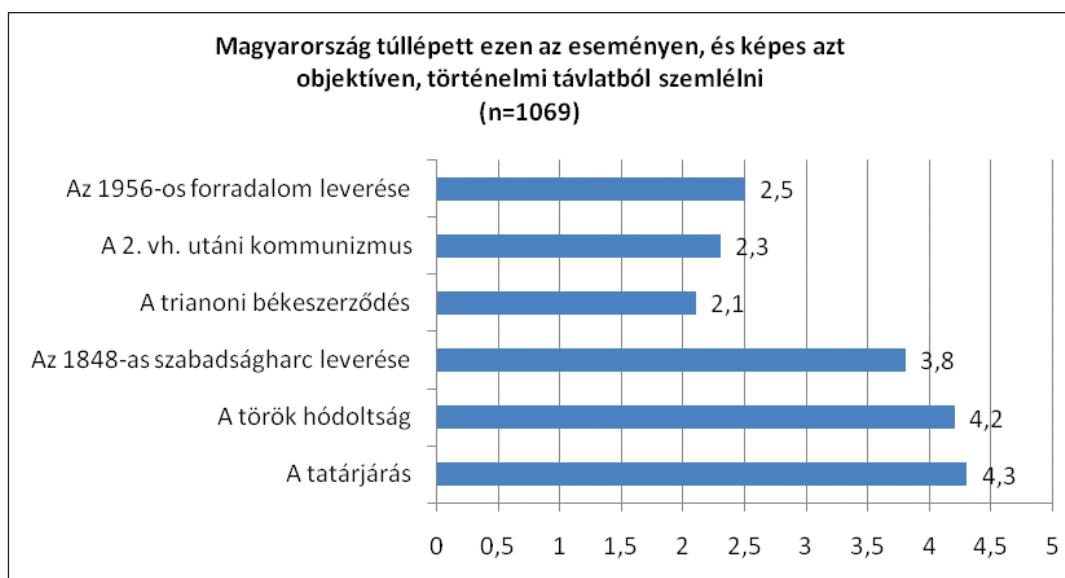
68. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, régiók szerinti bontásban*

Régió	Egyedi						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Dunántúl	351	2,0541	2,3447	2,3789	4,0171	2,9573	3,1225
Duna–Tisza köze	464	1,8060	2,0776	2,2586	3,4418	2,5970	2,8556
Tiszántúl	232	2,0560	2,4009	2,6940	3,9569	2,9612	3,1897
Együtt	1047	1,9446	2,2388	2,3954	3,7488	2,7985	3,0191
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal kiemelt alcsoporttól.

Minden vizsgált történelmi esemény egyediségének megítélésében a Duna–Tisza közén élő véleményformálók fogalmaznak meg legviszafogottabb véleményt. Szignifikánsan alacsonyabbra értékelik az események súlyosságát európai összehasonlításban, mint a másik két régió. Pl. Trianon a legmagasabb átlagokkal: Duna–Tisza köze 3,4 < Tiszántúl, és Dunántúl 4,0.

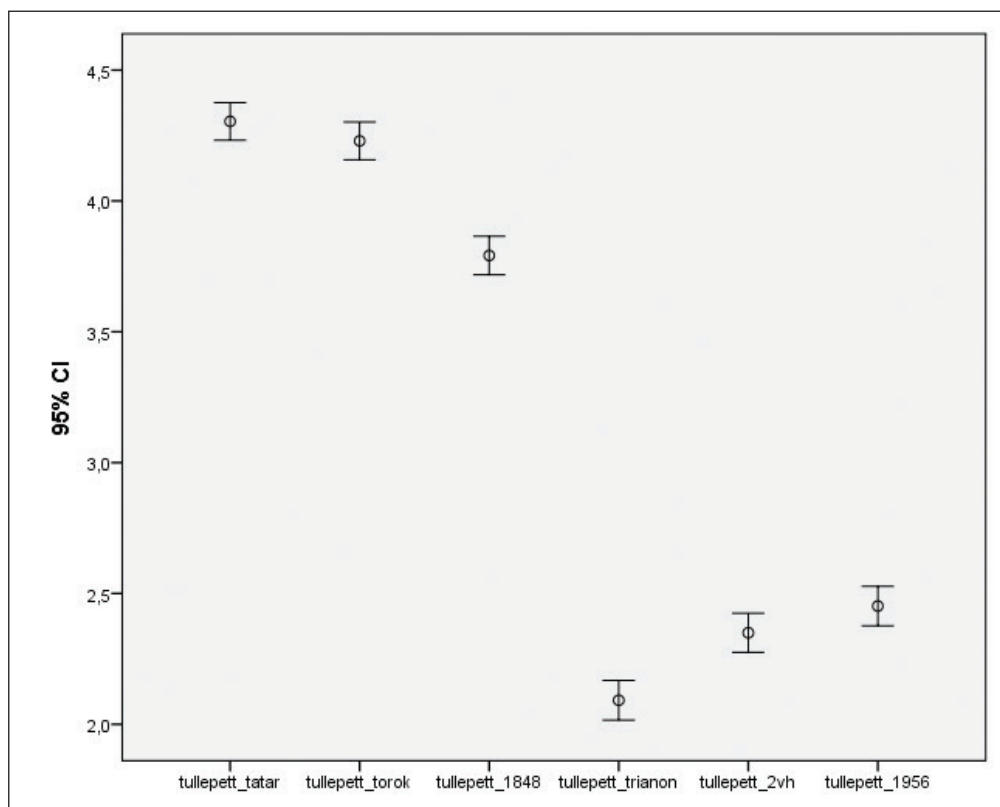
Magyarország túllépett ezen az eseményen, és képes azt objektíven, történelmi távlatból szemlélni (Túllépett)

20. ábra: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően*

Történelmi traumáink közül azokon sikerült túltennie magukat a válaszadóknak, amelyek időben korábban történtek. Továbbra sem tudják objektíven, történelmi távlatból szemlélni a 20. századi eseményeket különösen Trianont. Három átlag adódott 4-es körül, a tatárjáráson, a török hódoltságon és az 1848-as szabadságharcon már túltette magát a magyarság. Ugyanakkor trianoni döntésen, az 1956-os forradalmon és a kommunizmus hatásán a mai napig sem sikerült túltennie magát a nemzetnek.

Az átlagok növekvő sorrendben a következők: Trianon = 2,1-es; kommunizmus = 2,3-as; 1956 = 2,5-ös; 1848 = 3,8-as; török = 4,2-es; tatár = 4,3-as átlag.

4. Boxplot-ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően

A boxplot ábrán is jól elkülöníthető a két eseménycsoport. Magas átlagok a régebbi történelmi traumáknál, amelyeken már túlélt a magyarság, és alacsonyok a korunkhoz közelebbiekénél, amelyeket még nem sikerült feldolgoznia. A konfidencia-intervallumok nem szélesek, ami alacsony szórásértékeket jelez. A válaszadók szerint nincsenek lényeges különbségek abban, hogy a történelmi traumákon túltette-e magát a magyarság.

69. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, nemek szerinti bontásban

Nemek	Túlélt						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nő	520	4,2058	4,1577	3,6596	2,1692	2,4250	2,5096
Férfi	549	4,3971	4,3971	3,9162	2,0182	2,2787	2,3971
Együtt	1069	4,3040	4,3040	3,7914	2,0917	2,3499	2,4518
Szignifikáns-e?		igen	nem	igen	nem	nem	nem

Az egymás alatti piros értékek között szignifikáns az eltérés.

Hogy túléltünk-e a történelmi traumákon, azt mindkét társadalmi nem hasonlóan ítéli meg a törökök, Trianon, a kommunista diktatúra és 1956 kapcsán. Lényeges eltérés a tatárjárás és 1848 esetében áll fent, a férfiak inkább érzik lezártak ezeket a traumákat, mint a nők. Pl. 1848: férfi 4,4 > nő 4,2.

70. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, korcsoportok szerinti bontásban*

Korcsoportok	Túllépett						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Fiatal (30 év alatt)	130	4,1308	4,0000	3,5385	1,8385	2,1462	2,3846
Középkorú (30–50 év)	576	4,2986	4,2396	3,8038	2,1545	2,3767	2,4705
Idős (50 év felett)	361	4,3823	4,3019	3,8670	2,0748	2,3684	2,4349
Együtt	1067	4,3065	4,2315	3,7929	2,0890	2,3458	2,4480
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	nem	nem

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számjegyekkel jelölt alcsoporttól.

1956 eseményein minden korcsoport véleményformálói szerint 2,4-es átlaggal lépett túl már a magyarság. Az átlagok között nincs szignifikáns eltérés. A többi vizsgált esemény kapcsán azonban a fiatalok sokkal kevésbé érzik azt, hogy képesek vagyunk azokat objektíven szemlélni. A török hódoltság és 1848 esetében mindkét további korosztály átlaga szignifikánsan alacsonyabb (pl. 1848: fiatal 3,5 < középkorú 3,8 és idős 3,9). A tatárjárás feldolgozásának megítélésében a fiatalok csak az idősek, illetve Trianon esetében csak a középkorúak véleményétől térnek el jelentősen (pl. Trianon legalacsonyabb átlagokkal, legkevésbé feldolgozott trauma: fiatal 1,8 < középkorú 2,2).

71. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, foglalkozás szerinti bontásban*

Foglalkozás	Túllépett						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Polgármester	151	3,8278	3,9470	3,6887	2,5563	2,6490	2,8344
Pap	95	4,4842	4,3474	3,9474	1,9474	2,0211	2,1158
Tanár	235	4,5702	4,4596	3,9660	2,0170	2,3106	2,4085
Orvos	91	4,4066	4,3626	4,0110	2,0440	2,3187	2,5604
Vállalkozó	191	4,3298	4,1728	3,6806	2,1047	2,3927	2,4450
Egyéb	306	4,2320	4,1503	3,6634	1,9706	2,3170	2,3725
Együtt	1069	4,3040	4,2292	3,7914	2,0917	2,3499	2,4518
Szignifikáns-e?		igen	igen	nem	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Dőlttel azokat a számokat jelöltük, amely alcsoportoktól lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak.

A tatár és a török veszedelmen a polgármesterek szerint kevésbé sikerült túllépni a legtöbb további foglalkozású véleményhez képest, ugyanakkor ők érzik leginkább úgy, hogy képesek vagyunk objektíven, történelmi távlatból szemlélni Trianon, a kommunista diktatúra és 1956 tragédiáját. A hozzánk időben közelebbi 3 eseményt lényegesen kedvezőbbnek ítélik meg szinte minden más foglalkozási csoportnál.

72. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, vallásosság szerinti bontásban*

Vallásos-e?	Túllépett						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	226	4,1416	4,1903	3,8053	2,3540	2,6372	2,6770
Igen	668	4,3907	4,2919	3,8338	1,9835	2,2275	2,3728
Nem	175	4,1829	4,0400	3,6114	2,1657	2,4457	2,4629
Együtt	1069	4,3040	4,2292	3,7914	2,0917	2,3499	2,4518
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a kurzívval jelölt alcsoporthoz.

A hívők szerint az időben tőlünk távolabbi eseményeken (tatár, török és 1848) inkább sikerült a magyarságnak túllépni, mint a nem vallásosak és a vallásosságukat el nem áruló válaszadók szerint. Trianon, a kommunista diktatúra és 1956 hatásán, a vallásosak nézete szerint, sokkal kevésbé, mint a titkolózók szerint. A kommunista diktatúra esetében a hívők átlaga szignifikánsan alacsonyabb a másik két csoport értékénél. A kommunista diktatúra: vallásos 2,2 < nem vallásos 2,4 és titkolózó 2,6.

73. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban*

Felekezet	Túllépett						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	218	4,1972	4,2431	3,8440	2,3578	2,6422	2,7385
Katolikus	486	4,4074	4,3107	3,8704	1,9835	2,2840	2,3498
Református	193	4,2383	4,1762	3,7617	2,0984	2,2902	2,4352
Evangelikus	43	4,4186	4,2558	3,6744	2,1163	2,1628	2,1860
Egyéb keresztény	49	4,3878	4,2857	3,5510	1,9592	2,0612	2,2857
Izraelita	4	3,0000	2,5000	2,2500	3,5000	3,2500	3,2500
Egyéb	76	4,0658	3,8421	3,5132	2,0000	2,3289	2,5395
Együtt	1069	4,3040	4,2292	3,7914	2,0917	2,3499	2,4518
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	nem	nem

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutat. Dőlttel jelöltük azokat a számokat, amely alcsoporthoz lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoporthoz.

A zsidó vallásúak lényegesen borúlátóbbak a tatár és török kérdés, illetve 1848 kapcsán, úgy vélik, nem tettük túl magunkat még ezeken a traumákon. Ugyanakkor Trianon hatásán szerintük igen. Trianon esetében minden átlag szignifikánsan alacsonyabb, mint a zsidóké.

A kommunista diktatúra és 1956 megítélésében nincs szignifikáns eltérés a felekezetek között, minden vallás úgy érzi, nem tudunk objektíven nézni még ezekre a történelmi eseményekre.

74. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, politikai beállítottság szerinti bontásban*

Politikai beállítottság	Túllépett						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. VH.	1956
Nem kívánok válaszolni	346	4,2428	4,2283	3,8064	2,2081	2,5491	2,6445
Jobboldali	425	4,4706	4,3741	3,8965	1,9976	2,1812	2,3341
Baloldali	153	4,0523	3,9020	3,4771	2,0523	2,3529	2,3595
Nem tudom eldönteni	145	4,2276	4,1517	3,7793	2,1310	2,3655	2,4345
Együtt	1069	4,3040	4,2292	3,7914	2,0917	2,3499	2,4518
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat, a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

Az időben távolabbi három eseményen a jobboldal szerint inkább túlléptünk, mint a baloldal szerint. Az időben korunkhoz közelebbi három történelmi eseményen viszont éppen ellenkezőleg, a jobboldal véleménye alapján kevésbé tudtuk feldolgozni őket (Trianont, a kommunista diktatúrát, 1956-ot), mint a nem jobbos nézeteket vallók szerint. Szignifikánsan alacsonyabb átlaga van a baloldalnak a török és az 1848-as események kapcsán a jobboldalhoz és a titkolózókhoz képest, szignifikánsan magasabb átlaga van a jobboldalnak a titkolózókhoz képest a tatárjárás, Trianon és a kommunista diktatúra kapcsán (a tatárjárás esetében a baloldalnál is lényegesen magasabb az átlag). 1956 esetében a politikai nézeteiket nyíltan nem vállalók jelentősen magasabb értéket mutatnak, mint a baloldal és a jobboldal, azaz ők inkább érzik úgy, hogy túltették magukat az '56-os eseményeken.

75. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban*

Gazdaságpolitikai beállítottság	Túllépett						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	157	4,2930	4,2548	3,9554	2,2994	2,6051	2,7389
Konzervatív	460	4,4087	4,3043	3,8304	2,0000	2,2304	2,3652
Liberális	314	4,0987	4,0191	3,6019	2,1115	2,4268	2,4841
Nem tudom eldönteni	138	4,4348	4,4275	3,9058	2,1159	2,2826	2,3406
Együtt	1069	4,3040	4,2292	3,7914	2,0917	2,3499	2,4518
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól.

A tatár és török háborúkon, valamint 1848-on a konzervatívok jóval nagyobb átlagmutatókkal jelzik, hogy már túlléptünk, ugyanakkor Trianon (itt a legalacsonyabbak az átlagok), a kommunista diktatúra és 1956 hatásán jóval kevésbé vagyunk túl, mint ahogy azt a liberálisok látják. A liberálisok átlagai szignifikánsan alacsonyabbak a három korábbi eseménynél, összehasonlítva a konzervatívokkal és a gazdasági nézeteiket nem vállaló, vagy eldönteni nem tudó véleményformálókkal. Az időben hozzánk közelebbi, 20. századi események átlagai lényegesen nagyobbak a nézeteiket fel nem fedőknél, mint a konzervatívoknál és liberálisoknál (kivéve Trianont, ott csak a liberálisokhoz képest lényegi az eltérés). Pl. 1956: titkolja a gazdasági nézeteit 2,7 > liberális 2,5 és konzervatív 2,4, nézetét eldönteni nem képes 2,3.

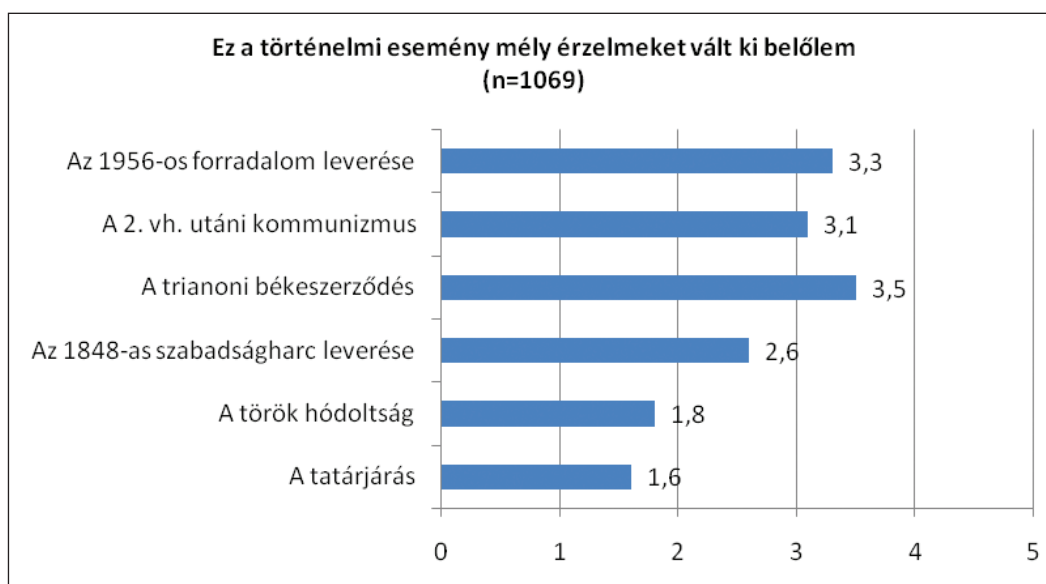
76. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, régiók szerinti bontásban

Régió	Túllépett						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Dunántúl	351	4,4444	4,3533	3,8946	1,8889	2,0826	2,2222
Duna–Tisza köze	464	4,2328	4,1832	3,7780	2,2091	2,4849	2,6164
Tiszántúl	232	4,2241	4,1121	3,6509	2,1638	2,4871	2,4784
Együtt	1047	4,3018	4,2245	3,7889	2,0917	2,3505	2,4537
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporthoz.

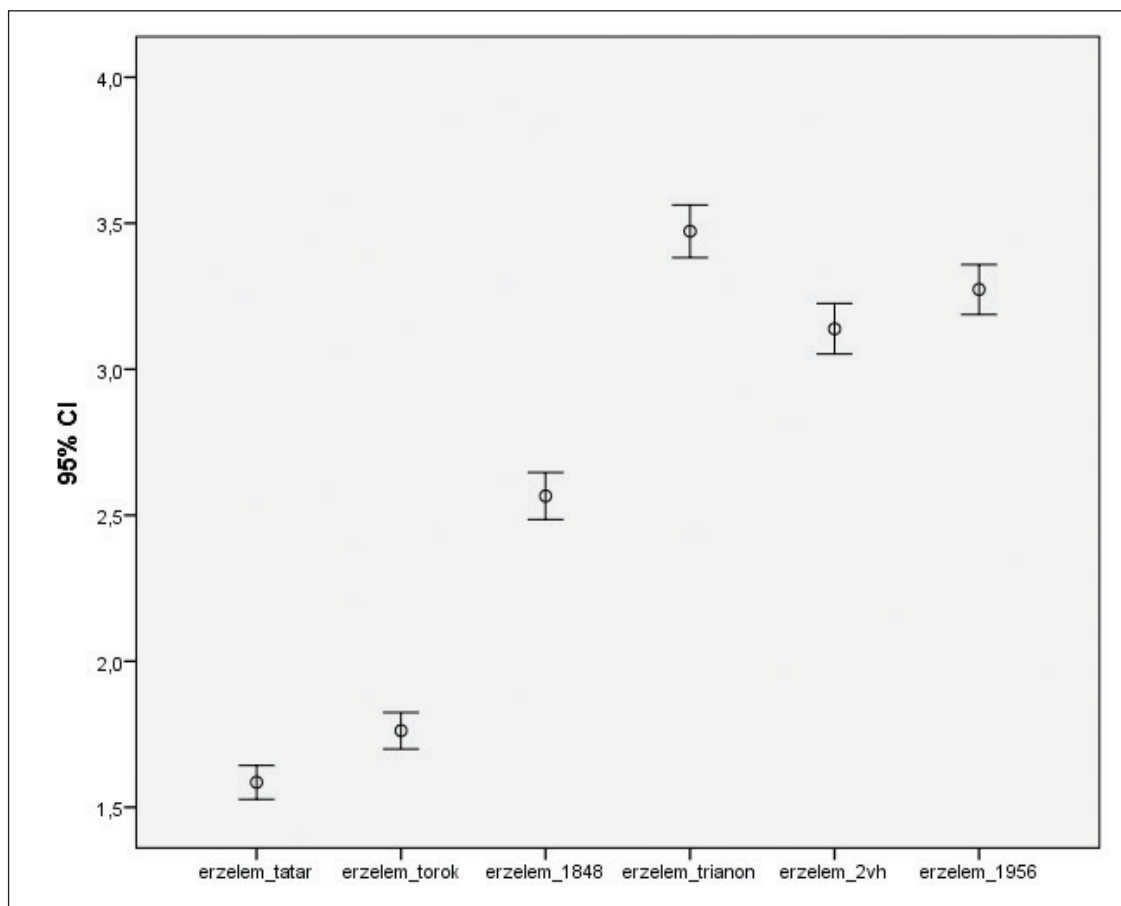
A tiszántúliak érzik legkevésbé úgy, hogy túltették magunkat a tatárjárás, a török veszedelem és 1848 eseményein (szignifikánsan Dunántúl alatti átlagok). Viszont Trianon, a kommunista diktatúra, és 1956 esetében a dunántúliak vélik a legminimálisabban feldolgozottak a történelmi traumát mind a Tiszántúlhoz, mind a Duna–Tisza közéhez hasonlítva (1956 csak a Duna–Tisza közéhez hasonlítva). Trianon hatásán tudta a magyarság legkevésbé túltenni magát, itt a Dunántúl átlaga lényegesen jobban képviseli ezt az álláspontot (1,9), mint a Tiszántúl (2,2) és a Duna–Tisza köze (2,2).

Ez a történelmi esemény mély érzelmeket vált ki belőlem
(Érzelem)

21. ábra: A magyarországi minta
a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján,
a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően

Legmélyebb érzelmeket vált ki a válaszadók közül a trianoni békeszerződés (3,5-ös átlag) és az 1956-os forradalom leverésének emléke (3,3-as átlag). Erős lelki traumát jelent még a második világháború utáni kommunista diktatúra (3,1-es átlag). Kevésbé mély érzelmeket vált ki az 1848-as szabadságharc leverése (2,6-os átlag), még enyhébbet a török hódoltság (1,8-as átlag) és a tatárjárás (1,6-os átlag).

5. Boxplot-ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően

Az átlagok körüli konfidencia-intervallumok elhelyezkedése egyrészt a közel lineáris időbeli tendenciát jelzi (régibbi esemény kevésbé mély érzelmeket vált ki), ismét Trianon kiugró értékével, másrészt a régibbi traumák egységesebb érzelmi megítélésével.

77. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, nemek szerinti bontásban

Nemek	Érzelem						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nő	520	1,5865	1,7519	2,5596	3,3173	2,9962	3,1712
Férfi	549	1,5847	1,7723	2,5719	3,6193	3,2732	3,3698
Együtt	1069	1,5856	1,7624	2,5659	3,4724	3,1384	3,2732
Szignifikáns-e?		nem	nem	nem	igen	igen	igen

Az egymás alatti piros értékek között szignifikáns az eltérés.

A férfiakból Trianon, a második világháborút követő kommunista diktatúra, és 1956 szignifikánsan mélyebb érzelmeket vált ki (pl. Trianon férfi 3,6 > Trianon nő 3,3). Az időben tőlünk távolabbi események megítélésében nincs jelentős eltérés a nemek alapján.

78. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, korcsoportok szerinti bontásban

Korcsoportok	Érzelem						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Fiatál (30 év alatt)	130	1,4462	1,6077	2,2923	3,1462	2,7308	2,7615
Középkorú (30–50 év)	576	1,5399	1,7188	2,4479	3,3889	3,0764	3,1910
Idős (50 év felett)	361	1,7119	1,8920	2,8560	3,7230	3,3906	3,5928
Együtt	1067	1,5867	1,7638	2,5670	3,4724	3,1406	3,2746
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számmal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

Minden vizsgált történelmi esemény lényegesen mélyebb érzelmeket ébreszt az idősebb véleményformálókban, mint a középkorúakban és fiatalokban. A kommunista diktatúra és 1956 esetében további szignifikáns eltérés mutatkozott, valójában a fiatalok sokkal kevésbé élik át emocionálisan ezeket a traumákat, összehasonlítva a másik két korosztállyal. Trianon után a második legmagasabb együttes átlag 1956-ra adódott (3,3), ezen belül az 50 év felettiek 3,6-os átlaga szignifikánsan magasabb a 30–50 év közötti korosztály 3,2-es értékénél, és ez szintén sokkal nagyobb a 30 év alattiakénál, ami 2,8.

79. táblázat: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, foglalkozás szerinti bontásban

Foglalkozás	Érzelem						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Polgármester	151	2,0530	2,1788	2,8940	3,8874	3,3841	3,5695
Pap	95	1,7789	2,1579	3,0632	4,1158	3,9368	3,9474
Tanár	235	1,4936	1,6936	2,5702	3,4255	3,0723	3,2553
Orvos	91	1,7802	1,9121	2,8352	3,8132	3,4505	3,4945
Vállalkozó	191	1,3874	1,5079	2,1675	2,9529	2,8063	2,8901
Egyéb	306	1,4314	1,6013	2,4150	3,3268	2,9346	3,1046
Együtt	1069	1,5856	1,7624	2,5659	3,4724	3,1384	3,2732
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutat. Kurzívval azokat a számokat jelöltük, ahol lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A történelmi traumákra legérzékenyebben a polgármesterek és a lelkészek reagálnak, legkevésbé pedig a vállalkozók. Trianon szignifikánsan kevesebb érzelmet vált ki a vállalkozókból, mint bármelyik más véleményalkotó foglalkozás (pl. Trianon: vállalkozó 3,0 < pap 4,1). A törökök és 1848 hatása a polgármesterekben és lelkészekben lényegesen nagyobb érzelmeket kelt, mint a vállalkozókban, tanároknak és egyéb területen dolgozóknak. A kommunista diktatúra, és 1956 következményeit a papok jelentősen nagyobb emóciókkal élik meg, mint a vállalkozók, tanárok, orvosok vagy egyéb foglalkozásúak (kivéve a polgármestereket, ők a lelkészekhez közel álló érzelmeket táplálnak).

80. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, vallásosság szerinti bontásban*

Vallásos-e?	Érzelem						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	226	1,5531	1,6372	2,3186	2,9779	2,6991	2,8850
Igen	668	1,6317	1,8653	2,7410	3,8159	3,4311	3,5240
Nem	175	1,4514	1,5314	2,2171	2,8000	2,5886	2,8171
Együtt	1069	1,5856	1,7624	2,5659	3,4724	3,1384	3,2732
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól.

A hívők minden vizsgált történelmi eseménnyel kapcsolatban jóval több érzelmet mutatnak. Pl. a rangsor első helyén álló Trianon emocionális hatása a vallásos véleményformálókban 3,8-as átlaggal jellemezhető, ami lényegesen nagyobb érték a hitetlenek 2,8-as átlagánál. A tatárjárást kivéve az összes többi esemény vallásos véleményformálóinak átlaga, nemcsak a nem vallásosakénál szignifikánsan magasabb, hanem azokénál is, akik nem válaszoltak a vallásosságot tagláló kérdésre.

81. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban*

Felekezet	Érzelem						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	218	1,5092	1,5917	2,2615	2,9174	2,6422	2,9220
Katolikus	486	1,5844	1,8004	2,6502	3,6296	3,2695	3,4115
Református	193	1,7409	2,0155	2,8756	3,9482	3,6010	3,5907
Evangelikus	43	1,7442	1,9070	3,0930	3,7442	3,3953	3,6744
Egyéb keresztény	49	1,3469	1,4490	2,3061	3,3878	2,8980	3,0000
Izraelita	4	2,2500	2,5000	2,0000	2,2500	2,7500	2,7500
Egyéb	76	1,4474	1,4474	2,0132	2,8158	2,5789	2,5658
Együtt	1069	1,5856	1,7624	2,5659	3,4724	3,1384	3,2732
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Dőlttel azokat a számokat jelöltük, ahol a pirossal kiemelt alcsoportnak lényegi az eltérése a többi alcsoporttól.

A nagyobb létszámú keresztény felekezeteknél lényegesen kevesebb érzelmet mutatnak, az „egyéb” vallású válaszadók (a tatárjárást kivéve) minden esemény kapcsán. Belőlük is Trianon váltja ki a legmélyebb érzéseket (2,8-as átlag), ami matematikailag kimutathatóan alacsonyabb a katolikusok, a reformátusok és evangélikus vallásúak értékeinél (3,6, ill. 3,9, ill. 3,7-es átlagok a felsorolás sorrendjében).

82. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, politikai beállítottság szerinti bontásban*

Politikai beállítottság	Érzelem						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	346	1,5289	1,6676	2,4682	3,2428	2,8179	3,0780
Jobboldali	425	1,7035	1,9647	2,8847	4,1459	3,8329	3,8824
Baloldali	153	1,5098	1,5948	2,2288	2,6013	2,3922	2,5425
Nem tudom eldönteni	145	1,4552	1,5724	2,2207	2,9655	2,6552	2,7241
Együtt	1069	1,5856	1,7624	2,5659	3,4724	3,1384	3,2732
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A jobboldali politikai nézeteket valló véleményformálók sokkal mélyebben élik meg a történelmi traumákat minden vizsgált esemény kapcsán, összevetve őket a baloldaliakkal, illetve azokkal a válaszadókkal, akik nem mondták meg, vagy nem tudták eldönteni a politikai hovatartozásukat. Minden alcsoport Trianon hatására a legérzékenyebb: jobboldal 4,1-es átlag >, nem kívánja megmondani bal- vagy jobboldali hovatartozását 3,2 >, nem tudja, bal- vagy jobboldali-e 3,0 >, baloldali 2,6-os átlag. Ennél az eseménynél a két szélső pólus egymás között is és a többi csoport átlagaitól is szignifikáns eltérést mutat.

83. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban*

Gazdaságpolitikai beállítottság	Érzelem						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	157	1,5223	1,6178	2,2548	2,9108	2,5669	2,8408
Konzervatív	460	1,6913	1,9152	2,8804	4,0370	3,6370	3,7217
Liberális	314	1,4777	1,6561	2,3312	3,0414	2,7102	2,9045
Nem tudom eldönteni	138	1,5507	1,6594	2,4058	3,2101	3,1014	3,1087
Együtt	1069	1,5856	1,7624	2,5659	3,4724	3,1384	3,2732
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól.

Lényegesen mélyebb emóciókat kelt a konzervatív gazdasági beállítottságú válaszadókban minden vizsgált történelmi traumaa liberális elveket vallókénál. Legsúlyosabban Trianont élik meg mindkét csoportban, a konzervatívok 4,0-es átlaga szignifikánsan magasabb a liberálisok 3,0-s átlagához képest. A konzervatívok átlagai szignifikánsan magasabbak a gazdasági beállítottságukat nem közlő, vagy eldönteni nem tudó emberek átlagainál is.

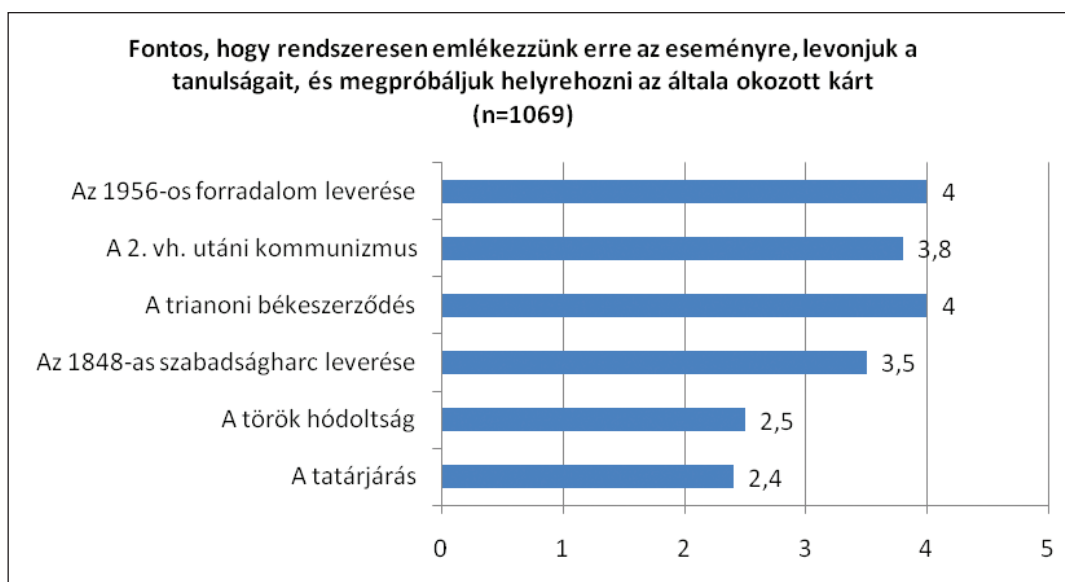
84. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és a kiváltott érzelmeket érintően, régiók szerinti bontásban*

Régió	Érzelem						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Dunántúl	351	1,5840	1,7949	2,7293	3,6781	3,4530	3,4929
Duna–Tisza köze	464	1,5453	1,6789	2,3685	3,1810	2,8448	3,0582
Tiszántúl	232	1,6552	1,8578	2,6810	3,7069	3,2198	3,3362
Együtt	1047	1,5826	1,7574	2,5578	3,4642	3,1318	3,2655
Szignifikáns-e?		nem	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számjegyekkel jelölt alcsoporttól.

Legkevésbé mély érzelmeket a Duna–Tisza közének lakosságából váltanak ki a vizsgált események. Szignifikánsan mélyebbek ennél a másik két régióban élő emberek emócióátlagai: pl. Trianon esetében Duna–Tisza köze 3,2 > Dunántúl és Tiszántúl 3,7. Egyedül a tatárjárás érzelmi megítélésében nincs jelentős eltérés a régiók között.

Fontos, hogy rendszeresen emlékezzünk erre az eseményre, levonjuk a tanulságait, és megpróbáljuk helyrehozni az általa okozott kárt
(Emlékezés)

22. ábra: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi traumára való emlékezést érintően*

A válaszadók fontosnak tartják, hogy emlékezzünk a történelmi traumáinkra, és levonjuk a tanulságaikat, valamint hogy próbáljuk meg helyrehozni az általuk okozott károkat. Az átlagok sorrendje a történelmi eseményekből való okulás és emlékezés alapján: azonosan ítélik meg Trianont és 1956-ot – 4-es átlag –, közel ilyen a második világháború utáni kommunista hatalom – 3,8-as átlag –, csak kissé leszakadva következik 1848 – 3,5-ös átlag –, kevésbé tartják fontosnak az emléket és tanulságait a török hódoltságnak, illetve a tatárjárásnak (átlagok 2,5 és 2,4).

85. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, nemek szerinti bontásban*

Nemek	Emlékezés						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nő	520	2,3519	2,4923	3,5615	3,9365	3,7269	3,9635
Férfi	549	2,3880	2,5974	3,5155	4,0710	3,8944	4,0200
Együtt	1069	2,3704	2,5463	3,5379	4,0056	3,8129	3,9925
Szignifikáns-e?		nem	nem	nem	nem	igen	nem

Az egymás alatti piros értékek között szignifikáns az eltérés.

Mindkét nem azonosan fontosnak tartja, hogy a történelmi traumákból tanuljunk, lényeges eltérés egyedül a második világháborút követő kommunista diktatúra megítélésében mutatható ki, amire a férfiak lényegesen többször emlékeznének (férfi 3,9 > nő 3,7).

86. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, korcsoportok szerinti bontásban*

Korcsoportok	Emlékezés						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Fiatal (30 év alatt)	130	2,1923	2,4231	3,4231	3,7923	3,4692	3,7308
Középkorú (30–50 év)	576	2,3455	2,5399	3,4635	3,9462	3,7969	3,9410
Idős (50 év felett)	361	2,4598	2,5873	3,6898	4,1717	3,9557	4,1634
Együtt	1067	2,3655	2,5417	3,5351	4,0037	3,8107	3,9906
Szignifikáns-e?		igen	nem	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól.

A fiatalok a kommunista diktatúra és 1956 eseményeire lényegesen kevesebbet emlékeznének, mint a másik két korcsoport (pl. 1956: fiatal 3,7 < középkorú 3,9 és idős 4,2). A trianoni döntés emlékezetben tartására, különösen az idősek hívnák fel a figyelmet: idős 4,2 > középkorú 3,9 és fiatal 3,8. A tatárjárás és 1848 eseményeit a fiatalok idéznék fel legritkábban. Egyedül a török veszedelem megítélése nem függ az életkortól, hasonlóan ítélik meg az emlékezés fontosságát minden korosztályban.

87. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, foglalkozás szerinti bontásban*

Foglalkozás	Emlékezés						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Polgármester	151	2,4702	2,6093	3,5232	4,0397	3,7152	4,0331
Pap	95	2,6105	2,8737	3,8421	4,4421	4,4842	4,5263
Tanár	235	2,4468	2,6043	3,8255	4,0213	3,8298	4,0979
Orvos	91	2,6374	2,7912	3,6484	4,3736	4,0549	4,2857
Vállalkozó	191	1,9738	2,1885	3,2147	3,6911	3,4503	3,6021
Egyéb	306	2,3562	2,5196	3,3987	3,9281	3,7941	3,8824
Együtt	1069	2,3704	2,5463	3,5379	4,0056	3,8129	3,9925
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Kurzívval azokat a számokat jelöltük, ahol lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak a többi alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A vállalkozók a többi foglalkozáshoz képest lényegesen kisebb szerepet tulajdonítanak a történelmi eseményekről való megemlékezésnek. Szignifikánsak az eltérések. Pl. Trianon esetében (legmagasabb átlagok) a 3,7-es átlagnál lényegesen magasabb a papoké és orvosoké (4,4), valamint a polgármestereké és tanároké (4,0).

A másik pólust a lelkészek adják, akik leginkább emlékeznének, és megpróbálnák helyrehozni az események okozta károkat. Szignifikánsan az összes többi foglalkozás fölötti átlag a kommunista diktatúra és 1956 megítélésében mutatható ki. Pl. 1956 a papoknál 4,5-ös átlag, míg lényegesen kevesebb az orvosoknál (4,3), tanároknál (4,1), polgármestereknél (4,0), az egyéb foglalkozásnál (3,9) és persze a vállalkozóknál (3,6), akik viszont, a másik végletként, lényegesen a többi foglalkozás átlagértéke alatt vannak.

88. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, vallásosság szerinti bontásban*

Vallásos-e?	Emlékezés						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	226	2,1681	2,3407	3,3717	3,6018	3,3009	3,6416
Igen	668	2,5569	2,7440	3,7246	4,2455	4,0808	4,2305
Nem	175	1,9200	2,0571	3,0400	3,6114	3,4514	3,5371
Együtt	1069	2,3704	2,5463	3,5379	4,0056	3,8129	3,9925
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A vallásos hozzáállás erősíti az emlékezést, és a tanulságok levonásának fontosságát. Minden eseménynél szignifikánsan magasabbak az átlagok a hívók esetében, mint a nem vallásosaknál és azoknál, akik nem válaszoltak a vallást taglaló kérdésre. Pl. a legkritikusabbnak tartott Trianon kapcsán a hívók 4,2-es, míg a nem vallásosak és a titkolózók is 3,6-os átlagot mutatnak.

89. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban*

Felekezet	Emlékezés						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	218	2,1789	2,2706	3,3349	3,6055	3,2844	3,6881
Katolikus	486	2,3827	2,5802	3,6193	4,1502	3,9568	4,1399
Református	193	2,5544	2,7927	3,7358	4,2332	4,0933	4,1244
Evangelikus	43	2,6279	2,8140	3,8140	4,4186	4,0698	4,4186
Egyéb keresztény	49	2,3265	2,5510	3,4286	3,8776	4,0204	4,0816
Izraelita	4	3,5000	3,5000	3,0000	3,2500	3,5000	3,5000
Egyéb	76	2,1974	2,2895	3,0395	3,5395	3,4342	3,3158
Együtt	1069	2,3704	2,5463	3,5379	4,0056	3,8129	3,9925
Szignifikáns-e?		nem	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Dőlttel jelöli azokat a számokat, amely alcsoportoktól lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak.

A tatárjárás kivételével az „egyéb” felekezet lényegesen kevésbé tartja fontosnak a történelmi eseményekről való megemlékezést, mint a nagyobb keresztény vallások hívői. Pl. a legtöbb vallás szerint első helyen álló Trianon esetében, az „egyéb” felekezet átlaga 3,4, ami szignifikánsan alacsonyabb a reformátusok és evangélikusok 4,1-es, valamint a katolikusok és egyéb keresztények 4,0-s átlagánál.

90. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, politikai beállítottság szerinti bontásban*

Politikai beállítottság	Emlékezés						
	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Nem kívánok válaszolni	346	2,4277	2,5145	3,5665	3,9133	3,5636	3,8410
Jobboldali	425	2,5129	2,7576	3,7929	4,4753	4,3812	4,4565
Baloldali	153	2,1503	2,3007	3,1438	3,2680	3,1176	3,3137
Nem tudom eldönteni	145	2,0483	2,2621	3,1379	3,6276	3,4759	3,7103
Együtt	1069	2,3704	2,5463	3,5379	4,0056	3,8129	3,9925
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A jobboldali politikai beállítottságúak sokkal fontosabbnak tartják a kivétel nélkül minden eseményre való emlékezést és a múltból való tanulást, mint a baloldaliak. Legkritikusabb Trianon megítélése mindkét csoportnál, a jobboldal 4,5-ös átlagánál szignifikánsan alacsonyabb a baloldal 3,3-as értéke. Az időben hozzánk közelebbi eseményeknél a két ellentétes pólust jelentő jobb- és baloldal véleménye nemcsak egymástól, de a politikai beállítottságukat nem vállaló vagy azt eldönteni nem tudó emberek véleményétől is eltér. Pl. 1956-ra a jobboldal emlékezne legtöbbször (4,5-ös átlag), ennél szignifikánsan kevesebbet a titkolózók és a döntésképtelenek (3,8 és 3,7), valamint a baloldaliak (3,3).

91. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban*

Gazdaságpolitikai beállítottság	Emlékezés						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Nem kívánok válaszolni	157	2,2484	2,3185	3,4841	3,7006	3,3631	3,6306
Konzervatív	460	2,5826	2,7935	3,7783	4,3522	4,1870	4,3326
Liberális	314	2,1210	2,3057	3,2516	3,6433	3,4713	3,6879
Nem tudom eldönteni	138	2,3696	2,5290	3,4493	4,0217	3,8551	3,9638
Együtt	1069	2,3704	2,5463	3,5379	4,0056	3,8129	3,9925
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól.

A konzervatív gazdaságpolitika szintén kedvez a történelmi traumák minél előbbi feldolgozásának. Tanulságait levonnák, negatív hatásait inkább kezelnék, mint a liberálisok. A két legsúlyosabb esemény, Trianon és 1956 kapcsán, a konzervatívok átlagai – 4,4 és 4,3 – lényegesen magasabbak a liberálisokénál, ami 3,6 és 3,7. A konzervatív beállítottságúak átlagai nemcsak a liberálisokénál szignifikánsan magasabbak, hanem a gazdaságpolitikai beállítottságukat titkoló, vagy az azt nem ismerő véleményformálók átlagainál is.

92. táblázat: *A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, régiók szerinti bontásban*

Régió	Emlékezés						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Dunántúl	351	2,3219	2,5356	3,6182	4,2165	4,0513	4,1852
Duna–Tisza köze	464	2,2931	2,4418	3,3470	3,7522	3,5927	3,8168
Tiszántúl	232	2,6293	2,7802	3,8017	4,2155	3,8922	4,0603
Együtt	1047	2,3773	2,5482	3,5387	4,0105	3,8128	3,9943
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól.

A tatár és a török időkre a Tiszántúl lakosai lényegesen fontosabbnak tartják a megemlékezést, mint a többi régió lakói 1848-ról, Trianonról, a második világháborút követő kommunista diktatúráról és 1956-ról. Ugyanakkor a Duna–Tisza közén élő emberek vélik szignifikánsan jelentősebbnek az események felidézését.

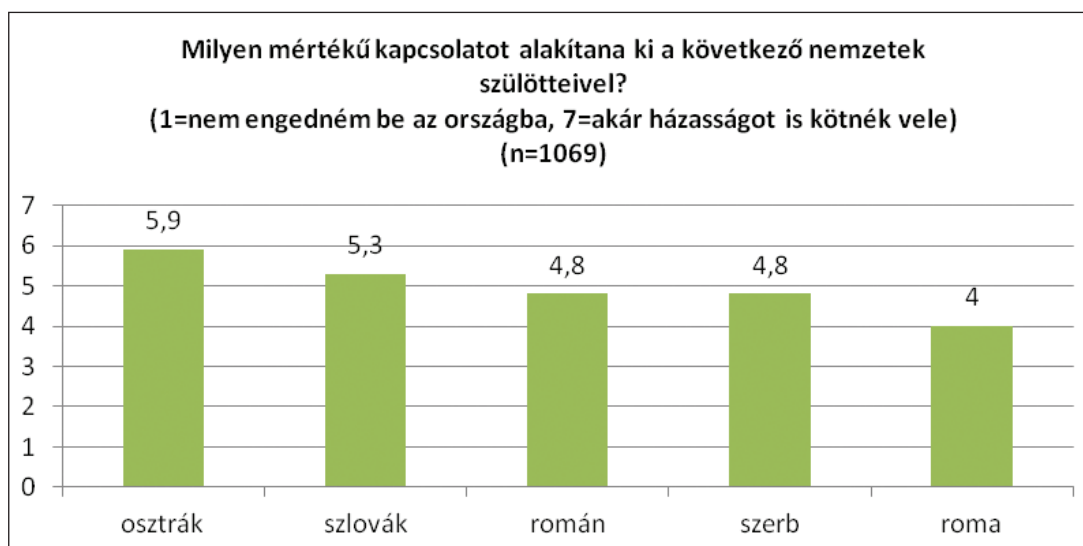
Előítélet, közelség és távolságtartás a különböző népcsoportokkal

A társadalmi távolságtartás módszerét E. S Bogardus dolgozta ki, aki válaszadóitól megkérdezte, hogy a különböző etnikai és nemzeti csoportok tagjait az alábbi skála mely fokozatain fogadnák el:

93. táblázat: *A Bogardus-skála*

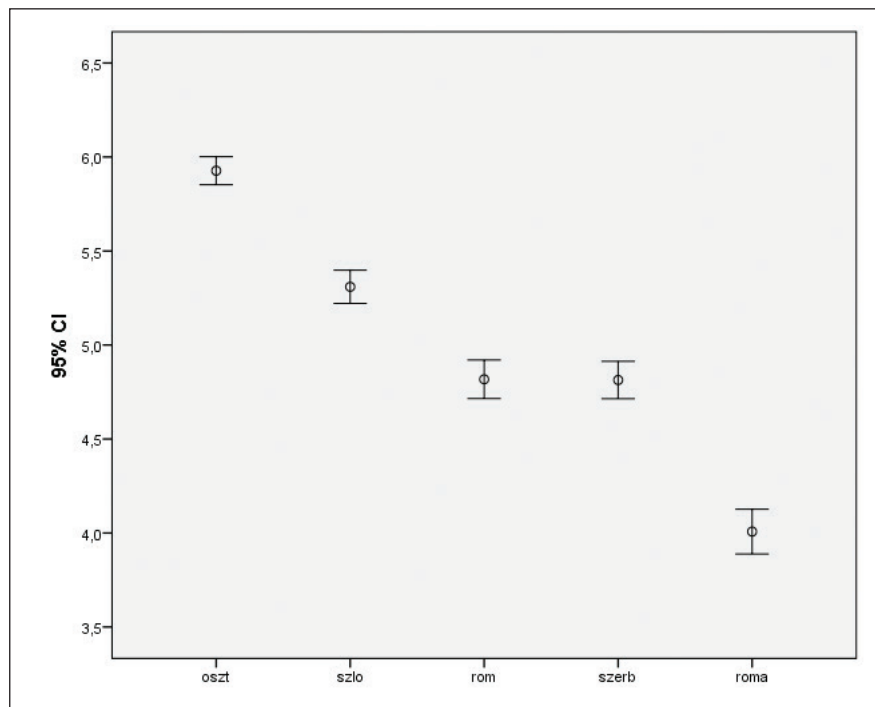
	<i>skálaérték</i>
Akár házasságot is kötnék vele.	7
Jó barátom lehetne, és bemutatnám a baráti körömnek.	6
Elfogadnám szomszédnak.	5
Elfogadnám munkatársnak.	4
Turistaként ellátogathatna hazám földjére.	3
Jobb volna, ha nem élne abban az országban, ahol én.	2
Nem engedném be az országba.	1

A válaszok megoszlása annak alapján, hogy legfeljebb milyen mértékű kapcsolatot alakítanának ki egy olyan személlyel, aki a megadott népcsoportba tartozik

23. ábra: *A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal*

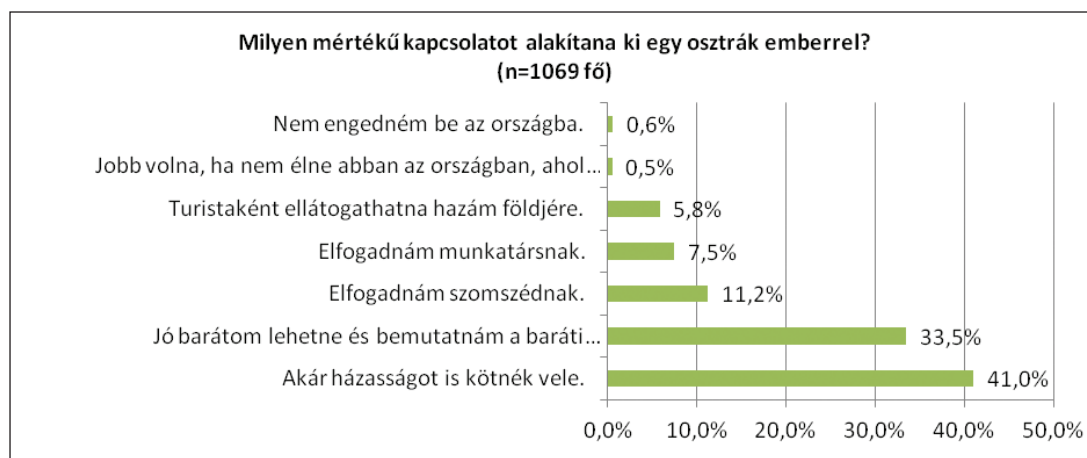
A nemzetek közötti előítéletet mérő Bogardus-skála alapján a magyarok leginkább toleránsak az osztrákokkal, legkevésbé a romákkal. Az 1–7-es skálán, ahol a magasabb érték a másik népcsoport elfogadását, az alacsony pedig az intoleranciát jelenti, az átlagok sorrendje az 1069 válasz alapján a következő: osztrákok 5,9-es, szlovákok 5,3-as, románok és szerbek 4,8-as, illetve romák 4-es átlag.

6. Boxplot-ábra: A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal

Az ábra a válaszok értékeiből adódó 95%-os konfidencia-intervallumokat mutatja. Az osztrákokat engedik legközelebb magukhoz a magyarok. A jelölt tartomány 5,93 körüli szűk környezet az 1–7-ig terjedő skálán, ahol a 7 a legszorosabb kapcsolatot, a házasság létesítését jelenti. Tipikus közelség a jó baráti szint (6). Az osztrákok után sorrendben a szlovákok következnek 5,31 középérték körüli intervallummal. Inkább szomszédnak, mint közeli barátnek fogadnák többen a magyarok közül a szlovákokat. Nagyjából hasonló a megítélése a román és a szerb nemzetnek 4,82 és 4,81 körüli, kissé szélesebb tartománnyal. Esetükben a jó barátság már nem képzelhető el, legfeljebb a szomszédság. A legrosszabb a megítélése a roma nemzet tagjainak, 4,00 körüli intervallummal. A magyarok a munkatársi viszonynál nem engedik közelebb magukhoz a romákat.

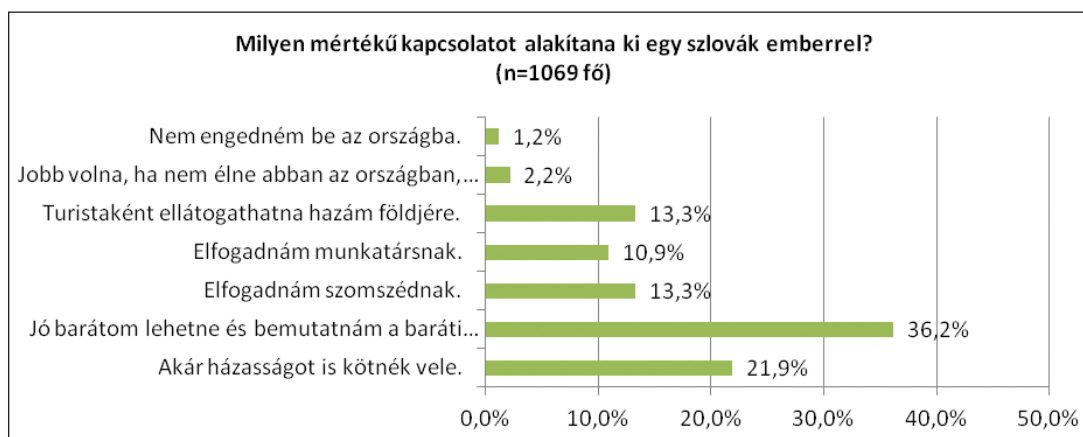
A. Osztrák népcsoport

24. ábra: A magyarországi minta; kapcsolat kialakításának mértéke az osztrák népcsoporttal

A magyarok legalább háromnegyede jó barátságot is elképzelhetőnek tartana az osztrákokkal, a legszorosabb köteléket – a házasságot – a válaszadók 41%-a vállalná. Az országunkból való kiutasítás nem jellemző (0,6%). Az 1848-as történelmi trauma, melyet az osztrákoktól szenvedett el a magyarság, úgy tűnik, feldolgozásra került, hiszen nagyon közeli kapcsolatot alakítanának ki az osztrákokkal. Bár az is lehet, hogy a választás mögött az országot érintő gazdasági nehézségek húzódnak meg, és egy jóléti társadalom felé történő orientációt látunk.

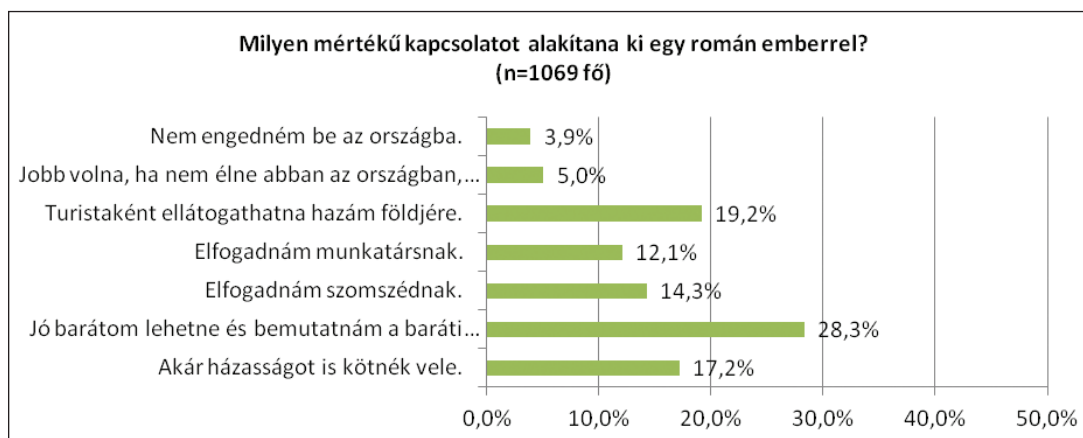
B. Szlovák népcsoport

25. ábra: A magyarországi minta; kapcsolat kialakításának mértéke a szlovák népcsoporttal

A szlovák népcsoportot kevésbé engednék magukhoz közel a magyarok, mint az osztrákokat. A leggyakoribb kapcsolat a válaszok alapján csak a baráti szintig menne el (36%), házasságig csak 22%. Együtt az előbbi két kategória 58%-ot tesz ki. Nem szívesen látná Magyarországon őket a válaszadók 3%-a.

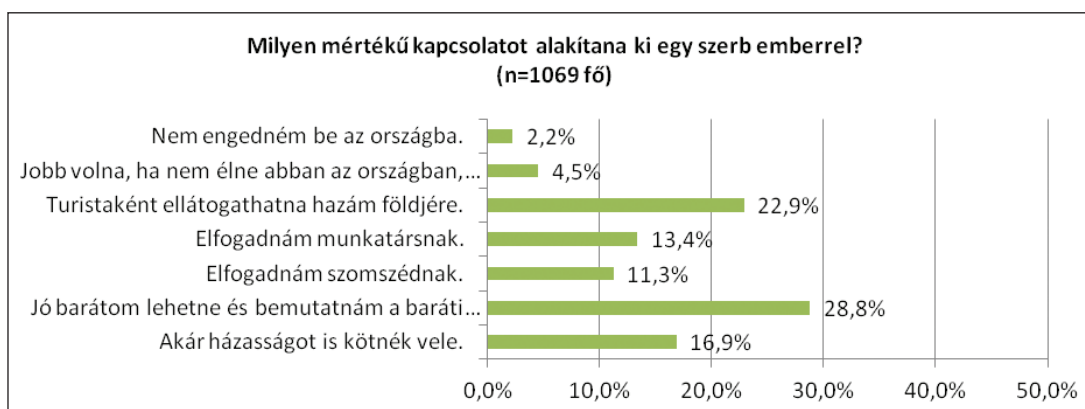
C. Román népcsoport

26. ábra: A magyarországi minta; kapcsolat kialakításának mértéke a román népcsoporttal

A román néppel szemben még alacsonyabb a tolerancia a magyarok részéről. Nem szívesen látja hazánkban őket csaknem minden tizedik válaszadó. A barátságot 28% tartja elképzelhetőnek, a házasságot 17%.

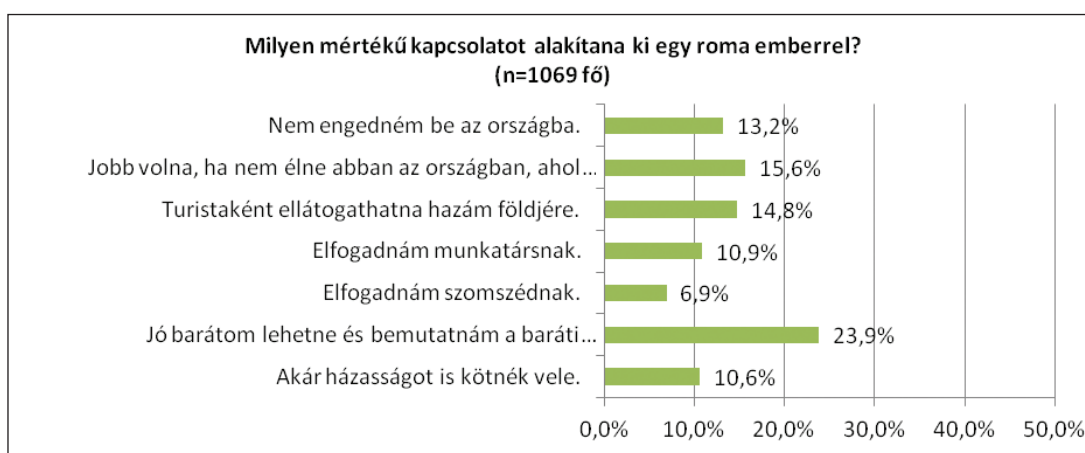
D. Szerb népcsoport

27. ábra: A magyarországi minta; kapcsolat kialakításának mértéke a szerb népcsoporttal

A szerbek megítélése hasonló a románokéhoz. Legtöbb válaszadó maximum barátságot kötne a szerbekkel (29%), házasságot – a legszorosabb kapcsolatot – 17%-uk. Nem látja a szerbeket szívesen Magyarországon 8%-uk.

E. Roma népcsoport

28. ábra: A magyarországi minta; kapcsolat kialakításának mértéke a roma népcsoporttal

A romákkal szembeni intolerancia mutatja a legmagasabb értéket. A válaszadók 29%-a, csaknem harmada nem látja őket szívesen Magyarországon. Baráti kapcsolatot minden negyedik ember létesítene a romákkal, házasságot, minden tizedik kötne velük. Érdekes, hogy a legkevesebb válasz a romákkal való szomszédságra érkezett (7%), leginkább ettől tartózkodnak a magyarok.

94. táblázat: *A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, nemek szerinti bontásban*

Nemek	N (fő)	osztrák	szlovák	román	szerb	roma
Nő	520	5,9558	5,2596	4,7288	4,7000	3,8769
Férfi	549	5,8998	5,3570	4,9016	4,9217	4,1311
Együtt	1069	5,9270	5,3096	4,8176	4,8138	4,0075
Szignifikáns-e?		nem	nem	nem	igen	igen

Az egymás alatti piros értékek között szignifikáns az eltérés.

A nemek az egész mintára adódó Bogardus-skála értékektől és egymástól sem térnek el jelentősen az osztrák, a szlovák és a román népcsoporttal való tolerancia megítélésében. A szerbeknél és a románoknál azonban a nők lényegesen távolságtartóbbak a férfiaknál (a legkevésbé kedvelt roma néppel szemben a nők 3,9-es „közelséget” tartanak elképzelhetőnek, a férfiak ennél szignifikánsan többet, 4,1-es átlaggal).

95. táblázat: *A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, korcsoportok szerinti bontásban*

Korcsoportok	N (fő)	osztrák	szlovák	román	szerb	roma
Fiatal (30 év alatt)	130	5,6769	4,7154	4,0692	4,4923	3,2615
Középkorú (30–50 év)	576	5,9479	5,3403	4,8993	4,8698	4,0885
Idős (50 év felett)	561	5,9834	5,4737	4,9584	4,8476	4,1468
Együtt	1067	5,9269	5,3093	4,8182	4,8163	4,0075
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól.

A vizsgált nemzetekkel szemben a fiatal, 30 év alatti korosztály lényegesen távolságtartóbb, mint akár a középkorúak, akár az idősek.

96. táblázat: *A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, foglalkozás szerinti bontásban*

Foglalkozás	N (fő)	osztrák	szlovák	román	szerb	roma
Polgármester	151	5,5497	4,8874	4,3245	4,3576	3,4503
Pap	95	5,9368	5,6842	5,6000	5,4842	5,1789
Tanár	235	6,0426	5,5021	4,9617	4,9319	4,2511
Orvos	91	5,9121	5,4176	5,1209	5,1209	4,3956
Vállalkozó	191	6,0157	5,2461	4,6073	4,5236	3,5183
Egyéb	306	5,9706	5,2614	4,7484	4,8301	3,9216
Együtt	1069	5,9270	5,3096	4,8176	4,8138	4,0075
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutatja. Dőltsel azokat a számokat jelöltük, amely alcsoportoktól lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

Legkevésbé engednék közel magukhoz a felsorolt nemzeteket a polgármesterek. Szignifikánsan alacsonyabbak az értékeik, mint ami a többi foglalkozásnál tapasztalható az osztrákok és szlovákok kapcsán. A legtoleránsabbak a lelkészek: a románokat, szerbeket, szlovákokat és romákat lényegesen közelebb engedik magukhoz, mint a polgármesterek, tanárok, vállalkozók és az egyéb foglalkozási kategória. Számadatokkal alátámasztva: például a romákkal szembeni közelség az 1–7-es skálán a papoknál 5,2 (ahol a „7” jelentése: házasságot is kötne vele), míg ennél lényegesen alacsonyabb a polgármesternél és vállalkozóknál (3,5), az egyéb foglalkozásnál (3,9), a tanároknál (4,3), és az orvosoknál (4,4).

97. táblázat: *A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, vallásosság szerinti bontásban*

Vallásos-e?	N (fő)	osztrák	szlovák	román	szerb	roma
Nem kívánok válaszolni	226	5,9602	5,2920	4,8673	4,7566	3,9779
Igen	668	5,8743	5,2725	4,8368	4,7964	4,0554
Nem	175	6,0857	5,4743	4,6800	4,9543	3,8629
Együtt	1069	5,9270	5,3096	4,8176	4,8138	4,0075
Szignifikáns-e?		igen	nem	nem	nem	nem

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A vallásosság nem befolyásolja jelentősen a más nemzetekkel szembeni előítéleteket, kivéve az osztrákok esetében. Itt a vallásos válaszadók lényegesen távolságtartóbbak, mint a hitetlenek.

98. táblázat: *A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban*

Felekezet	N (fő)	osztrák	szlovák	román	szerb	roma
Nem kívánok válaszolni	218	5,8165	5,2248	4,7202	4,7523	3,9358
Katolikus	486	5,9547	5,3292	4,8066	4,7572	3,9300
Református	193	5,7824	5,0052	4,5907	4,6062	3,7668
Evangelikus	43	6,3256	5,8372	5,1628	5,2558	4,6279
Egyéb keresztény	49	6,0408	5,5306	5,3673	5,3061	4,9388
Izraelita	4	6,0000	6,0000	5,2500	5,7500	3,7500
Egyéb	76	6,1316	5,7237	5,1711	5,2632	4,3816
Együtt	1069	5,9270	5,3096	4,8176	4,8138	4,0075
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az értéket, ami az adott oszlopban a legnagyobb darabszámú szignifikáns eltérést mutat. Kurzívval azokat a számokat emeli ki, amely alcsoportoktól lényegi az eltérése a pirossal kiemelt alcsoportnak.

Szignifikáns eltérések a felekezetek szerinti összehasonlításnál már adódtak. A református vallásúak lényegesen kevésbé engedi magukhoz közel az összes felsorolt népet az evangélikusokhoz, az egyéb vallásúakhoz, valamint az egyéb keresztényekhez képest (ez utóbbi különbség az osztrákok esetében nem jelentős). Pl. a romákkal szembeni „közelség” a reformátusoknál 3,8-as átlaggal jellemezhető, míg ennél lényegesen közelebb engedik magukhoz a romákat az egyéb keresztények (4,9) az evangélikusok (4,6) és az egyéb vallásúak (4,4).

99. táblázat: *A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, politikai beállítottság szerinti bontásban*

<i>Politikai beállítottság</i>	<i>N (fő)</i>	<i>osztrák</i>	<i>szlovák</i>	<i>román</i>	<i>szerb</i>	<i>roma</i>
Nem kívánok válaszolni	346	5,8092	5,2110	4,7486	4,6139	3,7680
Jobboldali	425	5,8447	5,1788	4,6988	4,5586	3,7725
Baloldali	153	6,1438	5,6863	5,0850	4,7841	3,9747
Nem tudom eldönteni	145	6,2207	5,5310	5,0483	4,6361	3,5688
Együtt	1069	5,9270	5,3096	4,8176	4,7146	3,8884
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban szignifikáns eltérést mutat, a kurzívval jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A baloldali politikai nézeteket valló véleményformálók lényegesen toleránsabbak az összes felsorolt nemzettel szemben, mint a jobboldaliak. A legkritikusabb a roma nép esetében a közelség, a jobboldaliaknál „csak” 3,8, míg a baloldalaiknál 4,0, ami szignifikánsan magasabb. A távolságtartás az osztrák és a szlovák néppel szemben a legalacsonyabb, a baloldal szignifikánsan közelebb engedi magához a sógorokat és északi szomszédainkat a jobboldalhoz és azokhoz képest, akik nem vállalták a politikai nézeteiket. A jobboldal lényegesen távolabb tartaná magukat tőlük, mint a baloldal és azok, akik nem tudták eldönteni, melyik politikai oldalhoz húznak.

100. táblázat: *A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban*

<i>Gazdaságpolitikai beállítottság</i>	<i>N (fő)</i>	<i>osztrák</i>	<i>szlovák</i>	<i>román</i>	<i>szerb</i>	<i>roma</i>
Nem kívánok válaszolni	157	5,9554	5,4395	5,0892	5,1529	4,2420
Konzervatív	460	5,8174	5,1870	4,7043	4,6935	3,9652
Liberális	314	6,0669	5,4395	4,8312	4,7898	3,9459
Nem tudom eldönteni	138	5,9420	5,2754	4,8551	4,8841	4,0217
Együtt	1069	5,9270	5,3096	4,8176	4,8138	4,0075
Szignifikáns-e?		igen	igen	igen	igen	nem

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban szignifikáns eltérést mutat, a kurzívval jelölt alcsoporttól. Zölddel a piros pólus ellentettjét jelöli a tábla, és a szignifikáns eltéréseket ettől szintén a dőlt számok alcsoportjai mutatják.

A gazdaságpolitikai beállítottság nem befolyásolja a romákkal szembeni intoleranciát, mind a konzervatívok, mind a liberálisok hasonlóan vélekednek velük szemben, őket tartja minden gazdaságpolitikai csoport a legtávolabb magától. Az osztrák és szlovák nép kapcsán kimutatható szignifikáns eltérés, a konzervatívok lényegesen távolságtartóbbak velük szemben, mint a liberálisok. A románokkal és szerbekkel legtávolságtartóbbak azok, akik gazdaságpolitikai beállítottságukat nem fedték fel. Jelentős az eltérés a románok esetében köztük és a konzervatívok között, míg a szerbek esetében a „titkolózók”, valamint a konzervatívok és a liberálisok között.

101. táblázat: *A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, régiók szerinti bontásban*

Régió	N (fő)	osztrák	szlovák	román	szerb	roma
Dunántúl	351	5,9772	5,4274	4,9516	4,7721	4,1595
Duna–Tisza köze	464	5,9526	5,3147	4,7996	4,8125	4,0819
Tiszántúl	232	5,8362	5,1336	4,6681	4,8621	3,6034
Együtt	1047	5,9351	5,3123	4,8214	4,8099	4,0019
Szignifikáns-e?		nem	igen	igen	nem	igen

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban szignifikáns eltérést mutat a dőlt számokkal jelölt alcsoporttól.

Az osztrákokkal és a szerbekkel szembeni tolerancia terén nincs jelentős eltérés a régiók között. A többi néppel szemben a tiszántúliak tanúsítják a legnagyobb ellenállást. A szlovákok és románok esetében a Tiszántúl szignifikánsan intoleránsabb, mint a Dunántúl. Míg a romákkal szemben a Tiszántúl negatív attitűdje lényegesen felülmúlja mind a Dunántúlt, mind a Duna–Tisza közén tapasztalható értéket.

A határon túli magyarság jellemzői és összehasonlítása a magyarországi mintával

Négy környező ország véleményformálóinak válaszain, 212 fő meglátásán alapul a határon túli magyarságot reprezentáló minta. A határon túli magyarság, az asszimilációs folyamatok hatásának, valamint az elvándorlásnak köszönhetően folyamatos fogyásnak van kitéve. Ez az asszimilációs folyamat különösen Felvidéken látványos (GYURGYIK, 2012a, 2012b). Törekedtünk mind a négy országban az 50–100 fős minta megvalósítására, amit legjobban, Erdélyben sikerült megközelíteni (84 fő). A Vajdaságban és a Felvidéken az elvárás alsó határa jött össze (60 illetve 50 fő), de sajnos Ausztriában jóval a várakozások alatti minta valósult meg (15 fő). Három válaszadó nem adta meg a régiót, ahol él.

A kis mintájú elemszámok és a populációs megoszlások hiánya nem teszik lehetővé, hogy helytálló általánosításokat vonjunk le a határon túli magyarság válaszaiból.

A lekérdezés a magyarországihoz hasonlóan történt: személyes és online megkeresések történtek. A kérdőív ugyanaz volt mind a határon inneni, mind a határon túli magyarság esetében.

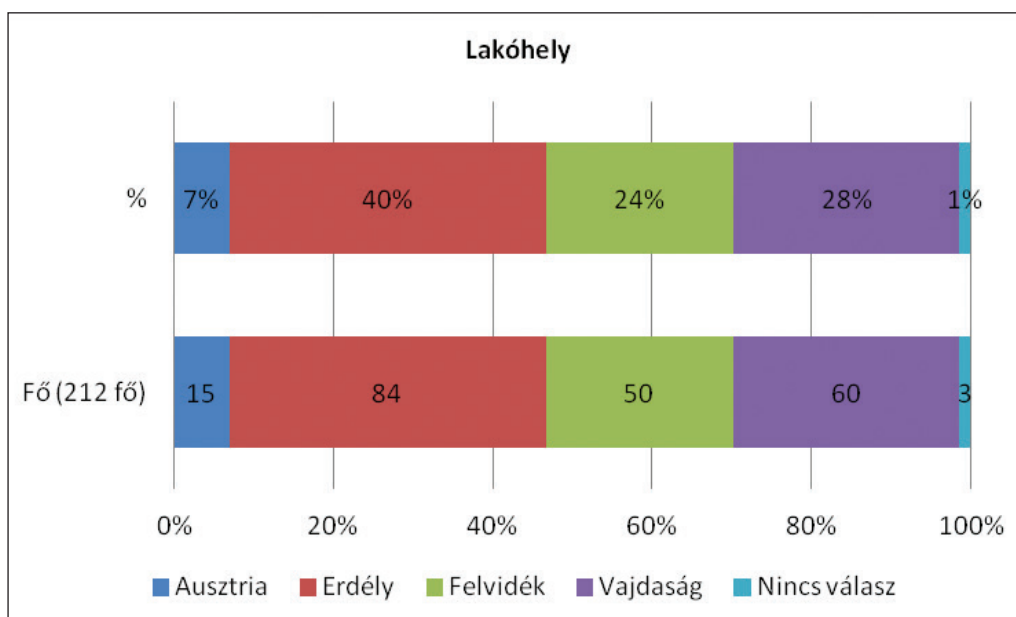
A határon túli és a határainkon belüli véleményformálók létszáma, bár lényegesen eltér egymástól – a külföldi magyarok ötödét adják a hazaiaknak, 1069 fő és 212 fő –, mégis érdemes statisztikai összehasonlítást alkalmazni a válaszok eltéréseire. A kétmintás próbák során pirossal jelöljük a szignifikáns eltéréseket a különböző változók átlagértékei között.

Ezek az összehasonlító eredmények informatívak ugyan, de fenntartásokkal elfogadhatók. Az általánosítás a határon túli magyarság véleményére nem volna helytálló.

A határon túli magyarság jellemzői

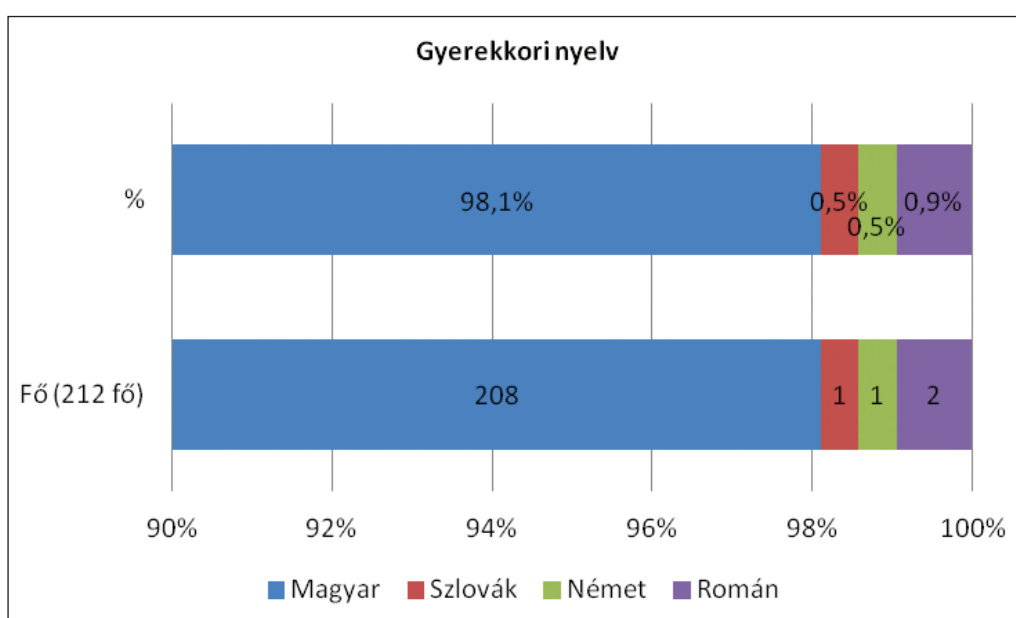
Demográfiai jellemzők

A 212 határon túli megkérdezett magyar döntő többsége erdélyi (84 fő = 40%), nagyjából hasonló az aránya a felvidékieknek és a vajdaságiaknak együtt (Felvidék: 50 fő = 24%, Vajdaság: 60 fő = 28%), és sajnos 10%-ot sem ér el az osztrák részminta nagysága (15 fő = 7%). A válaszadók 1%-a (3 fő) nem volt hajlandó elárulni a lakóhelyét.

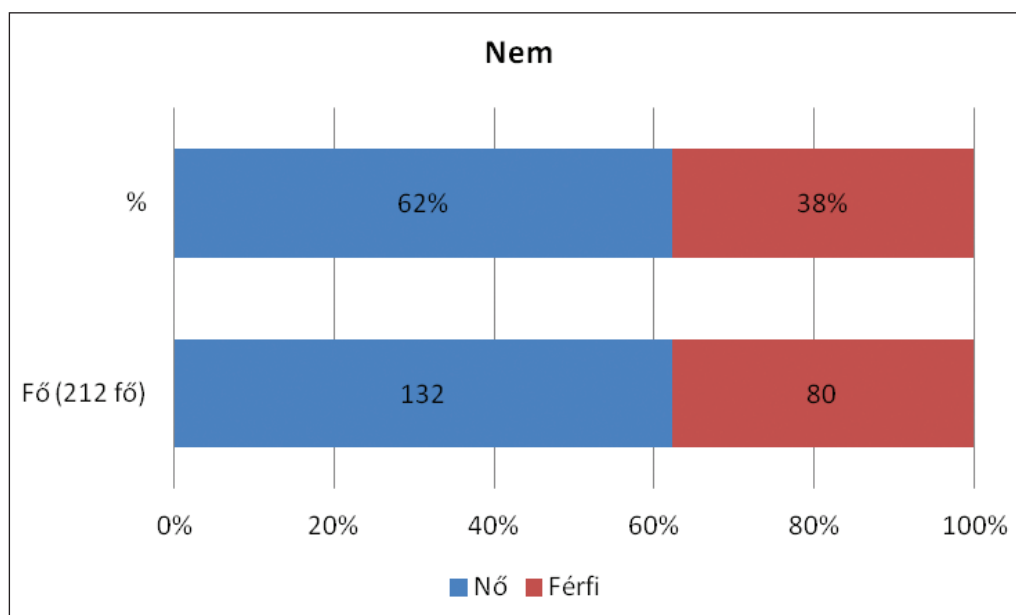
29. ábra: A határon túli magyar minta lakóhely szerinti megoszlása

Anyanyelveként, gyermekkori nyelveként a válaszadók 98 százaléka a magyar nyelvet jelölte meg, azaz helytálló a 212 fős mintát a határon túli magyarság reprezentánsaként kezelni.

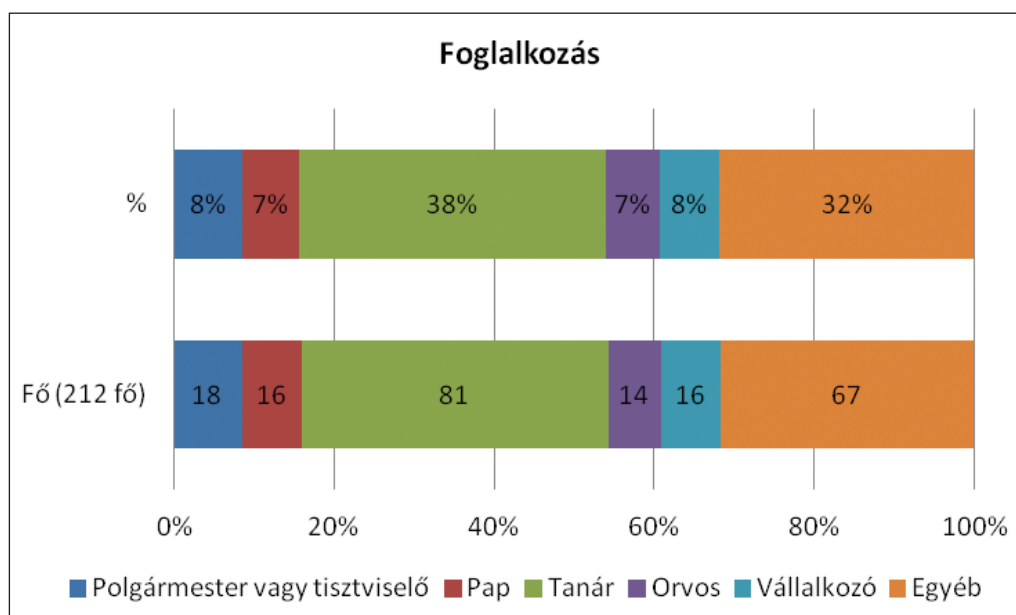
30. ábra: A határon túli magyar minta a gyermekkorban használt nyelv megoszlása alapján

A határon túli megkérdezett magyarok csaknem kétharmada nő (132 fő = 62%). A magyarországi mintában a véleményformálók többsége férfi volt (51%), ami jelezheti azt, hogy a külföldi magyarságon belül a gyengébbik nem könnyebben juthat meghatározó pozíciókhoz, mint hazánkban.

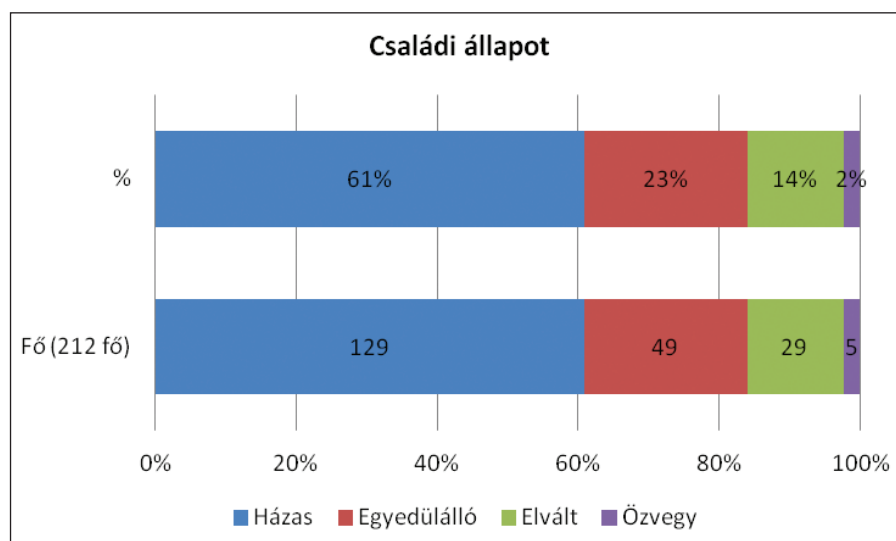
31. ábra: A határon túli magyar minta nemek szerinti megoszlása

Foglalkozásukat tekintve a legjelentősebb arányt a tanárok (81 fő = 38%) teszik ki, 7–8 százalék a papok, az orvosok, a polgármesterek vagy tisztviselők és a vállalkozók megoszlása. Csaknem minden harmadik válaszadó egyéb véleményformáló munkakört tölt be. Az „egyéb” kategóriába tartoznak például a megyei hírlap főszerkesztői/szerkesztői, könyvtárigazgatók, színházigazgatók, színészek, írók, újságírók, politikusok, (helyi) meghatározó értelmiség, levéltárosok (főleg igazgatók).

32. ábra: A határon túli magyar minta foglalkozás szerinti megoszlása

A határon túli magyar véleményformálók csaknem kétharmada házas (129 fő = 61%), körülbelül negyede egyedülálló (49 fő = 23%), nagyjából egytizede elvált (29 fő = 14%) és 2%-a özvegy (5 fő).

33. ábra: A határon túli magyar minta családi állapot szerinti megoszlása

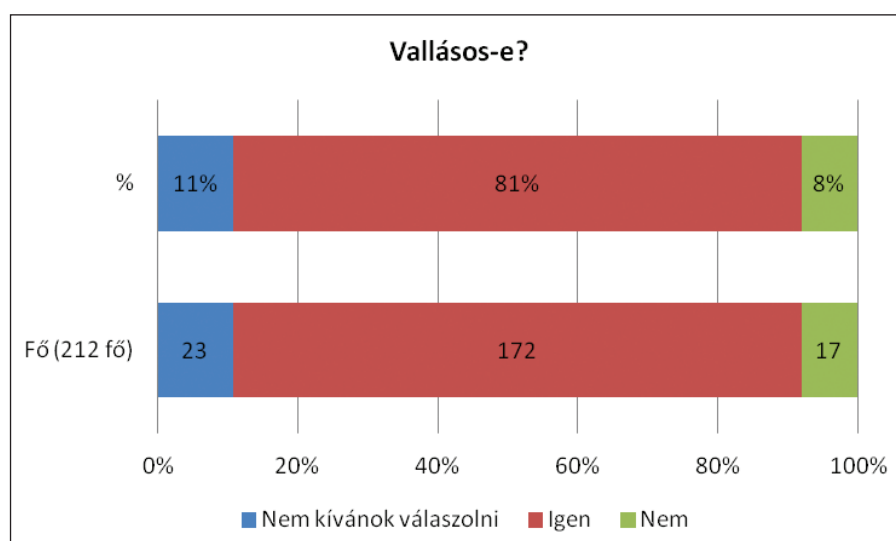
A magyarországi és a környező országok vizsgált magyar véleményformálóinak átlagéletkora nem tér el jelentősen egymástól, határon belül 45 év, határon túl 44 év az átlagos kor.

102. táblázat: A magyarországi és a határon túli magyar minta életkor szerinti összehasonlítása

Életkor	Határon inneni	1045 fő	44,8766 év
	Határon túli	209 fő	43,8038 év

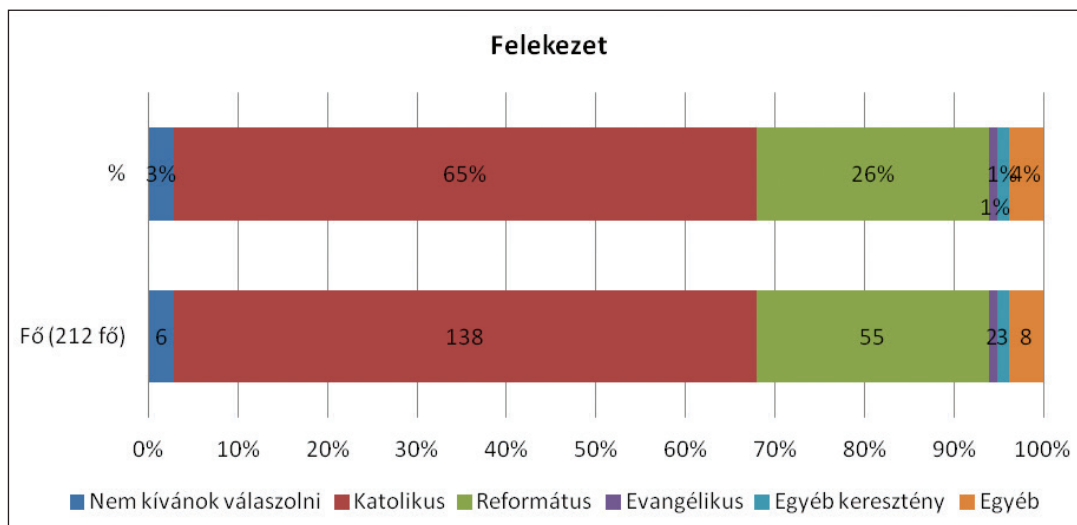
Világnézet

A határon túli magyar véleményformálók négyötöde hívő (172 fő = 81%), csak kevesebb mint egytizede nem vallásos (17 fő = 8%), azonban minden tizedik megkérdezett nem kívánt válaszolni a vallásosságot tagláló kérdésre (23 fő = 11%).

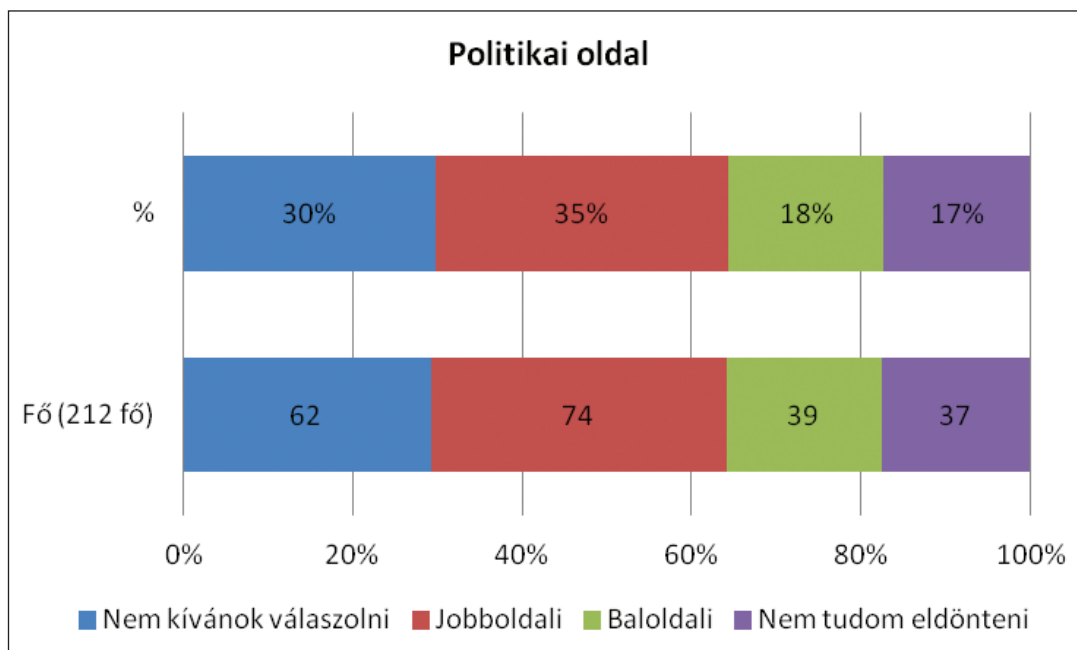
34. ábra: A határon túli magyar minta vallásosság szerinti megoszlása

A válaszadók kétharmada a katolikus (138 fő = 65%), egynegyede a református (55 fő = 26%) felekezethez tartozik. 1-1 százalékot tesznek ki az evangélikus és egyéb keresztények, 4 százalékot az egyéb vallásúak. Tekintettel arra, hogy itt a válaszmegtagadás csak 3 százalékos volt, és a megkérdezettek 97 százaléka adott meg felekezetet – míg az előző kérdésnél 8 százalék nem mondta magát vallásosnak –, inkonzisztencia van a két eredmény között.

35. ábra: A határon túli magyar minta felekezet szerinti megoszlása

A politikai nézeteiről a határon túli magyar véleményformálók egyharmada nem kívánt beszámolni (62 fő = 30%), és csaknem minden ötödik megkérdezett nem tudta eldönteni, merre húz (37 fő = 17%). Összeadva az iménti két kategóriát, a válaszhiány 47 százalékos! A 212 megkérdezettből 103 fő, azaz 53 százalékuk határozta meg, hogy politikailag a jobb-, vagy a baloldallal szimpatizál-e. A válaszadók többsége jobboldalinak vallja magát (74 fő = 35%), és nagyjából a fele baloldalinak (39 fő = 18%).

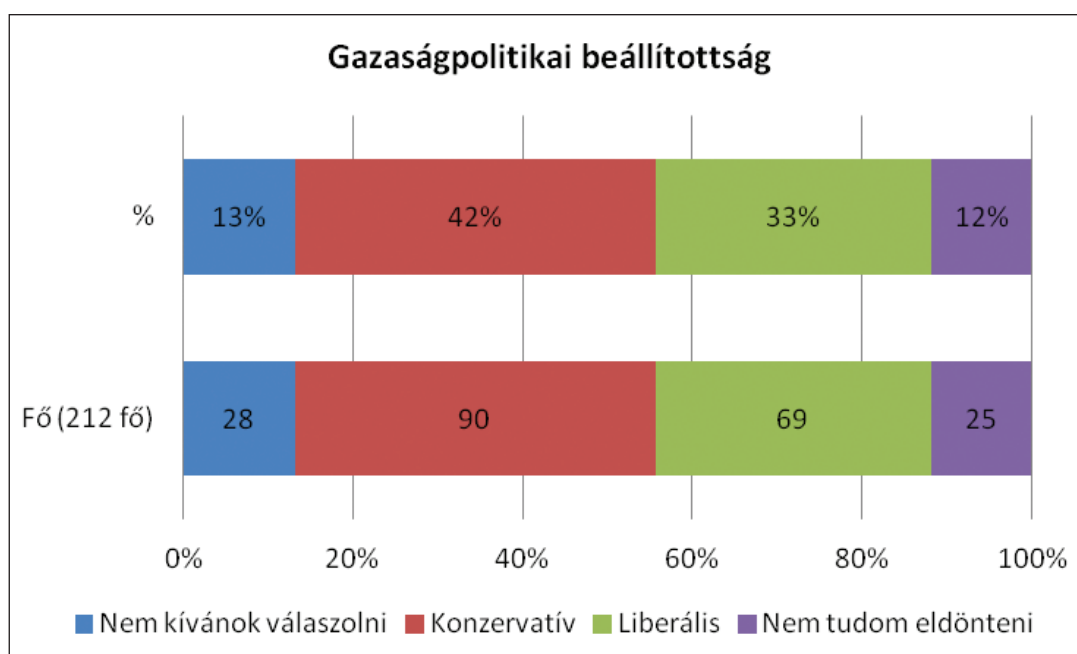

36. ábra: A határon túli magyar minta politikai hovatartozás szerinti megoszlása

A kérdőív igyekezett elmagyarázni a kevésbé ismert gazdaságpolitikai fogalmakat, kategóriákat, hogy helytállóbb válaszok szülessenek: „Gazdaságpolitikai kérdésekben sokszor azokat nevezik konzervatívnak, akik az erős államban, és magasabb adóterhekért cserébe több ingyenes állami szolgáltatásban, erősebb szociális hálóban hisznek. Liberálisnak ezzel szemben azokat nevezik, akik inkább minimális állami szerepvállalást, alacsony adókat és ezért kevesebb állami szolgáltatást tartanak kívánatosnak.”

A gazdaságpolitikai nézeteket érintő kérdésre a válaszmegtagadás 13 százalékos volt (28 fő), a döntésképtelenség miatti válaszhiány pedig 12 százalékos (25 fő). Bár együtt a kettő 25 százalékos válaszhiányt eredményez, ez mégis sokkal kedvezőbb a politikai nézetek hasonló adatánál (ott 47%-os volt a válaszhiány).

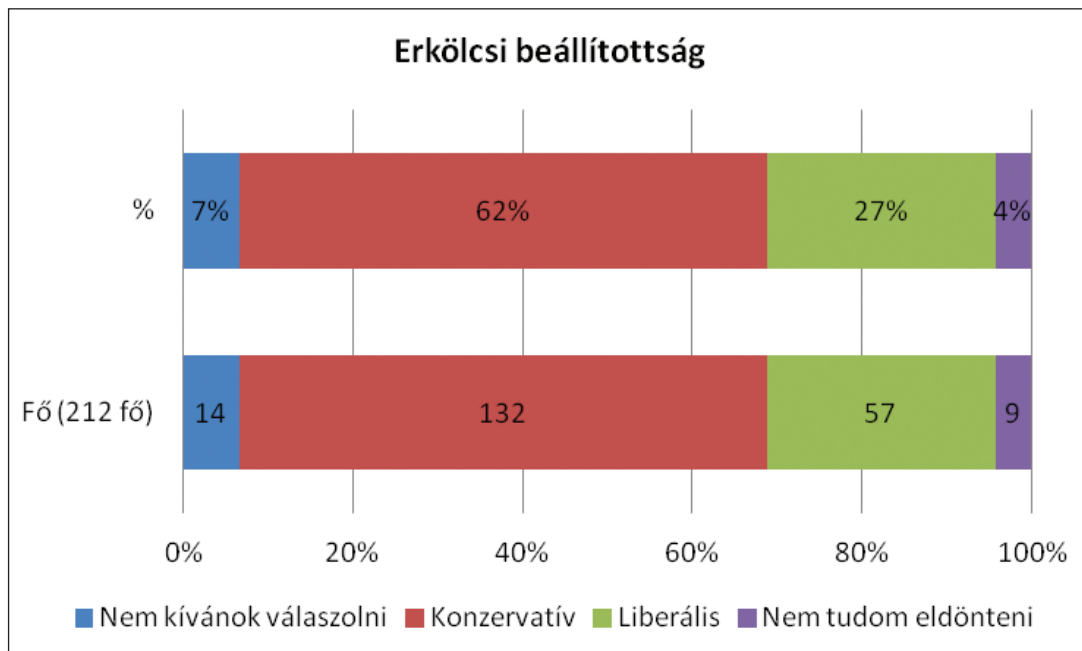
A válaszadók többsége konzervatív beállítottságúnak véli magát (90 fő = 42%), és csak minden harmadik ember liberálisnak (69 fő = 33%). A gazdaságpolitikai nézetkülönbség jobban közelít a fele-fele arányú megoszláshoz, mint a politikai – ott kétszer annyi a jobboldali szimpatizáns, mint a baloldali.

37. ábra: A határon túli magyar minta
gazdaságpolitikai beállítottság szerinti megoszlása

Erkölcsei kérdésekben – például a hagyományos családmodell, a nemi szerepek, a hagyományos vallásos és világi etikai szokások, előírások megítélésében – a válaszadók sokkal jobban eligazodtak. Itt a válaszmegtagadás csak 7, míg a döntésképtelenség 4 százalékos. A válaszhiány tehát 11 százalékos, azaz a megkérdezettek 89 százaléka, csaknem kilenc-tizede elhelyezte a véleményét az alternatív változó palettáján.

A határon túli véleményformálók csaknem kétharmada konzervatív (132 fő = 62%), egyharmada liberális (57 fő = 27%) erkölcsi nézeteket vall. Ez a körülbelül kétszeres konzervatív–liberális erkölcsi nézetet jellemző arány (62%–27%) hasonlatos a politikai nézetek jobboldali-baloldali arányához (35%–18%).

38. ábra: A határon túli magyar minta erkölcsi beállítottság szerinti megoszlása

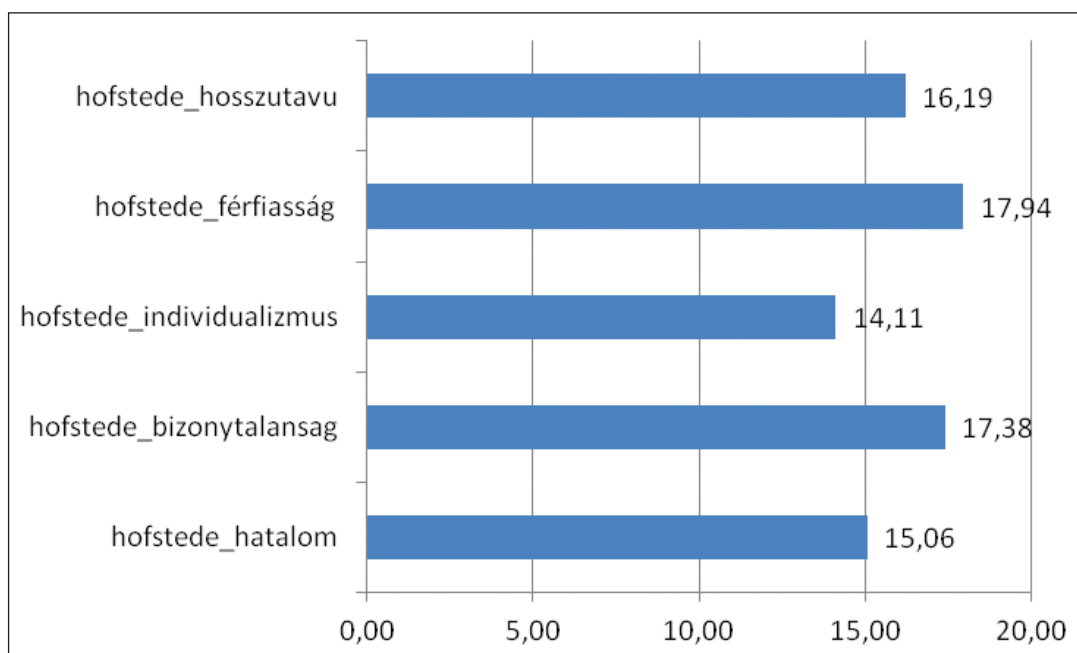
A demográfiai és világnézeti jellemzők után megvizsgáljuk a három kutatni kívánt terület – Hofstede társadalmi dimenzióinak jellemzői, a magyar történelem megítélése, a Bogardus-féle társadalmi távolságtartás – számadatait a határon inneni és a határon túli magyar véleményformálók válaszai alapján, és rámutatunk a két régió lényeges eltéréseire.

A Hofstede-féle dimenziók a határon túli magyarságot és a magyarországi mintát érintően

A határon túli magyarság véleménye összesített táblázaton és diagramon (Erdély, Felvidék, Vajdaság, Ausztria) összehasonlítva a magyarországi táblázatokkal és diagramokkal

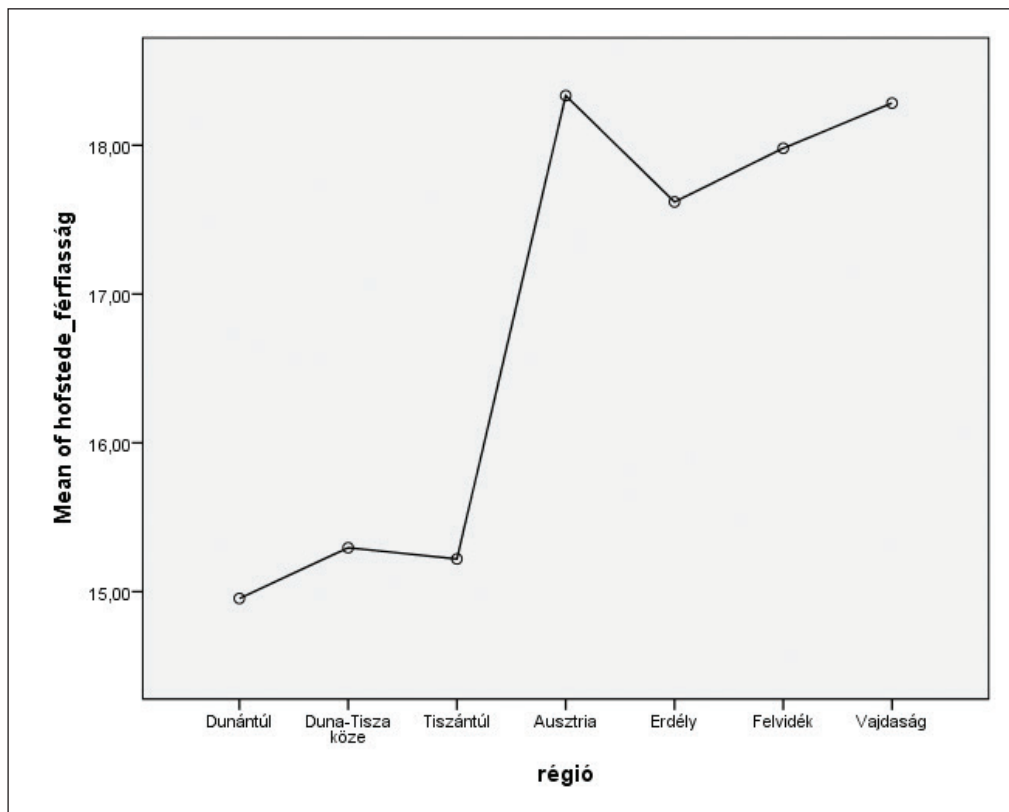
103. táblázat: A határon túli magyar minta összesített táblázata
Hofstede dimenzióit érintően

	N (fő)	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
Hofstede–hatalom	212	7,00	25,00	15,0613	2,70702
Hofstede–bizonytalanság	212	11,00	25,00	17,3821	2,36288
Hofstede–individualizmus	212	5,00	22,00	14,1085	2,72474
Hofstede–férfiasság	212	12,00	25,00	17,9434	2,21939
Hofstede_hosszú távú	212	8,00	25,00	16,1887	2,95339

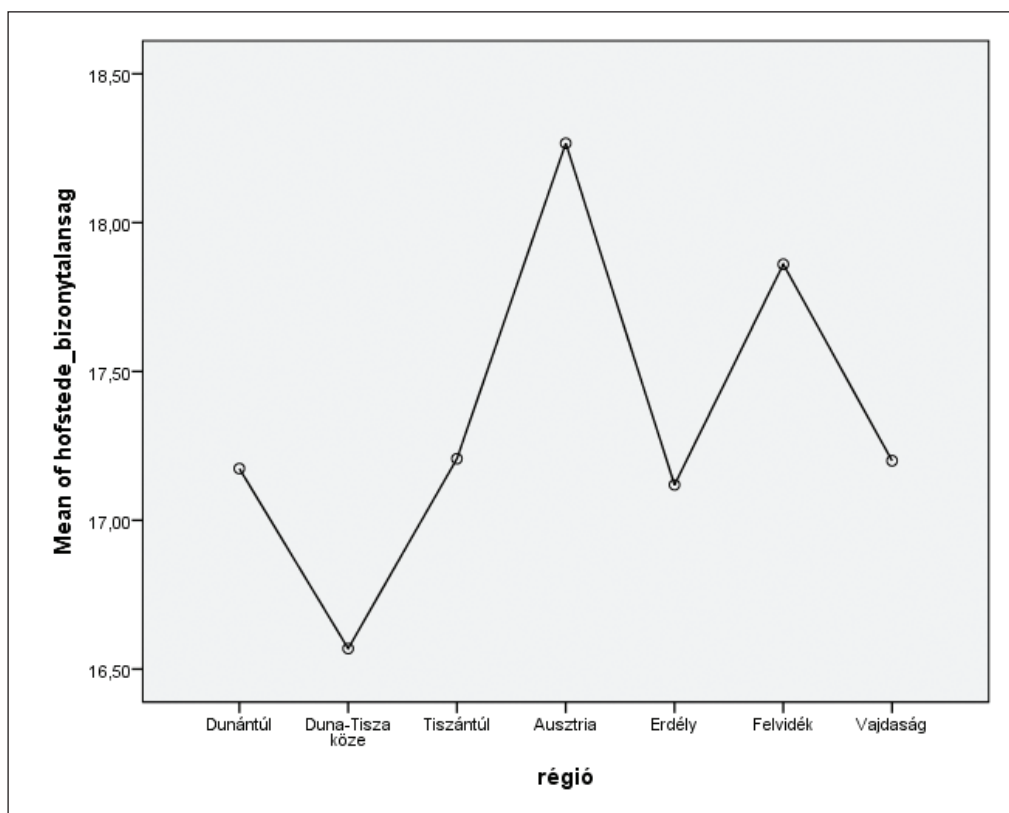

39. ábra: A határon túli magyar minta összesített ábrája
Hofstede dimenzióit érintően

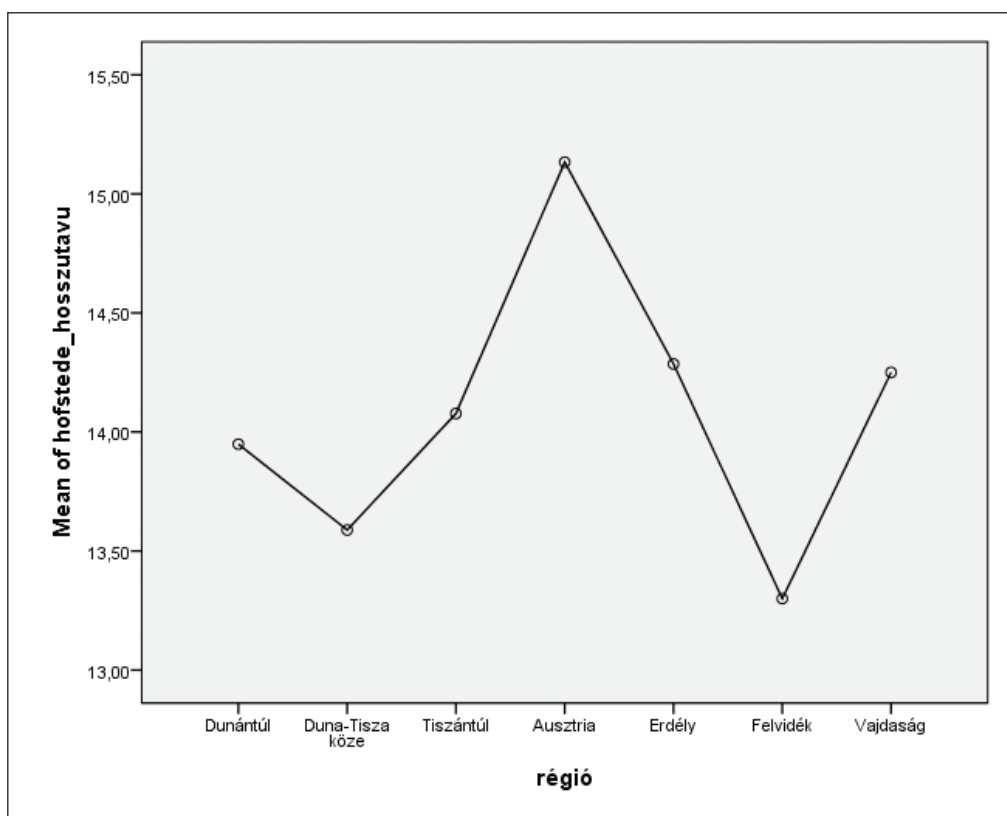
1. Az összesített eredményeken azt látjuk, hogy a férfiasság kontra nőiesség (MAS) skála a legmagasabb a határon túli magyar mintában. Ahogy fentebb írtuk, a maszkulin kultúrákban a társadalmi nemi szerepek élesen elkülönülnek: a férfiak magabiztosak, kemények, az anyagi sikerre összpontosítanak, a nők legyenek szerények, szelídek, és az életviszonyokra koncentrálnak. A maszkulin társadalmakban a domináns érték az anyagi siker és az előrehaladás. A konfliktusok megoldása küzdelem árán történik. Ezek az értékek többnyire megegyeznek a Hofstede Központ által mért értékekkel, melyek viszont Magyarországra vonatkoznak, nem pedig a határon túli magyarságra (http://www.geert-hofstede.com/hofstede_hungary.shtml, 2014. február 24-i adatok alapján). A lentebbi diagramon még ennek bontását is láthatjuk, ahol az ausztriai magyarok a legmaszkulinabbak, majd őket követik a vajdasági, a felvidéki, majd az erdélyi magyarok. Ebben az esetben a fentebb tett megállapítás, a konfliktuskezelés oktatását érintően, ezekben a régiókban hatványozottan érvényes. Az alábbi diagramon jól látható ennek a dimenzióknak az összehasonlítása a magyarországi három régió eredményeivel. Elképzelhető, hogy ez a különbség a minták nagyságának különbségéből is adódik.
2. A második legmagasabb érték a határon túli magyarság esetében a bizonytalanság kerülése index (UAI), amely a magyarországi mintában első helyen állt. Ahogy korábban foglaltunk, ez az index azt mutatja, hogy a kultúra tagjai milyen mértékben érznek fenyegetettséget bizonytalan, ismeretlen helyzetekben. Ez az érzés kifejezésre jut pl. a stressz állapotában vagy az írott/íratlan szabályok, vagyis a kiszámíthatóság iránt felmerülő igényben. Az erős bizonytalanságkerülő társadalmakban, az életben elkerülhetetlenül jelen lévő bizonytalanság állandó fenyegetést jelent. Ez az eredmény teljesen megegyezik a Hofstede Központ adataival, csak azok az adatok Magyarországról szólnak, és nem az említett határon túli magyar régiókról. Az alábbi diagram bontását megnézve azt látjuk, hogy az ausztriai magyarok és a felvidéki magyarok adják a legmagasabb eredményeket, ami nagyon meglepő az erdélyi és a vajdasági magyarokhoz viszonyítva, hiszen a vajdasági magyarság nem túl régen a jugoszláv polgárháborúnak volt kitéve, ahol a kiszámíthatatlanság indexe nagyon magas lehetett – vagy ez az eredmény azt jelenti, hogy a vajdasági magyarság a polgárháború borzalmain már túltette magát?

40. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar mintában a férfiasság kontra nőiesség indexének összehasonlítása

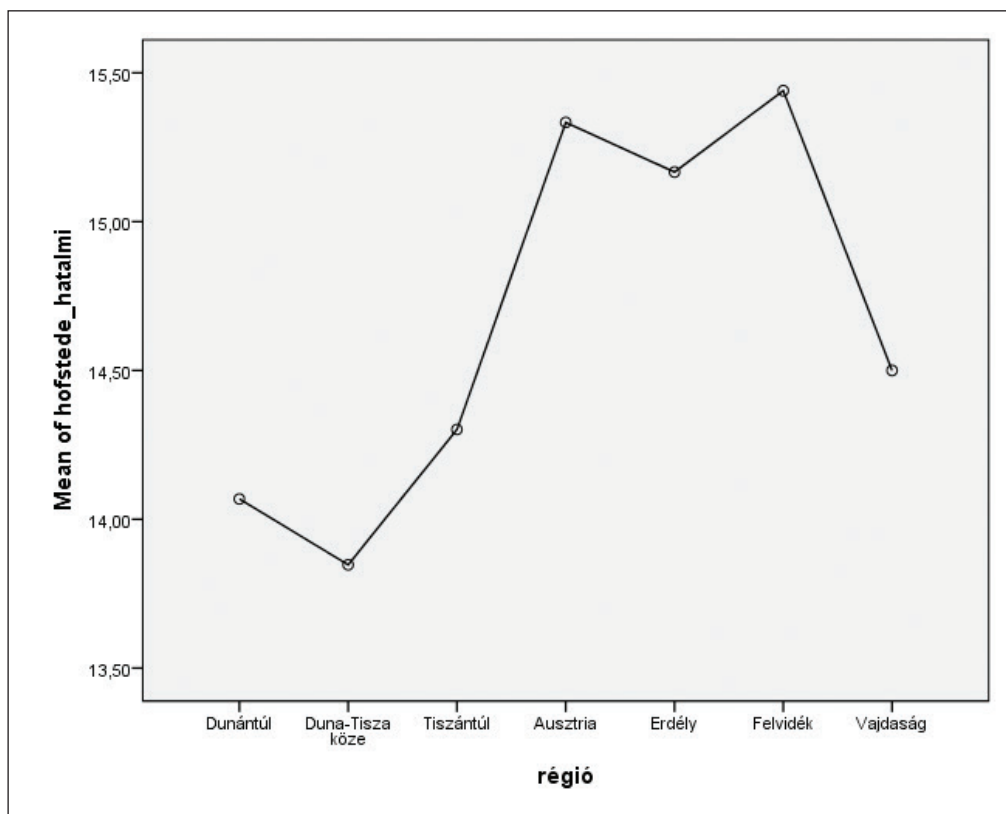

41. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar mintában a bizonytalanság kerülése indexének összehasonlítása

42. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar mintában a hosszú távú orientáció indexének összehasonlítása

3. A harmadik legmagasabb érték a határon túli magyarságot érintően a hosszú távú orientáció (LTO) indexe, ami a magyarországi mintán a legalacsonyabb érték volt. Ez az index azt fejezi ki, hogy az adott kultúra időorientációja jellemzően rövid távú, a jelenre vagy maximum a közeli jövőre koncentráló. Fontos jellemző, hogy a problémákat hagyományos, megszokott módon közelítik meg, sokat adva a múlt tapasztalatai alapján kialakult módszereknek, eljárásoknak, tartózkodnak a hirtelen törésektől, változásoktól. Ez azt jelenti, hogy a határon túli magyarság, a mi mintánk alapján, inkább jövőorientált, jobban feldolgozza a közös történelmi traumákat, mint a magyarországi magyarok, akik inkább a múltban, kicsit a jelenben és legkevésbé jövőorientáltak élnek. Kimagasló az ausztriai magyarok hosszú távú orientációjára vonatkozó index, ami azt jelenti, hogy a történelmi traumákat ők dolgozták fel legjobban, a diagramból pedig az is kiderül, hogy a felvidéki magyarság számára, a jövő tervezése még annyira sem megoldott, mint a magyarországiak számára. Érdekes ez az eredmény, ha abból a tényből indulunk ki, hogy a szlovákiai magyarság beolvadása a legújabb statisztikák szerint is kimagasló a környező országokhoz viszonyítva. Úgy néz ki, hogy ennek az asszimilációs folyamatnak, mentálhigiénés szempontból, komoly ára van (BORDÁS–LISZNYAI 2007, 33–49).
4. A negyedik érték a hatalmi távolság indexének (PDI) értéke, ami a helyezés szempontjából megegyezik a magyarországi értékekkel, de nem az abszolút eredményeket érintően. A hatalmi távolság dimenziója, ahogy korábban megfogalmaztuk, annak mértéke, hogy az adott közösség alacsonyabb beosztású, kisebb hatalommal rendelkező tagjai mennyiben fogadják el a hatalom egyenlőtlen eloszlásának tényét. A kis hatalmi távolságú társadalmak az emberek közötti egyenlőtlenségek minimálisra való csökkentésére törekednek. A nagy hatalmi távolságú társadalmakban az emberek közötti egyenlőtlenségek természetesek, sőt ezeket tartják kívánatosnak. Ha abból a gondolatból indulunk ki, hogy ennél az indexnél a kultúra tagjai egymás között az egyenlőtlenségek minimálisra való csökkentésére törekednek, akkor eredmé-

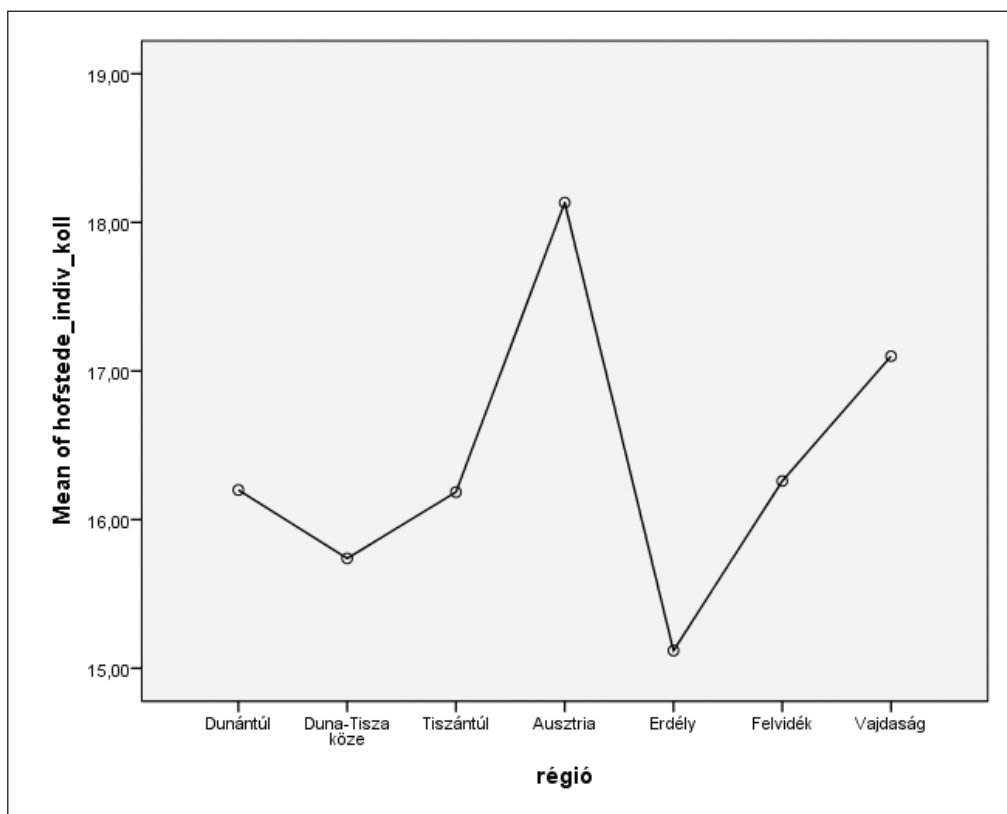

43. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar mintában a hatalmi távolság indexének összehasonlítása

nyeink alapján azt látjuk, hogy a kultúrán belüli egyenlőtlenségek legkevésbé a felvidéki és az ausztriai magyarokat zavarják, sőt harmadikként az erdélyi magyarok is felzárkóztak, viszont a vajdasági magyarok majdnem a tiszántúliak szintjén tesznek lépéseket azért, hogy ezek az egyenlőtlenségek minimálisra csökkenjenek. Ezek az adatok magasabbak a Hofstede Központ által mért adatoknál (http://www.geert-hofstede.com/hofstede_hungary.shtml, 2014. február 24-i adatok alapján), ami adódhat a célcsoportok különbségéből is. Náluk ez az érték a legalacsonyabb a magyarországi kultúrára vonatkozóan, ami azt is jelentheti, hogy az egyenlőtlenségekbe való bele nem törődés társadalmi és belső konfliktusokat okozhat.

5. Meglepő módon az individualizmus–kollektívizmus index (IDV) került az ötödik helyre a határon túli magyar mintánk eredményeit illetően. A határon túli magyarság bontásában viszont nagy eltérésekkel találkozunk. Az ausztriai és a vajdasági magyarok hozzák a legnagyobb értékeket az IDV-indexen, az individualizmus felé eltolódva, míg az erdélyi magyarságot markánsan a kollektivisták szemlélet jellemzi, a felvidéki magyarság pedig többnyire a magyarországi magyarokkal mutat azonos értéket az individualizmust érintően. Az ausztriai és az erdélyi magyarság szélső pólusai az IDV-skálán a szocializációs folyamatokkal és a többség hatásával is magyarázhatók, főleg Erdély esetében. Korábbi kutatásaink (BORDÁS, 2000) az erdélyi magyarság szegregációjáról számoltak be, melynek hatására a mi-kultúra bontakozott ki jobban, nem pedig az individualizmusnak kedvező én-kultúra. Az osztrák kultúra pedig inkább az individualizmushoz áll közelebb, melynek hatására az ausztriai magyarok szocializálódtak, és inkább a laza egyéni kapcsolatokat preferálták, ahol mindenki elsősorban saját magát, illetve legszűkebb családját helyezte előtérbe, bár a Hofstede Központ Ausztriát nem sorolja az erősen individualista országok közé, mivel a náluk kapott IDV-index alapján inkább a harmadik, vagy a negyedik helyre sorolható. Kutatásaik alapján Ausztria erősen maszkulin kultúra, ahol a bizonytalanság kerülése a második helyen van, a harmadik helyet a hosszú távú orientáció

foglalja el, és a negyedik helyen van az individualizmus indexe (http://www.geert-hofstede.com/hofstede_austria.shtml, 2014. február 25-i adatok alapján).

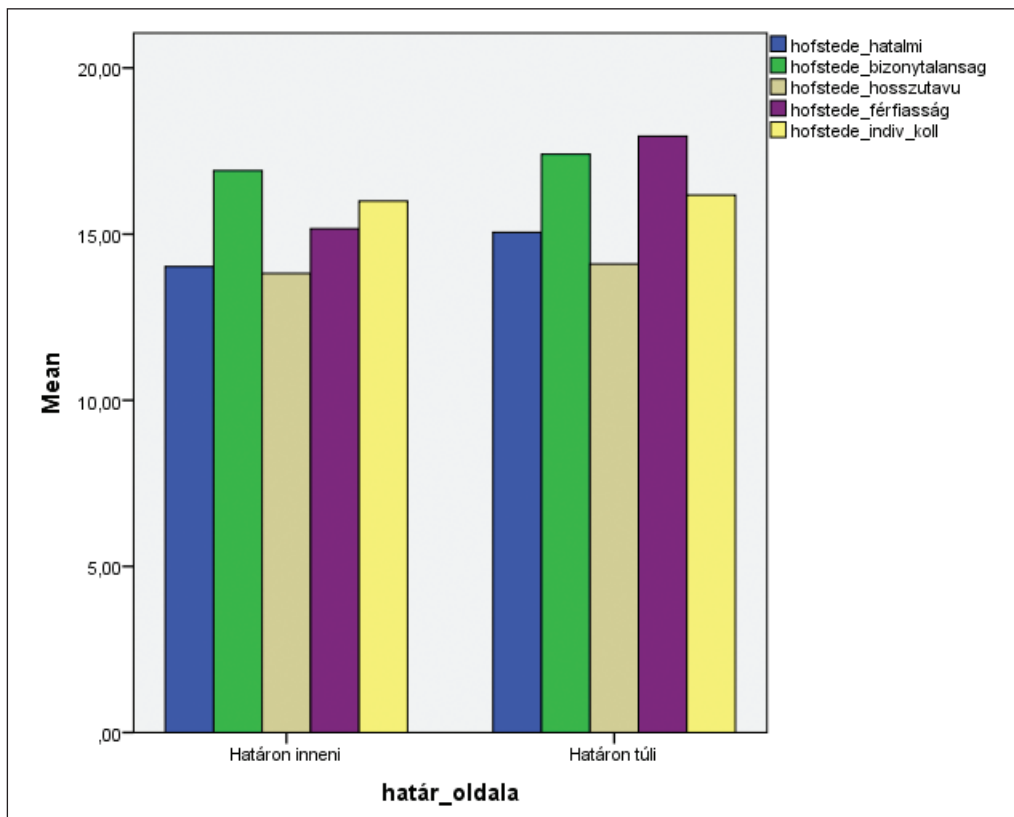

44. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar mintában, az individualizmus–kollektívizmus indexének összehasonlítása

104. táblázat: Összehasonlító táblázat a magyarországi és a határon túli magyar mintában a Hofstede-indexeket érintően, a szignifikancia vonatkozásában

Hofstede	Magyarság	N	átlag (0–20)	Szignifikáns-e?
Hofstede – hatalmi	Határon inneni	1047	14,0220	nem
	Határon túli	209	15,0526	
Hofstede – bizonytalanság	Határon inneni	1047	16,9131	nem
	Határon túli	209	17,4019	
Hofstede – hosszú távú	Határon inneni	1047	13,8176	nem
	Határon túli	209	14,1005	
Hofstede – férfiasság	Határon inneni	1047	15,1643	igen
	Határon túli	209	17,9474	
Hofstede – indiv. – koll.	Határon inneni	1047	15,9924	nem
	Határon túli	209	16,1770	

A piros, egymás alatti értékek között szignifikáns az eltérés, a többi esetben nem. Ezt a megállapítást az alábbi ábrán vizuálisan, különböző színek felhasználásával, szemléltetőbben láthatjuk.

45. ábra: Összehasonlító ábra
a magyarországi és a határon túli magyar mintában
a Hofstede-indexeket érintően

A diagramon a fenti megállapítások vizuálisan is nyomon követhetők. A lila oszlopok (férfiasság) magasságának, átlagértékének eltérése szignifikáns.

A magyar történelem megítélésének összehasonlítása a magyarországi és a határon túli magyar mintában

A magyar történelem megítélése

1–5-ös Likert-skálán kellett a válaszadóknak elhelyezni a véleményüket: 1 = egyáltalán nem ért egyet az adott kijelentéssel az adott történelmi eseményre vonatkoztatva, és 5 = teljes mértékben egyetért.

Ez az esemény a mai napig mély hatással van a magyarságra
(Mély hatás)

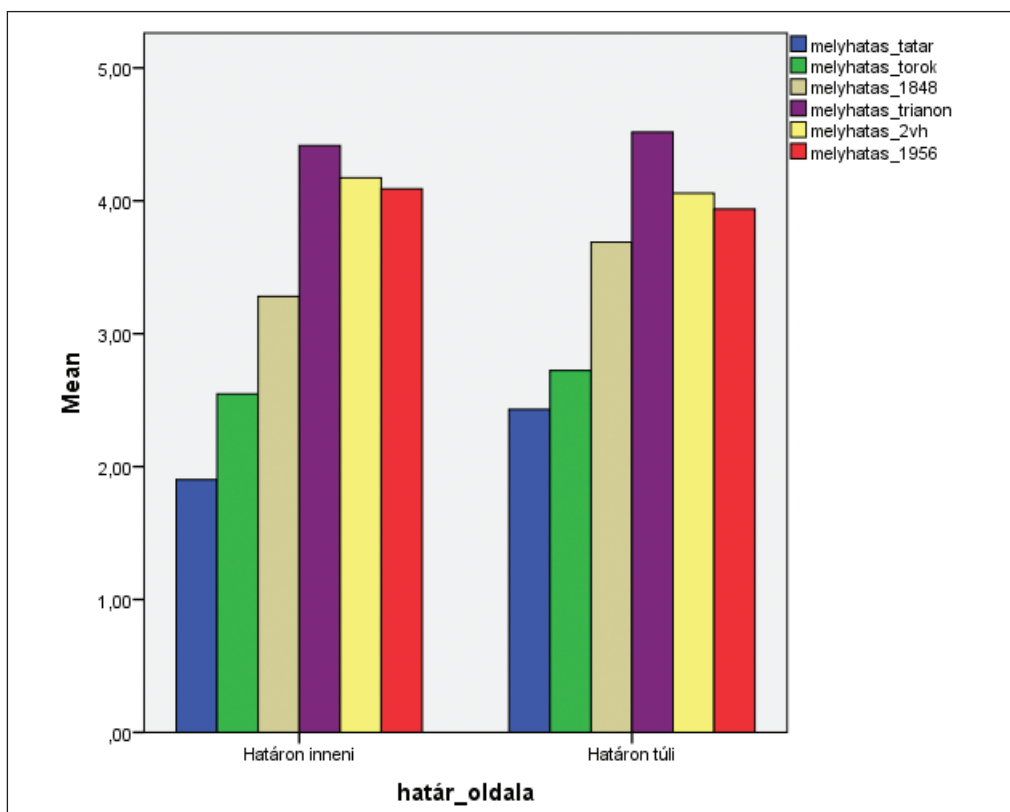
A napjainkhoz közelebbi vizsgált történelmi események máig tartó mély hatását a határainkon belüli magyarok ítélik meg nagyobb problémának (az eltérések nem szignifikánsak), míg a régebbieket a határon túli magyarság. Szignifikáns eltérés csak a tatárjárás megítélésében volt kimutatható, a külföldi magyarok jelentősen súlyosabb hatású eseménynek tekintik, mint a magyarországiak ($2,4 > 1,9$).

105. táblázat: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a mély hatásra vonatkozóan

Magyarság	Mély hatás						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Magyarországi magyar	1047	1,9016	2,5463	3,2808	4,4164	4,1738	4,0898
Határon túli magyar	209	2,4306	2,7225	3,6890	4,5167	4,0574	3,9378
Szignifikáns-e?		igen	nem	nem	nem	nem	nem

Az egymás alatti piros értékek között szignifikáns az eltérés.

Ez a lényeges különbség az oszlopdiagram kék színű (tatárjárás máig terjedő mély hatása) oszlopainak magasságbeli eltéréseben is látszik.

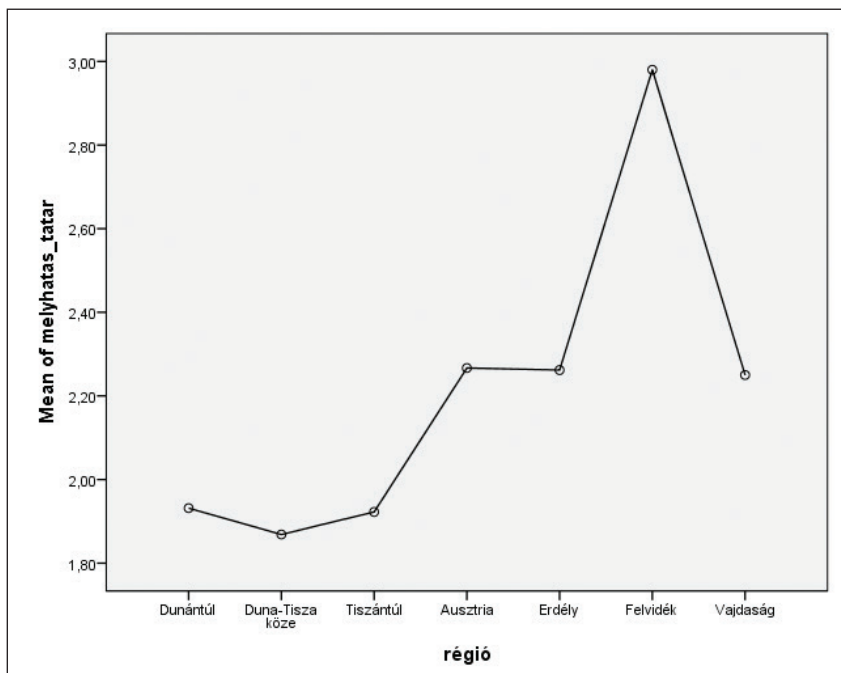
46. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a mély hatásra vonatkozóan

Matematikailag-statisztikailag nem helytálló összehasonlítani a vizsgált 3 magyarországi és 4 külföldi régió eredményeit a jelentősen eltérő és néhány esetben túl alacsony minta elemszámok miatt, de grafikusán mégis elemezzük a vizsgált történelmi események hatását, mert az átlagok eltérése így is érdekes információval szolgálhat. A szignifikancia-vizsgálatok eredményei fenntartással kezelendők!

106. táblázat: A magyarországi és a határon túli magyar minta elemszámai régióként

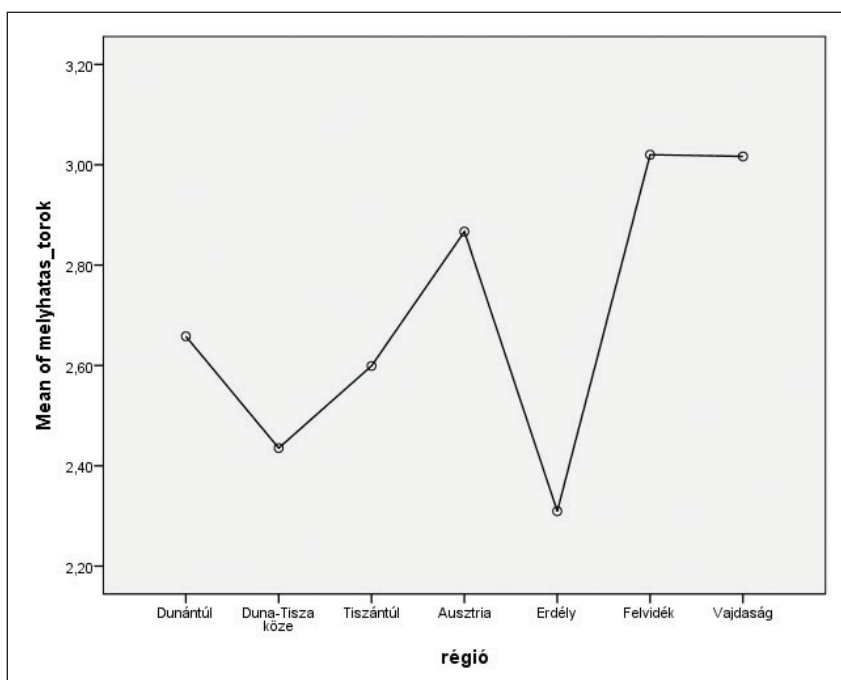
Lakóhely/régió	Dunántúl	Duna–Tisza köze	Tiszántúl	Ausztria	Erdély	Felvidék	Vajdaság
Minta elemszám (fő)	351	464	232	15	84	50	60

A tatárjárás napjainkig tartó mély hatását a határainkon belüli magyarok kevésbé élik át, mint a külföldiek. Legmélyebb benyomást a felvidéki magyarokra gyakorol a tatárjárás.

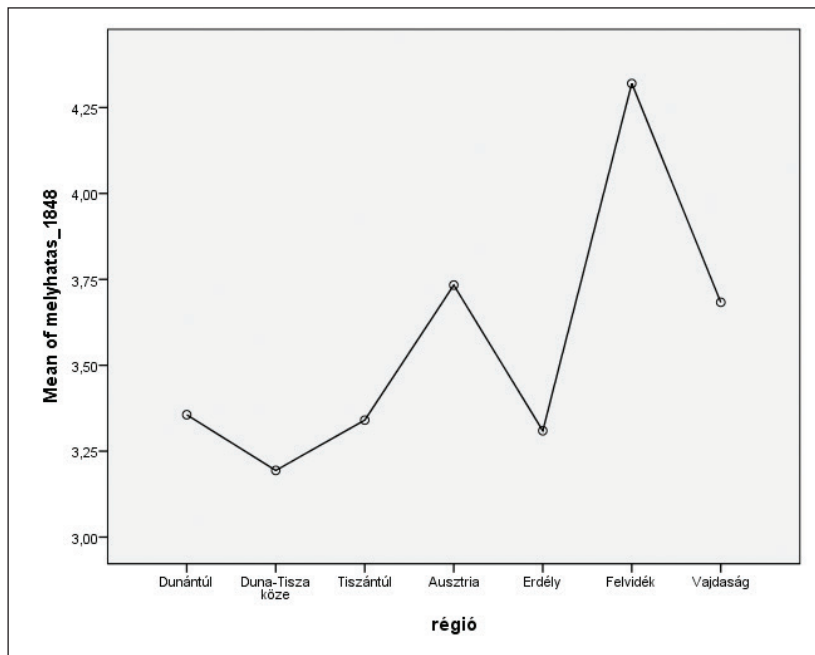
47. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta tatárjárásra vonatkozó régiónkénti megítélése

A török uralom hatását az erdélyi magyarok látják legnegatívabbnak (2,4 alatti átlag), a határainkon inneni magyaroknál kissé rosszabbnak. A Felvidék és a Vajdaság magyarsága ítéli meg legkevésbé romboló hatásúnak ezt az eseményt (3-as átlag).

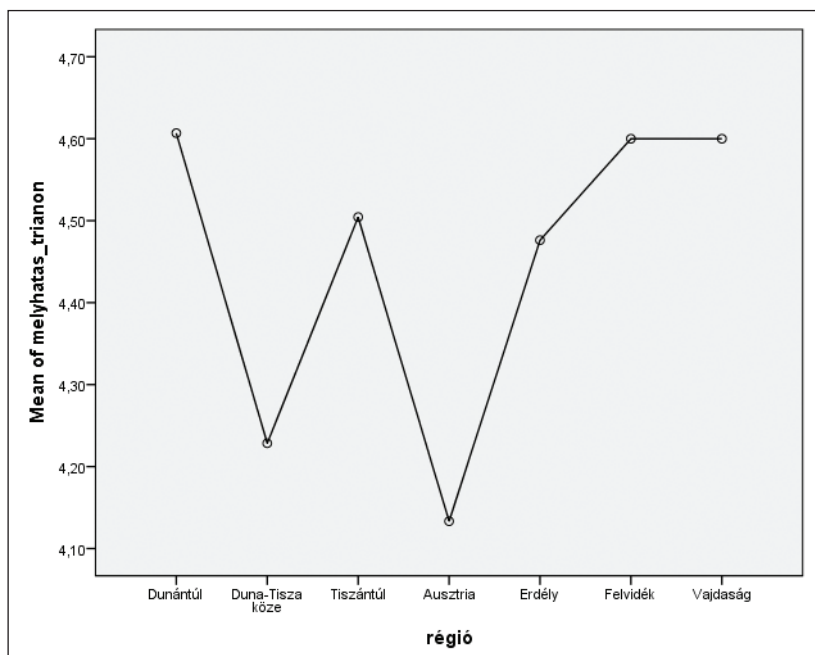
48. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta régiónkénti megítélése a török hódoltságra vonatkozóan

Az 1848-as forradalom és szabadságharc a legmélyebb hatást a felvidéki magyarságra gyakorolta (4,25), őket követik az ausztriai és a vajdasági magyarok (3,75). Kevésbé tartják 1848 befolyását a mai korra nézve nyomasztónak az erdélyi és a hazai magyarok (3,3 körüli átlagok).

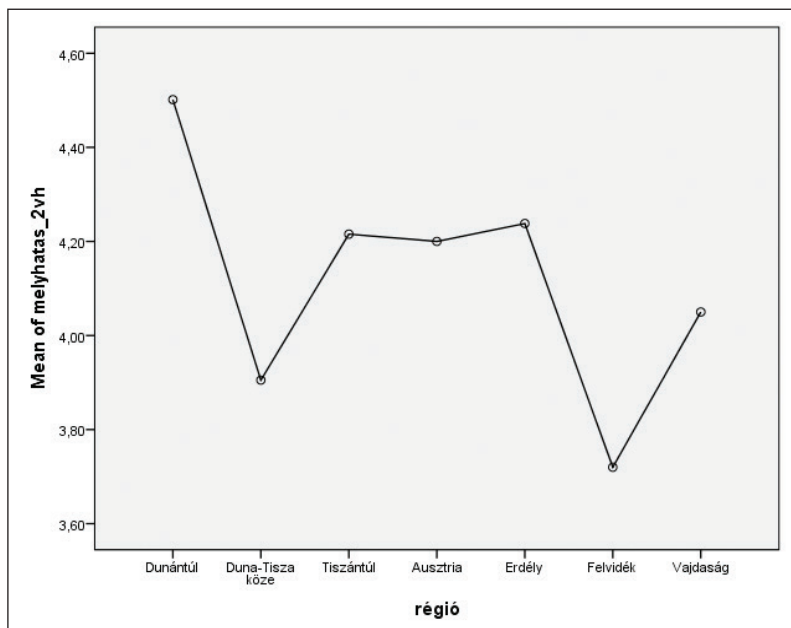
49. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta régiónkénti megítélése az 1848-as forradalomra vonatkozóan

Trianon hatását leginkább drámainak a felvidéki és vajdasági, illetve a Dunántúlon élő magyarság tartja (4,6-os átlagok), kicsivel elmarad ettől az erdélyi és a tiszántúli magyarok átlaga (4,5 körül). Az Ausztriában élő magyarok érzik legkevésbé Trianon befolyását (4,1-es átlag). Ennél az eseménynél a legmagasabbak az átlagok.

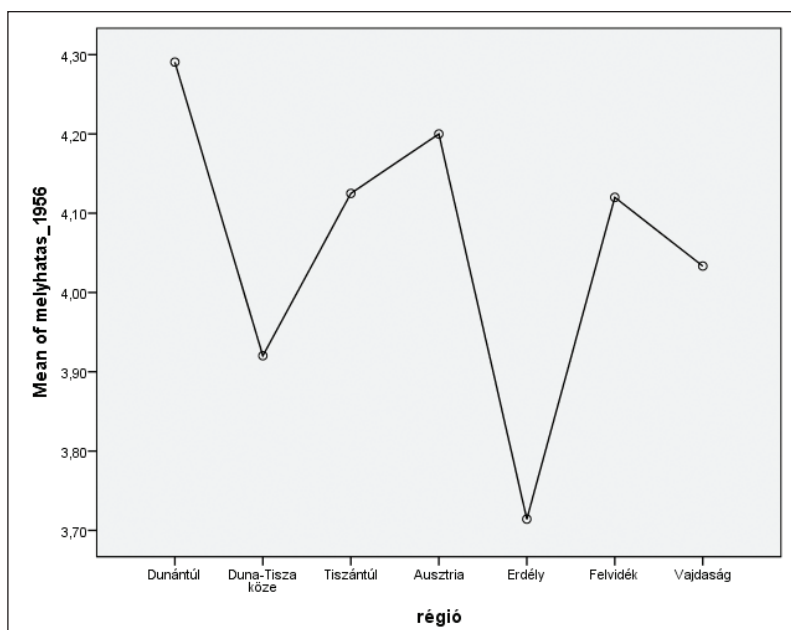
50. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta régiónkénti megítélése a trianoni döntésre vonatkozóan

A második világháborút követő kommunista diktatúra a legmélyebb hatást a dunántúli lakosokra gyakorolta (4,5-ös átlag), a határon túli magyarságon belül pedig az erdélyi és az ausztriai magyarságra (4,2-es átlagok). A határon innen kevésbé tartja fontosnak a kommunista uralom hatását országunk középső régiójának lakossága (3,9 körüli átlag), ennél is kevésbé a határon túli felvidéki magyarság (3,7-es átlag).

51. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta régiónkénti megítélése a második világháború utáni kommunista diktatúrára vonatkozóan

1956 hatása különösen mélyen érinti a határon innen a Dunántúl lakosait (4,3-as átlag), a határon túl Ausztria, a Felvidék és a Vajdaság magyarságát (4,1 körüli átlagok). Legkevésbé az erdélyi magyarokra tesz mély benyomást 1956 (3,7 körüli átlag).

52. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta régiónkénti megítélése az 1956-os forradalomra vonatkozóan

A vizsgált történelmi események tragédiájának megítélésében a tatárjárás és 1848 esetében tér el szignifikánsan a határainkon belüli és a határainkon túli magyarság véleménye. Mindkét eseményt a külföldi magyarok tekintik nagyobb tragédiának. Például 1848 esetében a határon túli átlag 3,4, míg a belföldi 2,8.

A legmagasabb átlagok határon innen és túl is Trianon tragédiájának megítélésére adódtak: határon innen 4,2, határon túl 4,4.

Ez az esemény a magyarság történetének legnagyobb tragédiája
(Tragédia)

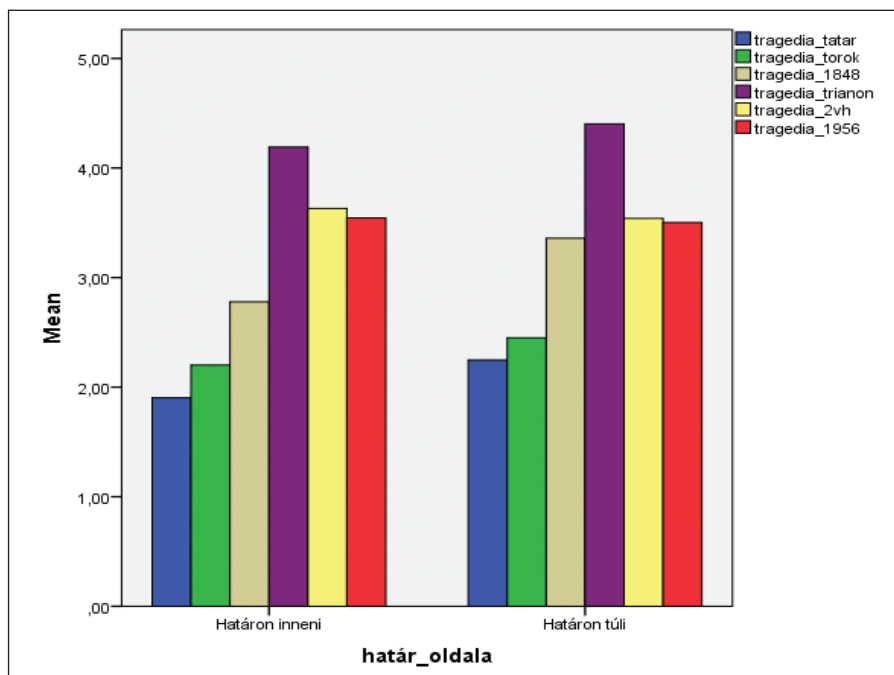
107. táblázat: *A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a legnagyobb tragédiára vonatkozóan*

Magyarság	Tragédia						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Magyarországi magyar	1047	1,9035	2,2015	2,7794	4,1910	3,6313	3,5454
Határon túli magyar	209	2,2488	2,4498	3,3589	4,4019	3,5407	3,5024
Szignifikáns-e?		igen	nem	igen	nem	nem	nem

Az egymás alatti piros értékek között szignifikáns az eltérés.

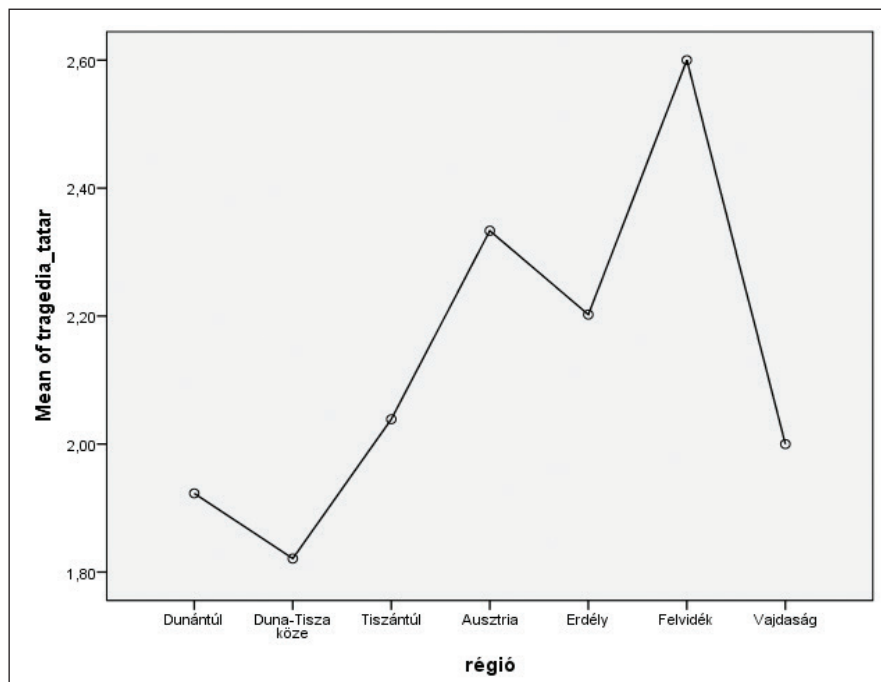
A magyarországi magyarok a második világháborút követő kommunista diktatúrát és 1956 eseményeit tragikusabbnak látják, mint a határon túli magyarok, a többi vizsgált eseménynél fordított a helyzet. Az eltérések nem jelentősek.

Az oszlopdiagramon a kék színű oszlopok (tatárjárás tragédiája), és szürke színű oszlopok (1848 tragédiája) magassága tér el jelentősen a határon belüli és túli magyarok válaszáinak átlagai alapján, mindkét esetben a határon túli magyaroknál magasabbak.

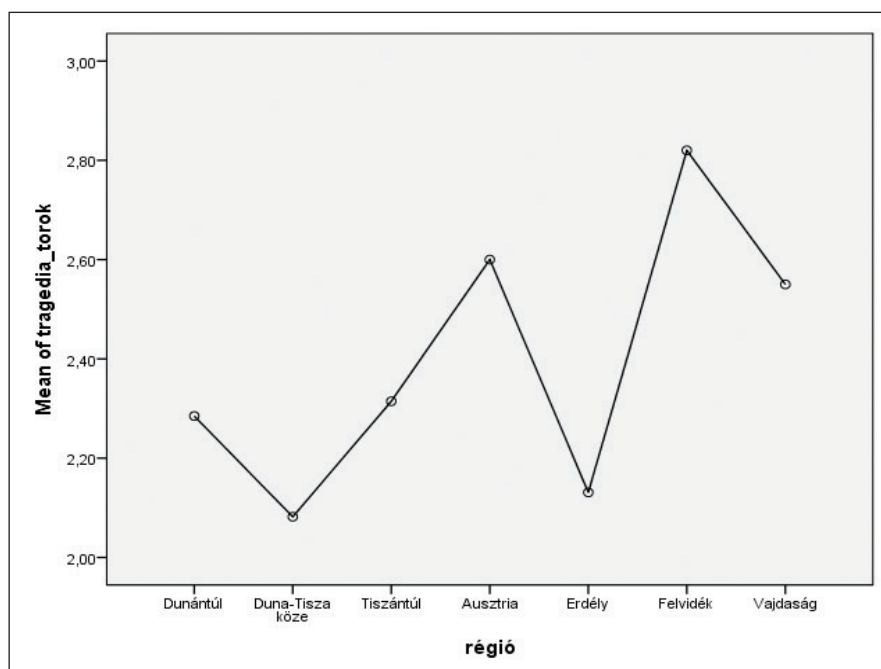

53. ábra: *A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a legnagyobb tragédiára vonatkozóan*

A tatárjárás hatása a felvidéki magyarok számára a legragikusabb (2,6-os átlag), a magyar régiók esetében minden más határon túli magyarlakt területnél alacsonyabbak az átlagok (1,9 körüliek).

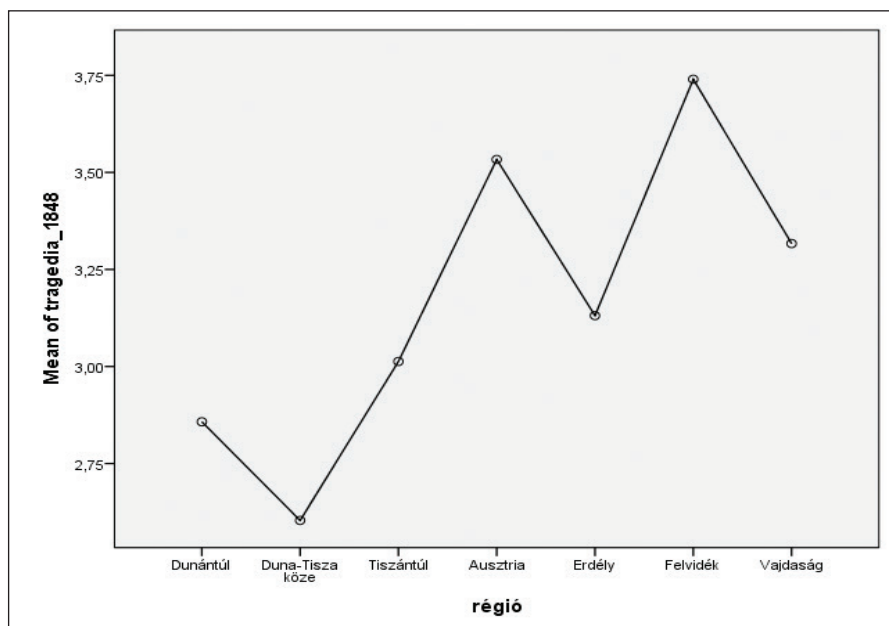

54. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, a tatárjárást érintően

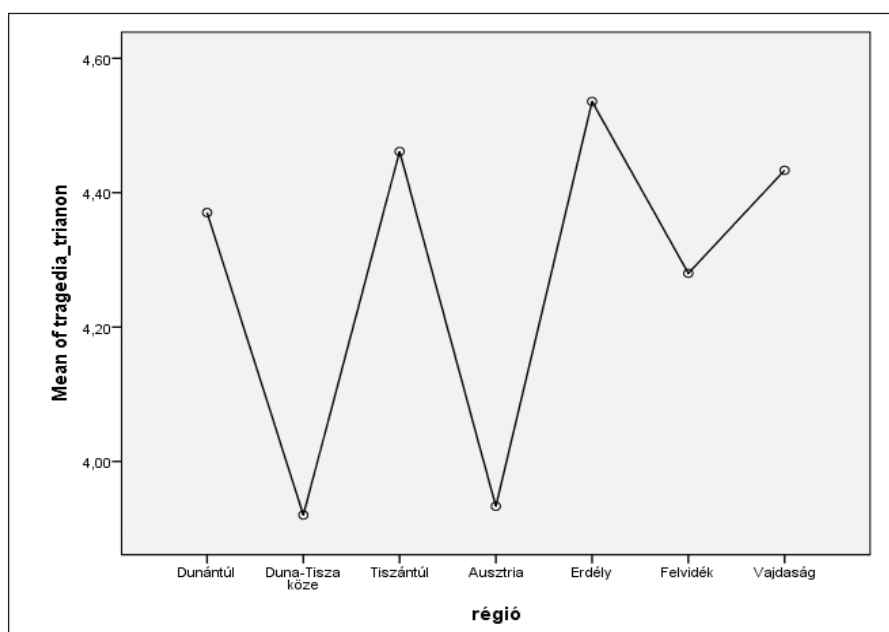
55. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, a török hódoltságot érintően

A török uralmat mélyebb traumaként a határon kívüliek élik meg, különösen a Felvidéken (2,8-as átlag), a hazai alacsonyabb, 2,2 körüli átlagokat az erdélyi magyarság produkálta még.

56. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, az 1848-as forradalmat érintően

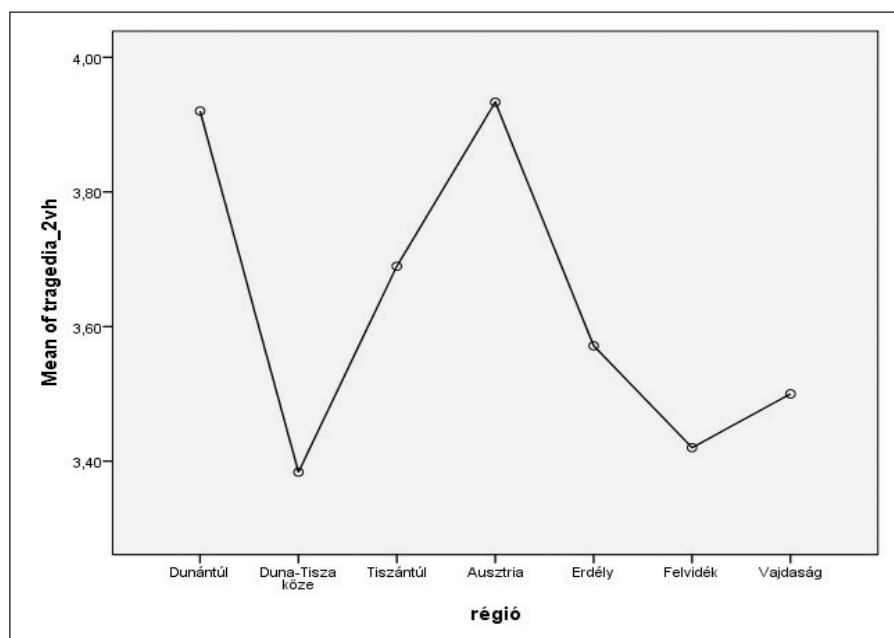
1848 tragédiáját a határon túli magyarok sokkal jobban átérzik, különösen a Felvidéken (3,73-ös átlag) és Ausztriában (3,5-ös átlag). A belföldi alacsonyabb átlagok közül a Duna–Tisza köze lakói a minimum (2,5 körüli átlag).

57. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, a trianoni békeszerződést érintően

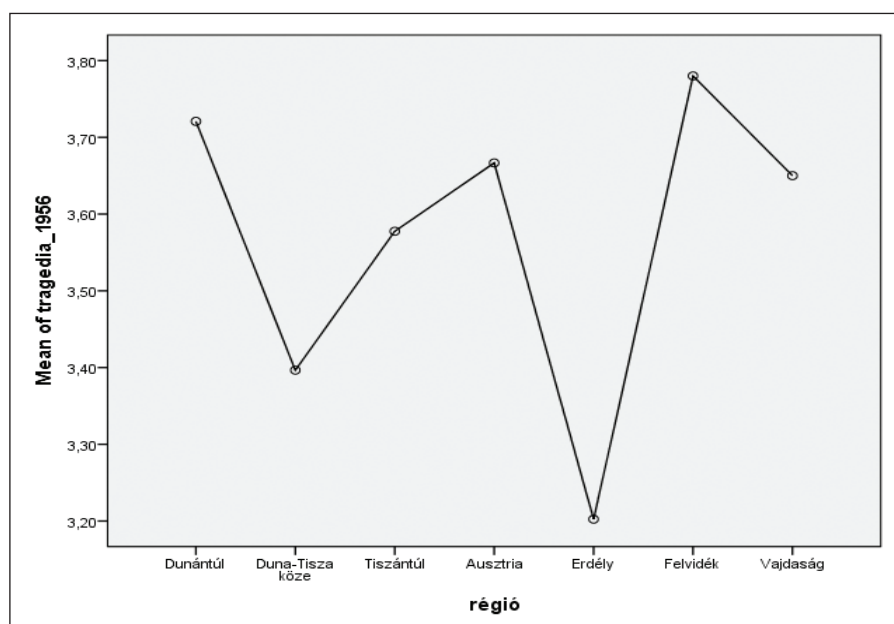
Trianon tragédiájának megítélése nagy szórást mutat mind a hazai, mind a vizsgált külföldi magyarok régiókban. Az átlagok az összes történelmi esemény közül itt a legmagasabbak, határainkon túl az erdélyi magyarok, határainkon innen a tiszántúliak esetében (Erdély 4,55-ös, Tiszántúl 4,45-ös átlag). De mind itthon, mind külföldön vannak olyan magyarok, akik ennél sokkal

kevésbé érzik tragikusnak Trianon befolyását: az Ausztriában élő magyarság és Magyarország középső régiója 3,9 körüli átlagot mutat csak.

58. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, a második világháború utáni kommunista diktatúrát érintően

A második világháborút követő kommunista diktatúra tragédiájának átlagaiban szintén nagy a szóródás. A határon túl az ausztriai magyarok, illetve a dunántúliak esetében a legmagasabb az érték (3,9 körüli), de a legalacsonyabb átlagok is megfigyelhetők határokon innen és túl is: Felvidék és a Duna–Tisza köze 3,4-es átlagokat mutat.

59. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, az 1956-os forradalmat érintően

1956 tragédiáját a hazai régiók hasonlóan ítélik meg (3,4–3,7 közötti átlagok), mint a határon túliak. A legtragikusabbnak a felvidéki magyarok tartják (3,8-as átlag), a legkevésbé tragikusnak az erdélyi magyarok (3,2-es átlag).

Gyakran jut eszembe ez az esemény és az,
amit a magyarság számára jelentett
(Eszembe)

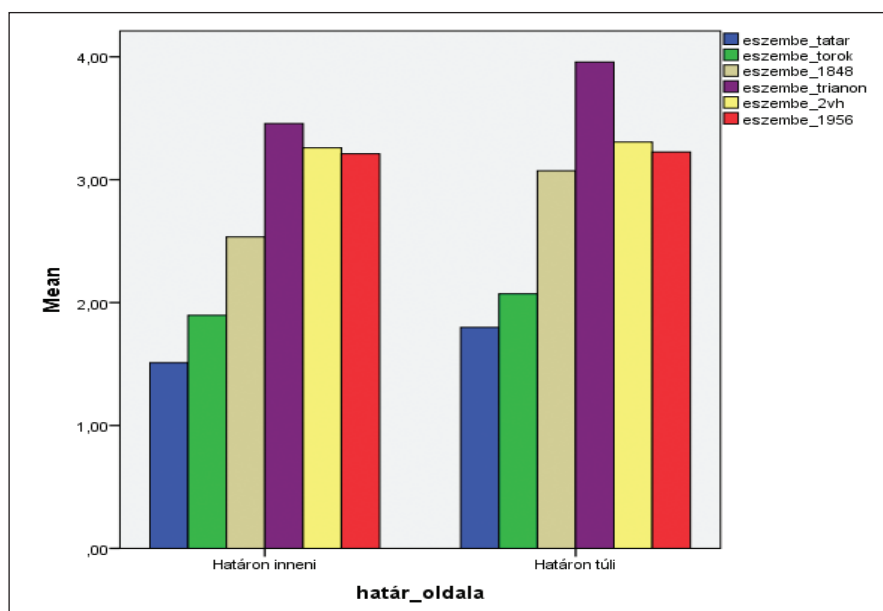
A vizsgált történelmi traumáink egytől egyig gyakrabban jutnak eszébe a határon túli magyaroknak, mint a hazaiaknak. Szignifikánsan magasabb átlagok adódtak a külföldi magyarok átlagaira a tatárjárás, 1848, Trianon és a második világháborút követő kommunista diktatúra létrejöttében. A legnagyobb az eltérés Trianon kapcsán, ahol egyébként mindkét átlag a legmagasabb: határon túl 4,0-as, míg határon innen 3,5-ös az átlag. Az 1956-os események felidézése nem tér el jelentősen a hazai és a külföldi magyarságot összehasonlítva (3,2-es átlagok).

108. táblázat: *A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a gyakori emlékezésre vonatkozóan*

Magyarság	Eszembe						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Magyarországi magyar	1047	1,5110	1,8968	2,5349	3,4565	3,2588	3,2111
Határon túli magyar	209	1,7990	2,0718	3,0718	3,9569	3,3062	3,2249
Szignifikáns-e?		igen	nem	igen	igen	igen	nem

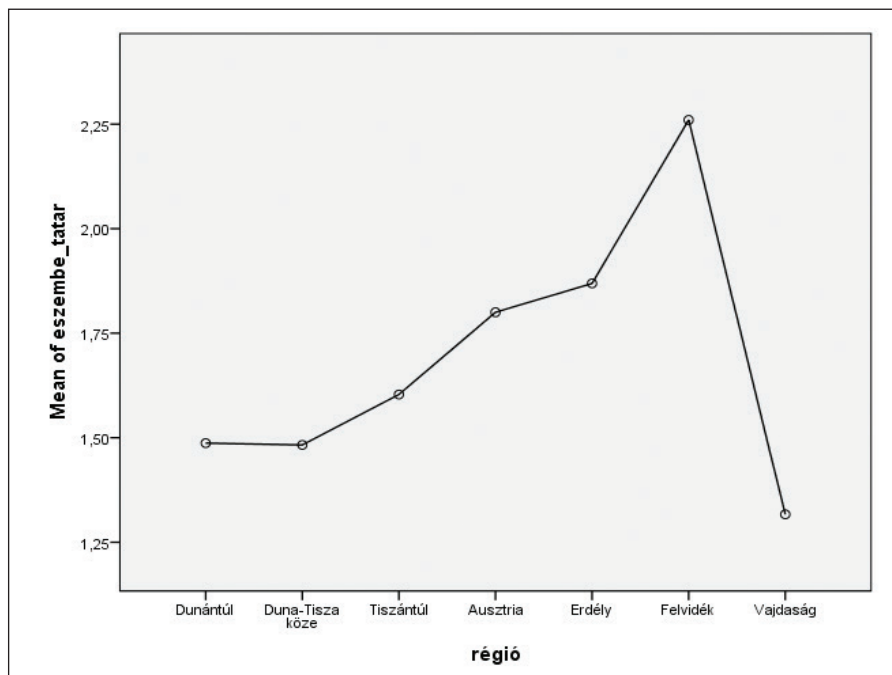
Az egymás alatti piros értékek között szignifikáns az eltérés.

Az oszlopok közül a lila és szürke színűek (Trianon és 1848) közötti magasságbeli különbség a legszembevetőbb a határon belüli és a határon túli magyarok átlagait összehasonlítva, összhangban az előbb részletezett, pontos értékekkel.

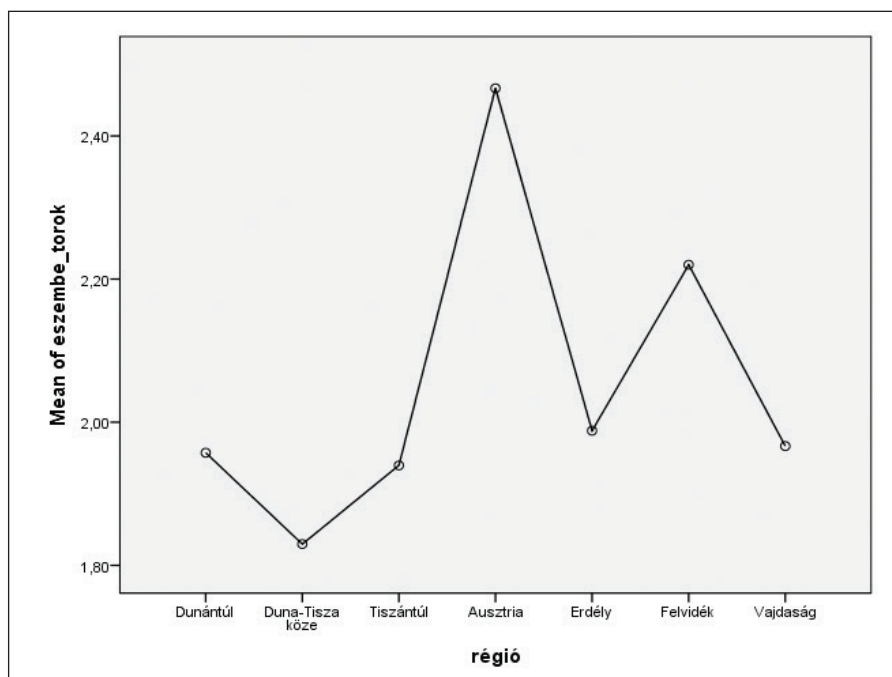
60. ábra: *A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a gyakori emlékezésre vonatkozóan*

A tatárjárás felidőzésében a két véglelet a határon túli régióból a felvidéki magyarok (2,25-ös legnagyobb átlag) és a vajdaságiak (1,25-ös átlag) adják.

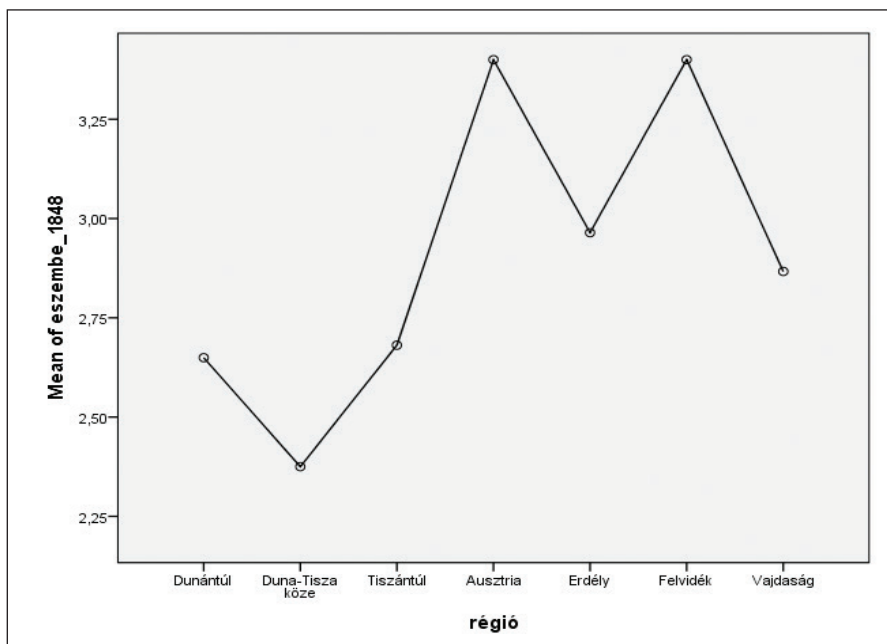
61. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, a tatárjárást érintően

A török hódoltság emlékei a határon túl különösen az osztrák és a felvidéki magyaroknál számottevőek (2,4 és 2,2-es átlag), és minden külföldi vizsgált régióban magasabbak, mint belföldön.

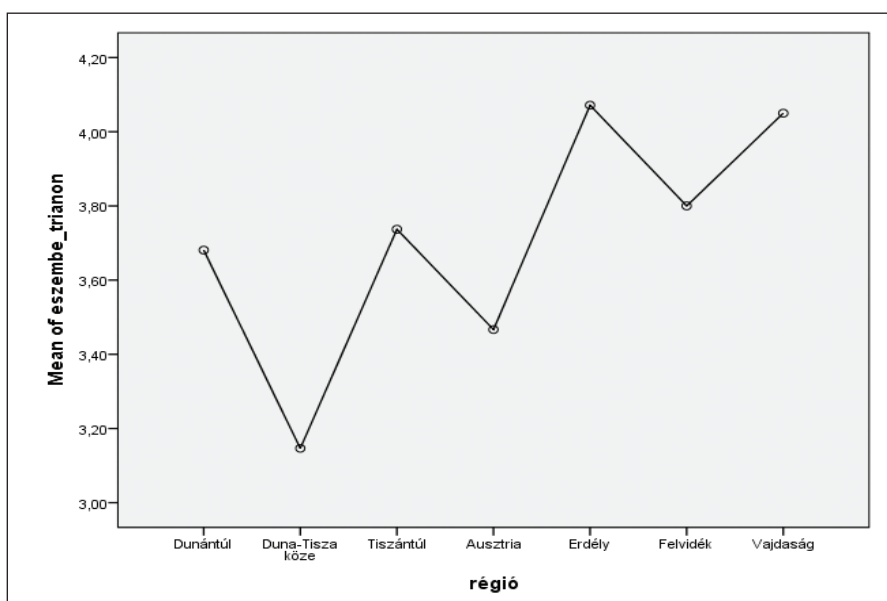
62. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, a török hódoltságot érintően

1848 eseményei sokkal többször jutnak eszébe a határon túli magyaroknak, különösen Ausztria és Felvidék magyarsága esetében (3,3-as átlagok), míg határainkon innen 2,3 és 2,7 között szóródik a 3 régió átlaga.

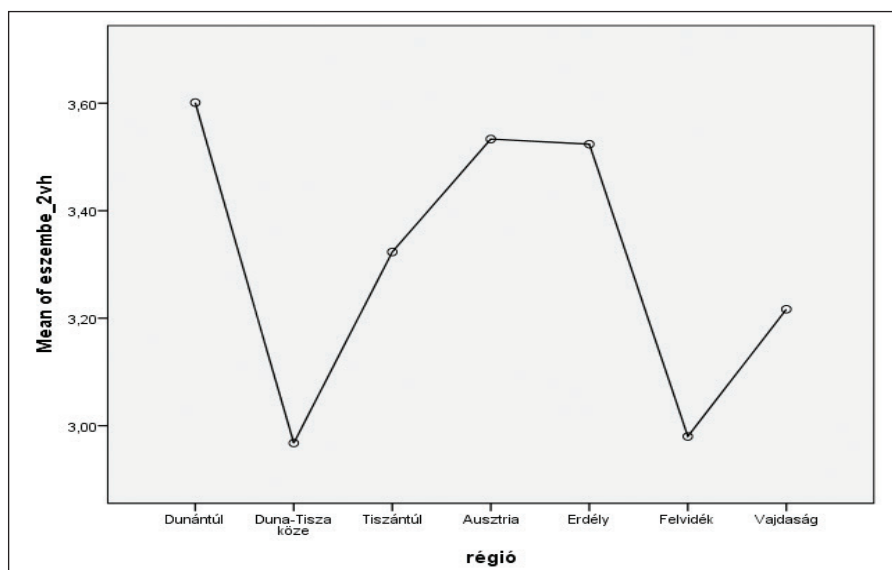
63. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, az 1848-as szabadságharcot érintően

Trianon és az első világháborút követő kommunista diktatúra kialakulásának eseményeit többször idézik emlékezetükbe a határainkon kívüli magyarok, legtöbbször Erdély és a Vajdaság lakói (4,1-es átlagok), jóval kevesebbszer az Ausztriában, és Magyarországon a Duna–Tisza között élő magyarok (3,4 és 3,2-es átlagok).

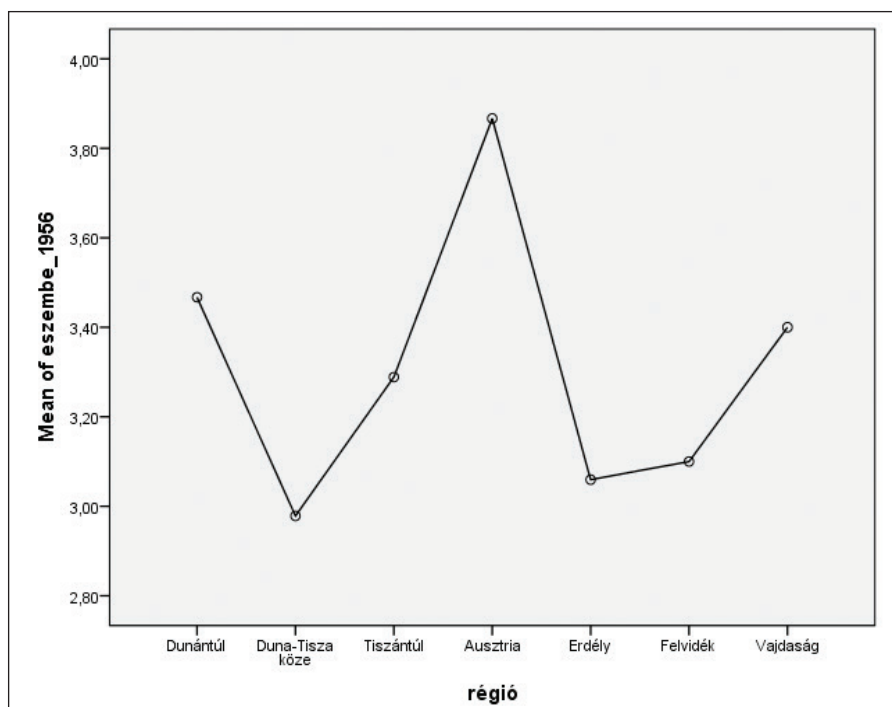
64. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, az 1848-as szabadságharcot érintően

A második világháborút követő kommunista diktatúra történéseinek felidézése, nagy szórást mutat határainkon innen és túl is. Többször jut eszükbe a dunántúli és az ausztriai, illetve erdélyi régió magyar lakosainak (3,5 körüli átlagok), és lényegesen kevesebbszer a Duna–Tisza köze, valamint a Felvidék magyarjainak (3 alatti átlagok).

65. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, a kommunista diktatúrát érintően

Az 1956-os forradalomra az ausztriai magyarok emlékeznek legtöbbször (3,8-as átlag), legkevesebbszer a Duna–Tisza köze, Erdély és a Felvidék régiójának magyar lakosai (3-as körüli átlagok).

66. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, az 1956-os forradalmat érintően

Ez az esemény jó és rossz következményekkel is járt a magyarságra nézve
(Ambivalens)

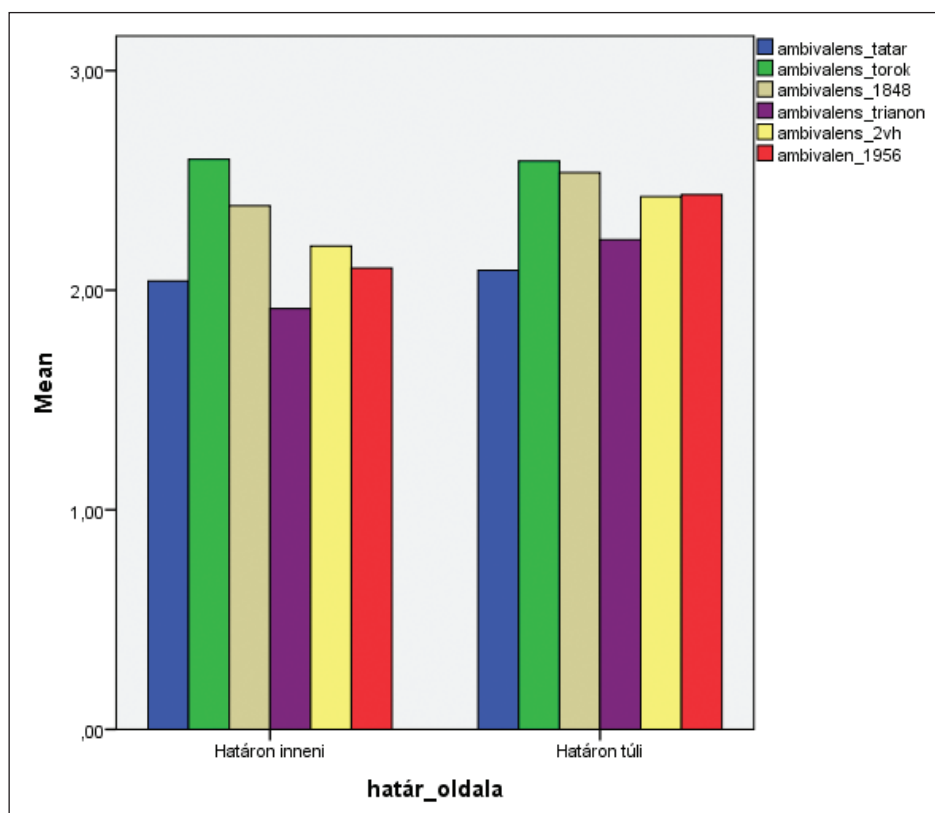
A vizsgált történelmi események egytől egyig a határon túli magyarokban ébresztenek inkább olyan érzéseket, hogy a tragédiának jó és rossz hatása is volt a magyarságra. Minden esetben náluk adódtak magasabb átlagok. Ezek az eltérések azonban csak a Trianonnal kapcsolatos ambivalens érzelmeknél mutatkoztak szignifikánsnak.

109. táblázat: *A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a jó és rossz következményekre vonatkozóan*

Magyarság	Ambivalens						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Magyarországi magyar	1047	2,0420	2,5960	2,3849	1,9160	2,2006	2,1003
Határon túli magyar	209	2,0909	2,5885	2,5359	2,2297	2,4258	2,4354
Szignifikáns-e?		nem	nem	nem	igen	nem	nem

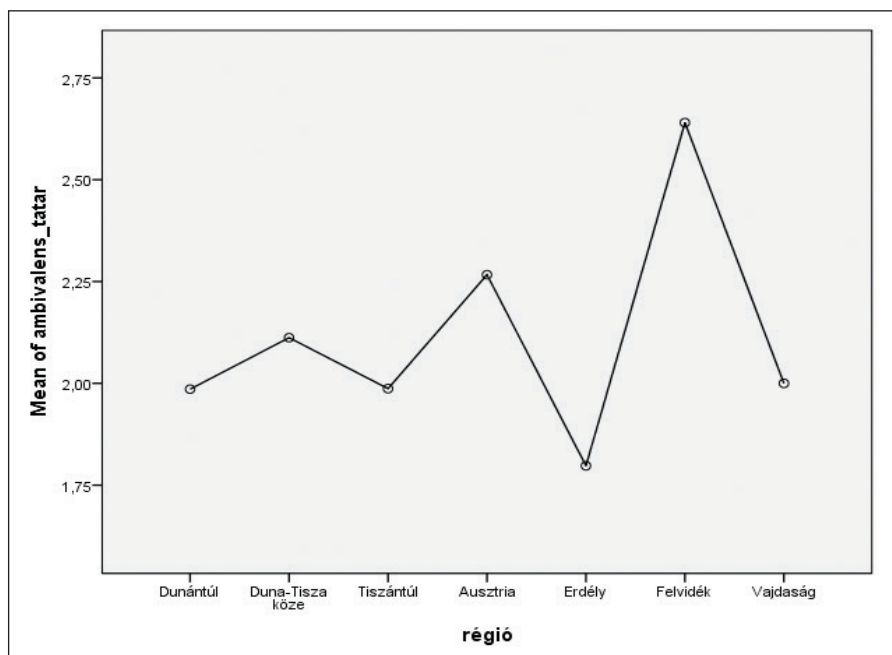
Az egymás alatti piros értékek között szignifikáns az eltérés.

Az oszlopok magasabbak a határon túli magyaroknál minden szín, azaz esemény vonatkozásában, és csak a lila színű téglalapok (Trianon) magasságának eltérése jelentős.

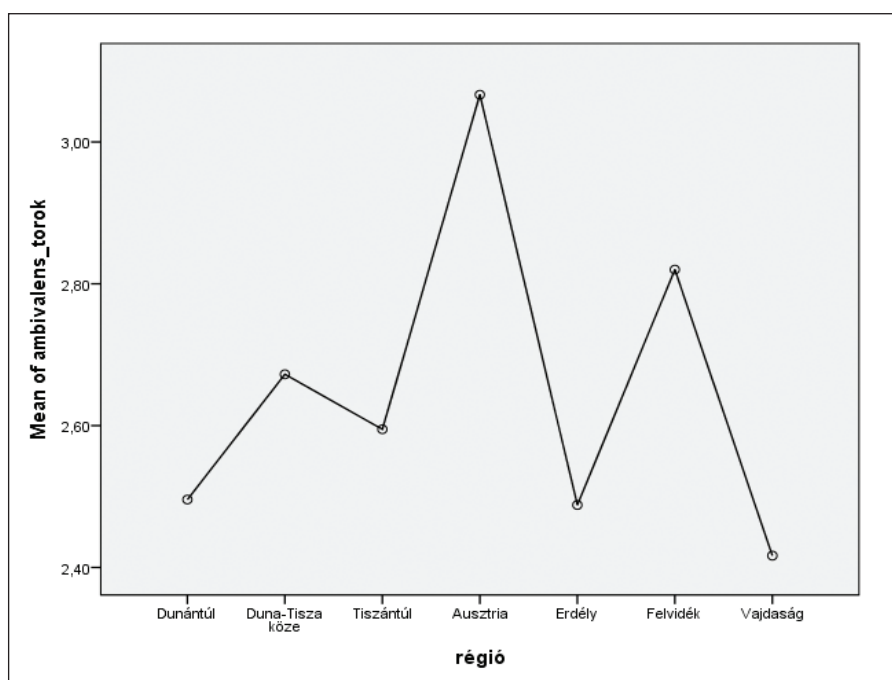
67. ábra: *A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a jó és rossz következményekre vonatkozóan*

A tatárjárás jó és rossz hatását leginkább és legkevésbé is a határon túli magyarok fogalmazzák meg, legnagyobb az átlag a Felvidéken (2,6), legkisebb Erdélyben (1,75).

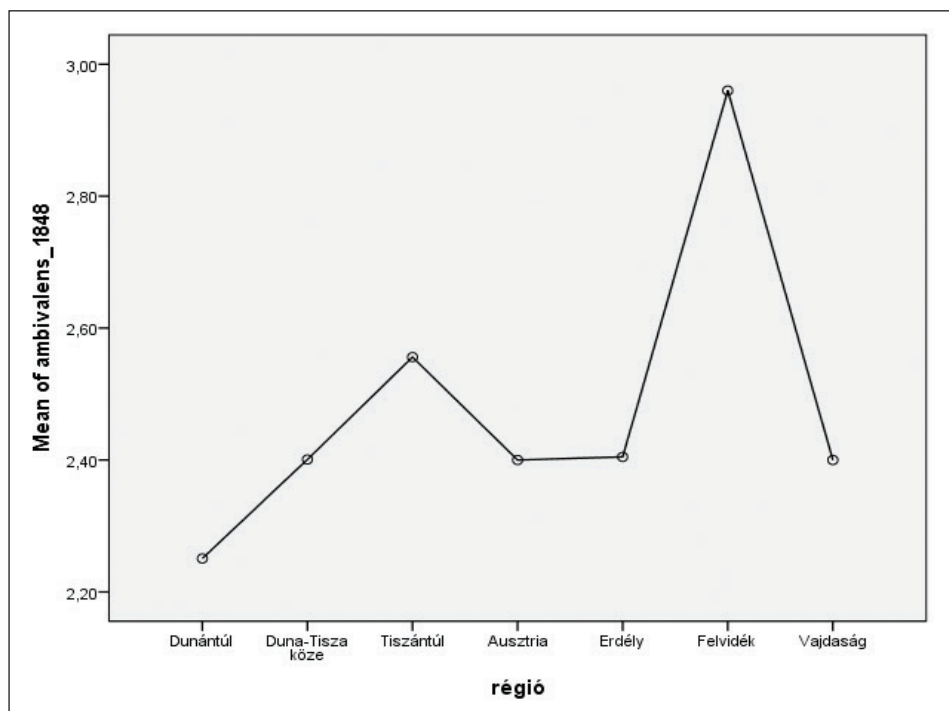
68. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, a tatárjárást érintően

A török hódoltság hatását többféleképpen értelmezik az ausztriai magyarok (3-as átlag), leginkább egyértelműen a Vajdaságban gondolnak rá (2,4-es átlag).

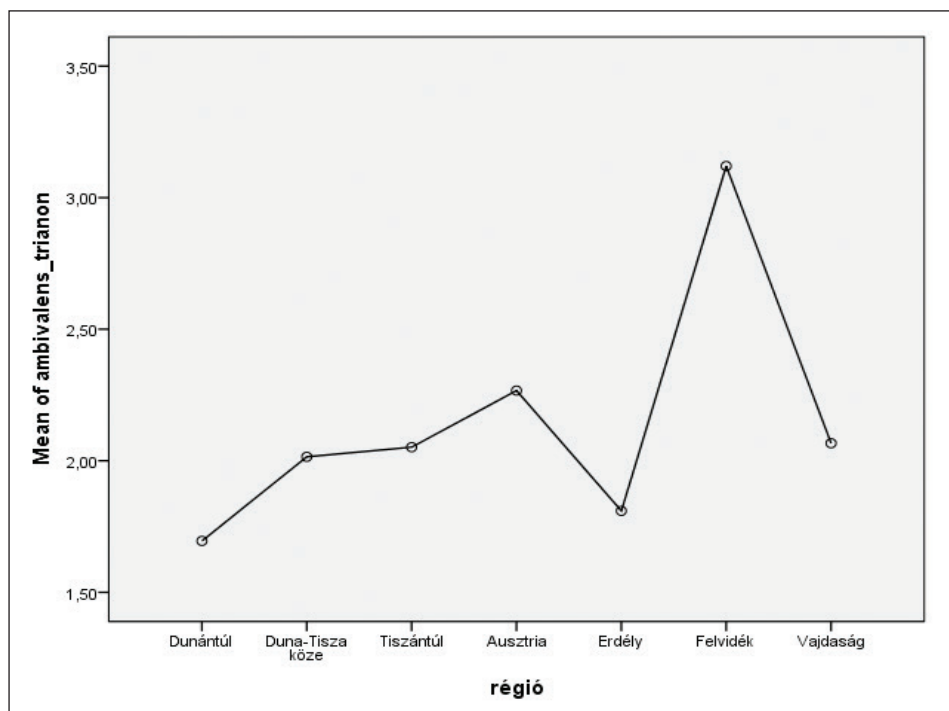
69. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, a török hódoltságot érintően

Az 1848-as eseményekre leginkább ambivalensen a Felvidék magyarjai tekintenek (3-as átlag), a többi vizsgált régió hasonlóan értékeli (2,4 körüli átlagok), legalacsonyabb a Dunántúlon (2,2-es átlag).

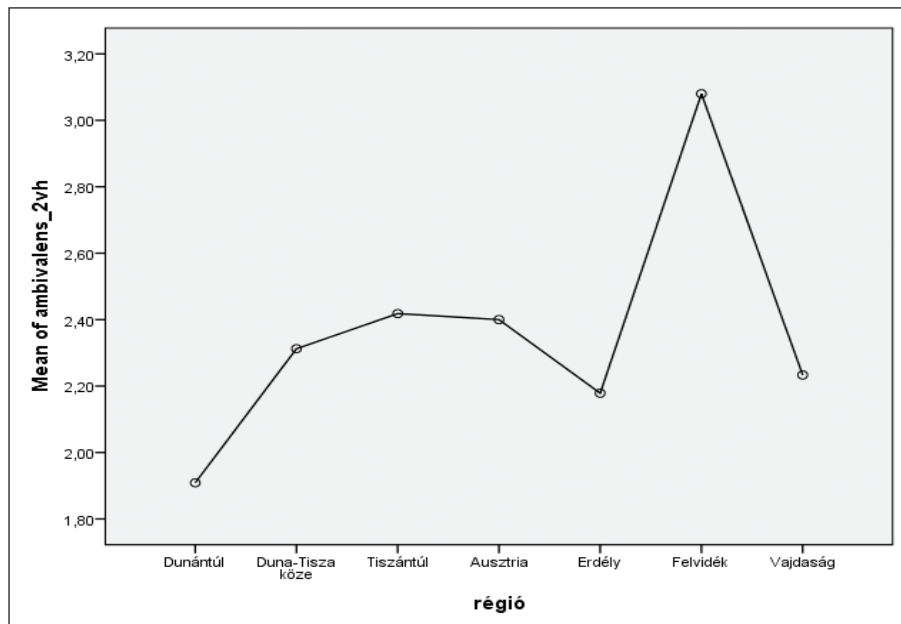
70. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, az 1848-as szabadságharcot érintően

Trianon kettős hatása a felvidéki magyarokban fogalmazódik meg legmarkánsabban (3-as átlag), a többi régió, határon innen és túl, kevésbé látja a jó oldalát (2-es körüli átlagok). Dunántúl és Erdély magyar lakóinál a legalacsonyabb az átlag (1,75 körüli).

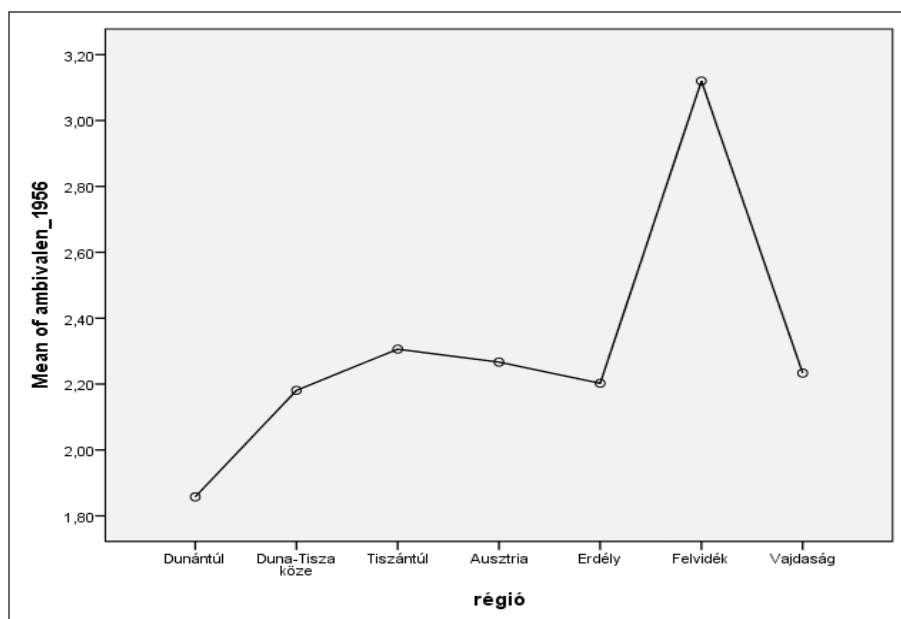
71. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, a trianoni békeszerződést érintően

Hasonló a helyzet a második világháborút követő kommunista diktatúra megítélésénél is: a Felvidéken pozitív és negatív gondolatokat egyaránt ébreszt (3,1-es átlag), a legtöbb régió 2,3 körüli, míg a Dunántúl a legalacsonyabb, 1,9-es átlaggal jellemezhető.

72. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, a második világháború utáni kommunista diktatúrát érintően

Végül az 1956-os forradalom is hasonlóan ambivalens érzelmeket vált ki a Felvidék magyar lakóiból, a legmagasabb átlag itt adódott (3,1), a legalacsonyabb pedig Dunántúlon (1,8). A többi régió 2,2 körüli átlagértékekkel jellemezhető.

73. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, az 1956-os forradalmat érintően

Ez az esemény súlyosságában nem hasonlítható semmi máshoz,
amit Európa más nemzetei elszenvedtek
(Egyedi)

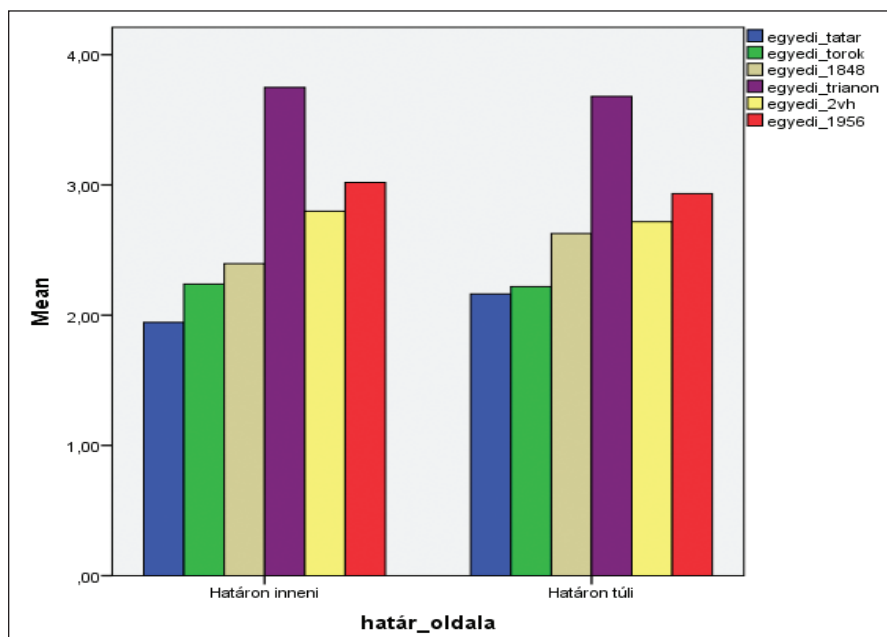
A legtöbb vizsgált történelmi eseményt a határainkon belüli magyarok értékelik úgy, hogy súlyosságában nem hasonlítható semmihez, amit más európai országok elszenvedtek. Ezek a török hódoltság, Trianon, a második világháborút követő kommunista diktatúra és 1956 eseményei, míg a tatárjárás és 1848 egyediségének megítélése a határon túli magyarságnál kapott nagyobb átlagokat az 1-től 5-ös skálán.

110. táblázat: *A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva*

Magyarság	Egyedi						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Magyarországi magyar	1047	1,9446	2,2388	2,3954	3,7488	2,7985	3,0191
Határon túli magyar	209	2,1627	2,2201	2,6268	3,6794	2,7177	2,9330
Szignifikáns-e?		igen	nem	nem	nem	nem	nem

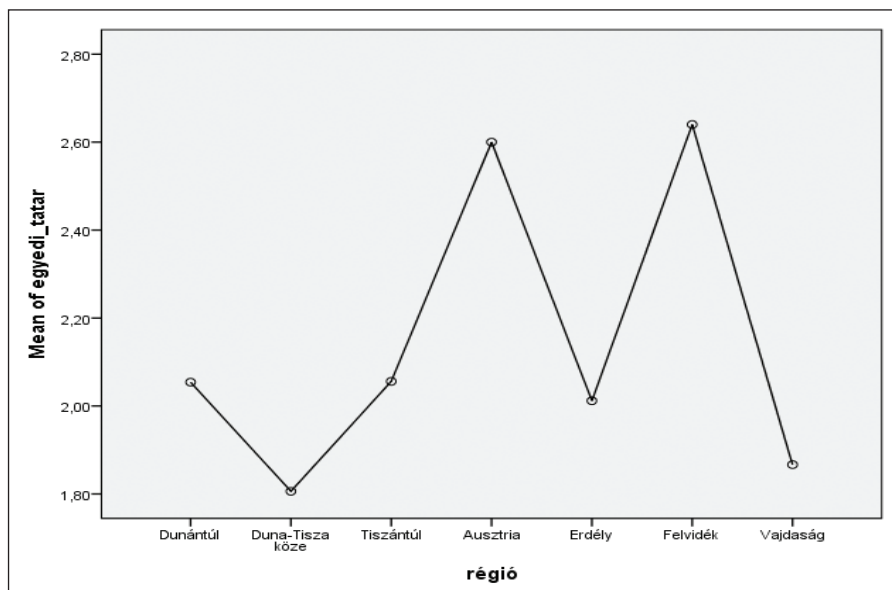
Az egymás alatti piros értékek között szignifikáns az eltérés.

Az oszlopdiagramon nagyon hasonló az oszlopok magassága a magyarországi és a határon túli régiókban, ami azt jelzi, hogy az átlagok közötti eltérések nem jelentősek. Egyedül a tatárjárás súlyosságában tér el lényegesen a hazai és a külföldi magyarok véleménye (kék oszlopok), a határainkon túliak vélik sokkal egyedibbnek bármely más európai történelmi traumánál, mint a bel-földiek (2,1>1,9 az átlagok). Legsúlyosabbnak minden magyar Trianon hatását találja (legmagasabbak a lila oszlopok), leszakadva követik ezt azonos nagyság szerinti sorrendben az 1956-os forradalom, a második világháborút követő kommunista diktatúra, az 1848-as szabadságharc, a török hódoltság és a tatárjárás időszaka.

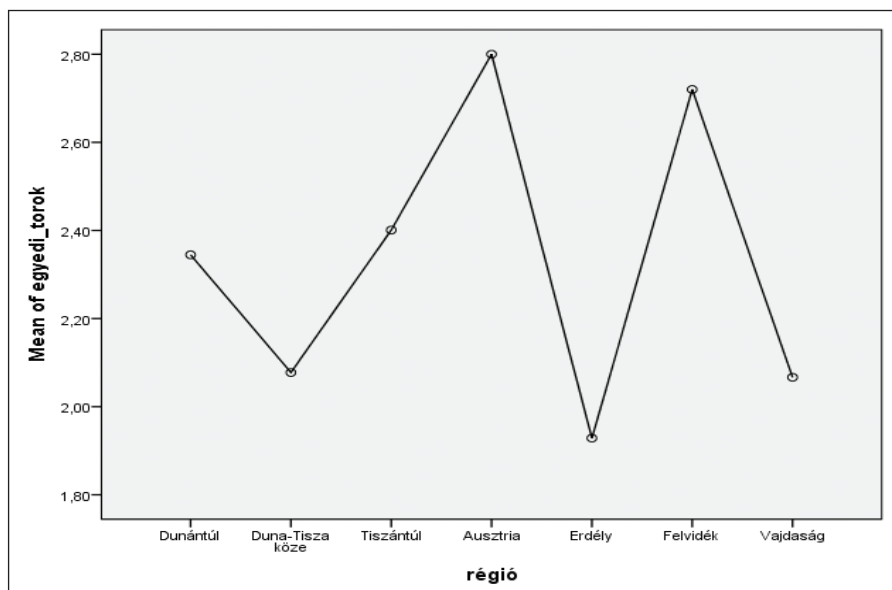
74. ábra: *A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva*

A tatárjárás negatív hatását Európa más nemzeteinek elszenvedett eseményeihez hasonlítva leginkább a Felvidéken és Ausztriában élő honfitársaink élik meg (2,6 körüli átlagok), legkevésbé a Duna–Tisza között élők és a Vajdaság magyarjai (1,8-as átlagok).

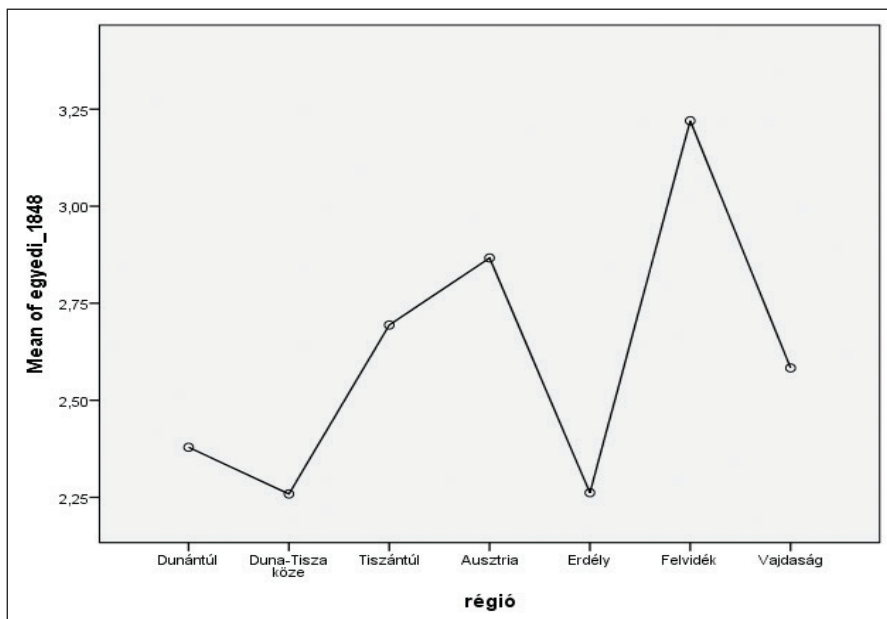
75. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, a tatárjárás szempontjából

A török hódoltságot egyedibbnek ítélik meg más európai eseményeknél az ausztriai és a felvidéki magyarok (2,8 körüli átlagok), legkevésbé az erdélyiek (1,9-es átlag). A határon túli magyarok véleményét nagyobb szórás jellemzi, mint a magyarországi magyarokét (1,9–2,8 közötti, illetve 2–2,4 közötti átlagok).

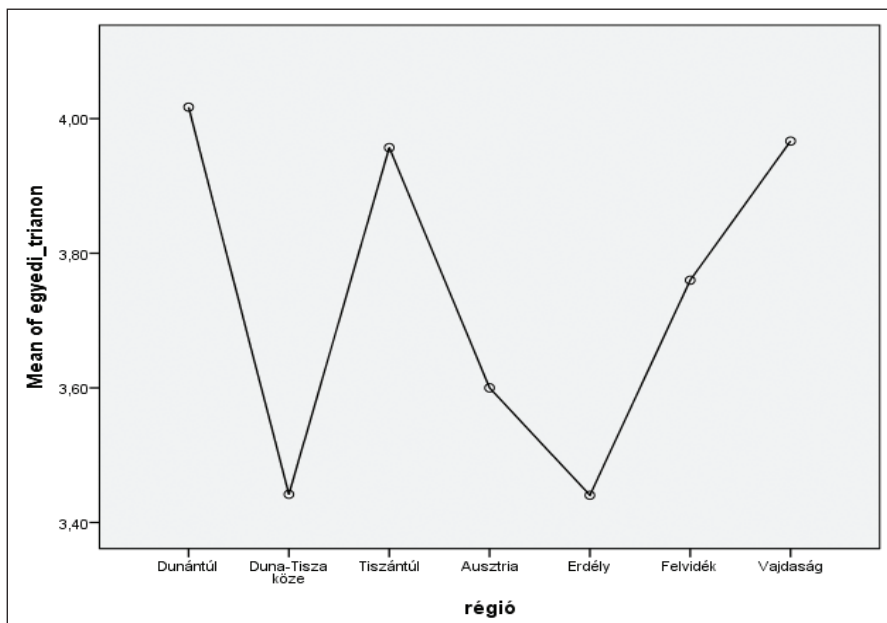
76. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, a török hódoltság szempontjából

1848-at a felvidéki magyarok tartják összehasonlíthatatlanul súlyosabbnak Európa más eseményeinél (3,25-ös átlag), legkevésbé egyedinek pedig Erdély és Közép–Magyarország lakói (2,25-ös átlag).

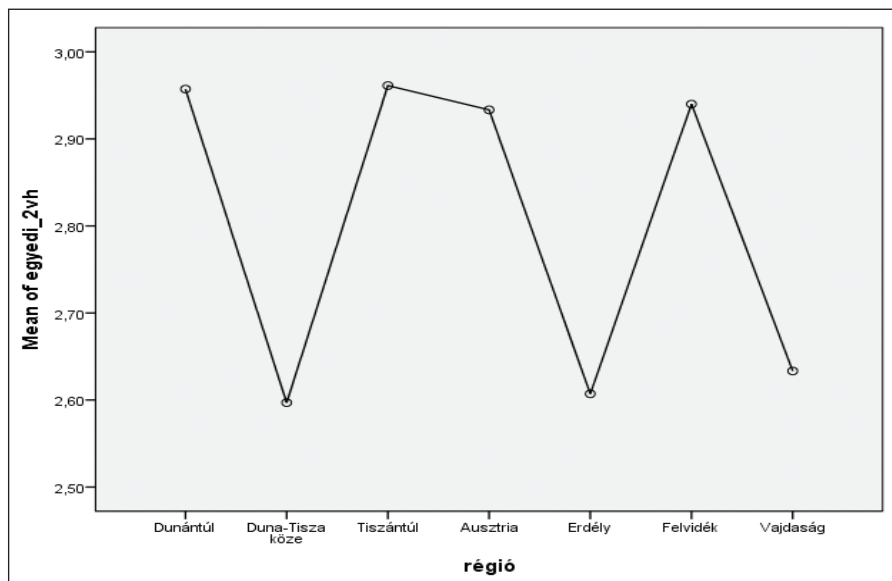
77. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, az 1848-as szabadságharc szempontjából

Trianon európai szintű súlyosságát inkább a magyarországi magyarok érzékelik (4-es körüli átlagok, kivéve Közép-Magyarország), ezzel csak a vajdasági honfitársaink értenek egyet a határon túl, legkevésbé tartja kontinensszintűen egyedinek Erdély és a Duna–Tisza köze (3,4-es átlagok).

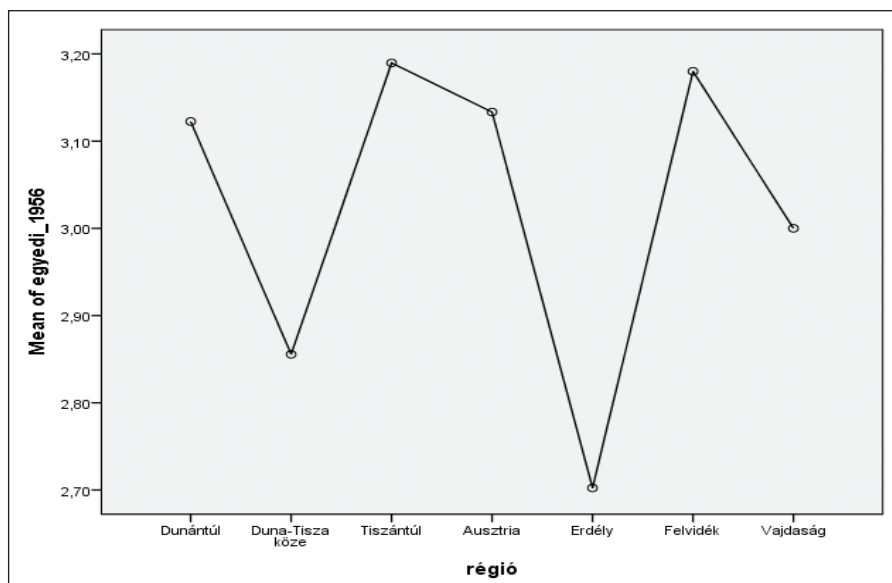
78. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, a trianoni békeszerződés szempontjából

A második világháborút követő, több évtizedes kommunista diktatúra kontinensszintű súlyosságának megítélésében nagy a szórás mind a magyarországi, mind a határon túli magyar mintában. Nagyon egyedinek vélik a Dunántúlon, Tiszántúlon, Ausztriában és a Felvidéken (2,95 körüli átlagok), ugyanakkor kevésbé tartják egyedinek a Duna–Tisza közén, Erdélyben és a Vajdaságban (2,6 körüli átlagok).

79. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, a második világháborút követő kommunista diktatúra szempontjából

Az 1956-os forradalom súlyosságát sem látják egyértelműen a hazai és a külföldi magyarok, de a határainkon kívül nagyobb a szóródás. Nagyon egyedi történelmi eseménynek tartják az ausztriai és a felvidéki magyarok (3,15 körüli átlagok), ezzel szemben Erdélyben csak 2,7-es átlag adódott.

80. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, az 1956-os forradalom szempontjából

A magyarság túllépett ezen az eseményen, és képes azt objektíven,
történelmi távlatból szemlélni
(Túllépett)

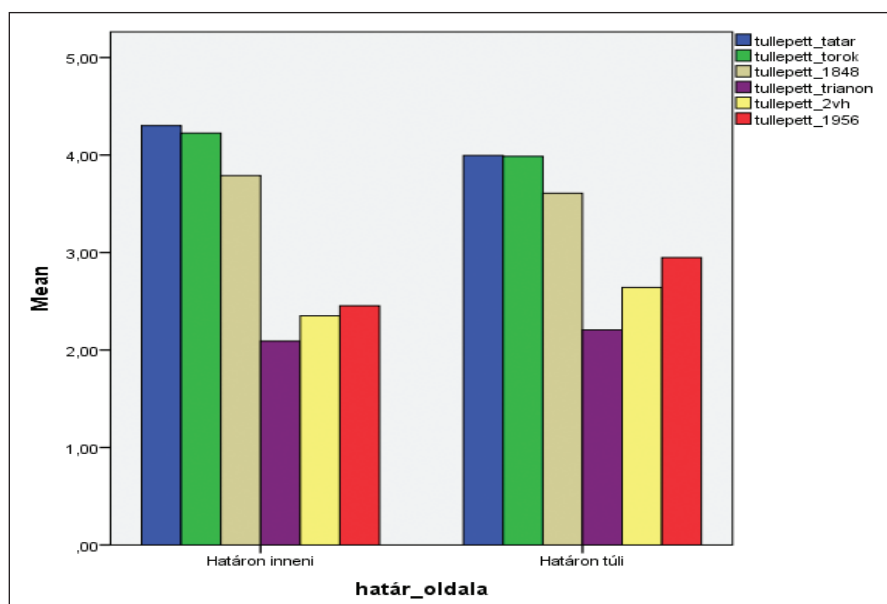
Az időben távolabbi három történelmi eseményen túllépett mind a határainkon inneni, mind a határainkon túli magyarság (4-es körüli átlagok), de a határon túli magyarok kevésbé érzik ezt. Az eltérések nem szignifikánsak. Ugyanakkor továbbra sem tudják a magyarországi és a határon túli magyarok objektíven, történelmi távlatból szemlélni a 20. századi eseményeket, itt minden átlag alacsonyabb (2–3 közötti), a külföldi magyarság tudta legkevésbé túltenni magát az említett eseményeken. Különösen Trianon hatását dolgozták fel legkevésbé, hiszen ebben az esetben leg-alacsonyabbak az átlagok (2,1 körüliek), de az eltérések nem szignifikánsak.

111. táblázat: *A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően*

Magyarság	Túllépett						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Magyarországi magyar	1047	4,3018	4,2245	3,7889	2,0917	2,3505	2,4537
Határon túli magyar	209	3,9952	3,9856	3,6077	2,2057	2,6411	2,9474
Szignifikáns-e?		nem	nem	nem	nem	nem	igen

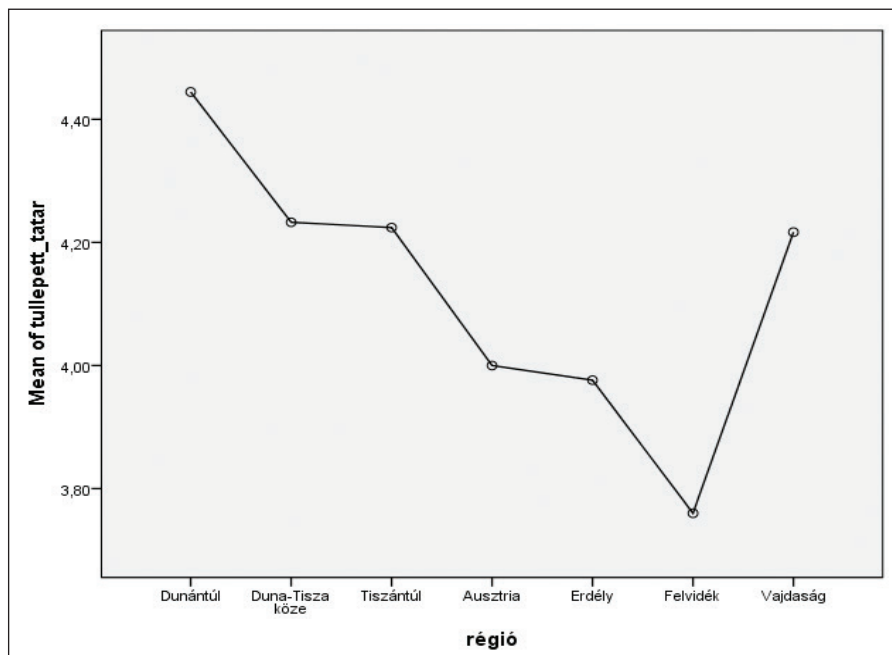
Az egymás alatti piros értékek között szignifikáns az eltérés.

Egyedül 1956 vonatkozásában térnek el jelentősen az átlagok: a határainkon túli magyarok sokkal inkább túl tudtak lépni az '56-os események hatásán, mint a hazaiak ($2,5 < 2,9$). Az oszlopdiagram jól mutatja, hogy a korábbi három eseménynél a határon túli oszlopok az alacsonyabbak, azaz ők tudták kevésbé feldolgozni a történelmi traumákat, míg a hozzánk közelebbi három eseménynél éppen ellenkezőleg – a magyarországi magyarok nem tudnak annyira átlépni a hatásukon. A legnagyobb eltérés a piros oszlopok, vagyis az 1956-os forradalom feldolgozásának megítélése között tapasztalható a határon inneni és túli válaszok alapján: a külföldi magyarok ezt lényegesen jobban fel tudták már dolgozni.

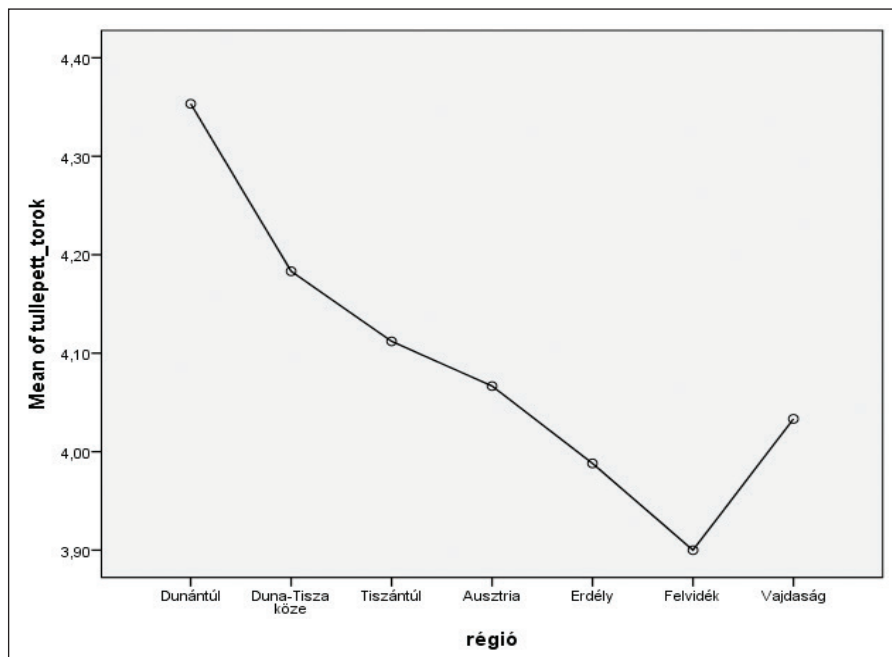
81. ábra: *A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően*

A tatárjárás hatásán leginkább túllépett már a határainkon kívüli magyarság a Vajdaságban (4,2-es átlag), míg legkevésbé a Felvidéken (3,8-as átlag).

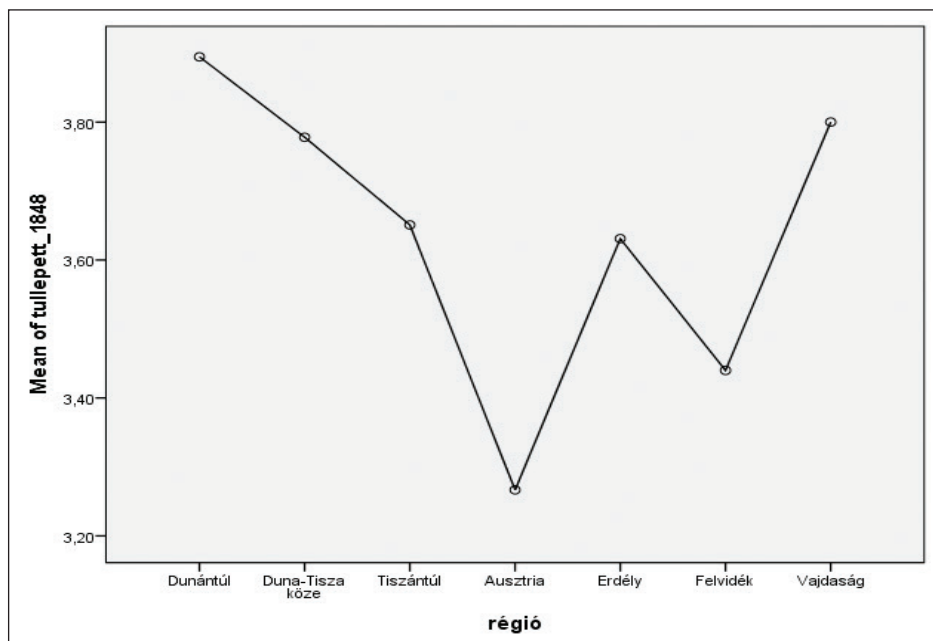
82. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, a tatárjárás szempontjából

A török hódoltság esetében is ez a helyzet, a felvidéki magyarok a legérzékenyebbek, és kevésbé tudták túltenni magukat a traumán (3,9-es átlag), leginkább pedig a dunántúli magyarok dolgozták fel (4,35-ös átlag).

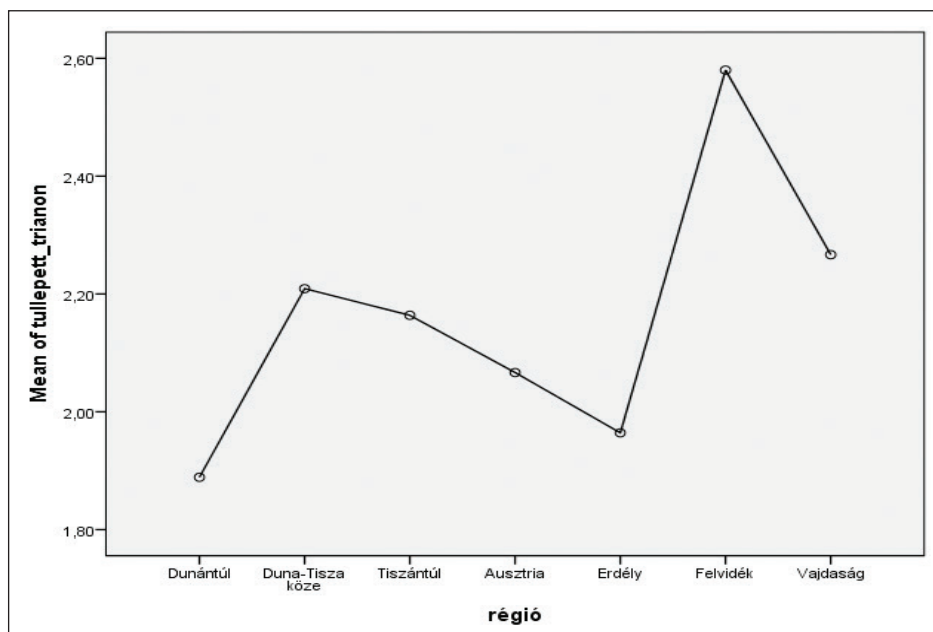
83. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, a török hódoltság szempontjából

Az 1848-as események objektívebb szemlélésére képesek a határainkon túl a Vajdaság véleményformálói (3,8-as átlag), amelyhez igazodnak a határainkon belüli válaszok, míg az Ausztriában élő magyar minta kevésbé képes erre (3,2-es átlag).

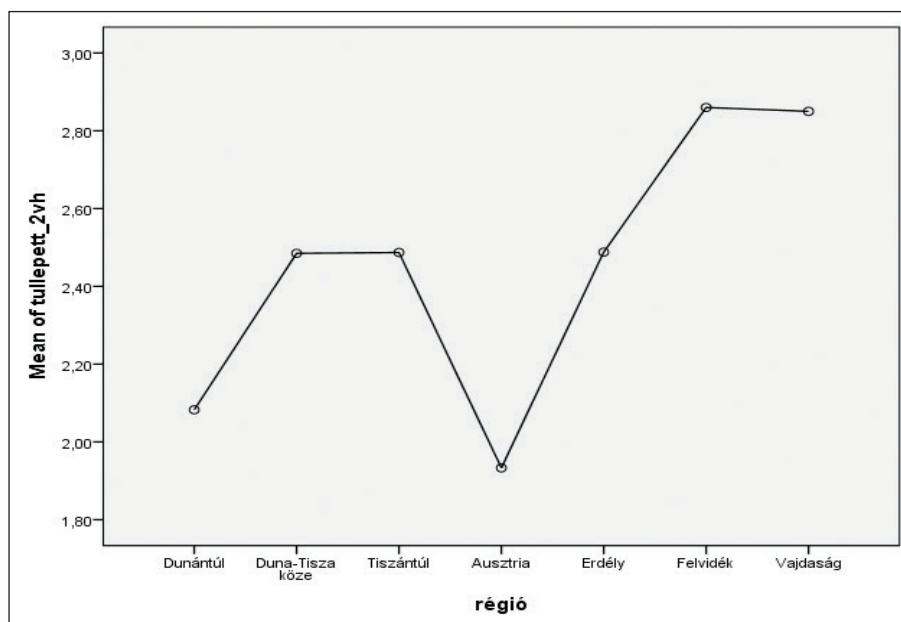
84. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, az 1848-as szabadságharc szempontjából

Trianon hatásán nem nagyon tudják túltenni magukat a magyar véleményformálók. Határainkon túl legkevésbé Erdélyben, határainkon belül a Dunántúlon (1,9 körüli átlag). Akik képesek történelmi távlatból szemlélni ezt az eseményt, azok a Felvidéken élő magyarok (2,6-os átlag).

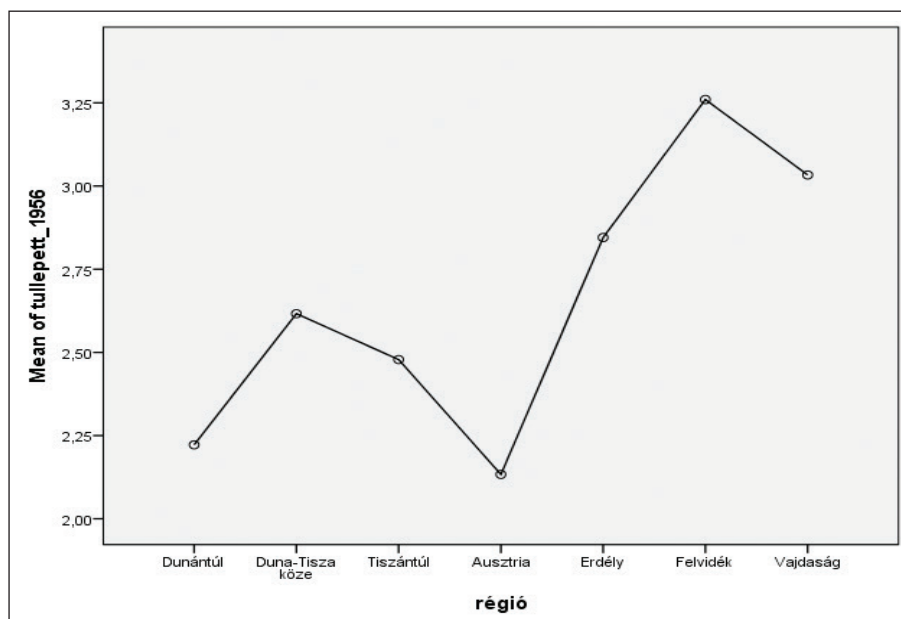
85. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, a trianoni békeszerződés szempontjából

A második világháború utáni kommunista diktatúra eseményeit, a határainkon túli magyar véleményformálók megosztottabban látják: objektívebben képesek szemlélni a kommunizmus hatását a Felvidéken és a Vajdaságban, sokkal kevésbé Ausztriában (1,9-es átlag), ahova nem ért el a társadalmi rend ilyen változása.

86. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, a második világháború utáni kommunista diktatúra szempontjából

Az 1956-os forradalmat történelmi távlatból sokkal inkább képesek szemlélni a Felvidéken (3,25-ös átlag), sokkal kevésbé tudják túltenni magukat ennek hatásán az ausztriai magyarok (2,1-es átlag).

87. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, az 1956-os forradalom szempontjából

Ez a történelmi esemény mély érzelmeket vált ki belőlem
(Érzelem)

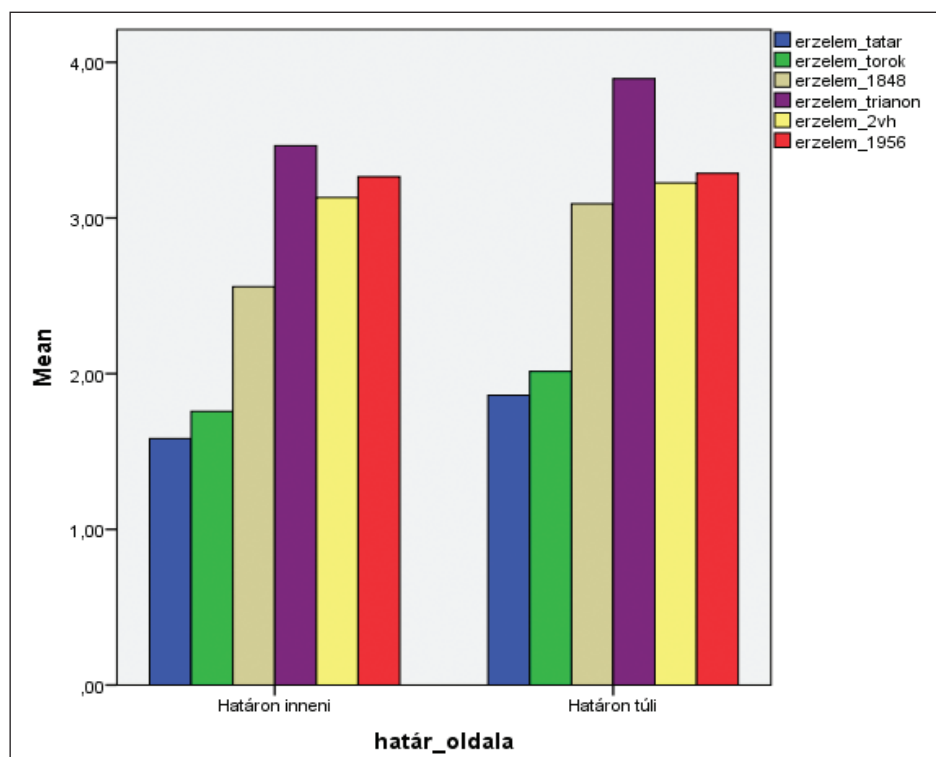
Erősebb érzelmeket generálnak a vizsgált történelmi események a határainkon túl élő magyar véleményformálókban (nagyobb átlagok). Legmélyebb érzelmeket határoktól függetlenül, Trianon vált ki belőlük (legmagasabb átlagok: 3,5–4 között). Szignifikáns eltérések a tatárjárás és Trianon esetében adódtak, ezek jelentősen komolyabb érzelmeket váltanak ki a határon túli véleményformálókból, mint a hazaiakból (tatár: 1,9 > 1,6 és Trianon: 3,9 > 3,5).

112. táblázat: *A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően*

Magyarság	Érzelem						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Magyarországi magyar	1047	1,5826	1,7574	2,5587	3,4642	3,1318	3,2655
Határon túli magyar	209	1,8612	2,0144	3,0909	3,8947	3,2249	3,2871
Szignifikáns-e?		igen	nem	nem	igen	nem	nem

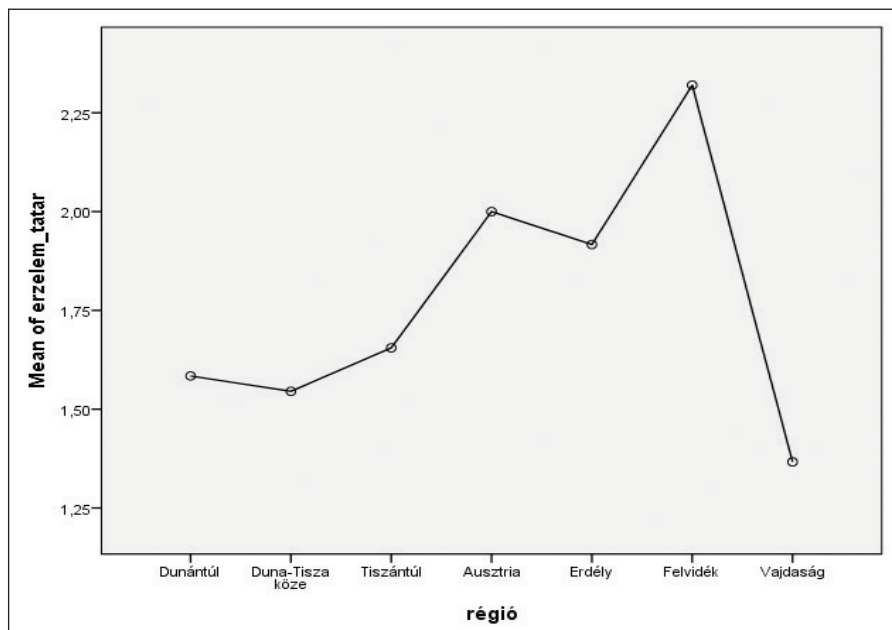
Az egymás alatti piros értékek között szignifikáns az eltérés.

Az oszlopok magasabbak a határon túl (érzékenyebb hozzáállás), és a magasságuk nő, ahogy közeledünk időben napjainkhoz (a régebbi történelmi események kevesebb érzelmet váltanak ki), kiugrik a sorból Trianon, ahol legmagasabbak az oszlopok (lila szín). Szignifikáns eltérés a kék és a lila színű oszlopok között van, azaz a tatár uralom és Trianon esetében, amelyekre a határon túli magyarok lényegesen emocionálisabban reagáltak.

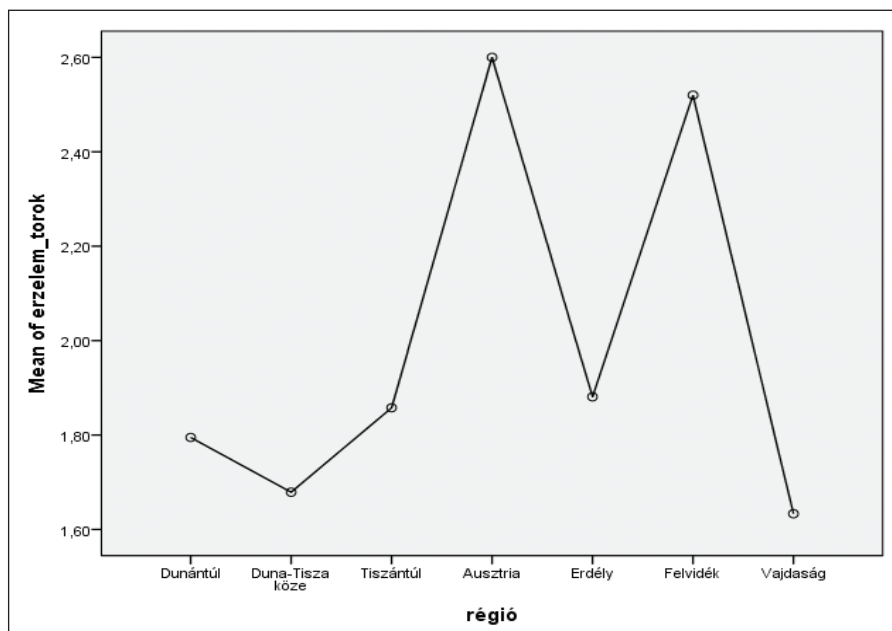
88. ábra: *A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően*

A tatárjárás a legmélyebb érzelmeket a Felvidék véleményformálóiából váltja ki (2,25-ös átlag), a legkevésbé mélyet a Vajdaságban lakókból (1,25-ös átlag).

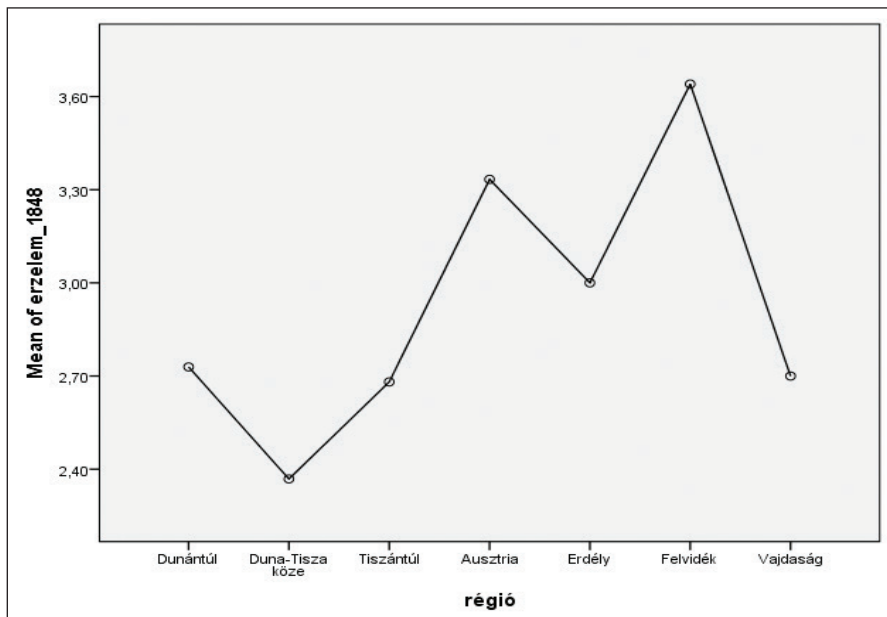
89. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, a tatárjárás szempontjából

A török uralom érzékenyebben érinti az ausztriai és a felvidéki magyarokat (2,6-os átlagok), sokkal kevésbé a vajdasági magyarokat (1,6-os átlag).

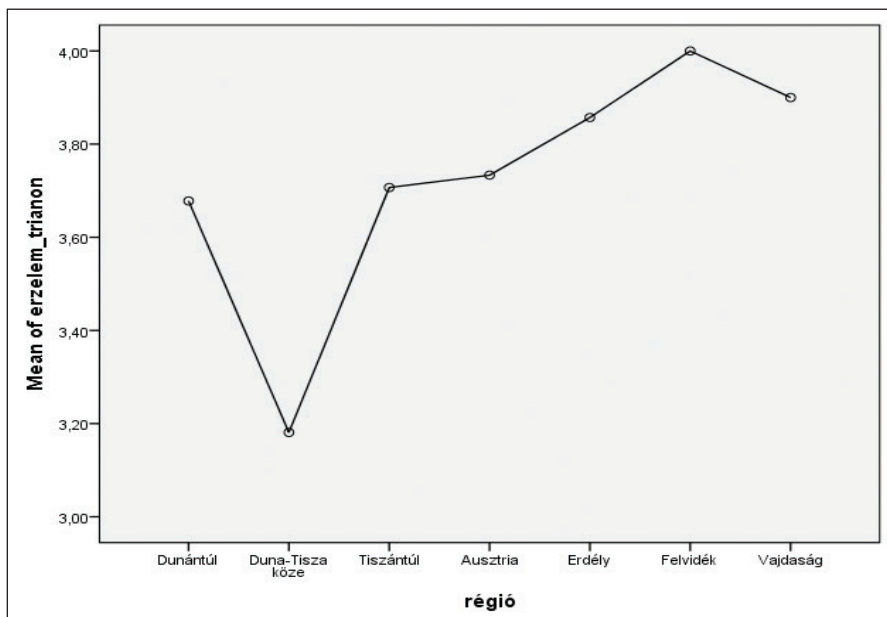
90. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, a török hódoltság szempontjából

1848 történelmi eseményeire legérzékenyebben a felvidéki véleményformálók reagálnak (3,6-os átlag), legkevésbé a vajdaságiak (2,7-es átlag). Határainkon innen a Duna–Tisza közén élők közül még kevesebb érzelmeket vált ki (2,4-es átlag).

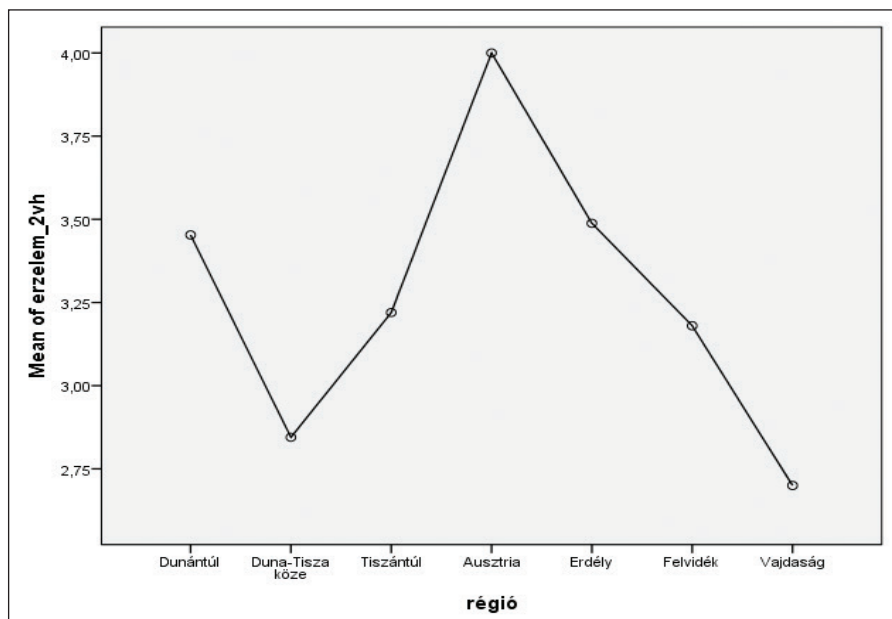
91. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, az 1848-as szabadságharc szempontjából

A Trianon kapcsán felszínre kerülő érzelmek szintén a Felvidéken a legmélyebbek (4-es átlag), minden további régió 3,8–4 közötti, kivéve a Duna–Tisza közét, ahol csak 3,2-es értéket ér el.

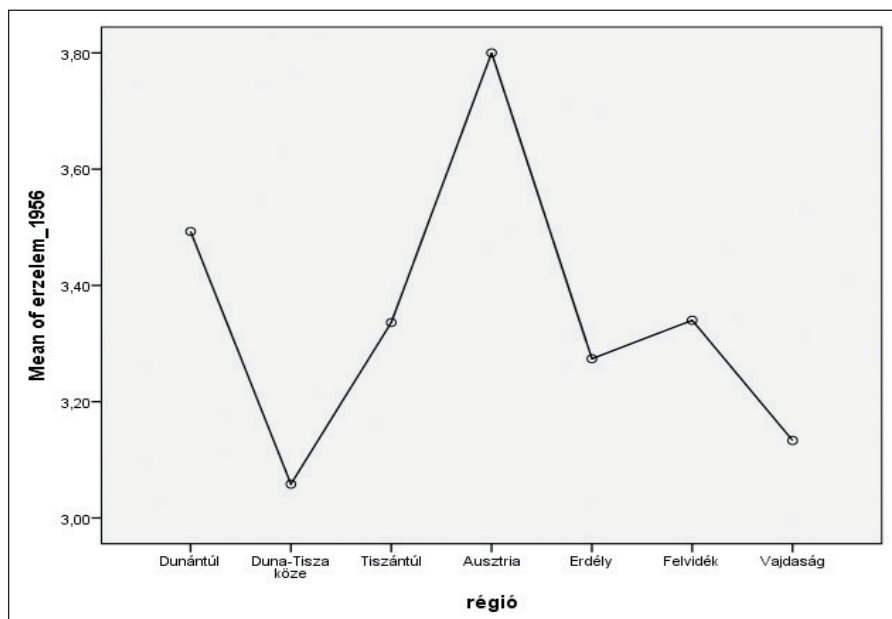
92. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, a trianoni döntés szempontjából

A második világháború és a kommunista uralom hatására legérzékenyebbek az Ausztriában élő magyar véleményformálók (4-es átlag), legkevésbé a vajdaságiak (2,75-ös átlag). Itt a legnagyobb a szóródása a határon túli válaszoknak.

93. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, a második világháború utáni kommunista diktatúra szempontjából

Az 1956-os események szintén az ausztriai magyarokból váltják ki a legnagyobb emóciókat (3,8-as átlag), jóval kisebbet a vajdaságiakból (3,1-es átlag). Határainkon belül enyhébb a szóródás.

94. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, az 1956-os forradalom szempontjából

Fontos, hogy rendszeresen emlékezzünk erre az eseményre,
levonjuk a tanulságait és megpróbáljuk helyrehozni az általa okozott kárt
(Emlékezés)

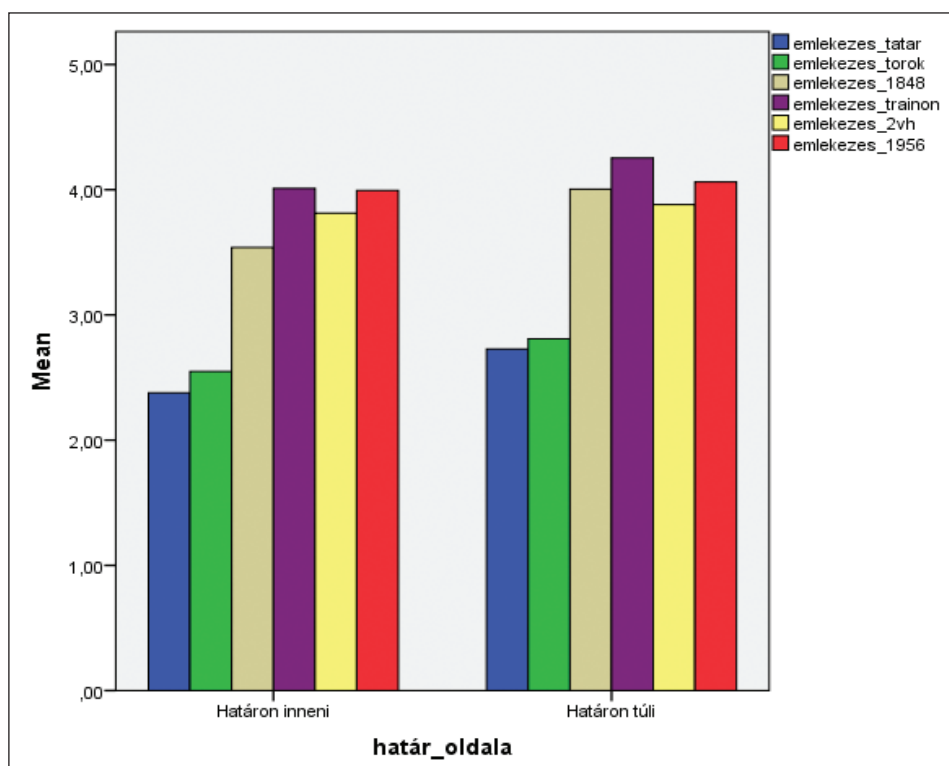
A határainkon túli válaszadók minden esemény kapcsán fontosabbnak tartják, hogy emlékezzünk ezekre a történelmi traumákra, és levonjuk a tanulságait, valamint hogy próbáljuk meg helyrehozni az általa okozott károkat (határon túl magasabb átlagok). Legmagasabb átlagok Trianon kapcsán adódnak, határoktól függetlenül (határainkon belül 4, határainkon túl 4,2).

113. táblázat: *A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi traumára való emlékezést érintően*

Magyarság	Emlékezés						
	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Magyarországi magyar	1047	2,3773	2,5482	3,5387	4,0105	3,8128	3,9943
Határon túli magyar	209	2,7273	2,8086	4,0048	4,2536	3,8804	4,0622
Szignifikáns-e?		nem	nem	igen	nem	nem	nem

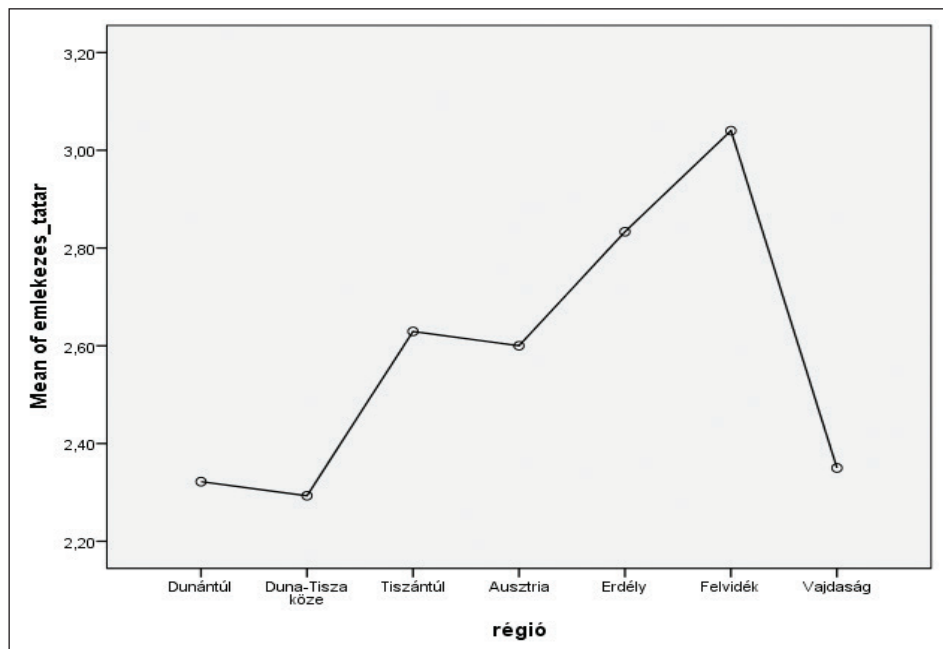
Az egymás alatti piros értékek között szignifikáns az eltérés.

Az eltérések csak az 1848-as események kapcsán szignifikánsak: határon innen 3,5, határokon túl 4,0. Az oszlopok magasságából jól látszik, hogy az időben hozzánk közelebbi eseményekre való emlékezést vélik fontosabbnak a válaszadók, határoktól függetlenül.

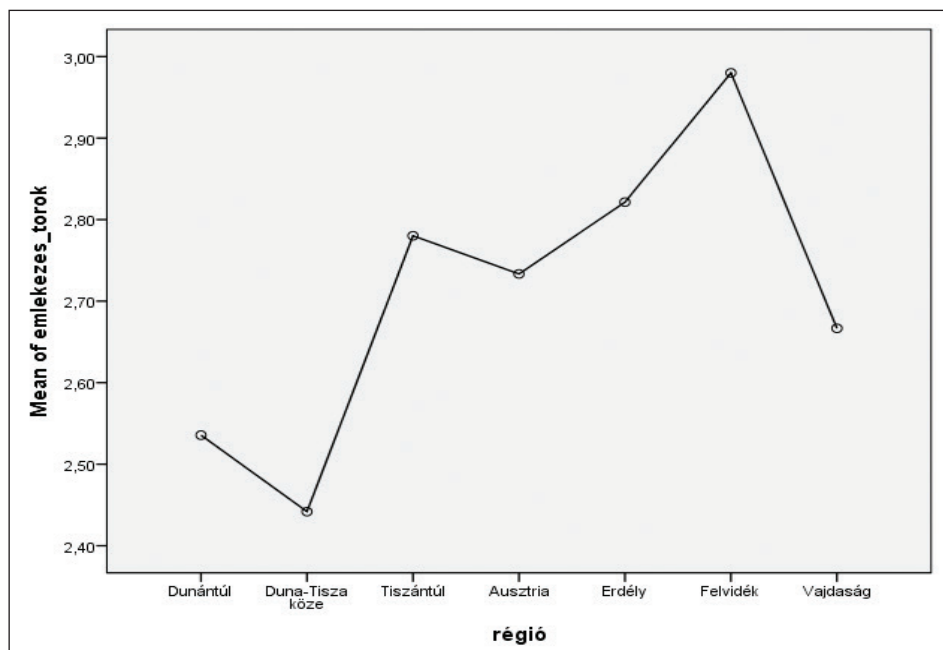
95. ábra: *A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi traumára való emlékezést érintően*

A tatárjárásra történő emlékezést, a Felvidéken tartják leginkább szem előtt (3-as átlag), kevésbé a Vajdaságban és Magyarország nagy részén (2,3 körüli átlagok).

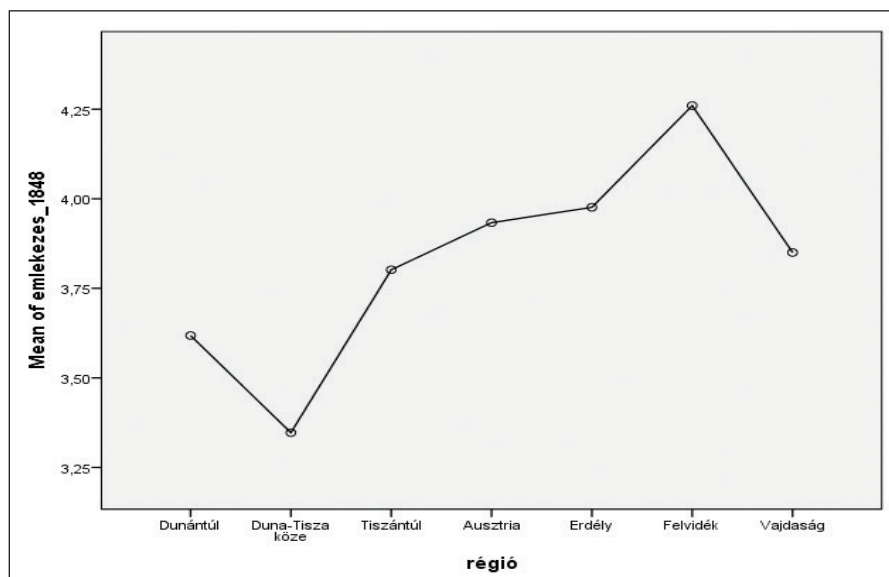
96. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, a tatárjárás szempontjából

A török hódoltság tanulságait szintén a Felvidéken lakó véleményformálók tartják legfontosabbnak (3-as átlag), a többi határon túli régió lényegesebbnek gondolja, mint a Duna jobb és bal partján élő magyarok (2,5 körüli átlagok).

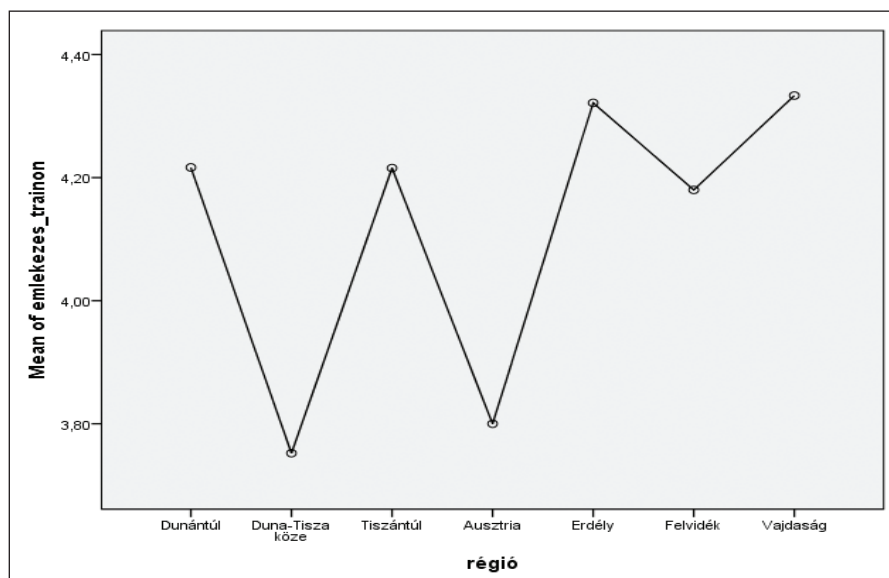
97. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, a török hódoltság szempontjából

Az 1848-as eseményekből is a felvidéken élő magyarok tanulnának leginkább (4,25-ös átlag), legkevésbé a Duna–Tisza közének lakosai (3,3-as átlag).

98. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, az 1848-as szabadságharc szempontjából

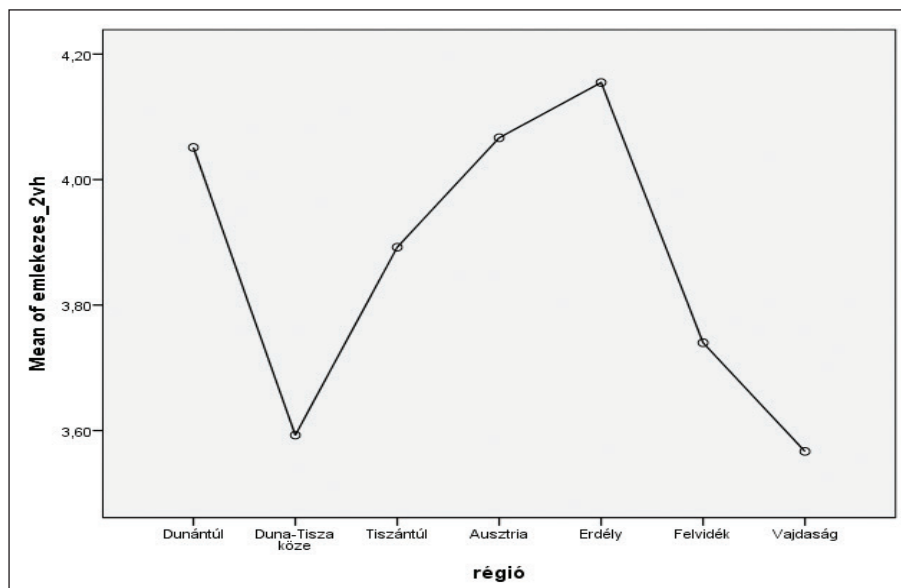
Trianon tanulságainak levonása minden régió számára a legfontosabb a vizsgált történelmi események közül, különösen Erdélyben és a Vajdaságban (4,3-as átlagok). A Dunántúl, Tiszántúl és a Felvidék véleményformálói csaknem ugyanígy érzik (4,2-es átlagok), nagyon leszakadnak ettől Ausztria és a Duna–Tisza közének képviselői (3,8-as átlagok).

99. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, a trianoni döntés szempontjából

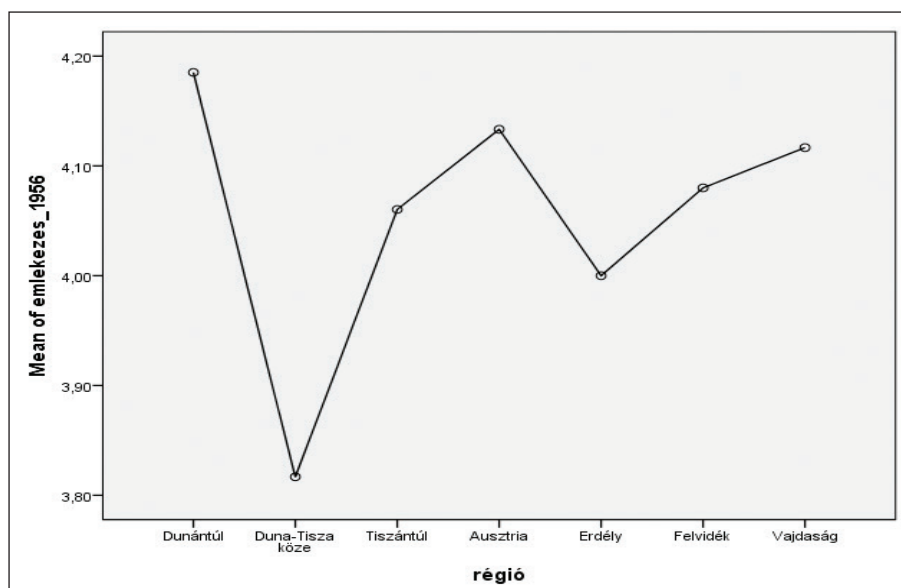
A második világháborút követő kommunista diktatúra hatásait a határon túl leginkább Erdély befolyásos emberei próbálják meg helyrehozni a rendszeres megemlékezéssel (4,2-es átlag), az ausztriai magyarok és a Dunántúl válaszadói csaknem ennyire fontosnak tartják (4,1-es átlagok).

Legkevésbé a Vajdaságban és a Duna–Tisza közén foglalkoznak ezzel a kérdéssel a vizsgált régiók közül (3,6-os átlagok), de a 3-as fölötti átlagok azt mutatják, hogy inkább javítani akarják a kialakult szemléletet, mint tovább szítani az indulatokat.

100. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, a második világháború utáni kommunista diktatúrára szempontjából

Az 1956-os forradalom történelmi traumájára való emlékezést és tanulságainak levonását, a határon túli magyarok hasonlóan látják (4,0 és 4,1 körüli átlagok), ennél többet foglalkozna a kérdéssel a határokon belül a dunántúli véleményformálók köre (4,2-es átlag), de lényegesen kevesebbet a Duna–Tisza közén élők (3,8-as átlag).

101. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, az 1956-os forradalom szempontjából

Előítélet, közelség és távolságtartás a különböző népcsoportokkal
(a Bogardus-skála alapján)

A Bogardus társadalmi távolságtartás skála azt méri, ahogy fentebb megfogalmaztuk, hogy legfeljebb milyen mértékű kapcsolatot alakítanak ki a vizsgálatban részt vevők egy olyan személlyel, aki a megadott népcsoportba tartozik. Az 1–7-es Bogardus-skálán, ahol a magasabb értékek a másik népcsoporttal való szorosabb kapcsolat megengedését jelzik, mind a határon inneni, mind a határon túli átlag magyar válaszok alapján az osztrák nemzet tagjaival létesítenék a legközelebbi kontaktust (jó barátság lehet, de házasság már nem), míg a romákkal a legtávolabb (munkatárssnak elfogadnák, de szomszédnak, jó barát, házastársnak nem). Az eltérések nem szignifikánsak. Mint ahogy a szlovákokkal szembeni távolságtartás esetében sem, akik az előbbi két népcsoport között foglalnak helyet a szimpátiában (jó barátság és szomszédság között).

114. táblázat: *A magyarországi és a határon túli magyarok összesített válaszai a Bogardus-skála alapján*

Külföldi nemzet	Magyarság	N	Átlag (1–7)	Szignifikáns-e?
Osztrák	Határon inneni	1047	5,9351	nem
	Határon túli	209	6,0718	
Szlovák	Határon inneni	1047	5,3123	nem
	Határon túli	209	5,5789	
Román	Határon inneni	1047	4,8214	igen
	Határon túli	209	5,3206	
Szerb	Határon inneni	1047	4,8099	igen
	Határon túli	209	5,3254	
Roma	Határon inneni	1047	4,0019	nem
	Határon túli	209	4,2249	

Az egymás alatti piros értékek között szignifikáns az eltérés.

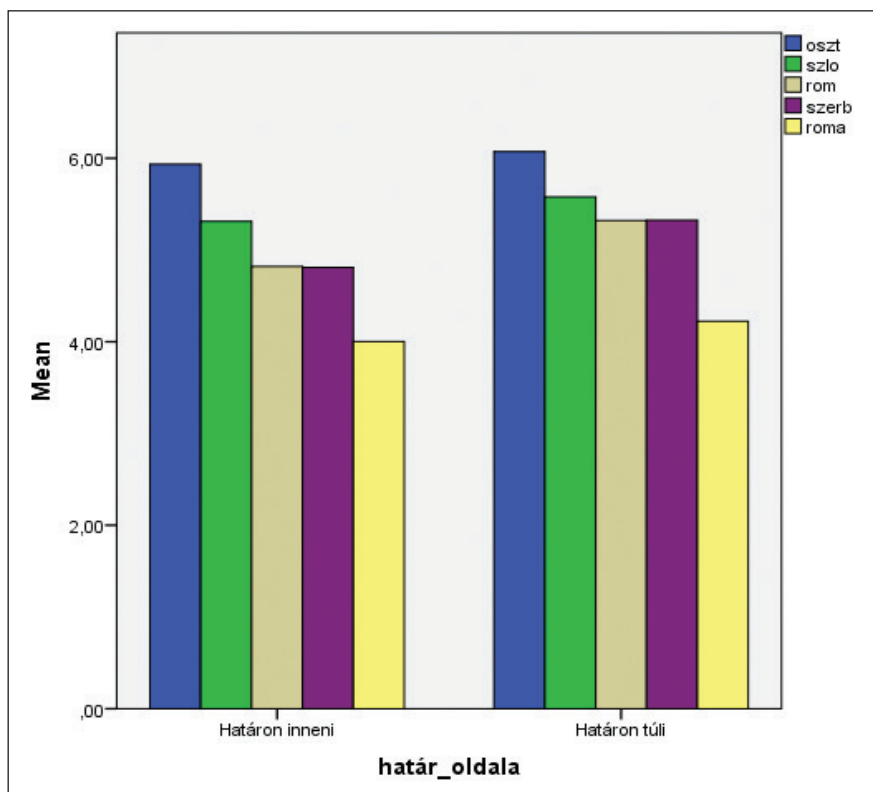
Szignifikáns eltérés a románokkal és a szerbekkel való távolságtartásban mutatkozott meg. Mindkét nemzetet a Magyarországon élő magyarok kezelik jelentősen nagyobb fenntartásokkal (határon inneni magyar 4,8 < határon túli magyar 5,3).

A diagramon az azonos színű oszlopok magasságában megjelenő eltérésekből szépen látszik, hogy a határon túli magyarság, minden vizsgált nemzettel szemben toleránsabb (magasabbak az átlagoszlopok). A románok (szürke) és szerbek (lila) esetében tér el lényegesen a határon inneni és határon túli magyarok véleménye. A magyarországi magyarok viseltetnek jóval nagyobb fenntartásokkal velük szemben: szomszédnak még elfogadnák, de jó barátságot nem alakítanak ki velük.

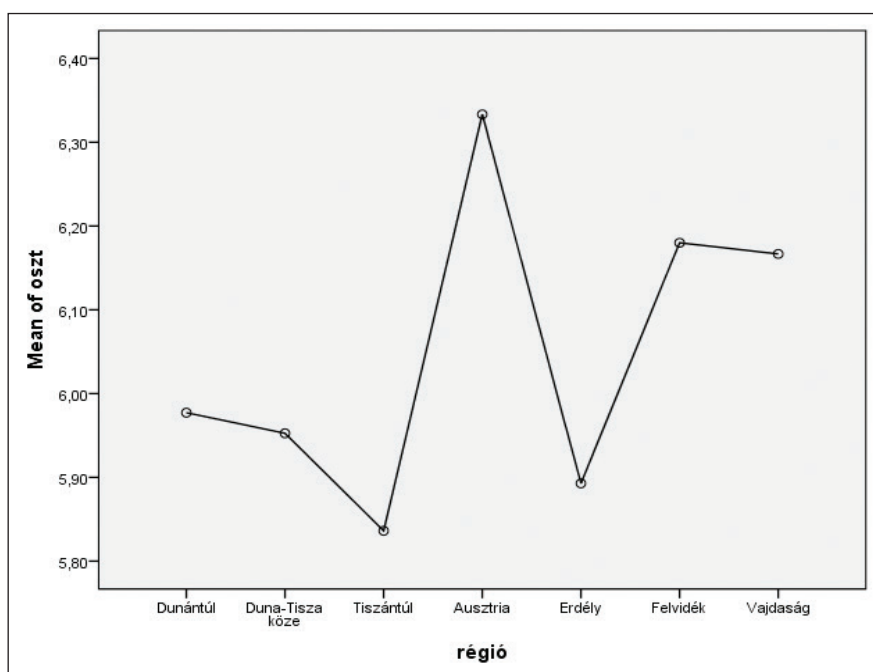
A régiós bontásban a minta elemszámai nem minden esetben felelnek meg a matematikai vizsgálat kívánalmainak (pl. az ausztriai magyarság csak 15 fős minta volt), mégis az Bogardus-skála átlagainak grafikus megjelenítése mutat néhány érdekes eredményt. A statisztikai próbákat a hiányos minta-elemszámok miatt nem volt ajánlatos itt elvégezni.

115. táblázat: *A minta elemszámai régiós bontásban*

Lakóhely/régió	Dunántúl	Duna–Tisza köze	Tiszántúl	Ausztria	Erdély	Felvidék	Vajdaság
Minta elemszám (fő)	351	464	232	15	84	50	60

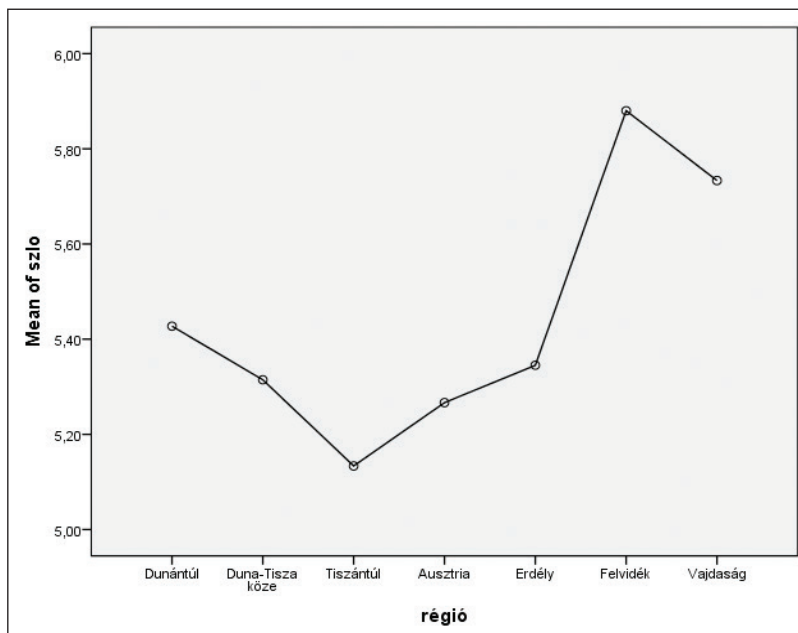
102. ábra: A magyarországi és a határon túli magyarok összesített válaszai a Bogardus-skála alapján

103. ábra: A magyarországi és a határon túli magyarok választása a Bogardus-skála alapján az osztrák népcsoportot érintően

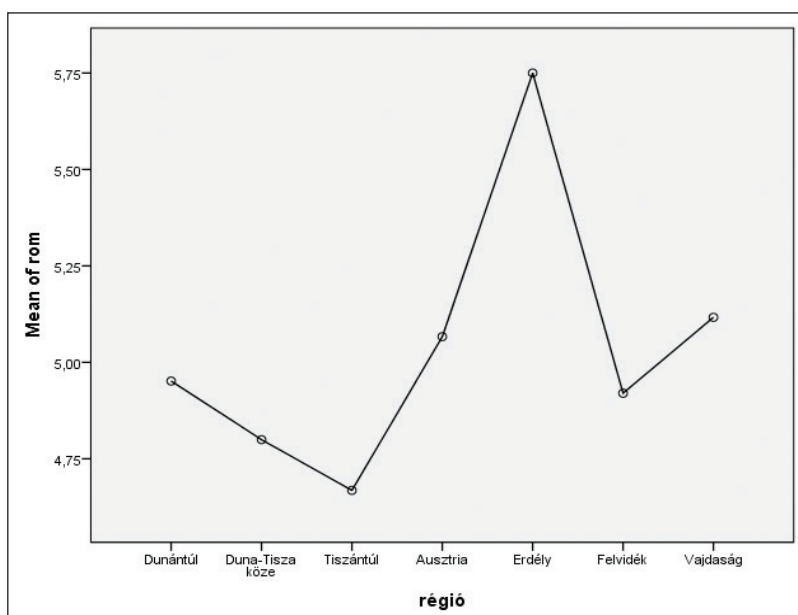
Az osztrákokat az Ausztriában élő magyarok engedik magukhoz legközelebb (6,3-as átlag), hasonlóan a Felvidék és a Vajdaság lakói is elképzelhetőnek tartják a legszorosabb, baráti vagy családi kontaktust velük szemben. A legtávolság-tartóbbak leginkább távolságtartók az osztrákokkal a Tiszántúl és Erdély lakói, de így is jó baráti viszonyt ápolnának velük. Minden átlag 5,8 fölötti.

A nagyobb földrajzi távolság, valószínűleg az ismertség hiánya miatt, nagyobb társadalmi távolságot is mutat.

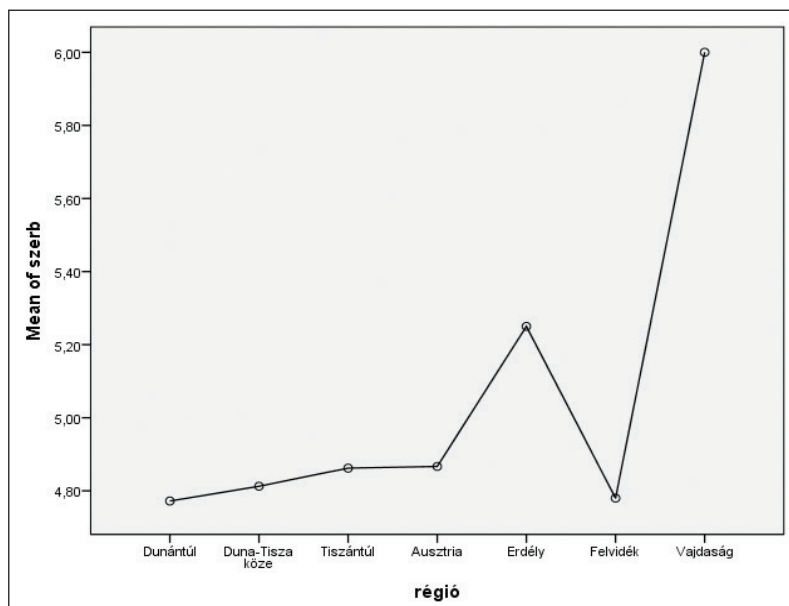
104. ábra: A magyarországi és a határon túli magyarok választása a Bogardus-skála alapján a szlovák népcsoportot érintően

A szlovákokkal a felvidéki magyarok rokonszenveznek leginkább, majd a vajdaságiak (5,8 körüli átlagok), ami nem meglepő, hiszen Vajdaságban elég sok szlovák él, és ismerik egymást, hasonlóan, ahogy a felvidéki magyarok a Felvidéken élő szlovákokat (Bordás et. al. 1995). Magyarország területéről a Dunántúl lakói szimpatizálnak velük leginkább, ennél kevésbé Ausztria és Erdély. Itt is a legtávolabbi körzet kapott a legalacsonyabb átlagértéket (szlovákok eredményei: Tiszántúl 4,7). Minden átlag 5,1 fölötti, a szlovákokkal szemben kissé előítéletesebbek a megkérdezettek, mint az osztrákokkal.

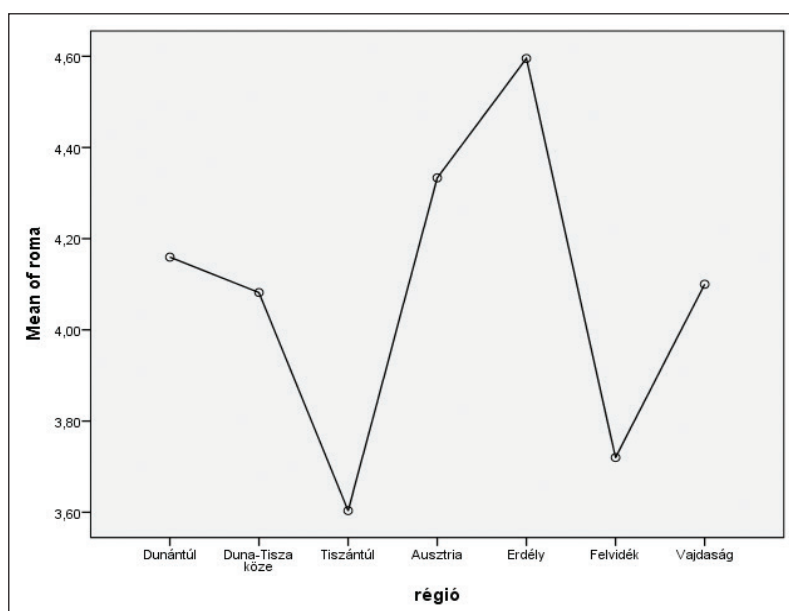
105. ábra: A magyarországi és a határon túli magyarok választása a Bogardus-skála alapján a román népcsoportot érintően

A románokkal szemben az erdélyi magyarok létesítenének szoros barátságot (5,75-ös átlag), Ausztria, a Felvidék és a Vajdaság magyar lakosai, valamint a Dunántúl lakói szomszédoknak fogadnák csak el, míg a tiszántúliak a munkatársi és szomszédi kapcsolat közötti távolságot tartanák velük szemben (4,75-ös átlag). Az átlagok 4,7 fölöttiek, az ausztriai és a felvidéki magyarok nagyobb távolságot tartanának a románokkal szemben, mint a vizsgált magyarországi régiók lakosai.

106. ábra: A magyarországi és a határon túli magyarok választása a Bogardus-skála alapján a szerb népcsoportot érintően

A szerbeket a vajdasági magyarok engedik magukhoz legközelebb (6-os átlag). Erdély magyarjai valamivel barátkozóbbak velük szemben (5,2-es átlag), mint a magyarországi, ausztriai és felvidéki magyarok (4,8 körüli átlagok). Utóbbi régióknál a munkatársi és a szomszédi viszony közötti távolság a jellemző.

107. ábra: A magyarországi és a határon túli magyarok választása a Bogardus-skála alapján a roma népcsoportot érintően

A legalacsonyabb átlagok a romákkal szemben adódtak (3,6–4,6 között). Velük szemben a legelfogadóbbak az erdélyi magyarok, akik a baráti viszonyt is kialakíthatónak tartanák, legtávolságtartóbbak leginkább távolságtartók a Tiszántúl magyarjai, akik legfeljebb szomszédi vagy turista-szerepet adnának a cigányoknak. 4-es alatt van még a felvidéki magyarság roma-megítélése, 4 és 4,2 között a Tiszától nyugatra lakó, illetve vajdasági magyaroké. Az ausztriai magyarok ennél kissé elfogadóbbak (4,4-es átlag).

A négy környező ország jellemzői

A környező országok közül Ausztria, Románia, Szerbia és Szlovákia szolgált a külföldi 198 fős minta alapjául. Legtöbb válaszadót a román véleményformálók közül sikerült megnyerni (85 fő), sajnos a másik három országból adódó minták nagysága elmaradt a várakozásoktól (48 fős szerb, 50 fős szlovák), különösen az osztrák minta alacsony (15 fő). Ezért a vizsgált környező országok véleményformálóinak meglátásai a magyar történelmi traumákról nem általánosíthatóak, és összehasonlításokat sem tudunk az elvárt matematikai-statisztikai pontossággal helytállóan végezni.

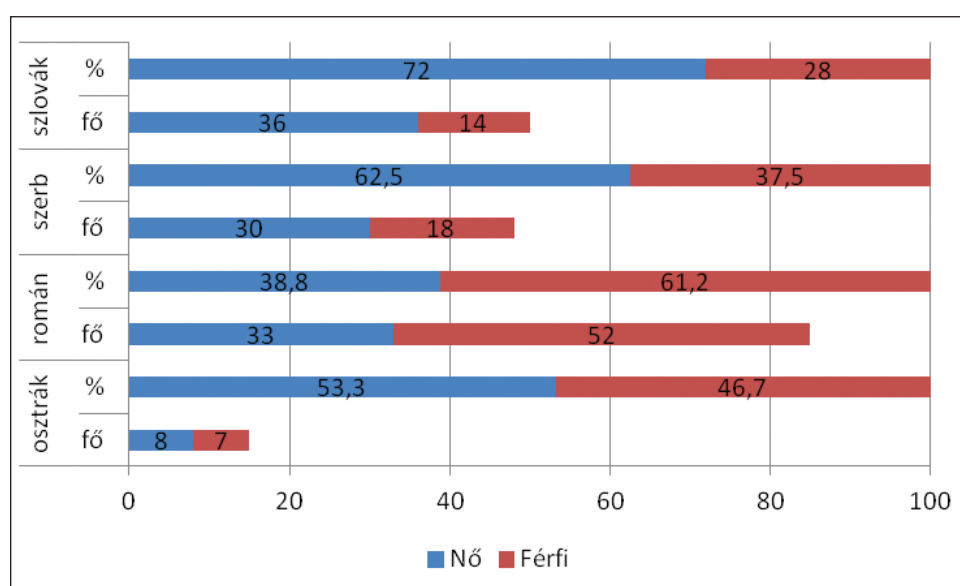
Ezek az adatok tájékoztató jellegűek, egzakt következtetések nem vonhatók le belőlük.

Demográfiai jellemzők

A nemek szerinti megoszlás csak a románok esetében tolódik a férfiak felé (61% férfi a 85 főből). A három másik ország közül legnagyobb a gyengébb nem aránya a szlovák mintában (72%), őket követik a szerbek (63%), és a felénél egy kicsivel nagyobb értékkel az osztrákok (53%).

116. táblázat: *Az osztrák, román, szerb, szlovák minta nemek szerinti bontásban*

Nem	Osztrák		Román		Szerb		Szlovák	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Nő	8	53,3	33	38,8	30	62,5	36	72
Férfi	7	46,7	52	61,2	18	37,5	14	28
Együtt	15	100	85	100	48	100	50	100

108. ábra: *Az osztrák, román, szerb, szlovák minta nemek szerinti bontásban*

Az életkor szerinti átlagérték az osztrákoknál a legmagasabb (48 év), a többi országban többnyire 43 év.

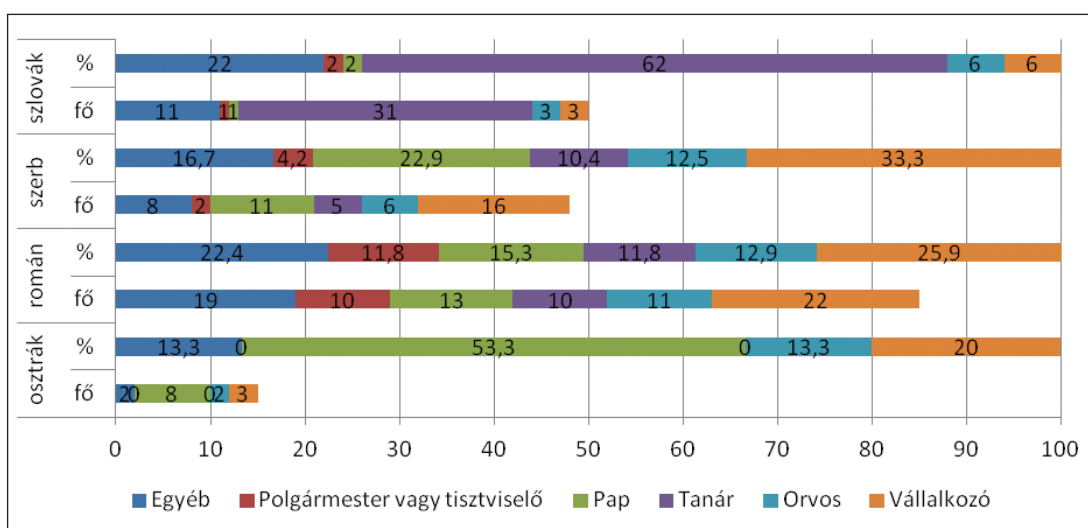
117. táblázat: Az életkor szerinti átlagértékek az osztrák, szlovák, szerb, román mintában

	Fő	Átlag (év)	Szórás (év)
Osztrák	15	48,00	8,94
Szlovák	85	43,52	11,23
Szerb	48	42,79	8,49
Román	50	43,04	10,44

A környező országok véleményformálói közül a papok aránya a legmagasabb az osztrák és a szlovák mintában (53% ill. 62%), a románoknál és a szerbeknél is számottevő (15% és 23%). Domináns még a vállalkozók szegmense, akik a román és a szerb mintában adják a legnagyobb szeletet (26% ill. 33%), de a másik két országban is a második leggyakoribb kategória. A nagyobb létszámú mintákban az orvosok és tanárok aránya 10-12% körül mozog, míg minden mintában a polgármesterek teszik ki a legkisebb értéket (a románoknál 12%, a szerbeknél 4%, az osztrákoknál és szlovákoknál nincs).

118. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta foglalkozás szerinti megoszlása

Foglalkozás	Osztrák		Román		Szerb		Szlovák	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Egyéb	2	13,3	19	22,4	8	16,7	11	22,0
Polgármester vagy tisztviselő	–	–	10	11,8	2	4,2	1	2,0
Pap	8	53,3	13	15,3	11	22,9	1	2,0
Tanár	–	–	10	11,8	5	10,4	31	62,0
Orvos	2	13,3	11	12,9	6	12,5	3	6,0
Vállalkozó	3	20	22	25,9	16	33,3	3	6,0
Együtt	15	100	85	100	48	100	50	100

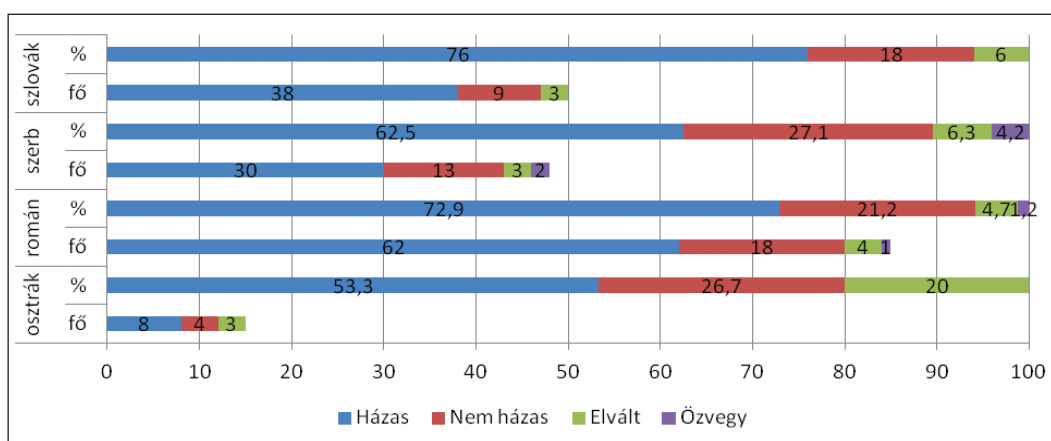

109. ábra: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta foglalkozás szerinti megoszlása

A megkérdezett véleményformálók minden országban leginkább házasságban élnek (szlovák: 76%, román: 73%, szerb 63%, osztrák 53%). Az elváltak aránya legmagasabb Ausztriában (20%), a többi országban 5% körüli.

119. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta családi állapot szerinti megoszlása

Családi állapot	Osztrák		Román		Szerb		Szlovák	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Házas	8	53,3	62	72,9	30	62,5	38	76
Nem házas	4	26,7	18	21,2	13	27,1	9	18
Elvált	3	20	4	4,7	3	6,3	3	6
Özvegy			1	1,2	2	4,2		
Együtt	15	100	85	100	48	100	50	100

110. ábra: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta családi állapot szerinti megoszlása

A családokban országtól függetlenül legjellemzőbb a 2 gyermek (arányuk 27% és 42% között szóródik). Érdekes, hogy míg a románoknál, szerbeknél, szlovákoknál az egy gyermek a második leggyakoribb kategória, addig az osztrákoknál a 3 gyermek (itt a 2 vagy 3 gyermekes családok aránya egyaránt 27%), ugyanakkor Ausztriában legmagasabb a gyermektelen családok aránya (40%).

120. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta gyermekek száma szerinti megoszlása

Gyermekek száma	Osztrák		Román		Szerb		Szlovák	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
0	6	40	23	27,1	12	25	10	20
1	1	6,7	25	29,4	14	29,2	11	22
2	4	26,7	28	32,9	19	39,6	21	42
3	4	26,7	7	8,2	3	6,3	6	12
4			2	2,4			2	4
Együtt	15	100	85	100	48	100	50	100

A válaszadók gyermekkori nyelve igazodik az országhoz, ahol élnek: szerbeknél mindenkinek, a románoknál 85%-nak, a szlovákoknál 58%-nak, míg az osztrákok esetében a felénél kevesebbnek – 40% – a lakóhely nyelve az anyanyelve. A magyar anyanyelv a másik jellemző kategória: az osztrákok 53%-a, a szlovákok 42%-a, a románok 15%-a vallja magát magyar születésűnek.

121. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta gyermekkorban használt nyelv szerinti megoszlása

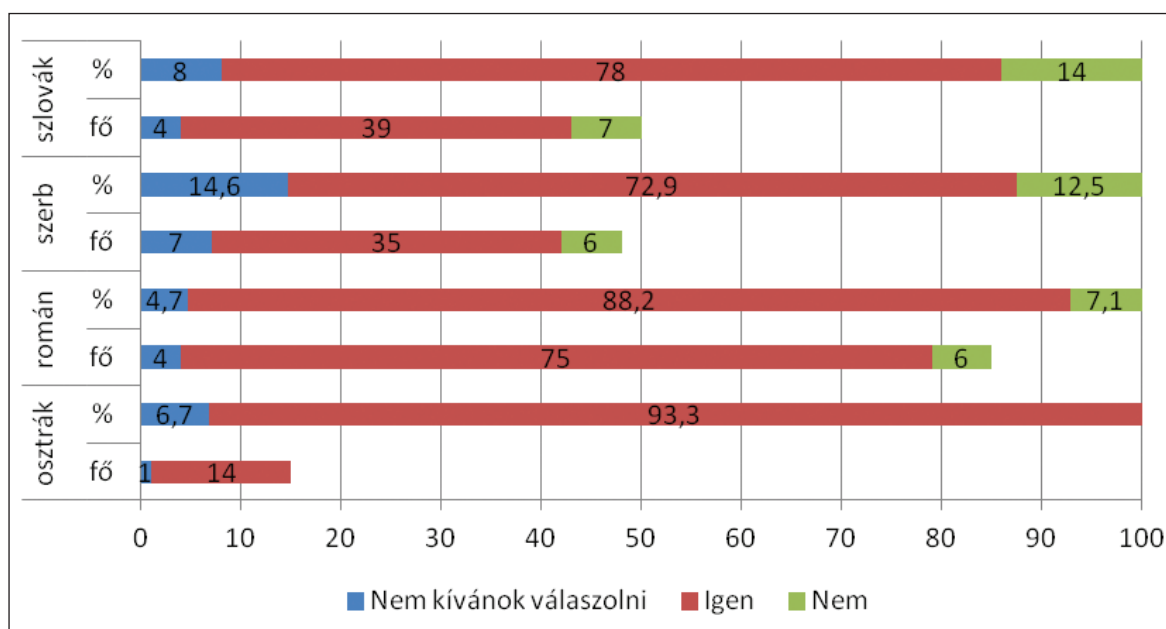
Gyermekkori nyelv	Osztrák		Román		Szerb		Szlovák	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Egyéb	1	6,7	–	–	–	–	–	–
Magyar	8	53,3	13	15,3	–	–	21	42
Német	6	40	–	–	–	–	–	–
Román	–	–	72	84,7	–	–	–	–
Szerb	–	–	–	–	48	100	–	–
Szlovák	–	–	–	–	–	–	29	58
Együtt	15	100	85	100	48	100	50	100

Világnézet

Mindegyik vizsgált országban a hívők vannak többségben (osztrákok 93%-a, románok 88%-a, szlovákok 78%-a, szerbek 73%-a). A válaszmegtagadás a szerbek esetében volt a legmagasabb (15%, a többi országban 7-8% körüli).

122. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta vallásosság szerinti megoszlása

Vallásos-e?	Osztrák		Román		Szerb		Szlovák	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Nem kívánok válaszolni	1	6,7	4	4,7	7	14,6	4	8
Igen	14	93,3	75	88,2	35	72,9	39	78
Nem	–	–	6	7,1	6	12,5	7	14
Együtt	15	100	85	100	48	100	50	100

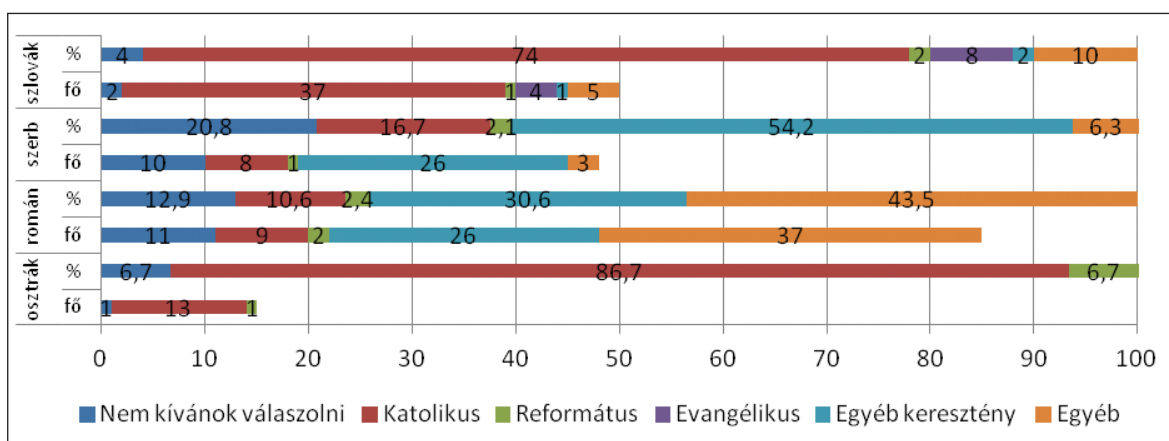

111. ábra: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta vallásosság szerinti megoszlása

A katolikus csak az osztrákoknál és a szlovákoknál a legnépesebb felekezet (87% ill. 74%), a másik két országban az egyéb keresztény vallások (szerbeknél 54%, románoknál 31%). A fel nem sorolt, egyéb felekezetek a román véleményformálók tetszését nyerte meg leginkább (44%), a válaszmegtagadás a szerbekre a legjellemzőbb (21%).

123. táblázat: *Az osztrák, román, szerb, szlovák minta felekezeti hovatartozás szerinti megoszlása*

Felekezet	Osztrák		Román		Szerb		Szlovák	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Nem kívánok válaszolni	1	6,7	11	12,9	10	20,8	2	4
Katolikus	13	86,7	9	10,6	8	16,7	37	74
Református	1	6,7	2	2,4	1	2,1	1	2
Evangelikus	–	–	–	–	–	–	4	8
Egyéb keresztény	–	–	26	30,6	26	54,2	1	2
Egyéb	–	–	37	43,5	3	6,3	5	10
Együtt	15	100	85	100	48	100	50	100

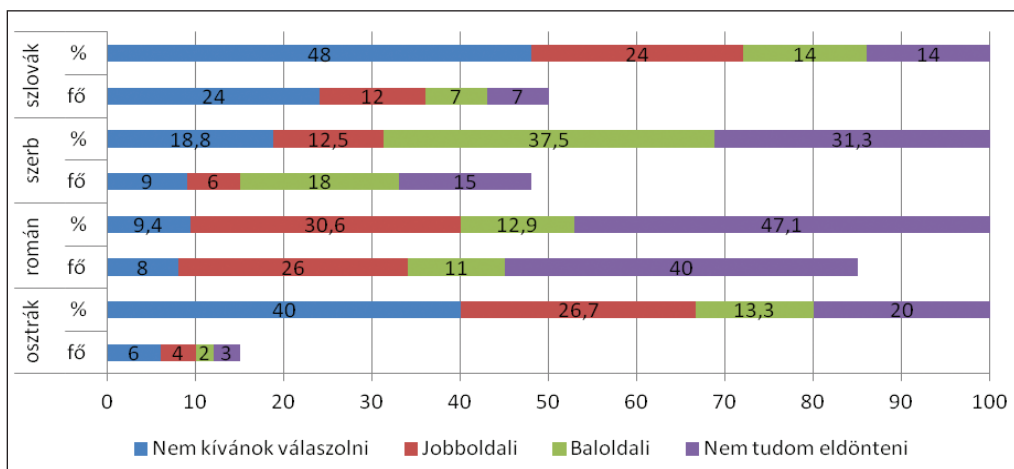

112. ábra: *Az osztrák, román, szerb, szlovák minta felekezeti hovatartozás szerinti megoszlása*

A politikai nézetét illetően a szlovák véleményformálók 48%, az osztrák véleményformálók esetében pedig 40%-a nem kívánt válaszolni erre a kérdésre. Ezekben az országokban nagyjából minden negyedik válaszadót a jobboldali pártszimpátia jellemzi, és 10 százalékponttal múlja felül a baloldalt. A román megkérdezettek csaknem fele nem tudta eldönteni, melyik politikai oldalt preferálja (47%), a román mintában kétszer akkora a jobboldaliak aránya, mint a baloldaliaké (jobb: 31%, bal: 13%). A szerbek véleménye gyökeresen eltér a többi vizsgált országtól: itt a legtöbb válaszadó baloldalinak tartja magát (38%), harmadannyian jobboldalinak (13%). Ugyanakkor a válaszadók fele nem tudott dönteni, vagy nem akart válaszolni erre a kérdésre (nem tudja 31%, nem válaszol 19%).

124. táblázat: *Az osztrák, román, szerb, szlovák minta politikai nézet szerinti megoszlása*

Politikai nézet	Osztrák		Román		Szerb		Szlovák	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Nem kívánok válaszolni	6	40	8	9,4	9	18,8	24	48
Jobboldali	4	26,7	26	30,6	6	12,5	12	24
Baloldali	2	13,3	11	12,9	18	37,5	7	14
Nem tudom eldönteni	3	20	40	47,1	15	31,3	7	14
Együtt	15	100	85	100	48	100	50	100

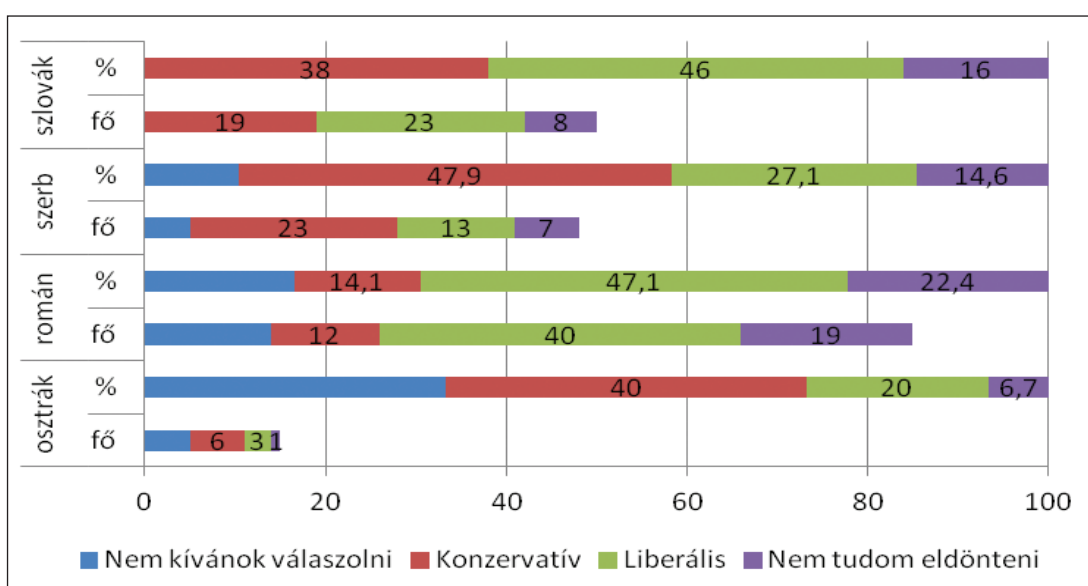

113. ábra: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta politikai nézet szerinti megoszlása

Az osztrák és szerb véleményformálók nagyobb része konzervatív gazdaságpolitikát követ (szerb 48%, osztrák 40%), nagyjából feleannyian liberálist (szerb 27%, osztrák 20%). Ausztriában számottevő a válaszmegtagadók aránya, 33%, míg ez a szerbekenél csak 10%. A románokra és a szlovákokra inkább a liberális gazdasági nézet a jellemző (47–46%). Amíg Romániában csak 14% a konzervatívok aránya és kb. 40% a nem válaszolóké, addig a szlovákoknál viszonylag magas a konzervatív tábor is (38%), és 16% nem adott vagy nem tudott válaszolni.

125. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta gazdaságpolitikai nézet szerinti megoszlása

Gazdasági nézet	Osztrák		Román		Szerb		Szlovák	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Nem kívánok válaszolni	5	33,3	14	16,5	5	10,4	–	–
Konzervatív	6	40	12	14,1	23	47,9	19	38
Liberális	3	20	40	47,1	13	27,1	23	46
Nem tudom eldönteni	1	6,7	19	22,4	7	14,6	8	16
Együtt	15	100	85	100	48	100	50	100

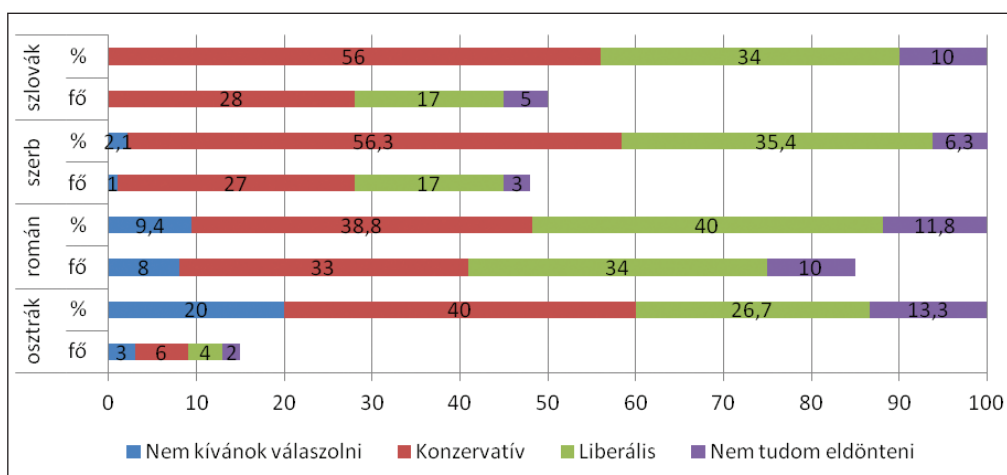

114. ábra: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta gazdaságpolitikai nézet szerinti megoszlása

Minden vizsgált országot a konzervatív erkölcsi beállítottság jellemez: a szerbeket és a szlovákokat nagyobb dominanciával (56%), a románokat és az osztrákokat kisebbel (40%). Romániában van legközelebb a liberális erkölcsi nézet aránya a konzervatívhoz, ugyanúgy 40%. Ugyanakkor Ausztriában 13, Szerbiában és Szlovákiában 20 százalékponttal múlja felül a konzervatív a liberális vélekedést. A válaszmegtagadás és a döntésképtelenség az osztrákoknál a legmagasabb (20 + 13%), a szlovákoknál a legalacsonyabb (10%).

126. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta erkölcsi nézet szerinti megoszlása

Erkölcsi nézet	Osztrák		Román		Szerb		Szlovák	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Nem kívánok válaszolni	3	20	8	9,4	1	2,1	–	–
Konzervatív	6	40	33	38,8	27	56,3	28	56
Liberális	4	26,7	34	40	17	35,4	17	34
Nem tudom eldönteni	2	13,3	10	11,8	3	6,3	5	10
Együtt	15	100	85	100	48	100	50	100

115. ábra: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta erkölcsi nézet szerinti megoszlása

A Hofstede-féle dimenziók értékelése és értelmezése az osztrákokra, románokra, szerbekre és szlovákokra vonatkozóan

A vizsgált mintasokaságunk alacsony száma, valamint a speciális célcsoport (csak véleményformálók csoportja) miatt a kapott eredményeink fenntartással fogadhatók csak el. Ennek ellenére érdekes eredményeket kaptunk, sőt vannak olyan eredményeink is, melyek a nagyobb mintán történt kutatási eredményekkel megegyeznek.

127. táblázat: A Hofstede-féle dimenziók az osztrák mintára vonatkozóan (n = 15)

	Fő	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
Hofstede–hatalmi	15	10,00	19,00	13,2667	2,65832
Hofstede–bizonytalanság	15	14,00	21,00	18,0000	2,10442
Hofstede–indiv_koll	15	11,00	23,00	16,8667	3,48193
Hofstede–férfiasság	15	7,00	21,00	15,0667	3,59497
Hofstede–hosszú távú	15	11,00	19,00	14,8667	2,26358

A legmagasabb érték az osztrák válaszadók esetében a bizonytalanság kerülésének (UAI) indexe volt, ami megegyezik a magyarországi eredményekkel, tehát ebben a mintában is azt látjuk, hogy az osztrákok ismeretlen, bizonytalan helyzetben fenyegetettséget éreznek. A második legmagasabb eredményük az individualizmus–kollektívizmus index (IDV) volt, ami szintén erős individualizmusra utaló eredmény, és szintén megegyezik a magyarországi mintával. A harmadik legmagasabb eredmény a férfiasság kontra nőiesség értéke (MAS), szintén egyező eredmény a magyarországi rangsorral. A Hofstede Központ Ausztria esetében a MAS értéknél a legmagasabb eredményt kapta, tehát erősen maszkulin társadalomként jellemzi, ahol a férfiak magabiztosak, kemények, és az anyagi siker a legfontosabb számukra. A konfliktusok kezelése esetében is inkább a versengő magatartás bontakozik ki, melynek gyakori megoldási sémája a nyertes–vesztes helyzet, ami újratermelheti a konfliktust. Negyedik helyre kerül a hosszú távú orientáció indexe (LTO), mely szerint az osztrák kultúra időorientációja inkább a közeli jövőre irányul. Legalacsonyabb eredményeket a hatalmi távolság indexénél (PDI) kaptunk mintánk esetében, ami azt jelenti, hogy a kultúra tagjai az egymás közötti egyenlőtlenségeket minimálisra szeretnék csökkenteni, de az alacsony érték és az utolsó helyezés értelmében ez nem nagyon zavarja az osztrákokat. Ez az eredményünk teljesen megegyezik a Hofstede Központ által mért eredményekkel. (http://www.geert-hofstede.com/hofstede_austria.shtml, 2014.03.07).

128. táblázat: *A Hofstede-féle dimenziók a román mintára vonatkozóan (n = 85)*

	<i>Fő</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>
Hofstede–hatalmi	85	9,00	20,00	13,4588	2,23369
Hofstede–bizonytalanság	85	6,00	23,00	17,0588	2,80880
Hofstede–indiv. –koll.	85	10,00	23,00	16,7412	2,60107
Hofstede–férfiasság	85	6,00	20,00	13,4941	2,98657
Hofstede–hosszú távú	85	9,00	25,00	15,9765	3,30575

A táblázatból látjuk, hogy a románoknál is a két legmagasabb index a bizonytalanság kerülése (UAI) és az individualizmus–kollektívizmus indexe (IDV). Ezt követi a hosszú távú (LTO) orientáció indexe, ami azt jelenti, hogy nemcsak a közeli jövőre, hanem a távolabbi jövőre is terveznek. Negyedik helyen van a férfiasság kontra nőiesség (MAS) index, és utolsó helyre kerül a hatalmi (PDI) index. A Hofstede Központ adatai alapján szintén az első helyen van a bizonytalanság kerülése index, majd ezt követi a hatalmi távolság, a hosszú távú orientáció, a férfiasság kontra nőiesség és az individualizmus–kollektívizmus indexe. (http://www.geert-hofstede.com/hofstede_romania.shtml, 2014.03.07). A mi eredményeink megegyeznek a Hofstede Központ eredményeivel a bizonytalanság kerülése, a hosszú távú orientáció és a férfiasság kontra nőiesség indexekben, a románokra vonatkozóan. Különbőség az individualizmus–kollektívizmus és a hatalmi távolság indexei esetében merültek fel, ami valószínűleg a véleményformáló célcsoport eredményeiből adódik, hiszen ők közelebb állnak már az individualista gondolkodáshoz, mint a széles népcsoportok, ennek megfelelően az emberek közötti egyenlőtlenségek természetesebbek számukra.

129. táblázat: *A Hofstede-féle dimenziók a szerb mintára vonatkozóan (n = 48)*

	<i>Fő</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>
Hofstede–hatalmi	48	6,00	21,00	12,3542	2,71708
Hofstede–bizonytalanság	48	13,00	25,00	17,2292	2,31774
Hofstede–indiv. –koll.	48	9,00	22,00	15,7083	2,77495
Hofstede–férfiasság	48	5,00	23,00	12,5833	3,36966
Hofstede–hosszú távú	48	7,00	17,00	12,5208	2,68954

A szerb kultúra esetében szintén a bizonytalanság kerülése index (UAI) a legmagasabb, majd ezt követi az individualizmus–kollektívizmus index (IDV). Utána nagyon alacsony eredményekkel a férfiasság kontra nőiesség (MAS), a hosszú távú orientáció (LTO) és a hatalmi távolság (PDI) indexe került. A Hofstede Központ eredményei a szerbekre vonatkozóan a következők: az első helyen szintén a bizonytalanság kerülése index áll, ahogy a mi kutatásunk esetében is, de a további sorrend már más, mivel a hatalmi távolság van a második helyen, melyet a hosszú távú orientáció, a férfiasság kontra nőiesség és az individualizmus követ (http://www.geert-hofstede.com/hofstede_serbia.shtml, 2014.03.07).

Úgy tűnik, hogy a mi célcsoportunk, a Hofstede Intézet rétegezett mintavételes célcsoportjával a bizonytalanság kerülésének indexében egyezik meg, amely szerint a szerb kultúrának általánosságban az ismeretlen, váratlan helyzetek okoznak stresszes állapotokat. A szerbekre vonatkozó, általunk mért, magas individualizmus indexe valószínűleg a vajdasági szerb véleményformáló célcsoportból adódik, ahol már találkozhatunk az egyénre jellemző individualizmussal, nem beszélve a kultúrák egymásra gyakorolt hatásáról.

130. táblázat: *A Hofstede-féle dimenziók a szlovák mintára vonatkozóan (n = 50)*

	<i>Fő</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>
Hofstede–hatalmi	50	6,00	18,00	12,9400	2,69853
Hofstede–bizonytalanság	50	12,00	25,00	18,0400	2,52304
Hofstede–indiv.–koll.	50	9,00	22,00	15,5200	2,80117
Hofstede–férfiasság	50	8,00	21,00	14,4800	3,05888
Hofstede–hosszú távú	50	10,00	23,00	15,9000	2,40111

A szlovákok esetében kiemelkedően magas értéket kaptunk a bizonytalanság kerülése (UAI) indexre. A kultúrák összehasonlításában is ez a legmagasabb eredmény, ami azt jelzi, hogy a szlovákok erősen bizonytalanságkerülő kultúra a mi mintánk esetében. Második helyen van a hosszú távú orientáció (LTO), majd az individualizmus – kollektívizmus (IDV), a férfiasság kontra nőiesség (MAS), és a hatalmi távolság (PDI) indexek. A Hofstede Központ, Szlovákiára vonatkozó adataitól eléggé eltértek a mi adataink. Náluk az első helyen a férfiasság kontra nőiesség (MAS) index áll, melyet követ a hatalmi távolság (PDI), a hosszú távú orientáció (LTO), az individualizmus – kollektívizmus (IDV), és a bizonytalanság kerülése (UAI) indexek (http://www.geert-hofstede.com/hofstede_slovakia.shtml, 2014.03.07). Ezt az eltérést a kutatás célcsoportjával és az alacsonyabb mintával tudjuk magyarázni.

Összehasonlítva az általunk kapott eredményeket mind a négy kultúrára vonatkozóan, elmondhatjuk, hogy a véleményformálóknak legjobban az új, és váratlan helyzetek okoznak stresszes állapotokat, ebből következik, hogy a bizonytalanság állandó fenyegetést jelent számukra. Nincsenek kidolgozva számukra azok a megküzdési stratégiák, melyek a biztonságot jelentenék, és egy kiszámíthatósági helyzetet teremthetnének önmaguk és környezetük számára. Azokban a kultúrákban, ahol ez az index igen alacsony, ott a váratlan helyzetek, a bizonytalanság, az élet természetes velejárói és elfogadottak.

Mivel véleményformálókkal dolgoztunk, számunkra érthetőek azok a különbségek, melyek a Hofstede Központ kutatási eredményeiből és a mi eredményeinkből adódtak, annak ellenére, hogy nagyon sok helyen megegyezéssel találkoztunk. Egyik ilyen különbség az individualizmus – kollektívizmus és a hatalmi távolság indexek esetében. Mi a románoknál, szerbeknél, szlovákoknál, osztrákoknál magasabb individualitásra (IDV) jellemző indexeket kaptunk, mit a Hofstede központ, ahol rétegezett mintavétellel dolgoztak. Véleményünk szerint ők már közelebb állnak az individualista gondolkodáshoz, mint a széles népcsoportok, ennek megfelelően az emberek közötti egyenlőtlenségek, hatalmi távolságok (a PDI index), természetesebbek számukra.

*A magyar történelem megítélése
az osztrák, román, szerb és szlovák véleményformálók részéről*

1–5-ös Likert-skálán kellett a válaszadóknak elhelyezni a véleményét: 1 = egyáltalán nem ért egyet az adott kijelentéssel az adott történelmi eseményre vonatkoztatva, és 5 = teljes mértékben egyetért. A kérdések száma a külföldiek esetében kevesebb volt ebben a témakörben, illetve egy olyan kérdés szerepelt, ami nem volt a magyar mintákban.

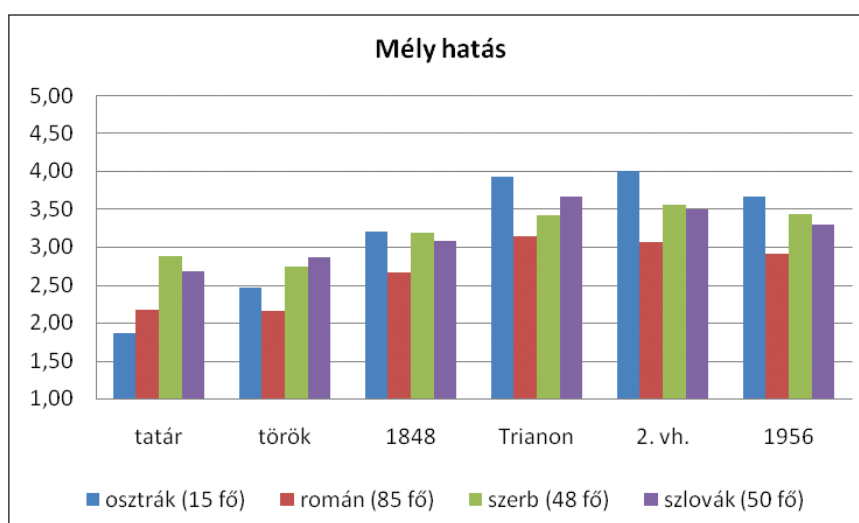
**Ez az esemény a mai napig mély hatással van a magyarságra
(Mély hatás)**

Az időben hozzánk közelebbi négy történelmi eseménynél az osztrákok érzik leginkább azt, hogy máig tartó mély hatása van a magyarságra, míg a románok a legkevésbé. Legmagasabb átlag az 1–5-ös skálán Trianon esetében adódott a négy vizsgált ország közös 198 fős mintájában (3,399), de alig alacsonyabb a második világháborút követő kommunista diktatúra hatása (3,3636). Mindkét eseményt az osztrákok jóval átlag fölött érzik mély hatásúnak a magyarokra vonatkoztatva (3,9 és 4,0), jóval átlag alatt a románok (3,1). A szerb és szlovák válaszadók a két szélső vélemény között alakítják ki véleményüket, mindkét esetben az együttes átlag fölött (3,5 körüli átlagok).

131. táblázat: *A határon túli nem magyar minta
a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján,
a mély hatásra vonatkozóan*

<i>Mély hatás</i>	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Osztrák	15	1,8667	2,4667	3,2000	3,9333	4,0000	3,6667
Román	85	2,1765	2,1529	2,6706	3,1412	3,0588	2,9176
Szerb	48	2,8750	2,7500	3,1875	3,4167	3,5625	3,4375
Szlovák	50	2,6800	2,8600	3,0800	3,6600	3,5000	3,3000
Együtt	198	2,4495	2,5000	2,9394	3,3990	3,3636	3,1970

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legmagasabb, a dőlt számokkal jelölt alcsoport értéke pedig a legalacsonyabb.

116. ábra: *A határon túli nem magyar minta
a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján,
a mély hatásra vonatkozóan*

Az 1956-os események hatása kapcsán adódott még 3-as fölötti együttes átlag (3,2), az osztrákok vélik leginkább mély hatásúnak a történelmi esemény következményeit (3,7-es átlag), kevésbé, de átlag fölött a szerbek (3,4) és szlovákok (3,3), míg átlag alatt a románok (2,9).

A színes grafikonon jól látszik, hogy Trianon és a második világháborút követő kommunista diktatúra esetében a legmagasabbak az oszlopok, tehát ez a két esemény van a vizsgált környező országok szerint legmélyebb hatással még ma is a magyarságra. A kék színű (osztrák) és a vörös színű (román) oszlopok adják a két szélső magasságot, véleményt. Ez a jellemzés igaz 1956 és 1848 esetében is.

A tatárjárás és a török uralom kevésbé hat már ránk – vélik a környező országok véleményformálói –, a szerbek és szlovákok nagyobb hatásúnak tartják, mint az osztrákok vagy a románok. Itt már 3-as alatti átlagok szerepelnek (együttes átlag mindkét eseménynél 2,5), a legalacsonyabb a legrégebbi eseménynél. Például a tatárjárásnál az osztrákok részéről 1,9-es átlag adódott.

Az osztrákok a második világháborút követő kommunizmus hatását értékelik legdrasztikusabbnak, legkevésbé a tatárjárást. Trianon megítélése a leginkább egyértelmű a 15 válaszadó véleménye alapján, itt a legkisebb a szórás a boxplot-elemzések alapján. A románok Trianon hatását vélik legnyomasztóbbnak, a török hódoltságát a legkevésbé tartják már súlyosnak. A szerbek és a szlovákok is hasonlóan vélekednek, mint a románok, de nagyobb a vélemények szóródása.

Ez az esemény a magyarság történetének legnagyobb tragédiája (Tragédia)

A vizsgált országok véleményformálói szerint a legnagyobb magyar tragédia Trianon (3,2-es együttes átlag), kicsivel leszakadva tőle a második világháborút követő kommunista diktatúra és 1956 (3,0-as átlagok). A korábbi vizsgált történelmi események minél régebbiek, annál kisebb tragédiának számítanak a határon túli nem magyar válaszok alapján. A legalacsonyabb értékeket a román minta szolgáltatja. Trianon tragédiáját a szlovákok értékelik legsúlyosabbnak (3,7-es átlag), a közös átlag fölött vannak még az osztrákok (3,3), legalacsonyabb érték a románok esetében adódott (3,0, ami azonban a legmagasabb a többi eseményhez viszonyítva a románok részéről).

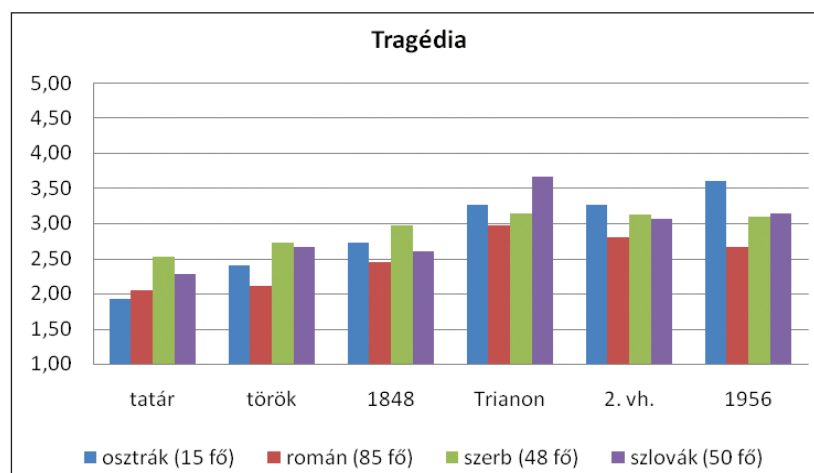
A magyarság legnagyobb tragédiájának 1956-ot és a második világháborút követő kommunista diktatúrát tartják az osztrákok (3,6-as és 3,3-os átlagok), a románok ezeket az eseményeket kevésbé tartják a magyarság szempontjából a legnagyobb tragédiának.

132. táblázat: *A határon túli nem magyar minta
a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján,
a legnagyobb tragédiára vonatkozóan*

<i>Tragédia</i>	<i>N (fő)</i>	<i>tatár</i>	<i>török</i>	<i>1848</i>	<i>Trianon</i>	<i>2. vh.</i>	<i>1956</i>
Osztrák	15	1,9333	2,4000	2,7333	3,2667	3,2667	3,6000
Román	85	2,0471	2,1059	2,4471	2,9765	2,8000	2,6588
Szerb	48	2,5208	2,7292	2,9792	3,1458	3,1250	3,1042
Szlovák	50	2,2800	2,6600	2,6000	3,6600	3,0600	3,1400
Együtt	198	2,2121	2,4192	2,6364	3,2121	2,9798	2,9596

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legmagasabb, a dőlt számokkal jelölt alcsoport értéke pedig a legalacsonyabb.

Az 1848-as szabadságharcot, a török és a tatár történelmi eseményeket minden ország kisebb traumaként érzékeli, itt a szerbek mutatnak a legmagasabb átlagot a másik három országhoz képest.

117. ábra: *A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a legnagyobb tragédiára vonatkozóan*

A boxplot-elemzések alapján az osztrákok a legnagyobb tragédiának az 1956-os forradalom leverését tartják, és időben visszafelé haladva egyre kevésbé tragikusak az események, alacsonyabbak az átlagok. A két legmegosztóbb esemény 1956 és Trianon, itt nagy a szóródás (hosszabbak a szakaszok). A románok Trianont mondják a legragikusabb eseménynek, ezután jön a második világháborút követő kommunizmus, majd az 1956-os forradalom. Innentől hasonló a helyzet, mint az osztrákoknál, az idővel egyenesen korrelálnak a régebbi események. A szerbek a románokhoz hasonló véleményt fogalmaznak meg, a szóródás azonban nagyobb az ő esetükben. A szlovákoknál kiugrik Trianon tragédiája (3,7-es átlag), az 1956-os forradalom és a kommunizmus csak 3,1-es átlaggal követi. A török uralom nagyobb tragédia volt szerintük a magyarságra nézve, mint az 1848-as szabadságharc.

Ez az esemény jó és rossz következményekkel is járt a magyarságra nézve
(Ambivalens)

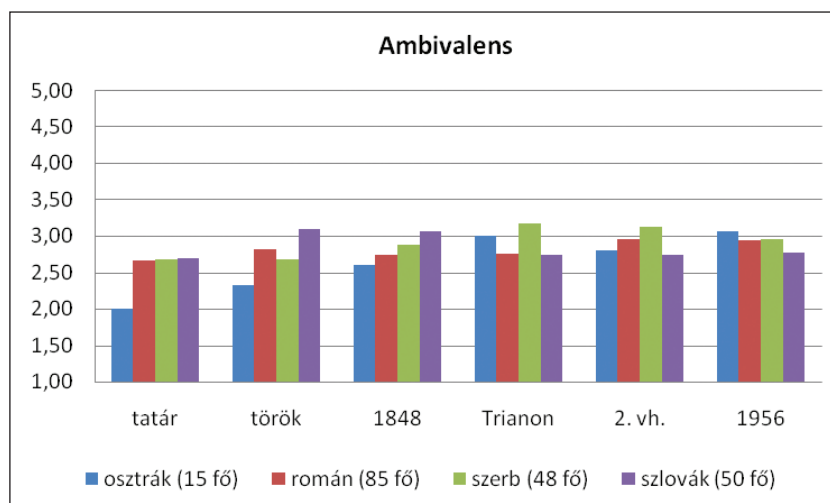
A vizsgált történelmi események mindegyike hasonló mértékben járt jó és rossz következményekkel a magyarságra nézve a 198 külföldi véleményformáló szerint, az együttes átlagok 2,6 és 2,9 között szóródnak az 1–5-ös skálán. A második világháborút követő kommunista diktatúra és az 1956-os forradalom kapták a legmagasabb átlagértékeket (2,9), különösen magasat a szerbek-től és az osztrákoktól, utalva arra, hogy sokat tanulhatunk ezekből az eseményekből. A szlovákok átlag alatt pontozták az időben hozzánk közelebb álló három történelmi traumát, ugyanakkor a régebbi háromra éppen ők adták a legmagasabb értékeket.

133. táblázat: *A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a jó és rossz következményekre vonatkozóan*

Ambivalens	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Osztrák	15	2,0000	2,3333	2,6000	3,0000	2,8000	3,0667
Román	85	2,6588	2,8235	2,7412	2,7529	2,9529	2,9412
Szerb	48	2,6875	2,6875	2,8750	3,1667	3,1250	2,9583
Szlovák	50	2,7000	3,1000	3,0600	2,7400	2,7400	2,7800
Együtt	198	2,6515	2,8333	2,8687	2,8687	2,9242	2,9091

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legmagasabb, a dőlt betűvel jelölt alcsoport értéke pedig a legalacsonyabb.

A hármas körüli átlagok jelezhetik azt is, hogy a válaszadók nem igazán tudták értelmezni ezt a kérdést.

118. ábra: *A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a jó és rossz következményekre vonatkozóan*

Boxplot-elemzések alapján az osztrákokban a legtöbb ambivalens érzelmet az 1956-os forradalom leverése és Trianon váltotta ki, a többi esemény minél régebbi, annál kevesebbet. A románok szerint 1956-nak és a második világháborút követő kommunista diktatúrának van leginkább kettős hatása, a szerbek szerint Trianonnak és a második világháborút követő kommunizmusnak. A szlovákok lényegesen más állásponton vannak a másik három országhoz képest: ők éppen az időben közelebbi eseményekre utalnak kevésbé ambivalensen, azaz valószínűleg csak negatív következményeket tulajdonítanak Trianonnak, a második világháborút követő kommunizmusnak és az 1956-os forradalomnak.

Ez az esemény súlyosságában nem hasonlítható semmi máshoz,
amit Európa más nemzetei elszenvedtek
(Egyedi)

Európai szinten legsúlyosabb eseménynek Trianont, valamint a második világháború utáni kommunista diktatúrának Magyarországra gyakorolt hatását tekintik a külföldi véleményformálók, azonban a 2,9-es együttes átlag azt jelzi, hogy az 1–5-ös skálán nem tartják különösen egyedinek, ezt inkább a 4 és 5 közötti értékek mutatnák. Trianont a szlovákok érzik kontinensünk különösen

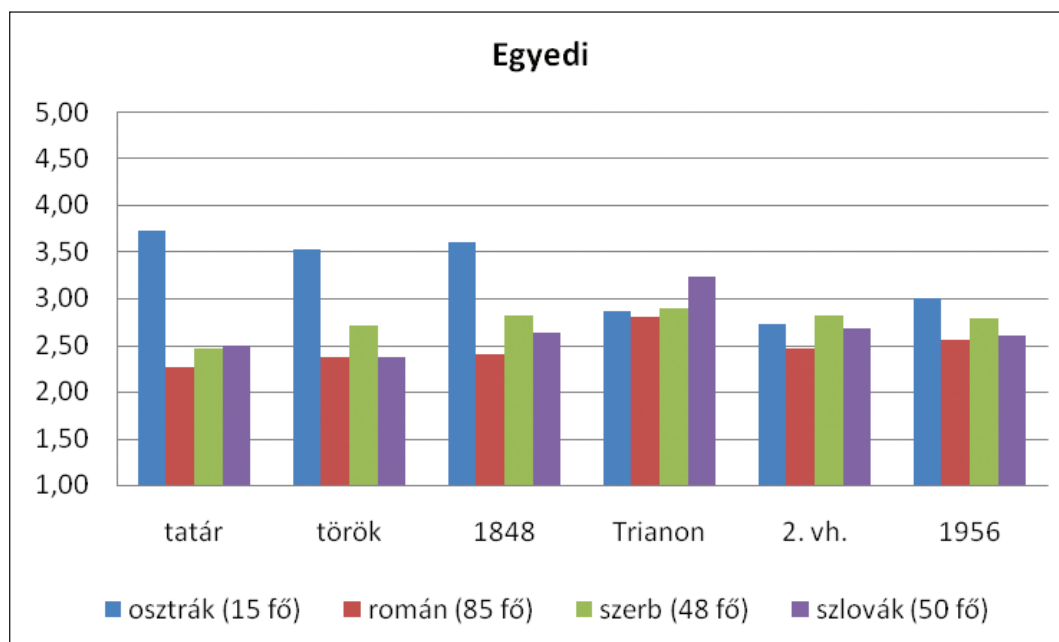
134. táblázat: *A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva*

Egyedi	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Osztrák	15	3,7333	3,5333	3,6000	2,8667	2,7333	3,0000
Román	85	2,2706	2,3765	2,4000	2,8000	2,4588	2,5529
Szerb	48	2,4583	2,7083	2,8125	2,8958	2,8125	2,7917
Szlovák	50	2,5000	2,3800	2,6400	3,2400	2,6800	2,6000
Együtt	198	2,3535	2,4545	2,5758	2,9495	2,6263	2,6616

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legmagasabb, a dőlt számokkal jelölt alcsoport értéke pedig a legalacsonyabb.

súlyos eseményének (3,2-es átlag), 1956-ot ugyanakkor az osztrákok (3-as átlag), a kommunizmus hatását pedig a szerbek (2,8-as átlag). Érdekes, hogy a románok adnak legalacsonyabb értékeket minden vizsgált történelmi eseményre, azaz szerintük a legkevésbé súlyosak – összevetve a többi ország véleményével.

Az oszlopdiagramon jól látszik, hogy az osztrákok sokkal egyedibbnek tartják a tatár, a török és 1848 eseményeit, mint a 20. században történeteket. Az is jól kivehető, hogy a románok (barna oszlopok) vélik legkevésbé egyedinek a vizsgált eseményeket.

119. ábra: *A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva*

A boxplot-elemzések itt is nagy szórásokat jeleznek, különösen a szerb válaszok esetében. A leg-hasonlóbb válaszok a szlovák véleményformálókat jellemzik. A szlovákoknál és a románoknál kiugrik Trianon súlyossága a többi esemény közül kontinensszinten, a szerbeknél is Trianon kapott legmagasabb értéket, de nem nagy az eltérés a többi 19. és 20. századi történelmi traumától. Az osztrákok sokkal összehasonlíthatatlanabbnak tartják más európai történelmi tragédiákhoz képest a tatárjárást, a török uralmat és az 1848-as szabadságharc eseményeit, mint a 20. században történt eseményeket.

A magyarság túllépett ezen az eseményen, és képes azt objektíven, történelmi távlatból szemlélni (Túllépett)

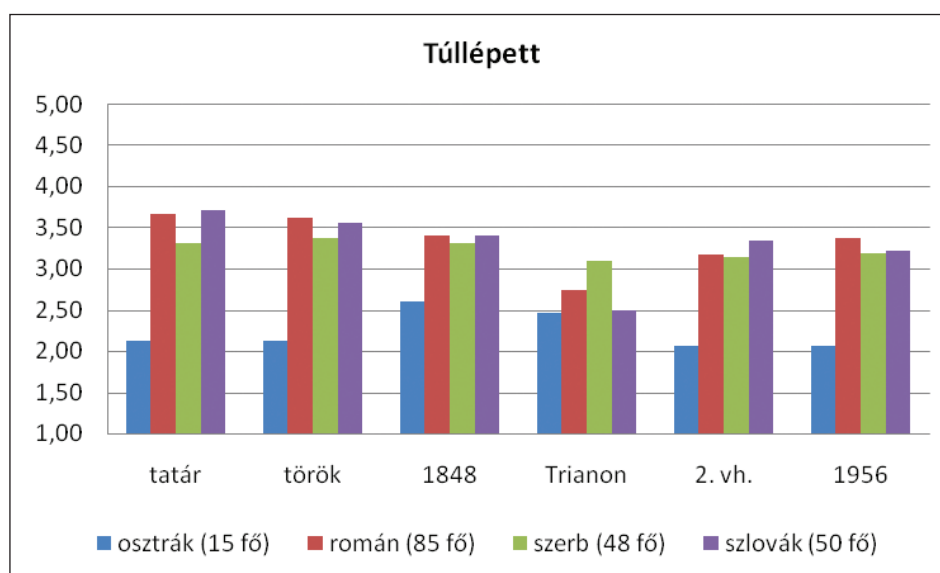
A mintául szolgáló országok véleményformálói szerint a 20. századot megelőző történelmi traumáinkon sokkal inkább túlléptünk már (tatárjárást, török hódoltság, 1848-as szabadságharc: 3,6 és 3,4 közötti átlagok az 1–5-ös skálán). Legkevésbé Trianon hatását sikerült szerintük feldolgoznunk (2,8-as legalacsonyabb együttes átlag).

Az osztrákok adtak legkisebb átlagértéket minden történelmi eseményre, azaz ők nem érzik úgy, hogy sikerült már feldolgoznunk a hatásukat, a sérelmeket ma is cipeljük. A románok átlagai három esemény kapcsán is a legmagasabbak (török hódoltság, 1848-as szabadságharc, 1956-os forradalom), szerintük tehát a legtöbb traumát már sikerült objektíven szemlélni a magyarságnak.

135. táblázat: *A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően*

Túllépett	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Osztrák	15	2,1333	2,1333	2,6000	2,4667	2,0667	2,0667
Román	85	3,6706	3,6235	3,4118	2,7412	3,1765	3,3765
Szerb	48	3,3125	3,3750	3,3125	3,1042	3,1458	3,1875
Szlovák	50	3,7200	3,5600	3,4000	2,5000	3,3400	3,2200
Együtt	198	3,6010	3,5404	3,3990	2,7778	3,1768	3,2626

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legmagasabb, a dőlt számokkal jelölt alcsoport értéke pedig a legalacsonyabb.

120. ábra: *A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően*

Az oszlopdiagram látványossá teszi az osztrák nézőpont különbözőségét a másik három országtól, a legrövidebb kék oszlopok jelzik, hogy szerintük nem igazán tette túl magát a magyarság a traumákon. A legkisebb eltérés Trianon megítélésében van az országok között, itt a legrövidebbek a téglák, ez a történelmi esemény még most is a legfeldolgozatlanabb. A válaszok szóródása, a boxplot-elemzés alapján, különösen magas az osztrákok és a szerbek esetében, itt kevésbé gondolkodnak hasonlóan a válaszadók. A románoknál és szlovákoknál kiugrik Trianon mint a legkevésbé feldolgozott történelmi trauma. Ez a két ország nagyon hasonlóan ítéli meg a többi eseményt is a történelmi távlat szempontjából. A szerbeknél is Trianon az alsó pólus, de az eltérések mérsékeltebbek a többi 20. századi eseménynél. Az osztrákok másképp gondolják: szerintük éppen 1848 és Trianon eseményeire tudunk objektívebben tekinteni, a többi eseményt kevésbé dolgoztuk fel.

A magyarság megérdemelte az elszenvedett történelmi eseményt (Megérdemelt)

Ezt a kérdést az osztrák mintának nem tettük fel. Az együttes átlagértékek 2,1 és 2,4 körül szóródnak az 1–5-ös skálán, ezek a hármas alatti adatok inkább az empátiát mutatják a környező

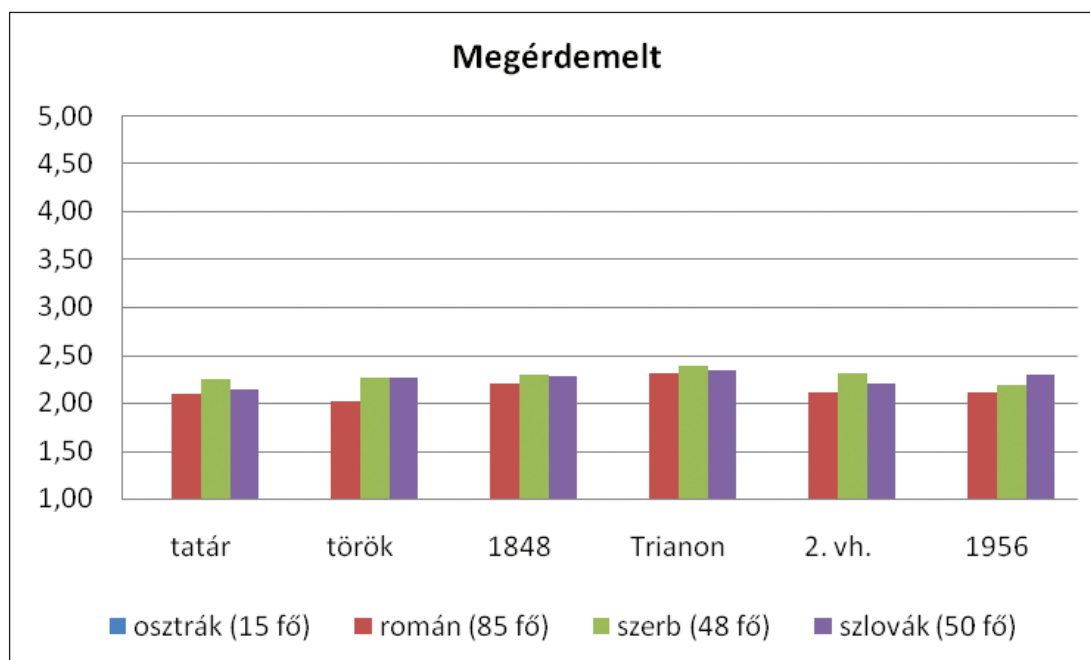
országok részéről, közelebb vannak az alsó pólushoz, azaz a kevésbé megérdemelt kategóriához. A legmagasabb átlag Trianon esetében adódott (2,35), azaz az első világháború lezárását vélik leginkább megérdemelt következménynek a magyarság számára a vizsgált történelmi események közül. De ez az érték is három alatti!

136. táblázat: *A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján abból a szempontból, hogy a magyarság megérdemelte-e az elszenvedett traumát*

Megérdemelt	N (fő)	tatár	török	1848	Trianon	2. vh.	1956
Osztrák	15	–	–	–	–	–	–
Román	85	2,0941	2,0235	2,2000	2,3176	2,1059	2,1059
Szerb	48	2,2500	2,2708	2,2917	2,3958	2,3125	2,1875
Szlovák	50	2,1400	2,2600	2,2800	2,3400	2,2000	2,3000
Együtt	198	2,1465	2,1515	2,2727	2,3535	2,1768	2,1717

A tábla pirossal jelöli azt az átlagértéket, ami az adott oszlopban (történelmi esemény kapcsán) a legmagasabb, a dőlt betűvel jelölt alcsoport értéke pedig a legalacsonyabb.

A legszigorúbbak hozzánk a szerbek voltak, az 1956-os forradalmat kivéve minden történelmi kudarcot leginkább ők tartanak a magyarság számára megérdemeltnek, 1956 következményeit viszont a szlovákok. A legempathikusabbaknak a románok bizonyultak, minden esemény kapcsán ők adták a legalacsonyabb átlagokat, szerintük kevésbé érdemeltük meg a történelmi balsikereket.

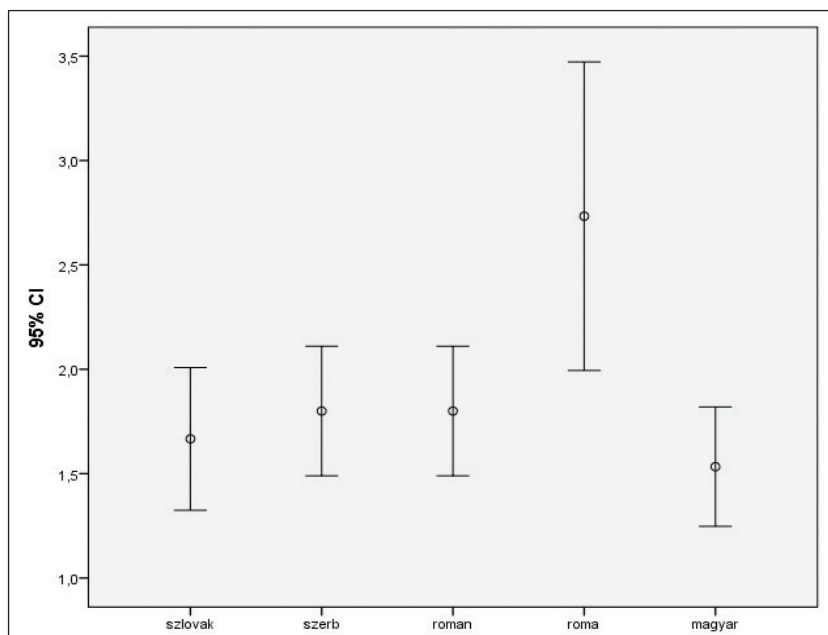

121. ábra: *A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, abból a szempontból, hogy a magyarság megérdemelte-e az elszenvedett traumát*

A válaszok szóródása a szlovákoknál a legnagyobb, a románoknál a legkisebb a boxplot-elemzések alapján. Mindhárom ország szerint Trianont érdemelte ki a magyarság leginkább, ez a románoknál ugrik ki lényegesen a többi esemény megítélése közül. A románoknál második helyen az 1848-as szabadságharc hatása áll, a szerbeknél a második világháborút követő kommunista diktatúra, míg a szlovákoknál az 1956-os forradalom.

*Előítélet, közelség és távolságtartás a különböző népcsoportokkal
a határon túli nem magyar mintában
(a Bogardus-skála alapján)*

A Bogardus-féle társadalmi távolságtartás skála azt méri, hogy legfeljebb milyen mértékű kapcsolatot alakítanak ki egy olyan személlyel, aki a megadott népcsoportba tartozik (lásd fentebb). A mintában szereplő négy országban használt kérdőív esetében a Bogardus-skála kategóriáit másképpen kódoltuk, mint a magyarországi és a határon túli magyaroknál. Itt a legszorosabb kapcsolat, a házasság az 1-es kódot kapta, míg a magyar válaszadóknál ez a 7-es kóddal rendelkezik! (Az eredmények szempontjából nem jelent változást).

7. Boxplot-ábra: Az osztrákok távolságtartása más népcsoportokkal
($n = 15$ fő)

Az osztrák véleményformálók nagyon toleránsak. Minden vizsgált népcsoport esetén szerepel a minimum értéként az 1-es, azaz a házasságkötést, a legszorosabb kapcsolatot is elképzelhetőnek tartják, kivéve a romákkal. A maximum érték, az 5-ös, a romákkal szemben szerepel csak (más népcsoportoknál a legmagasabb érték a 3-as), eszerint van olyan válaszadó, aki csak turista-ként látná szívesen őket, közelebb nem engedné magához.

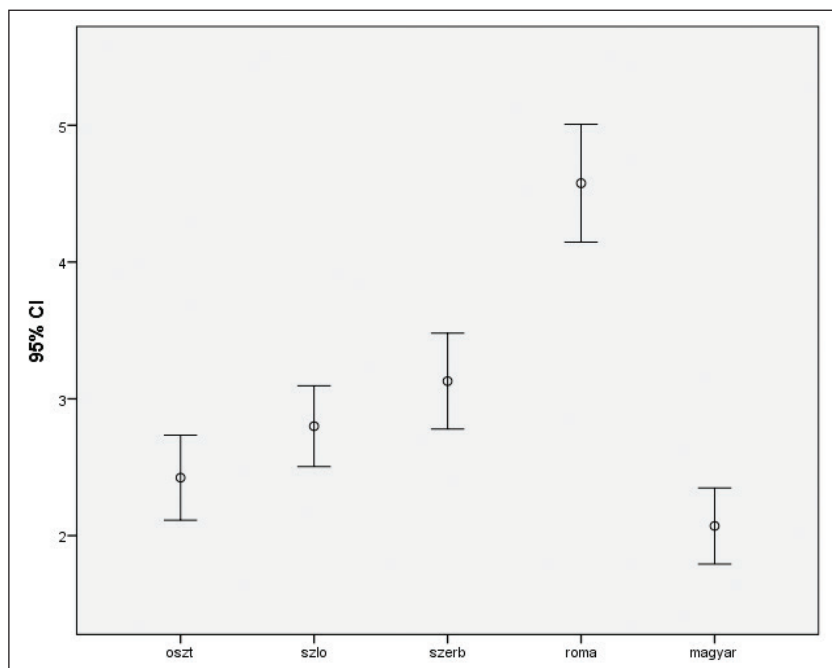
137. táblázat: Az osztrákok távolságtartása más népcsoportokkal

	<i>Fő</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>
Szlovák	15	1,00	3,00	1,6667	0,61721
Szerb	15	1,00	3,00	1,8000	0,56061
Román	15	1,00	3,00	1,8000	0,56061
Roma	15	1,00	5,00	2,7333	1,33452
Magyar	15	1,00	2,00	1,5333	0,51640

A legnagyobb távolságtartás a romákkal szemben áll fenn az osztrákok részéről (2,7-es átlag), jellemzően szomszédságnál nem tartanak szorosabb kapcsolatot. Itt a legnagyobb a szórás, tehát szélsőségesen ítélik meg a romákat, nem egységesen. Az osztrákok legtoleránsabbak a magyarokkal szemben (1,5-ös átlag), őket követik a szlovákok (1,7-es átlag), és kicsivel lemaradva a szerbek

és a románok (1,8-as átlag). Ezek az átlagok a jó barátsághoz állnak legközelebb, a házasságkötés az átlagos vélekedés szerint már nem fér bele az elképzelésekbe.

A vizsgált országok közül a román válaszadók a leginkább intoleránsak, náluk a legmagasabbak az átlagértékek, melyek között nincs 1-sel kezdődő. A válaszok egységesebbek, mint az osztrákoknál, kisebbek a szórások. Igaz ugyan, hogy a minimum 1-es is szerepel minden népcsoport esetében, de az 1–7-es skálán a maximális 7-es (kiutasítás az országból) is megjelent a szlovákokkal, szerbekkel és romákkal szemben. A románok a legnagyobb távolságot a romákkal szemben tartják, esetükben kiugróan magas az átlag a többi néphez képest: a 4,6-os érték azt jelzi, hogy átlagban még munkatársnak sem fogadnák el őket, csak turistaként tartanák elfogadhatónak a jelenlétüket az országukban. A romák esetében a legnagyobb a válaszok szóródása.

8. Boxplot-ábra: A románok távolságtartása más népcsoportokkal
($n = 85$ fő)

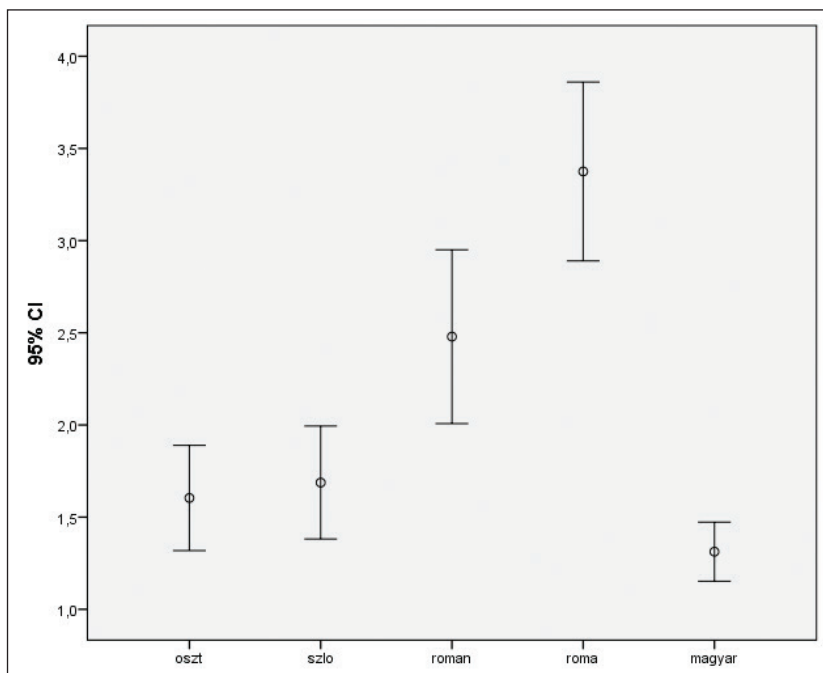
A románok is a magyarokat engednék magukhoz a legközelebb (2,1-es átlag), és ez a legegységesebb válasz a többihez képest. A házasság, ha az átlagot nézzük, itt sem fér bele, de a szoros barátság már igen. Ez a kategória jellemzi még az osztrákokkal szembeni viszonyt is, bár itt kissé nagyobb az átlag (2,4).

138. táblázat: A románok távolságtartása más népcsoportokkal

	<i>Fő</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>
Osztrák	85	1,00	5,00	2,4235	1,44236
Szlovák	85	1,00	7,00	2,8000	1,36974
Szerb	85	1,00	7,00	3,1294	1,62414
Roma	85	1,00	7,00	4,5765	1,99629
Magyar	85	1,00	5,00	2,0706	1,28904

A magyarok és az osztrákok után következnek a szlovákok (2,8-as átlag) és a szerbek (3,1-es átlag), őket a szomszédságban tudja elképzelni egy átlagos román véleményformáló, jó barátságot már nem alakítana ki velük.

Az osztrákok után a szerbek élnek a legkisebb előítélettel a vizsgált népcsoportokkal szemben. Az 1–7-es skálán minden nemzet esetében szerepel az 1-es minimumérték, a legszorosabb kapcsolat, a házasságkötés. A skála maximuma, a 7-es, csak a romákkal szemben fordul elő.

9. Boxplot-ábra: A szerbek távolságtartása más népcsoportokkal
($n = 48$ fő)

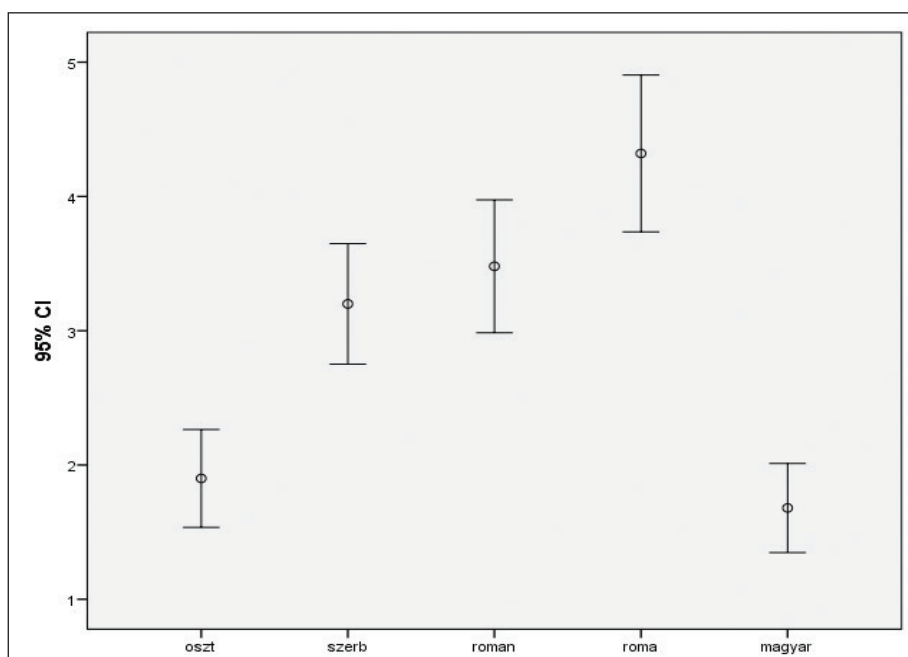
A szerbek a legnagyobb távolságot szintén a romák esetében fogalmazzák meg a Bogardus-skála segítségével. Az átlag (3,4) a szomszéd és munkatárs közötti viszonyt jelez, közelebb kicsit a szomszédhoz. A válaszok szóródása itt a legmagasabb. A szerbek is a magyarokkal tudnak elképzelni legszorosabb kapcsolatot a vizsgált nemzetek közül. Az 1,3-as átlag a házasság lehetőségét is elképzelhetőnek mutatja az átlagember számára. Ilyen közelség a magyarok iránt a többi nemzet esetében nem képzelhető el, mint a vizsgált szerb véleményformálók részéről.

139. táblázat: A szerbek távolságtartása más népcsoportokkal

	<i>Fő</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>
Osztrák	48	1,00	5,00	1,6042	0,98369
Szlovák	48	1,00	5,00	1,6875	1,05500
Román	48	1,00	6,00	2,4792	1,62415
Roma	48	1,00	7,00	3,3750	1,67109
Magyar	48	1,00	3,00	1,3125	0,55183

A szerbek az osztrákokkal és a szlovákokkal szemben hasonlóan toleránsak, az 1,6 és 1,7 átlagok jó barátság ápolását jelzik. A románokkal kissé távolságtartóbbak (2,5-ös átlag), ami a barátság és a jó szomszédság közötti véleményt fogalmazza meg. Itt is nagy a válaszok szóródása, csakúgy, mint a romákkal szemben, akik a sor végére szorulnak a 3,4-es átlaggal.

A szlovák véleményformálók a románok mögött a második leginkább távolságtartó véleményt fogalmazzák meg. Minden népcsoporttal szemben elképzelhető a házasság is, azonban a „nem engedném be az országba” kategória három nemzettel szemben szintén szerepel (roma, román, osztrák).

10. Boxplot-ábra: A szlovák válaszadók távolságtartása más népcsoportokkal
($n = 50$ fő)

Az átlagokat elemezve, a legnagyobb intolerancia itt is a romákkal szemben él (4,3-as átlag), az átlag szlovák munkatársi viszonytól nem engedné közelebb magához a cigányokat. A válaszok szórása itt a legnagyobb, az átlagos vélekedéstől nagy eltérések figyelhetők meg. A legközelebb a magyarokat engedik magukhoz a szlovákok is (1,7-es átlag), házasság ugyan nem fér bele a válaszadóink gondolkodásába, de jó baráti viszony mindenképp. Ennél alacsonyabb átlagot mértünk az osztrákok (1,5) és a szerbek esetében (1,3).

140. táblázat: A szlovák válaszadók távolságtartása más népcsoportokkal

	<i>Fő</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>
Osztrák	50	1,00	7,00	1,9000	1,28174
Szerb	50	1,00	5,00	3,2000	1,57791
Román	50	1,00	7,00	3,4800	1,74075
Roma	50	1,00	7,00	4,3200	2,05476
Magyar	50	1,00	5,00	1,6800	1,16829

Az osztrákokkal szemben szintén a jó baráti viszony jellemzi az átlag szlovák véleményformálót (1,9-es átlag) a mintánk alapján, de itt nagyobb az átlag, mint a magyarok esetében. A szlovákok a szerbekkel és a románokkal szemben hasonló távolságtartást fogalmaznak meg. A szerbeket ugyan kicsit közelebb engedik magukhoz (3,2-es átlag), mint a románokat (3,48-as átlag, kissé magasabb szórással), de mindkét esetben a szomszédi viszonyt preferálná az átlagos véleményformáló.

Összességében elmondható, hogy a négy vizsgált környező ország véleményformálói a legnagyobb távolságot a romákkal szemben, legkisebbet a magyarokkal szemben fogalmaznak meg.

Összefoglaló

Hat történelmi trauma kutatását tartottuk fontosnak a pályázat tervezése kapcsán (lásd a 2. mellékletet), nevezetesen: a tatárjárást, a török hódoltságot, az 1848-as forradalmat, az 1920-as trianoni döntést, a második világháború utáni kommunista diktatúra létrejöttét, valamint az 1956-os forradalmat. A holokauszt kutatását akkor nem terveztük, hiszen számtalan korábbi kutatás szól már erről a magyarságot is érintő történelmi traumáról, de utólag úgy látjuk, hogy a megnevezett traumát a vizsgált traumák összehasonlításában is érdemes lenne elvégezni, ezért a későbbiekben a holokauszt kutatására szándékunk van visszatérni. Felvetődött az 1989-es rendszerváltást traumaként kezelni, hiszen vannak társadalmi rétegek, melyeknek 1989 traumát, lecsúszást, elszegényedést jelentett. Tekintettel a célcsoportra, amely kifejezetten véleményformálókból állt, valószínűleg nem lett volna objektív a kapott eredmény, hiszen ők 1989-re feltehetőleg nem traumaként tekintenek, más lett volna a helyzet pl. rétegezett mintavételű célcsoport esetében.

Jelen tanulmány a kérdőívek eredményeivel foglalkozik, a mélyinterjúkból kapott eredményekkel nem. Ennek az az oka, hogy az interjúk kapcsán sok olyan információt kaptunk, amelyek a később kidolgozásra kerülő konfliktuskezelési programban kerülnek alkalmazásra, majd abban a tanulmányban az interjúk eredményeit is részletesen ismertetjük, másrészt óriási terjedelme lett volna ennek a tanulmánynak. Egyébként az interjúkból kapott, történelmi traumáinkra vonatkozó válaszok nagymértékben megegyeznek a kérdőív eredményeinek válaszaival.

A kérdőívek kiértékelésénél szembevetendő a viszonylag magas arányszám egyes meg nem válaszolt kérdésekre vonatkozóan, annak ellenére, hogy kérdőívünk anonim jellegű volt. Ez az arány a válaszadó által „kényesnek” vélt kérdéseknél, az egyharmad fölét is emelkedett például a politikai beállítottság kérdése esetében. De több mint 20%-a a válaszadóknak nem válaszolt azokra a kérdésekre sem, hogy vallásos-e, melyik felekezethez tartozik és hisz-e Istenben. Nagyfokú bizalmatlanságnak foghatjuk fel ezt az eredményt, melynek gyökerei a második világháború után létrejött kommunista diktatúra, és az 1956-os forradalmat követő sötét időszakoknak az eredménye, ahol a másként gondolkodók komoly üldöztetésnek voltak kitéve. A történelmi emlékezet a szocializációs folyamatoknak köszönhetően, a kommunikációs rendszereken, és narratívákon keresztül, a kultúra történelmi eseményeit, traumáit generációkon keresztül továbbviszi és megjeleníti a jelenben (Halbwachs, 2000). Ez a bizalmatlanság Fukuyama felfogásában a társadalmi tőke hiányát jelenti, mivel véleménye szerint egy társadalomban a társadalmi tőke nagysága egyenlő a társadalomban kialakult bizalom nagyságával (Fukuyama, 2007). Ez a magas bizalmatlanság azért is hordoz komoly veszélyt, mert a magyar társadalom véleményformáira jellemző. A határon túli magyar véleményformálók 30%-a nem válaszolt a politikai hovatartozás kérdésére, ami többnyire megegyezik a magyarországi minta válaszaival, ugyanakkor a többi kérdésben jóval nyitottabbak, tehát nagyobb bizalommal rendelkeznek a helyzettel kapcsolatban. A határon túli magyarok válaszaiból nagyobb bizalmatlansági tényezőre számított a kutató, főleg a történelmi hányattatásaik miatt, különösen a trianoni döntés óta. Szerencsére nem ezt az eredményt kaptuk, ami mögött komoly pozitív elvárások lehetnek a magyar nemzet jövőjére vonatkozóan.

Hofstede dimenziókra vonatkozó indexei sok információt hordoznak a magyar kultúrára vonatkozóan. Első helyen a bizonytalanság kerülése index áll (UAI). A magyarországi mintából látjuk, hogy a kultúra tagjai komoly fenyegetettséget éreznek a bizonytalan, az ismeretlen, az új helyzetek létrejöttékor, amelyre komoly stresszel reagálnak. (Kopp–Kovács, 2006). Sajnos, ezt erősítik meg a statisztikák is, hiszen Magyarország régóta vezet a részben pszichoszomatikus eredetű szív-és érrendszeri, valamint daganatos megbetegedések és halálozások listáját az egész világon. A határon túli magyar mintát érintően ez az index a második helyen van, ami a fenti állítások esetén, főleg a szlovákiai magyarok esetében, teljes mértékben bizonyított (Bordás–Lisznyai, 2007). Itt megint egy olyan jelenséggel találkozunk, ami a kommunista diktatúra alatti és 1956 utáni sötét időszakoknak tudható be, nevezetesen annak az elvnek, ami akkor érvényesült, és a széles néprétegekre kiterjesztették: „ne változtass, ne légy önálló, mi adunk neked munkát, lakást, kenyeret, ennek fejében azt teszed, amit mi mondunk”. 1989 után a fenti szólamnak a fordítottjakövetkeztet, amihez nagyon sokan nem voltak képesek alkalmazkodni.

A dimenziókat érintően második helyen az individualizmus-kollektívizmus (IDV) áll, tehát

a magyar társadalom jelentős mértékben individualista. Ennek a dimenzióknak jelentőségét már fentebb bővebben kifejtettük, itt csak azt állapítjuk meg, hogy 1989 után a magyar kultúra mind jobban kezdi visszaszerezni azt az egészséges individualizmusát, ami a dualizmus korától a második világháborút követő kommunista diktatúra létrejöttéig tartott, s amit az erőszakos kollektivizálás visszakényszerített egy alacsonyabb fejlettségi szintre. Ennek negatív eredményeit láttuk a magas öngyilkossági mutatókban is, melyek mára már visszaszorulóban vannak, és Magyarország már „csak” a 9. helyen áll a korábbi első helyett, ezt az eredményt az alábbi linken jól látjuk: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_suicide_rate, 2014-03-30.

A harmadik helyre a Hofstede-dimenziókat érintően a férfiasság kontra nőiesség (MAS) dimenzió került, ami azt jelenti, hogy kifejezetten maszkulin a magyarországi társadalom. A Hofstede Központ Magyarországot a maszkulinitás területén első vagy második helyen méri általában. Eltérést a mi eredményeinktől valószínűleg a mi célcsoportunk ad, mivel mi véleményformálókkal dolgoztunk, ők pedig rétegzett mintavétellel. Ahogyan fentebb fogalmaztunk a maszkulin társadalmakban a konfliktuskezelési programokat kell forszírozni, így Magyarországon is oktatási programként kell beépíteni a középiskolák, egyetemek tananyagába a konfliktuselméleteket, konfliktuskezelési technikákat. Fontosnak tartanánk a politikai életben több nő jelenlétét, hiszen a feminin társadalmakban a konfliktuskezelési stratégiát érintően a győztes-győztes helyzet kerül preferálásra, nem pedig a győztes-vesztes helyzet, amely újratermeli a konfliktust.

A történelmi traumák megítélésében kiemelkedő helyet kap szinte mind a nyolc esetben a trianoni békeszerződés, sok tekintetben ezt követi a második világháború után kialakult kommunista diktatúra, majd az 1956-os forradalom leverése. Ezekben az esetekben az a gondolatmenet, hogy a régebben történt dolgokra kevésbé emlékezünk, mint a később történetekre, nem igazolódott be, hiszen a magyar kultúrában, mondhatjuk azt, hogy határoktól függetlenül, Trianon traumája jelentősen jelen van az emberek gondolatvilágában, annak ellenére, hogy időben korábban történt, mint a kommunista diktatúra létrejötte vagy az 1956-os forradalom. A kommunista diktatúra súlyossági megítélése is hasonló, mint a trianoni megítélés, hiszen időben korábban történt, mint az 1956-os forradalom, súlyossági szintben mégis megelőzi azt.

A magyar kultúrára vonatkozó régebbi három történelmi trauma, megfelel a fenti elvárásnak, nevezetesen annak, hogy az időben régebben történtek inkább feledésbe merülnek a később történetekhez viszonyítva súlyossági szempontból is. Tehát a tatárjárást, a török hódoltságot és az 1848-as szabadságharcot kevésbé súlyosnak ítélik meg válaszdóink az időben később létrejött történelmi traumákhoz viszonyítva.

Ez azt jelenti, hogy mind politikai, szociálpszichológiai, oktatási, mind pedig pszichológiai szinten többet kell foglalkozni: 1. a trianoni trauma, 2. a kommunista diktatúra és 3. az 1956-os forradalom traumájának feldolgozásával, ebben a súlyossági sorrendben.

Az összesített magyarországi és határon túli magyar ábrákon tendenciákban nagyon hasonló eredményeket kaptunk, mind Hofstede dimenziói, mind pedig a magyar kultúra történelmi traumái megítélése szempontjából. Ez az eredmény igazolni látszik azon korábbi állításainkat, amelyek szerint létezik felvidéki magyar és erdélyi magyar identitás oly módon, hogy a közös történelmi, kulturális, tudományos múltat felvállalja az ottani magyarság, ugyanakkor elhatárolódik egyes mai magyarországi értékektől, viselkedési sémáktól (Bordás et al., 1995, Csepeli–Örkény–Székelyi, 1995). Ezt az eredményt a mindenkor magyarországi politikai elitnek figyelemmel kellene kísérnie, és nem megkérdésük nélkül döntenie számukra fontos dolgokról.

Érdemes kiemelni azokat az eredményeket, amelyek a magyar kultúra történelmi traumáinak feldolgozásáról szólnak a minta különböző bontásában. Nehezen dolgozzák fel az említett traumákat az idősebbek, a jobboldali, valamint a konzervatív gazdasági beállítottságúak és a vallásosok. A baloldali beállítottságúakat érzelmileg sem érintették meg a történelmi traumák olyan mértékben, amely a jobboldaliakra jellemző, sőt a vállalkozók a történelmi traumákra a legérzékenyebbek, és véleményük szerint teljesen felesleges ezekre a dátumokra történő emlékezés. Korábbi kutatásaink is igazolták (Bordás et al., 1995), hogy a vállalkozókat a profit érdekli, a történelmi-nemzeti háttér, a nemzeti identitás legkevésbé.

A Bogardus-skála mind a magyarországi, mind pedig a határon túli magyar és nem magyar mintában nagyon komoly elhatárolódást mutat a roma etnikummal szemben. Ezt a problémát

politikai, szociálpolitikai, oktatási és szociálpszichológiai szinten kellene kezelni. A romák integrációjának egyik legfontosabb feladata lenne az oktatás. Fontosak a toleranciára nevelő konfliktusmegoldó tréningek is (Bordás et al., 2004), de véleményünk szerint a roma véleményformáló réteg kiművelését kell célnak tekinteni, hiszen, ahogy fentebb már megfogalmaztuk, a modelleknek óriási szerepe van a személyiség, az identitás kialakulásában.

Fontosnak tartjuk a magyar kultúrára vonatkozó vezeklés és dicsőség napjainak megfogalmazását, esetleg újrafogalmazását. Történelmi traumáink elszenvedését hatékonyabban tudjuk feldolgozni, ha a magyar történelemre vonatkozó dátumokat megfelelően értelmezzük. Ha indokolt a történelmi esemény kapcsán a dicsőség, akkor ünnepeljünk, ha viszont veszteséget, traumát éltünk át, akkor vezekeljünk, ha kell, gyászoljunk. Pszichológus szemével ünnepeink nem mindig egyértelműek, és az idő múlásával az évszámoknak lesz nagyobb jelentősége, nem mindig a dátumoknak, hiszen nem mindenki ismeri részletesen a magyar történelmet, különösen, ha a határon túli magyarok oktatási lehetőségeire gondolunk. Nem beszélve arról a lélektani jelenségről, amelyet ambivalenciának nevezünk, és nagyon veszélyes lehet, különösen egy történelmi dátum megítélése kapcsán, amikor nem tudni, hogy most vezekelni vagy örülni kellene.

Valószínűleg több magyar ember számára egyértelmű:

- Augusztus 20-a I. István magyar király szentté avatása, tehát ez a nap a dicsőség napja, ezért ünnepnap.
- Hasonlóan egyértelmű kellene legyen a nándorfehérvári csata, amely 1456. július 4–21. közötti időben zajlott, s a magyar seregek más keresztény seregekkel megverték a törököket. Tehát július 22-ét a dicsőség napjának nyilvánították, ezért ünnepnap, és emlékére szól a déli harangszó.
- 1848. március 15-e egyértelműen a dicsőség napja, ezért ünnep. A forradalmat viszont leverték, és két dátumunk is van, amikor vezekelnünk kellene: 1849. augusztus 13-a, amikor Görgey leteszi a fegyvert és 1849. október 6-a, az aradi vértanúk napja. Eléggé hangsúlyozott ez a két utóbbi dátum a vezeklés és a gyász feldolgozásának szempontjából? Tehát 1848 dicsőség és ünnep, majd 1849 trauma, ezért vezeklés kell hogy legyen.
- Trianoni békeszerződés, 1920. június 4-e, a legnagyobb traumánk a felmérés szerint is. Tehát június 4-e a vezeklés napja.
- A kommunista diktatúra áldozatainak emléknapja 1947. február 25. Tehát február 25-e a vezeklés és a gyász napja, és nem ünnepnap. Ennél a dátumnál a magyar társadalom nyilván komoly megosztottságnak van és lesz kitéve. A felmérésekből is látni, hogy a magyar kultúra történelmi traumáit a magukat baloldalinak és liberálisnak valló véleményformálók teljesen másként ítélik meg, mint a jobboldaliak és konzervatívok. A jobboldaliak és konzervatívok válasza szerint szignifikánsan magasabb értékeket kaptunk a trauma kultúrát ért mély hatására, a legnagyobb traumára, valamint a traumára történő gyakori emlékezésre, tehát mélyebben érinti meg őket, mint a baloldaliakat és liberálisokat. A baloldaliak mondják azt, hogy a felsorolt történelmi traumáknak pozitív hatása is volt a magyar kultúrára vonatkozóan, kivéve az 1956-os forradalmat.
- 1956. október 23-a a dicsőség napja, ünnepnap, mert elindult a forradalom egy új és szabad Magyarország reményében, de 1956. november 4-e már a vezeklés napja, mert az orosz csapatok már ekkor leverték a forradalmat annak ellenére, hogy harcok még november közepéig voltak. Lélektani szempontból erősen ellentmondásos év, különösen október, november, majd az azt követő megtorlások, ezért 1956-ot összességében traumaként kellene értelmeznünk és vezekléssel kellene feloldanunk a trauma következtében kialakult gyászt.
- 1989. október 23. a Magyar Köztársaság kikiáltásának napja – dicsőség napja, ezért ünnepnap. A magyar kultúrának, világnézeti, politikai és felekezeti hovatartozást nem számítva, meg kellene egyezni abban, hogy 1989. október 23-a a dicsőség napja, ezért ünnepelni kell.

Fenti eredményeink többnyire megegyeznek Gereben Ferenc (Gereben, 1999) kutatási eredményeivel, aki pozitív és negatív történelmi események, valamint pozitív és negatív történelmi személyiségek meghatározása szempontjából folytatott kutatásokat 1992–1995 között, hét ország nemzetiségének véleménye alapján. A hangsúly a dátumokhoz köthető trauma feldolgozásán van,

vezeklés formájában, illetve az ünneplésen, amennyiben győzelemhez köthető dátumokról beszélhetünk.

Nagyon fontos lenne a magyar történelemből több olyan dátum megkeresése a történészek részéről, amelyek a magyar kultúra dicsőségéről szólnak, és ezek ünnepnapjaival erősíteni a kultúra önbizalmát. Ennek a területnek a pontos feltárása a tudomány oldaláról is elvárt, hiszen bővelkedünk kiemelkedő eredményeket elért kutatókban, tudósokban.

Felhasznált és ajánlott irodalom

- ALLPORT, G. W., 1977. *Az előítélet*. Budapest, Gondolat.
- ANDERSON, J. A., 2005. *A kommunikációelmélet ismeretelméleti alapjai*. Budapest, Typotex.
- ARONSON, E., 1992. *A társas lény*. Budapest, Közgazdasági és Jogi.
- ASSMANN, A.–ASSMANN, J., 1990. *Kultur und Konflikt*. Frankfurt/M., Suhrkamp.
- ATKINSON, R. L. et al., 1997. *Pszichológia*. Budapest, Osiris
- AUSTIN, J. L., 1990. *Tetten ért szavak*. Budapest, Akadémiai.
- AXTELL, R. E., 1998. *Gesztusok. Ajánlott és tiltott testbeszéd-megnyilvánulások a világ minden tájáról*. [S. l.], Alexandra.
- BAGDY E., 1977. *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- BALOGH É., 1995. *Pszichológiai kislexikon*. Debrecen, Tóth Könyvkereskedés.
- BANDURA, A.–WALTERS, R. H., 1963. The role of imitation. In: *Social learning and personality development*. New York, Holt–Rinehart–Winston.
- BANDURA, A., 1977. *Social Learning Theory*. New York, General Learning Press.
- BARLAI R.–KÖVÁGÓ Gy., 2004. *Krízismenedzsment, kríziskommunikáció*. Budapest, Századvég.
- BÉRES I.–HORÁNYI Ö. (szerk.), 2001. *Társadalmi kommunikáció*. Budapest, Osiris.
- BERNE, E., 1984. *Emberi játszmák*. Budapest, Gondolat.
- BETTELHEIM, B., 1988. *A végső határ*. (Tanulmányok). Budapest, Európa.
- BIRKENBIHL, V. F., 1998. *Kommunikációs gyakorlatok*. [S. l.], Trivium.
- BLANK, G. R., 1992. *Ego pszichologie: Theorie a praxe*. Prága, Psychoanalytické nakladatelství.
- BLUMER, H., 1969. *Symbolic Interactionism*. N. J., Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- BODA Zs., 2000. A komunitárius elmélet: identitás, kultúra, értelmezés. In: Szabó M. (szerk.): *Beszélő politika. (A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete)*. Budapest, József Attila Műhely.
- BOGARDUS, E. S., 1928. *Immigration and Racial Attitudes*. Boston, [s. n.]
- BOHM, E., 1957. *Lehrbuch der Rorschach Psychodiagnostik*. Bern, Huber.
- BOLTON E., 1987. *A kommunikáció művészete*. Budapest, Cascade.
- BORDÁS S. et al., 1995. *Ellenpróbák. (A szlovák–magyar viszony vizsgálata szociológiai és etnopszichológiai módszerekkel Szlovákiában)*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó.
- BORDÁS S. et al., 2004. *Együttlét (Egy interetnikus tréning tapasztalatai)*. Budapest, Balassi–Magyar Pax Romana.
- BORDÁS S.–HUNČÍK P., 1998. *Barát- és ellenségkép vizsgálatok Szlovákiában*. Kézirat.
- BORDÁS S.–HUNČÍK P., 1996. *Etnopszichológiai felmérés a Kárpát-medence nyolc országában*. (Kézirat)
- BORDÁS S.–HUNČÍK P., 1999. *FER (Feszültség-előrejelző rendszer)*, Dunaszerdahely, Nap Kiadó. (Megtalálható a Széchenyi Könyvtár honlapján is.)
- BORDÁS S.–LISZNYAI S., 2007. *Az egészséges felsőoktatásért határon innen és túl*. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola.
- BORDÁS S. et al., 2000. *Confidence Building in the Carpathian Basin*. Bratislava–Dunaszerdahely, Márai Sándor Foundation–Nap Kiadó.
- BORDÁS S., 2003. Diszkrimináció az EU küszöbén. Diszkrimináljuk-e a romákat? In: *Európaiság és magyarság*. Tanulmánykötet. Komárom, MTA VEAB.
- BORDÁS S., 1994. *Lelkünk útvesztői*. Pozsony, Kalligram.

- BORDÁS S., 1979. *Öngyilkosságot megkísérelt személyek motivációs hátterének interkulturális vizsgálata magyarországi magyar, jugoszláviai magyar és jugoszláviai szláv közösségekben*. Bölcsészdoktori disszertáció. Budapest.
- BORDÁS S., 2009. *Az agresszív kód*. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola.
- BORDÁS S., 2011. Történelmi emlékek feldolgozása lakossági paradigma szerepében. In: *A huszonegyedik század kihívásai és Magyarország jövőképe*. Tanulmánykötet. Veszprém, MTA VEAB,
- BORDÁS S., 2013. *A magyar kultúra történelmi traumáinak lélektani megközelítései*. Kézirat.
- BORGULYA I., 1996. *Üzleti kommunikáció a kultúrák találkozásában*. Pécs, JPTE.
- BÖSZÖRMÉNYI-NAGY I.–STARK G., 1973. *Invisible Loyal Ties, Reciprocity in Intergenerational Family Therapy*. New York, Harper and Row.
- BRONFENBRENNER, U.–CROUTER, A. C., 1983. The evolution of environmental models in developmental research. In: Mussen, P. (ed.): *Handbook of child psychology*. Vol 1. *History, theory and method*. New York, John Wiley & Sons.
- BRONFENBRENNER, U., 1971. Az azonosulás Freud-féle elméletei és azok származékai. In: Buda Béla (szerk.): *A pszichoanalízis és modern irányzatai*. Budapest, Gondolat.
- BUDA B., 1994. *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. 3., átdolgozott és bővített kiadás. Budapest, Animula.
- BUDA B., 2001. *A pszichoterápia alapkérdései – Kapcsolat és kommunikáció a pszichoterápiában*. Budapest, Országos Alkoholológiai Intézet.
- BUDA B., 2012. *Az empátia. A beleélés lélektana*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L Harmattan.
- BURKE, K., 1966. *Language as Symbolic Action, Essays on Life, Literature and Method*. Berkeley, University of California.
- CAGLAR, A., 1997. Hyphenated Identities and the Limits of „Culture”. In: Modood, T.–Werbner P. (eds.): *The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism*. London, Identity and Community.
- CHAFEE, S. H.–MCLEOD, J. M.–WACKMAN, D. B., 1971. Parental influences on adolescent media use. *American Behavioral Scientist*.
- COSER L., 1957. *Continuities in the Study of Social Conflict*. New York, Free Press.
- COSER, L., 1956. *The Functions of Social Conflict*. Glencoe (Il.), Free Press.
- CSEH-SZOMBATHY L., 1979. *Családszociológiai problémák és módszerek*. Budapest, Gondolat.
- CSEPELI Gy.–ÖRKÉNY A.–SZÉKELYI M., 1998. Jelentés a Tündérkertből. Romániai magyarok és románok nemzeti identitásmentái Erdélyben. In.: Kolosi-Tóth-Vukovich (szerk.): *Társadalmi riport 1988*. Budapest, TÁRKI.
- CSEPELI Gy.–ÖRKÉNY A.–SZÉKELYI M. (szerk.), 1997. *Kisebbségsszociológia*. Budapest, ELTE Kisebbségsszociológiai Tanszék.
- CSEPELI Gy., 1993. *A meghatározatlan állat*. Ego School Bt. Budapest.
- CSEPELI Gy., 1997. *Szociálpszichológia*, Budapest, Osiris.
- DAHRENDOR, R., 1976. *Class and class conflict in industrial society*. London–Henley, Routledge & Kegan Paul.
- DEUTSCH, M.–SHICHMAN, S., 1996. A konfliktus a szociálpszichológia perspektívájában. In: Lányi G. (szerk.): *Politikai pszichológia*. Budapest, Balassi Kiadó–ELTE Szociológiai Intézet.
- DEUTSCH, M., 1973. *The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes*. New Haven, (Conn.), Yale University Press.
- DUKIČ, S., 1999. *Kraj srpske bajke*. Beograd (Standard 2).
- ELIAS, N., 1990. *Studien über die Deutschen*. Frankfurt/M.,
- ELLIS, D. G.: *From Language to Communication*. Lawrence Erlbaum Ass. Publ., Hillsdale, N. J. Hove and London, 1992.
- ERIKSON, E. H.: *Identity: Youth and Crisis*, Norton, New York, 1968.
- ERŐS F., 1994. *A válság szociálpszichológiája*. Budapest, T-Twins.
- FALKNÉ BÁNÓ K., 2001. *Kultúraközi kommunikáció*. Budapest, Püski.
- FARBER, M. L., 1973. A nemzeti karakter problémájának módszertani elemzése. In: Hunyady Gy. (szerk.): *Szociálpszichológia*. Budapest, Gondolat.

- FERGE ZS.–DARVAS Á.–TAUSZ K., 2002. *A szegénység és a társadalmi kirekesztés Közép-Kelet-Európa átalakuló gazdaságaiban*. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (ILO) In Focus Program on Socio-Economic Security (PSS) nevű programjának zárótanulmánya. Kézirat.
- FISHER, R.–BROWN, Sc., 1988. *Getting Together*. Penguin Books.
- FISHER, R.–URY, W.–PATTON, B., 1998. *A sikeres tárgyalás alapjai*. Budapest, Bagolyvár.
- FISHER, R.–URY, W., 1983. *Getting to YES*. Pengiun Books.
- FORGÁCS J., 2007. *A társas érintkezés pszichológiája*. Budapest, Kairosz.
- FRASER, A. Sir, 1996. *A cigányok*. Budapest, Osiris.
- FREUD, A., 1994. *Az én és az elhárító mechanizmusok*. Budapest, Párbeszéd. (Párbeszéd Könyvek)
- FREUD, A., 1971. Die Identifizierung mit dem Angreifer. In: *Das Ich und die Abwehrmechanismen*. München, Kindler Verlag.
- FRIČ, P., 1994. Mýty a realita južného Slovenska. In: *Etnikai konfliktusok megoldása*. Dunaszerdahely.
- FUKUYAMA, F., 2007. *Bizalom*, Európa, Budapest,
- FÜREDI J.–BUDA B., 1996. *A család szociálpszichiátriája*. Budapest, Medicina.
- GEERTZ, C., 1994. *Az értelmezés hatalma*. Antropológiai írások. Budapest, Századvég.
- GELLNER, E., 1983. *Nations and Nationalism*. Ithaca, Cornell University Press.
- GEREBEN Á.–KARDOS K.–NEMES D., 1996. *A pozitív diszkrimináció elmélete és gyakorlata*. Budapest, Minoritás Alapítvány.
- GEREBEN F., 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség*. Budapest, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- GIDDENS, A., 1985. *The Nation State and the Violence*. Cambridge,
- GLATZ F. (szerk.), 1999. *A cigányok Magyarországon*. Budapest, MTA.
- GOLEMAN, D., 1997. *Érzelmi intelligencia*. Budapest, Háttér.
- GOODENOUGH, W., 1981. *Culture, Language, and Society*. Menlo Park.
- GRICE, H. P., 1988. A társalgás logikája. In: Pléh Cs.–Siklaci I.–Terestyéni T. (szerk.): *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- GRIFFIN, E., 2001. *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Budapest, Harmat.
- GYURGYÍK L., 2021a Népszámlálás 2011. Kik vagytok ismeretlenek? *Fórum Társadalomtudományi Szemle* (Somorja), 2012/2. sz.
- GYURGYÍK L. 2021b Egy csökkenés anatómiája. A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai az 1990-es évektől napjainkig. *Kommentár*, 2012/3. sz.
- HABERMAS, J., 1999. *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest, Osiris.
- HABERMAS, J., 1994. *Válogatott tanulmányok*. Budapest, Atlantisz.
- HALBWACHS, M., 2000. A kollektív emlékezet és az idő. In: *Szociológiai Irányzatok a XX. század elején*. Budapest.
- HALLOWELL, I., 1962. Culture, personality, and society. In: Tax, S. (ed.): *Antropology Today*. New York.
- HARTLEY, E. L.–HARTLEY, R. E.: *Fundamentals of Social Psychology*. A. A. Knopf, New York, 1961.
- HENDIN, H.: *A psychoanalytic study of culture and character, suicide and Scandinavia*. Grune and Stratton inc. USA, 1964.
- HINSCH, R.–PFINGSTEN, U.: *Gruppentrainning sozialer Kompetenzen*. Urban & Schwarzenberg, München, 1983.
- HOBBSAWM, E., 1991. *Nationen und Nationalismus, Mythos und Realitat seit 1780*. Frankfurt/M.
- HÓDI S., 1992. *A nemzeti identitás zavarai*. Novi Sad, Fórum.
- HOFSTEDÉ, G.–HOFSTEDÉ, J. G., 2008. *Kultúrák és szervezetek. Az elme szoftvere*. Pécs, VHE Kft.
- http://www.geert-hofstede.com/hofstede_hungary.shtml, 2014.02.24.
- http://www.geert-hofstede.com/hofstede_austria.shtml, 2014.02.25.
- http://www.geert-hofstede.com/hofstede_romania.shtml, 2014.03.07.
- http://www.geert-hofstede.com/hofstede_serbia.shtml, 2014.03.07.
- http://www.geert-hofstede.com/hofstede_slovakia.shtml, 2014.03.07.
- HOFFMANN, R.: *Prednášky o biosyntéze*, Prága, 1994.
- HORÁNYI Ö. (szerk.), 1978. *Kommunikáció I–II*. Budapest, Közgazdasági és Jogi.

- HORÁNYI Ö., 1975. *Jel, jelentés, információ*, Budapest.
- HUNTINGTON, S., 1998. *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest, Európa.
- HUNYADY Gy. (szerk.), 1973. *Szociálpszichológia*. Budapest, Gondolat.
- JESCHKE, B. G., 1993. *Konfliktmanagement und Unternehmenserfolg. Ein situativer Ansatz*. Betriebswirtschaftlicher Verlag – Dr. Th. Gabler GmbH, Wiesbaden,
- JUNG, C. G., 1992. *Analytická psychologie, Její teorie a praxe*. Prága, Academia.
- KARÁCSONY A., 2000. A politika kommunikációelméleti megközelítése Niklas Luhmann munkásságában. In: Szabó Márton (szerk.): *Beszélő politika (A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete)*. Budapest, József Műhely.
- KEMÉNY I. (szerk.), 1999. *A magyarországi romák*. Budapest, Press Publica. (Változó világ 31.)
- KÉZDI B., 1995. *A negatív kód (Kultúra és öngyilkosság)*. Pécs, Pro Pannonia. (Pannónia Könyvek)
- KIEWITZ, C.–WEAVER, J. B.–WEIMANN, G., 1997. Cultural differences in listening style preferences 1. *International Journal of Public Opinion Research*.
- KISS Gy. Cs., 1993. Kettős tükörben: Szlovákok és magyarok. *Literárny tízdeenník*, 40.
- KOPP M.–KOVÁCS M., 2006. *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Budapest, Semmelweis.
- KÓSANÉ dr. ORMAI V.–Dr. MÜNNICH I.: 1975. *Szocializációs zavarok – beilleszkedési nehézségek*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- KRIESBERG L., 1973. *The Sociology of Social Conflict*. Prentice – Hall.
- KROEBER, A.–KLUCKHOHN C., 1952. *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge.
- KUN M. – SZEGEDI M., 1972. *Az intelligencia mérése*. Budapest, Akadémiai.
- KUSÝ, M.–STREDLOVA, T., 2003. *Průručka k toleranci*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum.
- LAING, R. D., 1983. *Gubancok*. Budapest, Helikon.
- LAING, R. D., 1983. *Tényleg szeretsz...?* Budapest, Helikon.
- LÁNYI G. (szerk.), 1996. *Politikai pszichológia*. Budapest, Balassi.
- LASCH, C., 1984. *Az önimádat társadalma*. Budapest, Európa.
- LE BON, G., 1926. *Új idők pszichológiája*. Budapest, Révai.
- LEVINE, R. A., 1971. Culture, Personality and Socialization: An Evolutionary View. In: Goslin, D. A. (ed.): *Handbook of Socialization Theory and Research*. Rand McNally and Company.
- LEWIN K. 1975. *Csoportdinamika*. Budapest, Közgazdasági és Jogi.
- LEWIN, K., 1948. *Solving Social Conflicts*. New York–London, Evanston –Harper and Row.
- LORENZ K., 1977. *Válogatott tanulmányok*. Budapest, Gondolat.
- LOWEN, A., 1969. *The Betrayal of the Body*. New York, Maximilian Publishing Company. (Collier Books)
- LUHMANN, N., 1999. *Látom azt, amit te nem látsz*. Budapest, Osiris.
- LUHMANN, N., 1975. *Macht*. Enke Verlag, Stuttgart,
- LUHMANN, N., 1984. *Soziale Systeme*. Frankfurt/M., Suhrkamp.
- LUHMANN, N., 1997. *Szerelem, szenvedély (Az intimitás kódolásáról)*. Budapest, József Műhely.
- LÜDTKE, A., 1989. Einleitung. Was ist und wer treibt Alltagsgeschichte? In: Lüdtke, A.: *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen*. Frankfurt/M.
- MACINTYRE, A., 1999. *Az erény nyomában*. Erkölcselméleti tanulmány. Budapest, Osiris.
- MASLOW, A. H., 1970. *Motivation and Personality*. New York, Harper and Row.
- McPHAIL, Cl., 1977. Blumer elmélete a tömegviselkedésről. In: Lengyel Zs. (szerk.): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris.
- MEAD, G. H., 1970. *Mind, Self and Society*. Chicago, University of Chicago Press. (Magyarul: *A pszichikum, az én és a társadalom*.) Gondolat, Budapest, 1973.
- MEAD, M., 1962. National Character. In: Tax, S. (ed.): *Anthropology Today*. Chicago.
- MÉREI F.–SZAKÁCS F., 1974. *Klinikai pszichodiagnosztikai módszerek*. Budapest, Medicina.
- MÉREI F., 1987. *A pszichodráma önismereti és terápiás alkalmazása*. Budapest, Akadémiai.
- MÉREI F., 2001. *Közösségek rejtett hálózata: A szociometriai értelmezés*. Budapest, Osiris.
- MÉRŐ L., 1996. *Mindenki másképp egyforma. A játékelmélet és a racionalitás pszichológiája*. Budapest, Tertium.

- MILLER, N. E.–DOLLARD, J., 1945. *Imitation and independent learning. Social Learning and Imitation*. London, Kegan P.– Trench, Trubner and Co.
- MINDELL, A., 1995. *Sitting in the Fire*. Portland (Oregon), Lao Tse Press.
- MORENO, J. L., 1934. *Who Shall Survive? A new approach to the problem of human interrelations*. Washington, Nervous and Mental Disease Publishing Co.. (Monograph 58.)
- MORENO, J. L., 1959. *Gruppenpsychotherapie und psychodrama. Einleitung in die Theorie und Praxis*. Stuttgart, Georg Thieme.
- MORENO, J. L., 1953. *Who Shall Survive? Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy, and Sociodrama*. New York, Becom House.
- Národná rada Slovenskej republiky, 1998. II. volebné obdobie, Správa o 4. schodzí Národnej rady Slovenskej republiky.
- NIEDERMÜLLER P., 2001. A kultúraközi kommunikációról. In: Béres I.–Horányi Ö. (szerk.): *Társadalmi kommunikáció*. Budapest, Osiris.
- OGBU, J., 1981. Origins of human competence. A cultural-ecological perspective. *Child Development*.
- PARSONS, T., 1964. *Social Structure and Personality*. New York, The Free Press.
- PARSONS, T., 1951. *The Social System*. New York, Free.
- PATAKI F. (szerk.), 1976. *Pedagógiai szociálpszichológia*. Budapest, Gondolat.
- PATAKI F., 1982. *Az én és a társadalmi azonosságtudat*. Budapest, Kossuth.
- PATAKI F., 1997. Nemzetkarakterológia? *Magyar Tudomány*.
- PATAKI F., 1977. *Társadalomlélektan és társadalmi valóság*. Budapest, Kossuth.
- PAŽITNÝ P., 2004. Az egészségügy és a déli régiók lakosságának egészségi állapota. In: Fazekas J. –Hunčík P. (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004) – Összefoglaló jelentés a rendszer-váltástól az Európai Unió csatlakozásig*. I. kötet. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum.
- PIAGET J., 1978. Elméletek az utánzásról. In: Zrinszky László (szerk.): *Magatartásminták – azonosulás*. Budapest, Gondolat.
- PIETERSE, J. N., 1998. Der Melange-Effekt. Globalisierung im Plural. In: Beck, U. (Hg.): *Perspektiven der Weltgesellschaft*. Frankfurt/M.
- PILLING, J. (szerk.), 2003. *Gyász*. Budapest, Medicina.
- PLÉH CS.–SÍKLAKI I.–TERESTYÉNI T. (szerk.), 2001. *Nyelv – Kommunikáció – Cselekvés*. Budapest, Osiris.
- PLÉH CS., 1998. *Bevezetés a megismeréstudományba*. Budapest, Typotex.
- POKOL B., 1991. *A professzionális intézményrendszerek elmélete*. Budapest, Felsőoktatási Koordinációs Iroda.
- RÁBAI L.–HAMP G.–HORÁNYI Ö. (szerk.), 1999. *Magyar megfontolások a Soáról*. Budapest, Ballasi–Magyar Pax Romana.
- RADÓ P., 1997. *Jelentés a magyarországi cigány tanulók oktatásáról*. (Szakértői tanulmány a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal számára). Budapest. <http://www.meh.hu/nekh/Magyar/rado.htm>.
- RANSCHBURG J., 1977. *Félelem, harag, agresszió*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- RANSCHBURG J., 1993. *Szeretet, erkölcs, autonómia*. Budapest, Integra-Projekt Kft.
- RIČAN, I. – ŽENATÝ, P., 1971. *Rorschach-skriptá*. Prága, KU.
- RICOEUR, P., 1997. *Fenomenológia és hermeneutika*. Budapest, Kossuth.
- RIESMAN, D., 1996. *A magányos tömeg*. Budapest, Polgár.
- ROGERS, C. R., 1970. *On Encounter Groups*. New York, Harper and Row. Magyarul: *Encounter csoportok*. Magyar Pszichológiai Társaság megbízásából, 1984.
- ROGERS, C. R., 2003. *Valakivé válni: a személyiség születése*. Budapest, Edge.
- ROSENGREN, K. E., 2004. *Kommunikáció*. Budapest, Typotex.
- SATIROVÁ, V., 1994. *Kniha o rodine*. Prága, Práh-Svan.
- SÉDA E., 1877. *Az öngyilkosság fejtegetve vallási, bölcsészeti, jogi, lélektani, erkölcsi és társadalmi szempontokból*. A „Hunyadi Mátyás” Intézet nyomása.
- SHERIF, M. – SHERIF, C. W., 1969. *Social Psychology*. New York,
- SIMMEL, G., 1973. *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*. Budapest, Gondolat.

- ŠIŠKOVÁ, T., 1998. *Výchova k tolerancii a proti rasismu*. Portál, Prága.
- SMITH, M. P., 1992. Postmodernism, urban ethnography, and the new social space of ethnic identity. *Theory and Society*, 1992/4. sz.
- SOMOS P. [HUNČÍK P.]: A kisebbségi lét határvonalai. *Regio*, 1990/2. sz.
- SOMOS P. [HUNČÍK P.], 1990. Nemzetiségek vizsgálata Szlovákiában. *Regio*, 1990/1. sz.
- ŠOVLJANSKI, M.–KAPAMADŽIJA, B., 1969. Patološka i psihopatološka ispitivanja samoubistva u vojvodini. *Neuropsihijatrija*.
- ŠOVLJANSKI, M., 1976. *Samoubistva u vojvodini i njihove karakteristike*. Matica srpska, Novi Sad.
- STEWART, M. S., 1994. *Daltestvérek*. Budapest, T-Twins.
- STIERLIN, H., 1978. *Delegation und Familie, Beitrage zum Heidelberger Familiendynamischen Konzept*. Frankfurt/M., Suhrkamp.
- SZEGEDI M., 1974. *Előadás a Rorschach-tesztről*. [S. l., s. n.]
- SZENES A., 1991. *Igen. Élmények és töprengések Carl Rogers személyközpontú pszichológiájáról*. Budapest, Relaxa.
- SZILÁGYI V., 1979. *Mélylélektan és nevelés*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- SZUHAY P., 1999. *A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Budapest, Panoráma.
- TENGELYI L., 1998. *Élettörténet és sorseseemény*. Budapest, Atlantisz.
- TRINGER L., 1992. *A gyógyító beszélgetés*. Magyar Viselkedéstudományi és Kognitív Terápiás Egyesület.
- VAJDA Zs. – KÓSA É., 2005. *Neveléslélektan*. Budapest, Osiris.
- VOLKAN, V. D., 2002. Ha ellenségek beszélnek: az arab–izraeli tárgyalások pszichoanalitikus megfontolásai. *Pannonhalmi Szemle*, 2002/X/1.
- WATZLAWICK, P.–BEAVIN, J. H.–JACKSON, D. D., 1980. Az emberi kommunikáció pragmatikája. In: Buda B. (szerk.): *Kommunikációelméleti szöveggyűjtemény*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- WATZLAWICK, P.–WEAKLAND, J. H.–FISCH, R., 1990. *Változás. A problémák keletkezésének és megoldásának elvei*. Budapest, Gondolat.
- WATZLAWICK, P., 1989. *A helyzet reménytelen, de nem súlyos*. Budapest, Helikon.
- WEBER, M., 1982. *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest, Gondolat.
- WEBER, M., 1987. *Gazdaság és társadalom*. Budapest, Közgazdasági és Jogi.
- WINKEL, R., 1977. *Pädagogische Psychiatrie für Eltern, Lehrer und Erzieher*. München, List Verlag.
- WUTHNOW R.–HUNTER J. D.–BERGENSEN A.–KURZWEIL E., 1984. *Cultural Analysis*. Boston–London, Routledge–Kegan Paul.
- ZELÉNÁK, P., 1993. Szlovák–magyar kapcsolatok és az etnikai konfliktus kérdése. In: Kovač, Dušan (ed.): *História és politika*. Bratislava, Európa Kultúralapítvány Cseh-szlovák bizottság.
- ZELINA, M., 1995. *Sloboda osobnosti*. Šamorin (Somorja), Fontana.
- ZRINSZKY L. (szerk.), 1978. *Magatartásminták – azonosulás*. Budapest, Gondolat.
- ZUKER, E., 1989. *The Assertive Manager*. New York, Amacom.

Ábrajegyzék

1. ábra: A magyarországi minta nemek szerinti megoszlása	77
2. ábra: A magyarországi minta átlagéletkor szerinti megoszlása	79
3. ábra: A magyarországi minta foglalkozás szerinti megoszlása	79
4. ábra: A magyarországi minta megoszlása régióként	82
5. ábra: A magyarországi minta megoszlása családi állapot szerint	83
6. ábra: A magyarországi minta családi állapot és politikai beállítódás szerinti megoszlása	84
7. ábra: A magyarországi minta megoszlása a gyermekek száma szerint	85
8. ábra: A magyarországi minta megoszlása Istenben való hit szerint	85
9. ábra: A magyarországi minta megoszlása felekezeti hovatartozás szerint	86
10. ábra: A magyarországi minta megoszlása politikai beállítottság szerint	86
11. ábra: A magyarországi minta megoszlása gazdaságpolitikai nézetek szerint	87
12. ábra: A magyarországi minta megoszlása a kérdezettek erkölcsi nézete szerint	87
13. ábra: A magyarországi minta kapcsolatainak megoszlása régiók és felekezeti hovatartozás szerint	88
14. ábra: A magyarországi minta politikai nézetek szerinti megoszlása régióként	89
15. ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a mély hatásra vonatkozóan	98
16. ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a legnagyobb tragédiára vonatkozóan	103
17. ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a gyakori emlékezésre vonatkozóan	107
18. ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a jó és rossz következményekre vonatkozóan	112
19. ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva	117
20. ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően	121
21. ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően	126
22. ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi traumára való emlékezést érintően	131
23. ábra: A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal	136
24. ábra: A magyarországi minta; kapcsolat kialakításának mértéke az osztrák népcsoporttal	137
25. ábra: A magyarországi minta; kapcsolat kialakításának mértéke a szlovák népcsoporttal	138
26. ábra: A magyarországi minta; kapcsolat kialakításának mértéke a román népcsoporttal	138
27. ábra: A magyarországi minta; kapcsolat kialakításának mértéke a szerb népcsoporttal	139
28. ábra: A magyarországi minta; kapcsolat kialakításának mértéke a roma népcsoporttal	139
29. ábra: A határon túli magyar minta lakóhely szerinti megoszlása	144
30. ábra: A határon túli magyar minta a gyermekkorban használt nyelv megoszlása alapján	144
31. ábra: A határon túli magyar minta nemek szerinti megoszlása	145
32. ábra: A határon túli magyar minta foglalkozás szerinti megoszlása	145

33. ábra: A határon túli magyar minta családi állapot szerinti megoszlása	146
34. ábra: A határon túli magyar minta vallásosság szerinti megoszlása	146
35. ábra: A határon túli magyar minta felekezet szerinti megoszlása	147
36. ábra: A határon túli magyar minta politikai hovatartozás szerinti megoszlása	147
37. ábra: A határon túli magyar minta gazdaságpolitikai beállítottság szerinti megoszlása	148
38. ábra: A határon túli magyar minta erkölcsi beállítottság szerinti megoszlása	149
39. ábra: A határon túli magyar minta összesített ábrája Hofstede dimenzióit érintően	150
40. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar mintában a férfiasság kontra nőiesség indexének összehasonlítása	151
41. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar mintában a bizonytalanság kerülése indexének összehasonlítása	151
42. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar mintában a hosszú távú orientáció indexének összehasonlítása	152
43. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar mintában a hatalmi távolság indexének összehasonlítása	153
44. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar mintában az individualizmus – kollektívizmus indexének összehasonlítása	154
45. ábra: Összehasonlító ábra a magyarországi és a határon túli magyar mintában a Hofstede-indexeket érintően	155
46. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a mély hatásra vonatkozóan	156
47. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta tatárjárásra vonatkozó régiókénti megítélése	157
48. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta régiókénti megítélése a török hódoltságra vonatkozóan	157
49. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta régiókénti megítélése az 1848-as forradalomra vonatkozóan	158
50. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta régiókénti megítélése a trianoni döntésre vonatkozóan	158
51. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta régiókénti megítélése a második világháború utáni kommunista diktatúrára vonatkozóan	159
52. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta régiókénti megítélése az 1956-os forradalomra vonatkozóan	159
53. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a legnagyobb tragédiára vonatkozóan	160
54. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, a tatárjárást érintően	161
55. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, a török hódoltságot érintően	161
56. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, az 1848-as forradalmat érintően	162
57. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, a trianoni békeszerződést érintően	162
58. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, a második világháború utáni kommunista diktatúrát érintően	163

59. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, az 1956-os forradalmat érintően	163
60. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a gyakori emlékezésre vonatkozóan	164
61. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, a tatárjárást érintően	165
62. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, a török hódoltságot érintően	165
63. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, az 1848-as szabadságharcot érintően	166
64. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, az 1848-as szabadságharcot érintően	166
65. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, a kommunista diktatúrát érintően	167
66. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, az 1956-os forradalmat érintően	167
67. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a jó és rossz következményekre vonatkozóan	168
68. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, a tatárjárást érintően	169
69. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, a török hódoltságot érintően	169
70. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, az 1848-as szabadságharcot érintően	170
71. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, a trianoni békeszerződést érintően	170
72. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, a második világháború utáni kommunista diktatúrát érintően	171
73. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, az 1956-os forradalmat érintően	171
74. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva	172

75. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, a tatárjárás szempontjából	173
76. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, a török hódoltság szempontjából	173
77. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, az 1848-as szabadságharc szempontjából	174
78. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, a trianoni békeszerződés szempontjából	174
79. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, a második világháborút követő kommunista diktatúra szempontjából	175
80. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, az 1956-os forradalom szempontjából	175
81. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően	176
82. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően, a tatárjárás szempontjából	177
83. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, a török hódoltság szempontjából	177
84. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően, az 1848-as szabadságharc szempontjából	178
85. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően, a trianoni békeszerződés szempontjából	178
86. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően, a második világháború utáni kommunista diktatúra szempontjából	179
87. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, az 1956-os forradalom szempontjából	179
88. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően	180
89. ábra: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, a tatárjárás szempontjából	181

90. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, a török hódoltság szempontjából	181
91. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, az 1848-as szabadságharc szempontjából	182
92. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, a trianoni döntés szempontjából	182
93. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, a második világháború utáni kommunista diktatúra szempontjából	183
94. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően, az 1956-os forradalom szempontjából	183
95. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi traumára való emlékezést érintően	184
96. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, a tatárjárás szempontjából	185
97. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, a török hódoltság szempontjából	185
98. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, az 1848-as szabadságharc szempontjából	186
99. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, a trianoni döntés szempontjából	186
100. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, a második világháború utáni kommunista diktatúrára szempontjából	187
101. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, az 1956-os forradalom szempontjából	187
102. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyarok összesített válaszai a Bogardus-skála alapján	189
103. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyarok választása a Bogardus-skála alapján, az osztrák népcsoportot érintően	189
104. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyarok választása a Bogardus-skála alapján, a szlovák népcsoportot érintően	190
105. ábra:	A magyarországi és a határon túli magyarok választása a Bogardus-skála alapján, a román népcsoportot érintően	190

106. ábra: A magyarországi és a határon túli magyarok választása a Bogardus-skála alapján, a szerb népcsoportot érintően	191
107. ábra: A magyarországi és a határon túli magyarok választása a Bogardus-skála alapján, a roma népcsoportot érintően	191
108. ábra: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta nemek szerinti bontásban	192
109. ábra: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta foglalkozás szerinti megoszlása	193
110. ábra: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta családi állapot szerinti megoszlása	194
111. ábra: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta vallásosság szerinti megoszlása	195
112. ábra: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta felekezeti hovatartozás szerinti megoszlása	196
113. ábra: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta politikai nézet szerinti megoszlása	197
114. ábra: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta gazdaságpolitikai nézet szerinti megoszlása	197
115. ábra: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta erkölcsi nézet szerinti megoszlása	198
116. ábra: A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a mély hatásra vonatkozóan	201
117. ábra: A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a legnagyobb tragédiára vonatkozóan	203
118. ábra: A határon túli nem magyar minta, a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a jó és rossz következményekre vonatkozóan	204
119. ábra: A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva	206
120. ábra: A határon túli nem magyar minta, a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően	207
121. ábra: A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, abból a szempontból, hogy a magyarság megérdemelte-e az elszenvedett traumát	208

Boxplot-ábrák jegyzéke

1. Boxplot-ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a mély hatásra vonatkozóan	99
2. Boxplot-ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a gyakori emlékezésre vonatkozóan	108
3. Boxplot-ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a jó és rossz következményekre vonatkozóan	113
4. Boxplot-ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően	122
5. Boxplot-ábra: A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően	127
6. Boxplot-ábra: A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal	137
7. Boxplot-ábra: Az osztrákok távolságtartása más népcsoportokkal	208
8. Boxplot-ábra: A románok távolságtartása más népcsoportokkal	209
9. Boxplot-ábra: A szerbek távolságtartása más népcsoportokkal	210
10. Boxplot-ábra: A szlovák válaszadók távolságtartása más népcsoportokkal	211

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat:	A magyarországi minta vallásosság szerinti megoszlása.....	78
2. táblázat:	A magyarországi minta politikai beállítottság szerinti megoszlása	78
3. táblázat:	A magyarországi minta gazdaságpolitikai beállítottsága	78
4. táblázat:	A magyarországi minta nemek és régiók szerinti eloszlása	78
5. táblázat:	A magyarországi minta átlagéletkor szerinti megoszlása régióként	79
6. táblázat:	A magyarországi minta foglalkozás és vallásosság szerinti megoszlása	80
7. táblázat:	A magyarországi minta foglalkozás és felekezeti hovatartozás szerinti megoszlása	80
8. táblázat:	A magyarországi minta foglalkozás és politikai beállítódás szerinti megoszlása	81
9. táblázat:	A magyarországi minta foglalkozás és gazdaságpolitikai beállítottság szerinti megoszlása	81
10. táblázat:	A magyarországi minta erkölcsi nézetek szerinti megoszlása	82
11. táblázat:	A magyarországi minta megoszlása foglalkozás és régió szerint	82
12. táblázat:	A magyarországi minta családi állapot és vallásosság szerinti megoszlása	83
13. táblázat:	A magyarországi minta családi állapot és politikai beállítottság szerinti megoszlása	84
14. táblázat:	A magyarországi minta családi állapot és politikai beállítódás szerinti megoszlása	84
15. táblázat:	A magyarországi minta kapcsolatainak megoszlása régiók és a felekezeti hovatartozás szerint	88
16. táblázat:	A magyarországi minta politikai nézetek szerinti megoszlása régióként	89
17. táblázat:	A magyarországi minta gazdaságpolitikai nézetek szerinti megoszlása régióként	90
18. táblázat:	A magyarországi minta erkölcsi szemléletek szerinti megoszlása régióként	90
19. táblázat:	A magyarországi minta összesített táblázata a Hofstede-dimenziók eredményei alapján	92
20. táblázat:	A magyarországi minta; Hofstede dimenziói és a vallásosság összefüggése	94
21. táblázat:	A magyarországi minta; Hofstede dimenziói és a politikai nézet összefüggése	94
22. táblázat:	A magyarországi minta; Hofstede dimenziói és a gazdasági nézet összefüggése	95
23. táblázat:	A magyarországi minta; Hofstede dimenziói és az erkölcsi nézet összefüggése	95
24. táblázat:	A magyarországi minta; Hofstede dimenziói és a foglalkozás összefüggése	96
25. táblázat:	A magyarországi minta; Hofstede dimenzióinak alakulása a dunántúli régióban.....	96
26. táblázat:	A magyarországi minta; Hofstede dimenzióinak alakulása a Duna–Tisza köze régióban.....	96
27. táblázat:	A magyarországi minta; Hofstede dimenzióinak alakulása a tiszántúli régióban	97
28. táblázat:	A magyarországi minta; Hofstede-dimenzióinak régiók szerinti összesített táblázata	97
29. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a mély hatásra vonatkozóan, nemek szerinti bontásban	99
30. táblázat:	A magyarországi minta történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a mély hatásra vonatkozóan, korcsoportok szerinti bontásban	100

31. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a mély hatásra vonatkozóan, foglalkozás szerinti bontásban	100
32. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a mély hatásra vonatkozóan, vallásosság szerinti bontásban	101
33. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a mély hatásra vonatkozóan, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban	101
34. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a mély hatásra vonatkozóan, politikai beállítottság szerinti bontásban	102
35. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a mély hatásra vonatkozóan, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban	102
36. táblázat:	A magyarországi minta, történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a mély hatásra vonatkozóan, régiók szerinti bontásban	103
37. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, nemek szerinti bontásban	104
38. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, korcsoportok szerinti bontásban	104
39. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, foglalkozás szerinti bontásban	104
40. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, vallásosság szerinti bontásban	105
41. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban	105
42. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, politikai beállítottság szerinti bontásban	106
43. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban	106
44. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a legnagyobb tragédiára vonatkozóan, régiók szerinti bontásban	107
45. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, nemek szerinti bontásban	108
46. táblázat:	A magyarországi minta történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, nemek szerinti bontásban	109
47. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, foglalkozás szerinti bontásban	109

48. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, vallásosság szerinti bontásban	110
49. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban	110
50. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, politikai beállítottság szerinti bontásban	111
51. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban	111
52. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a gyakori emlékezésre vonatkozóan, régiók szerinti bontásban	112
53. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, nemek szerinti bontásban	113
54. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, korcsoportok szerinti bontásban	113
55. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, foglalkozás szerinti bontásban	114
56. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, vallásosság szerinti bontásban	114
57. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban	115
58. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, politikai beállítottság szerinti bontásban	115
59. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban	116
60. táblázat:	A magyarországi minta, történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a jó és rossz következményekre vonatkozóan, régiók szerinti bontásban	116
61. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, nemek szerinti bontásban	117
62. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, korcsoportok szerinti bontásban	118
63. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, foglalkozás szerinti bontásban	118
64. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, vallásosság szerinti bontásban	119

65. táblázat:	A magyarországi minta történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban	119
66. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, politikai beállítottság szerinti bontásban	120
67. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban	120
68. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva, régiók szerinti bontásban	121
69. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, nemek szerinti bontásban	122
70. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, korcsoportok szerinti bontásban	123
71. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, foglalkozás szerinti bontásban	123
72. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, vallásosság szerinti bontásban.....	124
73. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban	124
74. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, politikai beállítottság szerinti bontásban	125
75. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban	125
76. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a traumák feldolgozottságát érintően, régiók szerinti bontásban	126
77. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és a kiváltott érzelmeket érintően, nemek szerinti bontásban	127
78. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és a kiváltott érzelmeket érintően, korcsoportok szerinti bontásban	128
79. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és a kiváltott érzelmeket érintően, foglalkozás szerinti bontásban	128
80. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és a kiváltott érzelmeket érintően, vallásosság szerinti bontásban	129
81. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és a kiváltott érzelmeket érintően, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban	129

82. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és a kiváltott érzelmekeket érintően, politikai beállítottság szerinti bontásban	130
83. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és a kiváltott érzelmekeket érintően, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban	130
84. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi trauma és a kiváltott érzelmekeket érintően, régiók szerinti bontásban	131
85. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, nemek szerinti bontásban	132
86. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, korcsoportok szerinti bontásban	132
87. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, foglalkozás szerinti bontásban	133
88. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, vallásosság szerinti bontásban	133
89. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban	134
90. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, politikai beállítottság szerinti bontásban	134
91. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban	135
92. táblázat:	A magyarországi minta a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján a történelmi traumára való emlékezést érintően, régiók szerinti bontásban	135
93. táblázat:	A Bogardus-skála	136
94. táblázat:	A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, nemek szerinti bontásban	140
95. táblázat:	A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, korcsoportok szerinti bontásban	140
96. táblázat:	A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, foglalkozás szerinti bontásban	140
97. táblázat:	A magyarországi minta, a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, vallásosság szerinti bontásban	141
98. táblázat:	A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, felekezeti hovatartozás szerinti bontásban	141
99. táblázat:	A magyarországi minta, a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, politikai beállítottság szerinti bontásban	142

100. táblázat: A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, gazdaságpolitikai beállítottság szerinti bontásban	142
101. táblázat: A magyarországi minta a kapcsolatok kialakításának mértékét illetően osztrák, szlovák, román, szerb, roma népcsoportokkal, régiók szerinti bontásban	143
102. táblázat: A magyarországi és a határon túli magyar minta életkor szerinti összehasonlítása	146
103. táblázat: A határon túli magyar minta összesített táblázata Hofstede dimenzióit érintően	149
104. táblázat: Összehasonlító táblázat a magyarországi és a határon túli magyar mintában a Hofstede-indexeket érintően, a szignifikancia vonatkozásában	154
105. táblázat: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a mély hatásra vonatkozóan	156
106. táblázat: A magyarországi és a határon túli magyar minta elemszámai régióként	156
107. táblázat: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a legnagyobb tragédiára vonatkozóan	160
108. táblázat: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a gyakori emlékezésre vonatkozóan	164
109. táblázat: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a jó és rossz következményekre vonatkozóan	168
110. táblázat: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva	172
111. táblázat: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően	176
112. táblázat: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi trauma és az általa kiváltott érzelmeket érintően	180
113. táblázat: A magyarországi és a határon túli magyar minta összehasonlítása a történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a történelmi traumára való emlékezést érintően	184
114. táblázat: A magyarországi és a határon túli magyarok összesített válaszai a Bogardus-skála alapján	188
115. táblázat: A minta elemszámai régiós bontásban	188
116. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta nemek szerinti bontásban	192
117. táblázat: Az életkor szerinti átlagértékek az osztrák, szlovák, szerb, román mintában	193
118. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta foglalkozás szerinti megoszlása	193
119. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta családi állapot szerinti megoszlása	194
120. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta gyermekek száma szerinti megoszlása	194
121. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta gyermekkorban használt nyelv szerinti megoszlása	195
122. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta vallásosság szerinti megoszlása	195
123. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta felekezeti hovatartozás szerinti megoszlása	196

124. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta politikai nézet szerinti megoszlása	196
125. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta gazdaságpolitikai nézet szerinti megoszlása	197
126. táblázat: Az osztrák, román, szerb, szlovák minta erkölcsi nézet szerinti megoszlása	198
127. táblázat: A Hofstede-féle dimenziók az osztrák mintára vonatkozóan	198
128. táblázat: A Hofstede-féle dimenziók a román mintára vonatkozóan	199
129. táblázat: A Hofstede-féle dimenziók a szerb mintára vonatkozóan	199
130. táblázat: A Hofstede-féle dimenziók a szlovák mintára vonatkozóan	200
131. táblázat: A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a mély hatásra vonatkozóan	201
132. táblázat: A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a legnagyobb tragédiára vonatkozóan	202
133. táblázat: A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a jó és rossz következményekre vonatkozóan	203
134. táblázat: A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a nemzet egyedi szenvedéseit érintően más nemzetekhez viszonyítva	204
135. táblázat: A határon túli nem magyar minta, a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, a traumák feldolgozottságát érintően	206
136. táblázat: A határon túli nem magyar minta a magyar történelmi traumákra adott válaszok eredményei alapján, abból a szempontból, hogy a magyarság megérdemelte-e az elszenvedett traumát	207
137. táblázat: Az osztrákok távolságtartása más népcsoportokkal	208
138. táblázat: A románok távolságtartása más népcsoportokkal	209
139. táblázat: A szerbek távolságtartása más népcsoportokkal	210
140. táblázat: A szlovák válaszadók távolságtartása más népcsoportokkal	211

MELLÉKLETEK

MELLÉKLET 1.

A célminta megoszlása a három régió és a foglalkozás szerint

	<i>Polgármester</i>	<i>Pap</i>	<i>Vállalkozó</i>	<i>Tanár</i>	<i>Orvos</i>	Σ
Győr-Moson-Sopron	8	7	14	9	7	45
Vas	5	6	4	7	4	26
Zala	5	5	8	6	4	28
Nyugat-Dunántúl						
Fejér	9	8	10	9	7	43
Komárom-Esztergom	6	7	9	6	3	31
Veszprém	6	5	10	9	6	36
Közép-Dunántúl						
Baranya	6	5	10	11	6	38
Somogy	5	5	11	6	5	32
Tolna	5	4	4	6	4	23
Dél-Dunántúl						
Dunántúl	55	52	80	69	46	302
Borsod-Abaúj-Zemplén	9	10	20	21	9	69
Heves	6	5	9	6	5	31
Nógrád	5	3	5	5	2	20
Észak-Magyarország						
Budapest	25	25	75	25	25	175
Pest	17	16	40	28	22	123
Közép-Magyarország						
Bács-Kiskun	9	9	15	12	7	52
Duna–Tisza köze	71	68	164	97	70	470
Hajdú-Bihar	8	9	14	13	11	55
Jász-Nagykun-Szolnok	9	8	7	9	6	39
Szabolcs-Szatmár-Bereg	11	9	15	14	8	57
Észak-Alföld						
Békés	7	6	8	9	6	36
Csongrád	8	9	10	8	6	41
Tiszántúl	43	41	54	53	37	228
Magyarország	169	161	298	219	153	1000

MELLÉKLET 2.

A Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés

*„TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069” projekt 4. alprojektjének
MAGYARORSZÁGI kérdőíve*

A 4. alprojekt megvalósítója: Kodolányi János Főiskola

Jelige:

Az Ön neme:

- a) férfi
- b) nő

Az Ön életkora: év

Foglalkozása:

- a) polgármester vagy más tisztviselő
- b) pap
- c) tanár
- d) orvos
- e) vállalkozó
- f) egyéb

Családi állapota:

- a) nős/férjezett
- b) nőtlen/hajadon
- c) elvált
- d) özvegy

Gyermekeinek száma:

- a) 1
- b) 2
- c) 3
- d) több
- e) nincs gyermekem

Ön hisz Istenben?

- 1. igen
- 2. nem
- 3. nem kívánok válaszolni

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszachenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Az Ön felekezeti hovatartozása:

- a) katolikus
- b) református
- c) evangélikus
- d) egyéb keresztény
- e) izraelita
- f) egyéb
- g) nem kívánok válaszolni

Ön (saját megítélése szerint) inkább jobb- vagy baloldali politikai nézeteket vall?

- a) jobboldali
- b) baloldali
- c) nem tudom eldönteni
- d) nem kívánok válaszolni

Gazdaságpolitikai kérdésekben sokszor azokat nevezik konzervatívnak, akik az erős államban, és magasabb adóterhekért cserébe több ingyenes állami szolgáltatásban, erősebb szociális hálóban hisznek. Liberálisnak ezzel szemben azokat nevezik, akik inkább minimális állami szerepvállalást, az alacsony adókat, és ezért kevesebb állami szolgáltatást tartanak kívánatosnak. Egy ilyen felosztásban gazdasági nézeteit tekintve Ön inkább konzervatív, vagy inkább liberális?

- a) konzervatív
- b) liberális
- c) nem tudom eldönteni
- d) nem kívánok válaszolni

Erkölcsei kérdésekben – például a hagyományos családmodell, a nemi szerepek, a hagyományos vallásos és világi etikai szokások, előírások megítélésében – Ön inkább konzervatív, vagy liberális?

- a) konzervatív
- b) liberális
- c) nem tudom eldönteni
- d) nem kívánok válaszolni

Kérem, válaszoljon saját meglátásainak megfelelően arra, mennyire ért egyet a következő, a hatalom és a társadalom működésével kapcsolatos állításokkal! Az állítások arra a társadalomra vonatkoznak, melyben Ön él. Kérem, 1-től 5-ig terjedő skálán határozza meg, mennyire ért egyet ezekkel a kijelentésekkel. Válaszoljon 1-gyel, ha egyáltalán nem ért egyet az adott kijelentéssel, és válaszoljon 5-tel, ha teljes mértékben egyetért.

Nagyon fontos, hogy a csoport tagjai elfogadjanak bennünket.	1 2 3 4 5
A beosztottak nem ellenkezhetnek a vezető döntéseivel.	1 2 3 4 5
A férfiak általában logikai analízist alkalmaznak problémamegoldás során, míg a nők általában intuíciót alkalmaznak.	1 2 3 4 5
Fontos, hogy az elvárások és instrukciók pontosan, érthetően hangozzanak el, hogy a beosztottak mindig tudják mit várnak el tőlük.	1 2 3 4 5
A legtöbbször nem az azonnali eredmények a legfontosabbak.	1 2 3 4 5
A beosztottak saját céljaik elérésében nem mindig kell hogy alárendeljék magukat a csoport elvárásainak.	1 2 3 4 5
A vezetőnek gyakran ki kell kérnie a beosztottak véleményét.	1 2 3 4 5
Nem mindig a legjobb a régi, bevált módszereket alkalmazni.	1 2 3 4 5
Időnként szükséges, hogy a vezető autoritást és hatalmat gyakoroljon, amikor a beosztottakkal egyezkedik.	1 2 3 4 5
A történelemből hozott értékeink nélkül nem boldogulnánk.	1 2 3 4 5
Nem mindig az a legjobb, ha a dolgozók standard eljárási műveleteket hajtanak végre.	1 2 3 4 5
Fontosnak tartom a horatiusi „Élj a mának” jelszót.	1 2 3 4 5
A vezető joggal várja el a beosztottaktól, hogy mindig betűre pontosan kövessék az instrukciókat és az előírt feladatokat.	1 2 3 4 5
A férfiak számára sokkal fontosabb, hogy professzionális karrierjük legyen, mint a nőknek.	1 2 3 4 5
A szabályok és rendszerezések fontosak, mert informálják a beosztottakat, hogy a szervezet mit is vár el tőlük.	1 2 3 4 5
A szervezeti problémák megoldása nem mindig követeli meg azt az aktív, erőteljes hozzáállást, ami a férfiakra jellemző.	1 2 3 4 5
A csoport jóléte sokkal fontosabb, mint az egyéni érdekek.	1 2 3 4 5
A beosztottak jó munkavégzéséhez nem mindig az instrukciók pontos betartása a legfontosabb.	1 2 3 4 5
Az értekezletek lebonyolítása sokkal hatékonyabb, ha férfi vezeti.	1 2 3 4 5
A szégyenérzet fontos egy munkahelyen.	1 2 3 4 5
A legtöbb döntésnél nem fontos, hogy a vezetővel konzultáljunk.	1 2 3 4 5
Magas pozíciók betöltésénél nem részesítik előnyben a férfiakat.	1 2 3 4 5
A változtatás nagy veszélyeket hordoz.	1 2 3 4 5
Néha szükséges, hogy a vezető fontos feladatokat is átruházzon a beosztottakra.	1 2 3 4 5
Az egyén sikere fontosabb, mint a csoporté.	1 2 3 4 5

A magyar történelem megítélése

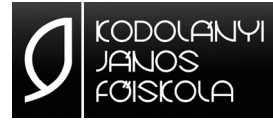
Kérem, töltsse ki az alábbi táblázatot! A táblázat első oszlopában kijelentéseket olvashat. Kérem, 1-től 5-ig terjedő skálán határozza meg, mennyire ért egyet ezekkel a kijelentésekkel a magyar történelem különböző – többnyire negatív – eseményeivel kapcsolatban. A történelmi eseményeket a táblázat első sorában találja. Kérem, válaszoljon 1-gyel, ha egyáltalán nem ért egyet az adott kijelentéssel az adott történelmi eseményre vonatkoztatva, és válaszoljon 5-tel, ha teljes mértékben egyetért.

	A tatárjárás	A török hódoltság	Az 1848-as szabadság-harc leverése	A trianoni békeszerződés	A 2. világháború utáni kommunista hatalom-átvétel	Az 1956-os forradalom leverése
Ez az esemény a mai napig mély hatással van Magyarországra.						
Ez az esemény Magyarország történetének legnagyobb tragédiája.						
Gyakran jut eszembe ez az esemény és az, amit Magyarország számára jelentett.						
Ez az esemény jó és rossz következményekkel is járt Magyarországra.						
Ez az esemény súlyosságában nem hasonlítható semmi máshoz, amit Európa más nemzetei elszenvedtek.						
Magyarország túllépett ezen az eseményen, és képes azt objektíven, történelmi távlatból szemlélni.						
Ez a történelmi esemény mély érzelmeket vált ki belőlem.						
Fontos, hogy rendszeresen emlékezzünk erre az eseményre, levonjuk a tanulságait és megpróbáljuk helyrehozni az általa okozott kárt.						

Kérem, töltse ki a következő táblázatot, amelyben arra kell válaszolnia, legfeljebb milyen mértékű kapcsolatot alakítana ki egy olyan személlyel, aki a megadott népcsoportba tartozik.

	osztrák	szlovák	román	szerb	roma
Akár házasságot is kötnék vele.					
Jó barátom lehetne, és bemutatnám a baráti körömnek.					
Elfogadnám szomszédnak.					
Elfogadnám munkatársnak.					
Turistaként ellátogathatna hazám földjére.					
Jobb volna, ha nem élne abban az országban, ahol én.					
Nem engedném be az országba.					

MELLÉKLET 3.

A Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés

*„TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069” projekt 4. alprojektjének
HATÁRON TÚLI MAGYAR kérdőíve*

A 4. alprojekt megvalósítója: Kodolányi János Főiskola

Jelige:

Az Ön neve:

- a) férfi
- b) nő

Az Ön életkora: év

Foglalkozása:

- a) polgármester vagy más tisztviselő
- b) pap
- c) tanár
- d) orvos
- e) vállalkozó
- f) egyéb

Családi állapota:

- a) nős/férjezett
- b) nőtlen/hajadon
- c) elvált
- d) özvegy

Gyermekeinek száma:

- a) 1
- b) 2
- c) 3
- d) több
- e) nincs gyermekem

Ön hisz Istenben?

- 1. igen
- 2. nem
- 3. nem kívánok válaszolni

Az Ön felekezeti hovatartozása:

- a) katolikus
- b) református
- c) evangélikus
- d) egyéb keresztény
- e) izraelita
- f) egyéb
- g) nem kívánok válaszolni

Ön (saját megítélése szerint) inkább jobb- vagy baloldali politikai nézeteket vall?

- a) jobboldali
- b) baloldali
- c) nem tudom eldönteni
- d) nem kívánok válaszolni

Gazdaságpolitikai kérdésekben sokszor azokat nevezik konzervatívnak, akik az erős államban, és magasabb adóterhekért cserébe több ingyenes állami szolgáltatásban, erősebb szociális hálóban hisznek. Liberálisnak ezzel szemben azokat nevezik, akik inkább minimális állami szerepvállalást, az alacsony adókat, és ezért kevesebb állami szolgáltatást tartanak kívánatosnak. Egy ilyen felosztásban gazdasági nézeteit tekintve Ön inkább konzervatív, vagy inkább liberális?

- a) konzervatív
- b) liberális
- c) nem tudom eldönteni
- d) nem kívánok válaszolni

Erkölcsei kérdésekben – például a hagyományos családmodell, a nemi szerepek, a hagyományos vallásos és világi etikai szokások, előírások megítélésében – Ön inkább konzervatív, vagy liberális?

- a) konzervatív
- b) liberális
- c) nem tudom eldönteni
- d) nem kívánok válaszolni

Kérem, válaszoljon saját meglátásainak megfelelően arra, mennyire ért egyet a következő, a hatalom és a társadalom működésével kapcsolatos állításokkal! Az állítások arra a társadalomra vonatkoznak, melyben Ön él. Kérem, 1-től 5-ig terjedő skálán határozza meg, mennyire ért egyet ezekkel a kijelentésekkel. Válaszoljon 1-gyel, ha egyáltalán nem ért egyet az adott kijelentéssel, és válaszoljon 5-tel, ha teljes mértékben egyetért.

Nagyon fontos, hogy a csoport tagjai elfogadjanak bennünket.	1 2 3 4 5
A beosztottak nem ellenkezhetnek a vezető döntéseivel.	1 2 3 4 5
A férfiak általában logikai analízist alkalmaznak problémamegoldás során, míg a nők általában intuíciót alkalmaznak.	1 2 3 4 5
Fontos, hogy az elvárások és instrukciók pontosan, érthetően hangozzanak el, hogy a beosztottak mindig tudják mit várnak el tőlük.	1 2 3 4 5
A legtöbbször nem az azonnali eredmények a legfontosabbak.	1 2 3 4 5
A beosztottak saját céljaik elérésében nem mindig kell hogy alárendeljék magukat a csoport elvárásainak.	1 2 3 4 5
A vezetőnek gyakran ki kell kérnie a beosztottak véleményét.	1 2 3 4 5
Nem mindig a legjobb a régi, bevált módszereket alkalmazni.	1 2 3 4 5
Időnként szükséges, hogy a vezető autoritást és hatalmat gyakoroljon, amikor a beosztottakkal egyezkedik.	1 2 3 4 5
A történelemből hozott értékeink nélkül nem boldogulnánk.	1 2 3 4 5
Nem mindig az a legjobb, ha a dolgozók standard eljárási műveleteket hajtanak végre.	1 2 3 4 5
Fontosnak tartom a horatiusi „Élj a másikkal” jelszót.	1 2 3 4 5
A vezető joggal várja el a beosztottaktól, hogy mindig betűre pontosan kövessék az instrukciókat és az előírt feladatokat.	1 2 3 4 5
A férfiak számára sokkal fontosabb, hogy professzionális karrierjük legyen, mint a nőknek.	1 2 3 4 5
A szabályok és rendszerezések fontosak, mert informálják a beosztottakat, hogy a szervezet mit is vár el tőlük.	1 2 3 4 5
A szervezeti problémák megoldása nem mindig követeli meg azt az aktív, erőteljes hozzáállást, ami a férfiakra jellemző.	1 2 3 4 5
A csoport jóléte sokkal fontosabb, mint az egyéni érdekek.	1 2 3 4 5
A beosztottak jó munkavégzéséhez nem mindig az instrukciók pontos betartása a legfontosabb.	1 2 3 4 5
Az értekezletek lebonyolítása sokkal hatékonyabb, ha férfi vezeti.	1 2 3 4 5
A szegényérzet fontos egy munkahelyen.	1 2 3 4 5
A legtöbb döntésnél nem fontos, hogy a vezetővel konzultáljunk.	1 2 3 4 5
Magas pozíciók betöltésénél nem részesítik előnyben a férfiakat.	1 2 3 4 5
A változtatás nagy veszélyeket hordoz.	1 2 3 4 5
Néha szükséges, hogy a vezető fontos feladatokat is átruházzon a beosztottakra.	1 2 3 4 5
Az egyén sikere fontosabb, mint a csoporté.	1 2 3 4 5

A magyar történelem megítélése

Kérem, töltsse ki az alábbi táblázatot! A táblázat első oszlopában kijelentéseket olvashat. Kérem, 1-től 5-ig terjedő skálán határozza meg, mennyire ért egyet ezekkel a kijelentésekkel a magyar történelem különböző – többnyire negatív – eseményeivel kapcsolatban. A történelmi eseményeket a táblázat első sorában találja. Kérem, válaszoljon 1-gyel, ha egyáltalán nem ért egyet az adott kijelentéssel az adott történelmi eseményre vonatkoztatva, és válaszoljon 5-tel, ha teljes mértékben egyetért.

	A tatárjárás	A török hódoltság	Az 1848-as szabadság-harc leverése	A trianoni békeszerződés	A 2. világháború utáni kommunista hatalom-átvétel	Az 1956-os forradalom leverése
Ez az esemény a mai napig mély hatással van Magyarországra.						
Ez az esemény Magyarország történetének legnagyobb tragédiája.						
Gyakran jut eszembe ez az esemény és az, amit Magyarország számára jelentett.						
Ez az esemény jó és rossz következményekkel is járt Magyarország számára.						
Ez az esemény súlyosságában nem hasonlítható semmi máshoz, amit Európa más nemzetei elszenvedtek.						
Magyarország túllépett ezen az eseményen, és képes azt objektíven, történelmi távlatból szemlélni.						
Ez a történelmi esemény mély érzelmeket vált ki belőlem.						
Fontos, hogy rendszeresen emlékezzünk erre az eseményre, levonjuk a tanulságait és megpróbáljuk helyrehozni az általa okozott kárt.						

Kérem, töltsse ki a következő táblázatot, amelyben arra kell válaszolnia, legfeljebb milyen mértékű kapcsolatot alakítana ki egy olyan személlyel, aki a megadott népcsoportba tartozik.

	osztrák	szlovák	román	szerb	roma
Akár házasságot is kötnék vele.					
Jó barátom lehetne, és bemutatnám a baráti körömnék.					
Elfogadnám szomszédnak.					
Elfogadnám munkatársnak.					
Turistaként ellátogathatna hazám földjére.					
Jobb volna, ha nem élne abban az országban, ahol én.					
Nem engedném be az országba.					

MELLÉKLET 4.

A Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés

*„TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069” projekt 4. alprojektjének
HATÁRON TÚLI NEM MAGYAR kérdőíve*

A 4. alprojekt megvalósítója: Kodolányi János Főiskola

Jelige:

Az Ön neme:

- a) férfi
- b) nő

Az Ön életkora: év

Foglalkozása:

- a) polgármester vagy más tisztviselő
- b) pap
- c) tanár
- d) orvos
- e) vállalkozó
- f) egyéb

Családi állapota:

- a) nős/férjezett
- b) nőtlen/hajadon
- c) elvált
- d) özvegy

Gyermekeinek száma:

- a) 1
- b) 2
- c) 3
- d) több
- e) nincs gyermekem

Ön hisz Istenben?

- 1. igen
- 2. nem
- 3. nem kívánok válaszolni

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszachenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Az Ön felekezeti hovatartozása:

- a) katolikus
- b) református
- c) evangélikus
- d) egyéb keresztény
- e) izraelita
- f) egyéb
- g) nem kívánok válaszolni

Ön (saját megítélése szerint) inkább jobb- vagy baloldali politikai nézeteket vall?

- a) jobboldali
- b) baloldali
- c) nem tudom eldönteni
- d) nem kívánok válaszolni

Gazdaságpolitikai kérdésekben sokszor azokat nevezik konzervatívnak, akik az erős államban, és magasabb adóterhekért cserébe több ingyenes állami szolgáltatásban, erősebb szociális hálóban hisznek. Liberálisnak ezzel szemben azokat nevezik, akik inkább minimális állami szerepvállalást, az alacsony adókat, és ezért kevesebb állami szolgáltatást tartanak kívánatosnak. Egy ilyen felosztásban gazdasági nézeteit tekintve Ön inkább konzervatív, vagy inkább liberális?

- a) konzervatív
- b) liberális
- c) nem tudom eldönteni
- d) nem kívánok válaszolni

Erkölcsei kérdésekben – például a hagyományos családmodell, a nemi szerepek, a hagyományos vallásos és világi etikai szokások, előírások megítélésében – Ön inkább konzervatív, vagy liberális?

- a) konzervatív
- b) liberális
- c) nem tudom eldönteni
- d) nem kívánok válaszolni

Kérem, válaszoljon saját meglátásainak megfelelően arra, mennyire ért egyet a következő, a hatalom és a társadalom működésével kapcsolatos állításokkal! Az állítások arra a társadalomra vonatkoznak, melyben Ön él. Kérem, 1-től 5-ig terjedő skálán határozza meg, mennyire ért egyet ezekkel a kijelentésekkel. Válaszoljon 1-gyel, ha egyáltalán nem ért egyet az adott kijelentéssel, és válaszoljon 5-tel, ha teljes mértékben egyetért.

Nagyon fontos, hogy a csoport tagjai elfogadjanak bennünket.	1 2 3 4 5
A beosztottak nem ellenkezhetnek a vezető döntéseivel.	1 2 3 4 5
A férfiak általában logikai analízist alkalmaznak problémamegoldás során, míg a nők általában intuíciót alkalmaznak.	1 2 3 4 5
Fontos, hogy az elvárások és instrukciók pontosan, érthetően hangozzanak el, hogy a beosztottak mindig tudják mit várnak el tőlük.	1 2 3 4 5
A legtöbbször nem az azonnali eredmények a legfontosabbak.	1 2 3 4 5
A beosztottak saját céljaik elérésében nem mindig kell hogy alárendeljék magukat a csoport elvárásainak.	1 2 3 4 5
A vezetőnek gyakran ki kell kérnie a beosztottak véleményét.	1 2 3 4 5
Nem mindig a legjobb a régi, bevált módszereket alkalmazni.	1 2 3 4 5
Időnként szükséges, hogy a vezető autoritást és hatalmat gyakoroljon, amikor a beosztottakkal egyezkedik.	1 2 3 4 5
A történelemből hozott értékeink nélkül nem boldogulnánk.	1 2 3 4 5
Nem mindig az a legjobb, ha a dolgozók standard eljárási műveleteket hajtanak végre.	1 2 3 4 5
Fontosnak tartom a horatiusi „Élj a mának” jelszót.	1 2 3 4 5
A vezető joggal várja el a beosztottaktól, hogy mindig betűre pontosan kövessék az instrukciókat és az előírt feladatokat.	1 2 3 4 5
A férfiak számára sokkal fontosabb, hogy professzionális karrierjük legyen, mint a nőknek.	1 2 3 4 5
A szabályok és rendszerezések fontosak, mert informálják a beosztottakat, hogy a szervezet mit is vár el tőlük.	1 2 3 4 5
A szervezeti problémák megoldása nem mindig követeli meg azt az aktív, erőteljes hozzáállást, ami a férfiakra jellemző.	1 2 3 4 5
A csoport jóléte sokkal fontosabb, mint az egyéni érdekek.	1 2 3 4 5
A beosztottak jó munkavégzéséhez nem mindig az instrukciók pontos betartása a legfontosabb.	1 2 3 4 5
Az értekezletek lebonyolítása sokkal hatékonyabb, ha férfi vezeti.	1 2 3 4 5
A szégyenérzet fontos egy munkahelyen.	1 2 3 4 5
A legtöbb döntésnél nem fontos, hogy a vezetővel konzultáljunk.	1 2 3 4 5
Magas pozíciók betöltésénél nem részesítik előnyben a férfiakat.	1 2 3 4 5
A változtatás nagy veszélyeket hordoz.	1 2 3 4 5
Néha szükséges, hogy a vezető fontos feladatokat is átruházzon a beosztottakra.	1 2 3 4 5
Az egyén sikere fontosabb, mint a csoporté.	1 2 3 4 5

A magyar történelem megítélése

Kérem, töltsse ki az alábbi táblázatot! A táblázat első oszlopában kijelentéseket olvashat. Kérem, 1-től 5-ig terjedő skálán határozza meg, mennyire ért egyet ezekkel a kijelentésekkel a magyar történelem különböző – többnyire negatív – eseményeivel kapcsolatban. A történelmi eseményeket a táblázat első sorában találja. Kérem, válaszoljon 1-gyel, ha egyáltalán nem ért egyet az adott kijelentéssel az adott történelmi eseményre vonatkoztatva, és válaszoljon 5-tel, ha teljes mértékben egyetért.

	A tatárjárás	A török hódoltság	Az 1848-as szabadság-harc leverése	A trianoni békeszerződés	A 2. világháború utáni kommunista hatalom-átvétel	Az 1956-os forradalom leverése
Ez az esemény a mai napig mély hatással van Magyarországra.						
Ez az esemény Magyarország történetének legnagyobb tragédiája.						
Gyakran jut eszembe ez az esemény és az, amit Magyarország számára jelentett.						
Ez az esemény jó és rossz következményekkel is járt Magyarországra.						
Ez az esemény súlyosságában nem hasonlítható semmi máshoz, amit Európa más nemzetei elszenvedtek.						
Magyarország túllépett ezen az eseményen, és képes azt objektíven, történelmi távlatból szemlélni.						
Ez a történelmi esemény mély érzelmeket vált ki belőlem.						
Fontos, hogy rendszeresen emlékezzünk erre az eseményre, levonjuk a tanulságait és megpróbáljuk helyrehozni az általa okozott kárt.						

Kérem, töltsse ki a következő táblázatot, amelyben arra kell válaszolnia, legfeljebb milyen mértékű kapcsolatot alakítana ki egy olyan személlyel, aki a megadott népcsoportba tartozik.

	osztrák	szlovák	román	szerb	roma
Akár házasságot is kötnék vele.					
Jó barátom lehetne, és bemutatnám a baráti körömnek.					
Elfogadnám szomszédnak.					
Elfogadnám munkatársnak.					
Turistaként ellátogathatna hazám földjére.					
Jobb volna, ha nem élne abban az országban, ahol én.					
Nem engedném be az országba.					

EZT A KÉRDŐÍVET LEFORDÍTOTTÁK
NÉMET, ROMÁN, SZLOVÁK ÉS SZERB NYELVRE.

A BOGARDUS-SKÁLA
SAJÁT NÉPCSOPORTJÁRA VONATKOZÓ OSZLOPA
ÉRTELEMSZERŰEN NEM KERÜLT BE A TÁBLÁZATBA.

A Kárpát-medencében a nemzetiségi és az egyes nemzeteken belüli, többnyire történelmi eredetű konfliktusok, valamint az asszimilációs folyamatok mindmáig meghatározzák a mindennapok életét. A kötet szerzői azt vizsgálják, hogy miként érvényesültek ezek a Fejér megyei be- és kitelepítések, a 20. századi horvátországi magyar kisebbségek, valamint az 1990 utáni magyarországi kisebbségekre vonatkozó törvényhozás esetében, illetve a magyar nemzettudat alakulásában. A történelmi traumák hatásainak kutatására létrejött munkacsoport eredményeinek bemutatása zárja a kötetet.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE